

K A R E L M A R X

**KE KRITICE
POLITICKÉ EKONOMIE**

1 9 5 3

STÁTNÍ NAKLADATELSTVÍ POLITICKÉ LITERATURY

F 2763

439/58.

Ústřední knih. Pef UK

2 5 9 5 3 0 0 4 3 9

Z německého originálu Karl Marx, Zur Kritik der politischen Ökonomie, vydaného Nakladatelským družstvem zahraničních dělníků Moskva-Leningrad r. 1934, přeložili Vítězslav Provasník, Oldřich Šebek a Ladislav Štoll. Překlad redigovala podle ruského vydání К критике политической экономии, vydaného r. 1949 nakladatelstvem Госполитиздат, Miluše Svatošová. Překlad přehlédl Jan Vaněk. Obálku navrhl Ing. Karel Poličanský.

Zkoumám systém buržoasní ekonomie v tomto pořadí: *kapitál, pozemkové vlastnictví, námezdní práce; stát, zahraniční obchod, světový trh*. Prvními třemi rubrikami zkoumám ekonomické životní podmínky tří velkých tříd, z nichž se skládá moderní měšťácká společnost; souvislost dalších tří rubrik je zřejmá. První oddíl první knihy, pojednávající o kapitálu, má tyto kapitoly: 1. zboží, 2. peníze čili jednoduchý oběh, 3. kapitál všeobecně. První dvě kapitoly tvoří obsah tohoto sešitu. Celá látka leží přede mnou v podobě monografií, které byly napsány s dlouhými přestávkami v různých obdobích nikoli pro tisk, nýbrž k vlastnímu ujasnění a jejichž souvislé zpracování podle vytčeného plánu bude záviset na vnějších okolnostech.

Všeobecný úvod, který jsem si načrtl, neuveřejňuji², protože jsem po důkladném přemýšlení usoudil, že jakékoli předjímání výsledků, jež mají být teprve dokázány, působí rušivě a že čtenář, který mne vůbec chce sledovat, se musí rozhodnout stoupat od jednotlivého k obecnému. Naproti tomu pokládám za vhodné uvést zde několik náznaků o průběhu svých vlastních politicko-ekonomických studií.

Mým studijním oborem byla právní věda, kterou jsem se však zabýval jen jako podřadnou disciplinou vedle filosofie a historie. Roku 1842—1843 jako redaktor „*Rheinische Zeitung*“³ octl jsem se po prvé v rozpacích, když jsem se musel účastnit diskusí o tak zvaných materiálních zájmech. Jednání rýnského zemského sněmu o lesním pychu a parcelaci pozemkového vlastnictví,

¹ Kniha K. Marxe „Ke kritice politické ekonomie“ byla po prvé vydána v Berlíně roku 1859. (Pozn. red.)

² Viz v této knize str. 155-180. (Pozn. red.)

³ „*Rheinische Zeitung*“ [Porýnské noviny] — radikální deník, vycházel v Kolíně n. R. 1842—1843; od 15. října 1842 do 18. března 1843 byl jeho redaktorem Marx. (Pozn. red.)

úřední polemika o situaci moselských rolníků, kterou zahájil s „Rheinische Zeitung“ pan von Schaper, tehdy vrchní prezident Rýnské provincie, posléze debaty o svobodném obchodu a ochranných clech daly první popudy k tomu, abych se zabýval ekonomickými otázkami. Na druhé straně v oné době, kdy dobrá vůle „jít dále“ o mnoho převyšovala odbornou znalost, ozvaly se v „Rheinische Zeitung“ ohlasy francouzského socialismu a komunismu, slabě filosoficky zbarvené. Vyslovil jsem se proti tomuto břídlivství, ale zároveň v polemice s „Allgemeine Augsburger Zeitung“ jsem bez okolků přiznal, že moje dosavadní studie mi nedovolují odvážit se nějakého samostatného úsudku o obsahu francouzských směrů. Tím ochotněji jsem využil iluze vydavatelů „Rheinische Zeitung“, kteří doufali, že umírněnějším chováním listu dosáhnou zrušení ortelu smrti nad ním vyneseného, abych se uchýlil s veřejného jeviště do studovny.

První prací, podniknutou k vyřešení pochyb, které na mne doléhaly, byla kritická revise Hegelovy filosofie práva: úvod k této práci vyšel v „Deutsch-Französische Jahrbücher“,² vydávaných roku 1844 v Paříži. Moje bádání vedlo k závěru, že právní vztahy, stejně jako formy státu, nemohou být pochopeny ani ze sebe samých, ani z tak zv. všeobecného vývoje lidského ducha, nýbrž naopak, že tkví svými kořeny v materiálních životních poměrech, jejichž souhrn nazval Hegel, po příkladu Angličanů a Francouzů XVIII. století, „občanskou společností“, že však anatomii občanské společnosti je nutno hledat v politické ekonomii. Ve studiu politické ekonomie, zahájeném v Paříži, jsem pokračoval v Bruselu, kam jsem přesídlil po vypovědacím rozkazu pana Guizota. Všeobecný výsledek, k němuž jsem dospěl a který mi pak při mých studiích byl vodítkem, lze stručně formulovat takto: Ve společenské výrobě svého života vstupují lidé do určitých, nutných, na své vůli nezávislých vztahů, výrobních vztahů, které odpovídají určitému vývojovému stupni jejich materiálních výrobních sil. Souhrn všech těchto výrobních vztahů tvoří ekonomickou strukturu společnosti, reálnou základnu, nad níž se zvedá právní a po-

¹ Marx tu má na mysli svůj článek „Komunismus a „Allgemeine Augsburger Zeitung““. (Pozn. red.)

² „Deutsch-Französische Jahrbücher“ [Německo-francouzské ročenky] — orgán revoluční a komunistické propagandy, vydávaný Marxem v Paříži roku 1844. (Pozn. red.)

litická nadstavba a které odpovídají určité formy společenského vědomí. Způsob výroby materiálního života podmiňuje sociální, politický a duchovní životní proces vůbec. Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak, jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím. Na jistém stupni svého vývoje se materiální výrobní síly společnosti dostávají do rozporu s existujícími výrobními vztahy, nebo — což je jen právní výraz toho — s vlastnickými vztahy, v jejichž rámci se dosud pohybovaly. Z vývojových forem výrobních sil se tyto vztahy proměňují v jejich pouta. Nastává pak epocha sociální revoluce. Se změnou hospodářské základny převrací se pomaleji nebo rychleji celá ohromná nadstavba. Zkoumáme-li takový proces převratů, musíme vždy rozlišovat mezi materiálním převratem v hospodářských výrobních podmínkách, jež lze přírodovědecky přesně zjistit, a mezi právními, politickými, náboženskými, uměleckými nebo filosofickými, zkrátka ideologickými formami, v nichž si lidé tento konflikt uvědomují a jej vybojuvávají. Jako neposuzujeme jednotlivce podle toho, co si sám o sobě myslí, právě tak nemůžeme takovou převratovou epochu posuzovat podle jejího vědomí, nýbrž naopak toto vědomí musíme vysvětlovat z rozporů materiálního života, z existujícího konfliktu mezi společenskými výrobními silami a výrobními vztahy. Společenská formace nikdy nezaniká dříve, dokud se nerozvinuly všechny výrobní síly, pro které je zralá, a nové, vyšší výrobní vztahy nikdy nenastupují na její místo, dokud materiální podmínky jejich existence nedozrály, v lůně staré společnosti samé. Proto si lidstvo ukládá vždy jen takové úkoly, které může vyřešit, neboť při podrobnějším zkoumání se vždy ukáže, že úkol sám vzniká tam, kde materiální podmínky jeho řešení jsou již dány nebo kde jsou alespoň v procesu vzniku. Zhruba je možno označit asijský, antický, feudální a moderní měšťácký výrobní způsob za progresivní epochy ekonomické společenské formace. Měšťácké výrobní vztahy jsou poslední antagonistickou formou společenského výrobního procesu, antagonistickou nikoli ve smyslu individuálního antagonismu, nýbrž ve smyslu antagonismu vyrůstajícího ze společenských životních podmínek individuí; avšak výrobní síly, vyvíjející se v lůně měšťácké společnosti, vytvářejí zároveň materiální podmínky k řešení tohoto antagonismu. Touto společenskou formací se tudíž uzavírá předhistorie dějin lidské společnosti.

Bedřich Engels, s nímž jsem si od vyjití jeho geniálního nástinu kritiky ekonomických kategorií (v „Deutsch-Französische Jahrbücher“) neustále písemně vyměňoval myšlenky, dospěl jinou cestou (srovnej jeho „Postavení dělnické třídy v Anglii“) k témuž výsledku jako já. A když se na jaře roku 1845 usídlil také v Bruselu, rozhodli jsme se společně vypracovat naše pojetí, které je v protikladu k ideologickému pojetí německé filosofie, čili zúčtovat se svým dřívějším filosofickým svědomím. Úmysl byl proveden ve formě kritiky pohegelovské filosofie. Rukopis, dva objemné osmerkové svazky, již dávno ležel v místě svého vydání ve Vestfálsku, když jsme dostali zprávu, že změněné poměry nedovolují, aby byl vytištěn. Zústavili jsme rukopis hlodavé kritice myši tím ochotněji, protože jsme dosáhli svého hlavního cíle — ujasnili jsme si věci pro sebe. Z roztroušených prací, v nichž jsme tehdy po té nebo oné stránce předkládali veřejnosti své názory, uvedu jen „Manifest komunistické strany“, napsaný společně Engelsem a mnou, a mnou uveřejněné „Pojednání o svobodném obchodu“ (Discours sur le libre échange). Rozhodující body našeho nazírání byly po prvé vědecky, byť pouze polemickou formou, nastíněny v mém spise „Bída filosofie“ (Misère de la Philosophie), vydaném roku 1847 a namířeném proti Proudhonovi. Tisk německy psaného pojednání o „Námezdní práci“, v kterém jsem shrnul své přednášky na toto thema v bruselském německém dělnickém spolku, byl přerušen únorovou revolucí a mým násilným vyhoštěním z Belgie, ke kterému došlo v souvislosti s touto revolucí.

Vydávání „Neue Rheinische Zeitung“ roku 1848 a 1849 a pozdější události přerušily moje ekonomická studia, která jsem mohl obnovit teprve roku 1850 v Londýně. Obrovský materiál k dějinám politické ekonomie, nashromážděný v Britském museu, výhodná posice, kterou skýtá Londýn pro pozorování měšťácké společnosti, posléze nové vývojové stadium, do něhož, jak se zdálo, vstoupila tato společnost objevením kalifornského a australského zlata, přiměly mne, abych začal znovu od začátku a kriticky se propracoval novou látkou. Tato studia vedla zčásti sama sebou do zdánlivě zcela odlehlých disciplín, u nichž jsem se musil krátce či déle pozastavit. Čas, který jsem měl k dispozici, byl mi však zkracován zejména naléhavou nutností výdělečné činnosti. Moje, nyní osmiletá spolupráce v prvních angloamerických novi-

nách „New York Tribune“¹ zavinila mimořádné roztržštění studií, protože se vlastním novinářským dopisovatelstvím zabývám jen výjimečně. Avšak články o význačných ekonomických událostech v Anglii a na pevnině tvořily tak významnou část mých příspěvků, že jsem byl nucen seznamovat se s praktickými podrobnostmi, které se vymykají z rámce vědy politické ekonomie ve vlastním smyslu.

Tento náčrt mých studií v oboru politické ekonomie má pouze dokázat, že moje názory, ať již budou posuzovány jakkoli a ať se sebemeně shodují se sobeckými předsudky panujících tříd, jsou výsledkem svědomitého a dlouholetého bádání. U vchodu do vědy jako u vchodu do pekla musí však být vznesen požadavek:

Qui si convien lasciare ogni sospetto
Ogni viltà convien che qui sia morta.²

Karel Marx

V Londýně v lednu 1859

---

¹ „New York Daily Tribune“ — demokratický deník, vycházel v New Yorku od roku 1841 do roku 1924; Marx byl spolupracovníkem tohoto listu v letech 1851 až 1862. (Pozn. red.)

² Smysl veršů z Dantovy „Božské komedie“ je asi takový:
Zde nutno zachovat si pevného ducha,
zde nebudiž rádcem strach.

(Pozn. red.)

PRVNÍ KNIHA: O KAPITÁLU

PRVNÍ ODDÍL: KAPITÁL VŠEOBECNĚ

PRVNÍ KAPITOLA

ZBOŽÍ

Na první pohled se buržoasní bohatství jeví jako ohromný soubor zboží, jednotlivé zboží jako jeho elementární bytí. Každé zboží se však jeví s dvojího hlediska, jako *užitná hodnota* a jako *směnná hodnota*.¹

Zboží je předně, jak to vyjadřují angličtí ekonomové, „nějaká věc nezbytná, užitečná nebo příjemná pro život“, předmět lidských potřeb, životní prostředek v nejširším slova smyslu. Toto určité bytí zboží jakožto užitné hodnoty a jeho přirozená hmatatelná existence se kryjí. Pšenice na příklad je zvláštní užitná hodnota na rozdíl od užitných hodnot bavlny, skla, papíru atd. Užitná hodnota má hodnotu jen pro spotřebu a uskutečňuje se jen v procesu spotřeby. Téže užitné hodnoty může být použito různým způsobem. Suma všech možných způsobů jejího užití je však shrnuta v jejím bytí jako věci s určitými vlastnostmi. Užitná hodnota je dále určena nejen kvalitativně, nýbrž i kvantitativně. Podle své přirozené svéráznosti mají různé užitné hodnoty různé míry, na př. měřice pšenice, kniha papíru, loket plátna atd.

Ať je společenská forma bohatství jakákoli, užitné hodnoty tvoří vždy jeho obsah, zprvu lhostejný vůči této formě. Na chuti pšenice nepoznáme, kdo ji vypěstoval, zda ruský nevolník, francouzský maloročník nebo anglický kapitalista. Užitná hodnota, ačkoli je předmětem společenských potřeb, a proto zahrnuta do

¹ *Aristoteles*: „De Republica“, kn. I, kap. 9. (vyd. I. Bekkeri, Oxonii 1837) „Nebot užívání každého statku je dvojí... Jedno je vlastní věci jako takové, druhé nikoli; tak jako opánek lze užít tím, že se jimi obujeme, nebo tím, že je směňme. To i ono jsou užitné hodnoty opánek, neboť i ten, kdo vymění opánek za něco, čeho se mu nedostává, na př. za potraviny, používá opánek jako opánek. Nepoužívá jich však přirozeným způsobem jejich užití. Nebot ten tu přece není pro směnu. A tak se to má i s jinými statky.“

společenské souvislosti, nevyjadřuje přesto žádný společenský výrobní vztah. Toto zboží jako užitná hodnota je na př. diamant. Na diamantu není zřejmé, že je zbožím. Tam, kde slouží jako užitná hodnota esteticky nebo mechanicky, na hrudi lořetky nebo v ruce brusiče skla, je diamantem, a nikoli zbožím. Být užitnou hodnotou je zdánlivě nutná podmínka pro zboží, ale být zbožím je určení lhostejné pro užitnou hodnotu. Užitná hodnota v této lhostejnosti vůči ekonomickému určení formy, to jest užitná hodnota jako užitná hodnota, leží mimo okruh zkoumání politické ekonomie.¹ Do její oblasti spadá jen tam, kde je sama určení formy. Bezprostředně je užitná hodnota hmotným podkladem, ve kterém se zračí určitý ekonomický poměr, *směnná hodnota*.

Směnná hodnota se jeví především jako *kvantitativní poměr*, v němž se užitné hodnoty navzájem směňují. V takovém poměru tvoří tutéž směnnou velikost. Tak mohou být 1 svazek Propercia a 8 uncí šňupavého tabáku touž směnnou hodnotou, přes rozdílnost užitných hodnot tabáku a elegie. Jakožto směnná hodnota stojí jedna užitná hodnota právě tolik jako jiná, jen je-li tu ve správné proporci. Směnná hodnota paláce může být vyjádřena v určitém počtu krabiček leštidla na boty. Londýnští majitelé továren na leštidla na boty vyjádřili naopak směnnou hodnotu svých zmnohonásobených krabiček v palácích. Tedy zcela bez ohledu na způsob svého přírodního bytí a bez ohledu na specifickou povahu potřeby, již slouží jako užitné hodnoty, zboží se v určitých kvantitách kryjí, nahrazují se navzájem při směně, vystupují jako ekvivalenty, a tak představují, přes svůj pestrý vnější vzhled, tutéž jednotu.

Užitné hodnoty jsou bezprostředně životními prostředky. Naproti tomu jsou tyto životní prostředky samy produkty společenského života, výsledkem vynaložené lidské životní síly, *zpředmětněnou prací*. Jakožto materialisace společenské práce jsou všechna zboží krystalisacemi téže jednoty. Je tedy nutno prozkoumat určitý charakter této jednoty, to jest práce, která se zračí ve směnné hodnotě.

---

¹ To je důvod, proč němečtí kompilátoři pojednávají *con amore* [s oblibou] o užitné hodnotě pod ustáleným názvem „statek“. Viz na př. *L. Stein*: „System der Staatswissenschaft“, oddíl o „statcích“ Něco rozumného o „statcích“ musíme hledat v „návodech k nauce o zboží“.

Dejme tomu, že 1 unce zlata, 1 tuna železa, 1 kvarter pšenice a 20 loket hedvábí jsou stejně veliké směnné hodnoty. Jakožto takové ekvivalenty, v nichž je setřen kvalitativní rozdíl jejich užitných hodnot, představují stejné kvantum téže práce. Práce, která se v nich stejnou měrou zpředměťňuje, musí sama být stejnorodou, bezrozdílnou, jednoduchou prací, které je právě tak lhostejné, zda se objevuje ve zlatě, železe, pšenici nebo hedvábí, jako je lhostejné kyslíku, je-li přítomen ve rzi železa, v atmosféře, ve šťávě hroznu nebo v krvi člověka. Avšak dolovat zlato, dobývat železo, pěstovat pšenici a tkát hedvábí jsou kvalitativně od sebe odlišné druhy práce. Ve skutečnosti to, co se věcně projevuje jako rozdílnost užitných hodnot, projevuje se v procesu jako rozdílnost činnosti, vytvářející tyto užité hodnoty. Jakožto lhostejná ke zvláštní látce užitných hodnot, je proto práce tvořící směnnou hodnotu lhostejná ke zvláštní formě práce samé. Různé užité hodnoty jsou dále produkty činnosti různých individuí, tedy výsledkem individuálně různých prací. Jakožto směnné hodnoty však představují stejnou, bezrozdílnou práci, to jest práci, v níž je setřena individualita těch, kdo pracují. Práce tvořící směnnou hodnotu je proto *abstraktně všeobecná práce*.

Jsou-li 1 unce zlata, 1 tuna železa, 1 kvarter pšenice a 20 loket hedvábí stejně veliké směnné hodnoty neboli ekvivalenty, jsou 1 unce zlata, $\frac{1}{2}$ tuny železa, 3 bušly pšenice a 5 loket hedvábí směnné hodnoty naprosto různé velikosti, a tento kvantitativní rozdíl je jediný rozdíl, jehož jsou jakožto směnné hodnoty vůbec schopny. Jakožto směnné hodnoty různé velikosti představují více nebo méně, větší nebo menší množství oné jednoduché, stejnorodé, abstraktně všeobecné práce, která tvoří substanci směnné hodnoty. Naskýtá se otázka, jak tato množství měřit? Nebo spíše otázka, jaké je kvantitativní bytí oné práce samé, protože kvantitativní rozdíly zboží jakožto směnných hodnot jsou jen kvantitativní rozdíly práce v nich zpředmětněné. Jako je kvantitativním bytím pohybu čas, tak je kvantitativním bytím práce *pracovní doba*. Rozdílnost jejího trvání je jediný rozdíl, jehož je schopna, předpokládáme-li, že její kvalita je dána. Jakožto pracovní doba dostává své měřítko v přirozených časových mírách, jako je hodina, den, týden atd. Pracovní doba je živé bytí práce, lhostejné vůči její formě, jejímu obsahu, její individualitě; je to její živé bytí ve smyslu kvantitativním a zároveň imanentní

míra tohoto bytí. Pracovní doba zpředmětněná v užitných hodnotách zboží je právě onou substancí, která je činí směnnými hodnotami, a tím i zbožím, právě tak jako měří určitou velikost jejich hodnoty. Úměrné kvantity rozličných užitných hodnot, v nichž se zpředmětňuje táž pracovní doba, jsou ekvivalenty, čili všechny užité hodnoty jsou ekvivalenty v proporcích, v nichž obsahují vynaloženu, zpředmětněnu tutéž pracovní dobu. Jakožto směnné hodnoty jsou všechna zboží jen určitá množství *sražené pracovní doby*.

K porozumění určení směnné hodnoty pracovní dobou je třeba si zapamatovat tato hlavní hlediska: převádění práce na práci jednoduchou, abychom tak řekli, bez kvality; specifický způsob, díky němuž je práce tvořící směnnou hodnotu, tedy vyrábějící zboží, *společenskou prací*; konečně rozdíl mezi prací, pokud jsou jejím výsledkem užité hodnoty, a prací, pokud jsou jejím výsledkem směnné hodnoty.

Máme-li měřit směnné hodnoty zboží pracovní dobou v nich obsaženou, musejí být rozličné práce samy převedeny na bezrozdílnou, stejnorodou, jednoduchou práci, zkrátka na práci, která je kvalitativně táž a liší se proto jen kvantitativně.

Toto převádění se jeví jako abstrakce, ale je to abstrakce, která se denně provádí ve společenském výrobním procesu. Převádění (*Auflösung*) všech zboží na pracovní dobu není ani větší, ale zároveň ani méně reálná abstrakce než přeměna všech organických těl ve vzduch. Práce, která je takto měřena časem, nejví se v podstatě jako práce rozličných subjektů, nýbrž rozličná pracující individua se jeví spíše jako pouhé orgány této práce. Čili práce tak, jak se zračí ve směnných hodnotách, mohla by být vyjádřena jakožto *všeobecně lidská práce*. Tato abstrakce všeobecně lidské práce *existuje* v průměrné práci, kterou může vykonat každé průměrné individuum dané společnosti; je to určité produktivní vynaložení lidských svalů, nervů, mozku atd. Je to *jednoduchá*¹ práce, jíž může být vyučeno každé průměrné individuum a kterou musí v té či oné formě vykonat. Charakter této průměrné práce je sám rozličný v různých zemích a v různých kulturních epochách, jeví se však v určité existující společnosti jako daný. Jednoduchá práce tvoří zdaleka největší masu veškeré

---

¹ „Unskilled labour“ [nevyučená práce] — ji nazývají angličti ekonomové.

práce buržoasní společnosti, jak se můžeme přesvědčit z kterékoli statistiky. Vyrábí-li A po 6 hodin železo a po 6 hodin plátno a B rovněž po 6 hodin železo a po 6 hodin plátno, nebo vyrábí-li A po 12 hodin železo a B po 12 hodin plátno, je zřejmé, že je to jen různé použití *téže* pracovní doby. Ale jak je tomu se složitou prací, která stojí nad průměrnou úrovní jako práce větší životnosti, větší specifické váhy? Tento druh práce se rozkládá ve složenou jednoduchou práci, je to umocněná jednoduchá práce, takže na příklad jeden den složité práce se rovná třem dnům jednoduché práce. Zákony, jimiž se řídí toto převádění, nepatří ještě sem. Je však jasné, že k tomuto převádění dochází, neboť jakožto směnná hodnota je výrobek nejsložitější práce v určité proporci ekvivalentem výrobku jednoduché průměrné práce, tedy rovná se určitému množství této jednoduché práce.

Určení směnné hodnoty pracovní dobou předpokládá dále, že v určitém zboží, na př. v tuně železa, je zpředmětněno *stejně* množství práce, lhostejno, zda je to práce A nebo B, nebo zda různá individua vynakládají stejně velkou pracovní dobu k výrobě téže kvantitativně a kvalitativně určité užitné hodnoty. Jinak řečeno, předpokládá se, že pracovní doba obsažená v nějakém zboží je pracovní doba *nutná* k jeho výrobě, to jest pracovní doba nutná k tomu, aby byl za daných všeobecných výrobních podmínek vyroben nový exemplář téhož zboží.

Podmínky práce, která tvoří směnnou hodnotu, jak vyplývají z rozboru směnné hodnoty, jsou *společenská určení* práce čili určení *společenské práce*, ne však společenské vůbec, nýbrž zvláštním způsobem. Je to specifický druh společenskosti. Zprvu je bezrozdílná jednoduchost práce *rovností* prací různých individuí, vzájemným vztahem jejich prací jako sobě rovných, a to v důsledku faktického převádění všech prací na práci stejného druhu. Práce každého individua, pokud se zračí ve směnných hodnotách, má tento společenský charakter rovnosti a zračí se ve směnné hodnotě jen potud, pokud je ve vztahu k práci všech ostatních individuí jakožto ke stejné práci.

Dále se jeví ve směnné hodnotě pracovní doba jednotlivého individua bezprostředně jakožto *všeobecná pracovní doba* a tento *všeobecný charakter* izolované práce jakožto její *společenský charakter*. Pracovní doba zračící se ve směnné hodnotě je pracovní doba jednotlivce bez rozdílu od jiného jednotlivce; je to pracovní

doba všech jednotlivců, pokud vykonávají stejnou práci; proto pracovní doba nutná jednomu k výrobě určitého zboží je *nutná* pracovní doba, kterou by každý jiný musel vynaložit na výrobu téhož zboží. Je to pracovní doba jednotlivce, *jeho* pracovní doba, ale jen jako všem společná pracovní doba, pro kterou je tudíž lhostejné, *kterého* jednotlivce pracovní dobou je. Jakožto všeobecná pracovní doba se zračí ve všeobecném výrobku, *všeobecném ekvivalentu*, v určitém množství zpředmětněné pracovní doby, kterému je lhostejná určitá forma užitné hodnoty, v níž se bezprostředně jeví jako výrobek jednotlivce a může být libovolně převáděn v kteroukoli jinou formu užitné hodnoty, v níž se zračí jako výrobek kteréhokoli jiného jednotlivce. *Společenskou* veličinou je jen jako takováto *všeobecná* veličina. Má-li být výsledkem jednotlivcovy práce směnná hodnota, musí být jejím výsledkem *všeobecný ekvivalent*, to jest jednotlivcova pracovní doba se musí zračit jako všeobecná pracovní doba nebo se musí všeobecná pracovní doba zračit jako jednotlivcova pracovní doba. Je to, jako kdyby různá individua hodila svou pracovní dobu na jednu hromadu a jako kdyby rozličná množství pracovní doby, která jsou jim společně k dispozici, se zračila v různých užitných hodnotách. Pracovní doba jednotlivcova je tak ve skutečnosti pracovní dobou, kterou společnost potřebuje k vyrobení určité užitné hodnoty, to jest k uspokojení určité potřeby. Ale nejde tu jen o specifickou formu, v níž práce dostává společenský charakter. Určitá pracovní doba přadláka se zpředměťuje na př. ve 100 librách lněné příze. Dejme tomu, že 100 loket plátna, výrobek tkalcův, představuje stejné množství pracovní doby. Pokud oba tyto výrobky představují stejně velké množství všeobecné pracovní doby a jsou tedy ekvivalenty pro *každou* užitnou hodnotu, která obsahuje stejné množství pracovní doby, jsou navzájem ekvivalenty. Jen proto, že pracovní doba přadláková a pracovní doba tkalcova se zračí jakožto všeobecná pracovní doba, a tedy jejich výrobky jakožto všeobecné ekvivalenty, stává se zde tkalcova práce prací pro přadláka a přadláková práce prací pro tkalce, práce jednoho pro práci druhého, to jest společenským bytím jejich prací pro oba. Naproti tomu ve venkovské patriarchální výrobě, kde přadláka a tkadlec přebývali pod jednou střechou, ženská část rodiny předla a mužská tkala, řekněme pro vlastní potřeby rodiny, byly příze i plátno *společenskými* výrobky, předení a tkaní *společenskými* pracemi v rámci rodiny. Jejich spo-

lečenský charakter však nezáležel v tom, že by se přize jakožto všeobecný ekvivalent směňovala za plátno jakožto všeobecný ekvivalent nebo oba tyto výrobky navzájem jakožto stejně platné a stejně cenné výrazy téže všeobecné pracovní doby. Naopak, rodinný svazek se svou prvobytnou dělbou práce vtiskoval výrobku svou vlastní společenskou pečeť. Nebo vezmeme třeba středověké naturální služby a naturální dávky. Určité práce jednotlivců v jejich naturální formě, zvláštnost, nikoli všeobecnost práce tu tvoří společenské pouto. Nebo vezmeme konečně pospolnou práci v její prvobytné formě, jak ji nalézáme na prahu dějin všech kulturních národů.¹ Zde společenský charakter práce není zřejmě zprostředkován tím, že práce jednotlivcova přijímá abstraktní formu všeobecnosti nebo jeho výrobek formu všeobecného ekvivalentu. Pospolné zřízení, které je předpokladem výroby, nepřipouští, aby práce jednotlivcova byla jeho soukromou prací a jeho výrobek soukromým výrobkem; naopak způsobuje, že se jednotlivá práce bezprostředně jeví jakožto funkce jednoho článku společenského organismu. Práce, která se zračí ve směnné hodnotě, je předpokládána jakožto práce izolovaného jednotlivce. Společenskou se stává tím, že přijímá formu svého bezprostředního protějšku, formu abstraktní všeobecnosti.

Práci tvořící směnnou hodnotu charakterisuje konečně to, že se společenský vztah osob zračí jaksi převráceně, totiž jakožto společenský vztah věcí. Jen pokud je jedna užitná hodnota ve vztahu k jiné jakožto směnná hodnota, je práce různých osob ve vzájemném vztahu jakožto stejná a všeobecná práce. Jestliže je tedy správné tvrzení, že směnná hodnota je vztah mezi osobami,²

¹ Je směšným předsudkem, rozšířeným v poslední době, že forma *prvobytného* pospolného vlastnictví je prý formou specificky slovanskou nebo dokonce výhradně ruskou. Je to původní forma, kterou můžeme prokázat u Římanů, Germánů a Keltů; její celý vzorník s nejrůznějšími ukázkami nalézáme stále ještě u Indů, i když částečně již v troskách. Podrobnější studium asijských, zvláště indických forem pospolného vlastnictví by dokázalo, jak z různých forem prvobytného pospolného vlastnictví vznikají různé formy jeho rozkladu. Tak se dají na př. odvodit rozličné originální typy římského a germánského soukromého vlastnictví z rozličných forem indického pospolného vlastnictví.

² „La Ricchezza è una ragione tra due persone“ [Bohatství je poměr mezi dvěma osobami.] *Galiani*: „Della Moneta“, str. 221. Ve sv. III. Custodiho sbírky „Scrittori classici Italiani di Economia Politica. Parte Moderna“, Milano 1803.

musí být dodáno: vztah skrytý ve věcné slupce. Tak jako libra železa a libra zlata přes své různé fyzické a chemické vlastnosti představují *totéž* kvantum tíže, tak dvě užité hodnoty zboží, v nichž je obsažena táž pracovní doba, představují *tutéž směnnou hodnotu*. Směnná hodnota se tedy jeví jako společenská přírodní určitost užitných hodnot, jako určitost, jež jim přísluší jakožto věcem a v důsledku níž se ve směnném procesu v určitých kvantitativních poměrech nahrazují, tvoří ekvivalenty právě tak, jako se jednoduché chemické látky v určitých kvantitativních poměrech váží, tvoří chemické ekvivalenty. Jen zvyk denního života způsobuje, jestliže se zdá všedním a samozřejmým, že společenský výrobní vztah bere na sebe formu předmětu, takže vztah osob v jejich práci se spíše jeví jako vztah, v němž jsou věci vůči sobě navzájem a vůči osobám. Ve zboží je tato mystifikace ještě velmi prostá. Všichni více či méně nejasně tuší, že vztah zboží jakožto směnných hodnot je spíše vztah osob k jejich vzájemné produktivní činnosti. Ve vyšších výrobních vztazích mizí toto zdání prostoty. Všechny iluze monetární soustavy pramení z toho, že na penězích není vidět, že se v nich zračí společenský výrobní vztah, avšak ve formě přírodní věci určitých vlastností. U novodobých ekonomů, kteří pohlížejí spatra na iluze monetární soustavy, se prozrazuje táž iluze, jakmile se začnou zabývat vyššími ekonomickými kategoriemi, na př. kapitálem. Projevuje se v naivním obdivu, když se náhle objevuje jako společenský vztah to, co se právě domnívali nemotorně uchopit jako věc, a pak hned je to zas škádlí jako věc, sotvaže to stanovili jako společenský vztah.

Jestliže směnná hodnota zboží ve skutečnosti není nic jiného než vzájemný vztah prací jednotlivců jakožto stejných a všeobecných prací, nic než předmětný výraz specificky společenské formy práce, je tautologií tvrzení, že práce je *jediným* zdrojem směnné hodnoty a tedy i bohatství, pokud se skládá ze směnných hodnot. Stejnou tautologií je tvrzení, že přírodní látka jako taková neobsahuje směnnou hodnotu,¹ protože neobsahuje práci, a že směnná

„Ve svém přírodním stavu nemá látka nikdy hodnotu“. *Mac Culloch*: „Discours sur l'origine de l'économie politique etc.“ Přeloženo Prévostem. Genève 1825, str. 57. Vidíme, jak vysoko stojí i takový Mac Culloch nad fetišismem německých „myslitelů“, kteří prohlašují „látku“ a ještě asi půl tuctu jiných substancí za prvky hodnoty. Srov. na př. *L. Stein*: „System der Staatswissenschaft“, sv. I, str. 170.

hodnota jako taková neobsahuje přírodní látku. Jestliže však William Petty nazývá „práci otcem bohatství a zemi jeho matkou“, nebo biskup Berkeley se táže, „zda nejsou čtyři živly, včetně lidské práce, pravým zdrojem bohatství“,¹ nebo jestliže Američan Th. Cooper populárně vysvětluje: „Odděl od bochníku chleba práci na něj vynaloženou, práci pekařovu, mlynářovu, pachtýřovu atd., a co ti zbude? pár zrníček divoce rostoucí trávy, neužitečné pro jakoukoli lidskou potřebu“,² tu ve všech těchto názorech nejde o abstraktní práci jakožto zdroj směnné hodnoty, nýbrž o konkrétní práci jakožto zdroj hmotného bohatství, zkrátka o práci, pokud skýtá užité hodnoty. Tím, že předpokládáme, že zboží má užitečnou hodnotu, předpokládáme také zvláštní užitečnost, určitou účelnost jím strávené práce; ale tím je s hlediska zboží zároveň vyčerpána všechna pozornost k práci jakožto užitečné práci. U chleba jakožto užité hodnoty nás zajímají jeho vlastnosti jako potraviny, vůbec ne práce zemědělce, mlynáře, pekaře atd. Kdyby díky nějakému vynálezu odpadlo ¹⁹/₂₀ těchto prací, bochník chleba by prokazoval tutéž službu jako předtím. Kdyby padal hotový s nebe, neztratil by ani atom své užité hodnoty. Kdežto práce tvořící směnnou hodnotu se uskutečňuje v rovnosti zboží jakožto všeobecných ekvivalentů, uskutečňuje se práce jako účelná produktivní činnost v nekonečné rozmanitosti jejich užitných hodnot. Kdežto práce tvořící směnnou hodnotu je *abstraktně všeobecná a stejná* práce, je práce určující užitečnou hodnotu konkrétní a zvláštní práce, která se štěpí co do formy a látky v nekonečně různé druhy práce.

Je nesprávné říkat o práci, pokud skýtá užité hodnoty, že je *jedíným* zdrojem jí vytvořeného, totiž hmotného bohatství. Ježto je činností přizpůsobující látky tomu či onomu účelu, potřebuje látku jakožto předpoklad. V různých užitných hodnotách je poměr mezi prací a přírodní látkou velmi různý, avšak užitečná hodnota vždy obsahuje nějaký přírodní substrát. Jakožto účelná činnost k osvojení přírodních prvků v té či oné formě je práce přirozenou podmínkou lidské existence, je podmínkou výměny látek mezi člověkem a přírodou, a to nezávislou na jakýchkoli

¹ Berkeley: „The Querist“, Londýn 1750. „Whether the four elements, and man's labour therein be not the true source of wealth?“

² Th. Cooper: „Lectures on the Elements of Political Economy“. Londýn 1831 (Columbia 1820), str. 99.

sociálních formách. Naproti tomu práce tvořící směnnou hodnotu je specificky společenskou formou práce. Na příklad krejčovská práce ve své hmotné určitosti jakožto zvláštní produktivní činnost vyrábí kabát, nevyrábí však směnnou hodnotu kabátu. Směnnou hodnotu kabátu nevyrábí jako krejčovská práce, nýbrž jako abstraktně všeobecná práce, a ta náleží určité společenské souvislosti, kterou krejčí nesešil. Tak vyráběly v antickém domácím průmyslu ženy kabát, aniž vyráběly směnnou hodnotu kabátu. Práce jako zdroj hmotného bohatství byla zákonodárci Mojžíšovi známa stejně dobře jako celnímu úředníkovi Adamu Smithovi.¹

Prozkoumejme nyní některá bližší určení, která vyplývají z převedení směnné hodnoty na pracovní dobu.

Jakožto užitná hodnota působí zboží příčinně (ursachlich). Na příklad pšenice působí jako potravina. Stroj v určitých poměrech nahrazuje práci. Tento účinek zboží, pro který jediné je užitnou hodnotou, předmětem spotřeby, možno nazvat službou, kterou koná jakožto užitná hodnota. Ale jakožto směnná hodnota je zboží vždy zkoumáno jen s hlediska výsledku. Nejde o službu, kterou koná, nýbrž o službu,² která byla vykonána pro ně samé při jeho výrobě. Tak tedy na př. směnná hodnota stroje není určena množstvím pracovní doby, která jím bude nahrazena, nýbrž množstvím pracovní doby, která byla na něj vynaložena a která je proto nutná k tomu, aby mohl být vyroben nový stroj téhož druhu.

Kdyby proto množství práce nutné k výrobě zboží zůstávalo stálé, byla by jejich směnná hodnota neměnná. Ale snadnost nebo obtížnost výroby se neustále mění. Jestliže produktivita práce vzrůstá, pak vyrobí tutéž užitnou hodnotu v kratší době. Jestliže produktivita práce klesá, pak je zapotřebí více času k výrobě téže užitné hodnoty. Velikost pracovní doby obsažené v nějakém

---

¹ F. List, který nikdy nemohl pochopit rozdíl mezi prací, pokud pomáhá tvořit něco užitečného, užitnou hodnotu, a prací, pokud vytváří určitou společenskou formu bohatství, směnnou hodnotu, ježto chápání vůbec bylo vzdáleno jeho jednostranně praktickému rozumu, spatřoval proto v novodobých anglických ekonomech pouhé plagiátory Mojžíše egyptského.

² Chápeme, jakou „službu“ musí prokazovat kategorie „služby“ (service) ekonomům druhu J. B. Saye a F. Bastiata, jejichž mudrující chytrost, jak správně podotkl už Malthus, všude abstrahuje od specifické určitosti formy ekonomických poměrů.

zboží, tedy jeho směnná hodnota, je proto proměnná, stoupá nebo klesá nepřímo úměrně ke stoupaní nebo klesání produktivity práce. Produktivita práce, již je používáno v manufakturním [zpracovávajícím] průmyslu ve stupni, který je předem určen, je v zemědělství a v extraktivním [těžebním] průmyslu zároveň podmíněna nekontrolovatelnými přírodními poměry. *Táž* práce poskytne větší nebo menší výtěžek různých kovů podle toho, zda se tyto kovy vyskytují v zemské kůře relativně řídkěji nebo hojněji. *Táž* práce se může v úrodném roce zpředmětnit ve dvou bušlech pšenice, v neúrodném možná v jednom bušlu. Zdá se, že zde vzácnost nebo nadbytek jakožto přírodní podmínky určují směnnou hodnotu zboží, protože určují produktivitu zvláštní reálné práce, poutanou na přírodní poměry.

Různé užité hodnoty obsahují v nestejném objemu tutéž pracovní dobu čili tutéž směnnou hodnotu. V čím menším objemu své užité hodnoty ve srovnání s jinými užitnými hodnotami obsahuje zboží určité množství pracovní doby, tím větší je jeho *specifická směnná hodnota*. Shledáváme-li, že v různých, velmi od sebe vzdálených kulturních epochách některé užité hodnoty tvoří řadu specifických směnných hodnot, jež vůči sobě zachovávají ne-li přesně týž číselný poměr, tedy přece jen všeobecný poměr vzájemné nadřazenosti a podřazenosti, jako na př. zlato, stříbro, měď, železo nebo pšenice, žito, ječmen, oves, pak z toho vyplývá jen to, že postupující rozvoj společenských výrobních sil působí rovnoměrně nebo přibližně rovnoměrně i na pracovní dobu, nutnou k výrobě oněch různých zboží.

Směnná hodnota nějakého zboží se neprojevuje v jeho vlastní užité hodnotě. Avšak jakožto zpředmětnění všeobecné společenské pracovní doby je užité hodnota jednoho zboží uváděna ve vztah k užitným hodnotám jiných zboží. Směnná hodnota jednoho zboží se tak projevuje v užitných hodnotách jiných zboží. Ekvivalent je ve skutečnosti směnná hodnota jednoho zboží, vyjádřena v užité hodnotě jiného zboží. Řeknu-li na př., že jeden loket plátna stojí dvě libry kávy, pak je směnná hodnota plátna vyjádřena v užité hodnotě kávy, a to v určitém množství této užité hodnoty. Je-li tato proporce dána, mohu hodnotu jakéhokoliv množství plátna vyjádřit v kávě. Je jasné, že směnná hodnota jednoho zboží, na př. plátna, není vyčerpána proporcí, v níž některé jiné zvláštní zboží, na př. káva, tvoří jeho ekvivalent.

Množství všeobecné pracovní doby, které se zračí v lokti plátna, je současně realizováno v nekonečně různých množstvích užitných hodnot všech ostatních zboží. V proporcii, v níž užitná hodnota každého jiného zboží představuje stejně velkou pracovní dobu, tvoří ekvivalent pro loket plátna. Směnná hodnota *tohoto jednotlivého zboží* se proto vyjadřuje vyčerpávajícím způsobem jen v nekonečném počtu rovnic, v nichž užitné hodnoty všech ostatních zboží tvoří jeho ekvivalent. Jen v součtu těchto rovnic čili v úhrnu různých proporcí, v nichž je jedno zboží směnitelné za každé jiné zboží, je vyčerpávajícím způsobem vyjádřeno jakožto *všeobecný ekvivalent*. Na příklad řada rovnic

- 1 loket plátna = $\frac{1}{2}$ libry čaje,
- 1 loket plátna = 2 librám kávy,
- 1 loket plátna = 8 librám chleba,
- 1 loket plátna = 6 loktům kartounu

může být znázorněna takto:

1 loket plátna = $\frac{1}{8}$ libry čaje + $\frac{1}{2}$ libry kávy + 2 libry chleba + $1\frac{1}{2}$ lokte kartounu.

Kdybychom tudíž měli před sebou celý součet rovnic, v nichž se hodnota jednoho lokte plátna vyjadřuje vyčerpávajícím způsobem, mohli bychom jeho směnnou hodnotu znázornit ve formě řady. Ve skutečnosti je tato řada nekonečná, protože okruh zboží není nikdy definitivně uzavřen, nýbrž stále se rozšiřuje. Ale zatím co takto jedno zboží měří svou směnnou hodnotu v užitných hodnotách všech ostatních zboží, měří se naopak směnné hodnoty všech ostatních zboží v užitné hodnotě tohoto jednoho zboží, které se v nich měří.¹ Vyjadřuje-li se směnná hodnota 1 lokte plátna v $\frac{1}{2}$ libře čaje nebo 2 librách kávy nebo 6 loktech kartounu nebo 8 librách chleba atd. vyplývá z toho, že káva, čaj, kartoun, chleba atd. v témže poměru, v němž jsou rovny něčemu třetímu, plátneu, jsou rovny mezi sebou, že tedy plátneu je společnou mírou jejich směnných hodnot. Každé zboží jakožto zpředmětněná všeobecná pracovní doba, to jest určité množství všeobecné pracovní doby, vyjadřuje svou směnnou hodnotu po-

¹ „Je také zvláštností měř, že mají takový poměr k měřené věci, že se to, co je měřeno, do jisté míry stává mírou měřené věci.“ *Montanari*: „Della Moneta“, str. 48, v Custodiho sbírce, sv. III, Parte Antica.

stupně v určitých kvantitách užitných hodnot všech ostatních zboží, a směnné hodnoty všech ostatních zboží se naopak měří v užité hodnotě tohoto jednoho výlučného zboží. Jakožto směnná hodnota je však každé zboží právě tak jedním výlučným zbožím, které slouží jako společná míra směnných hodnot všech ostatních zboží, jako je na druhé straně jen jedním z mnoha zboží, v jejichž souboru každé jiné zboží bezprostředně zračí svou směnnou hodnotu.

Velikosti hodnoty nějakého zboží se nijak nedotýká, existuje-li kromě něho málo nebo mnoho zboží jiného druhu. Bude-li však řada rovnic, v nichž se realizuje jeho směnná hodnota, větší nebo menší, to závisí na větší nebo menší rozmanitosti ostatních zboží. Řada rovnic, v nichž se na př. zračí hodnota kávy, vyjadřuje sféru její směnitelnosti, hranice, v nichž funguje jakožto směnná hodnota. Směnné hodnotě zboží jakožto zpředmětnění všeobecné společenské pracovní doby odpovídá výraz jeho ekvivalence v nekonečně rozličných užitných hodnotách.

Viděli jsme, že směnná hodnota zboží se mění s kvantitou pracovní doby obsažené bezprostředně v něm samém. Jeho realizovaná, to jest v užitných hodnotách jiných zboží vyjádřená, směnná hodnota musí rovněž záviset na poměru, v němž se mění pracovní doba vynaložená na výrobu všech ostatních zboží. Kdyby na př. pracovní doba nutná k výrobě jedné měřice pšenice zůstala táž, zatím co by se pracovní doba nutná k výrobě všech ostatních zboží zdvojnásobila, pak by směnná hodnota měřice pšenice, vyjádřená ve svých ekvivalentech, klesla o polovinu. Výsledek by byl prakticky týž, jako kdyby pracovní doba nutná k výrobě měřice pšenice klesla o polovinu a pracovní doba nutná k výrobě všech ostatních zboží zůstala nezměněna. Hodnota zboží je určena proporcí, v níž mohou být vyrobeny ve stejné pracovní době. Abychom viděli, jakým možným změnám je tato proporce vystavena, předpokládejme dvě zboží A a B. *Za první*: Pracovní doba nutná k výrobě B necht' zůstane nezměněna. V tomto případě klesá nebo stoupá směnná hodnota A, vyjádřená v B, přímo úměrně klesání nebo stoupání pracovní doby nutné k výrobě A. *Za druhé*: Pracovní doba nutná k výrobě A necht' zůstane nezměněna. Směnná hodnota A, vyjádřená v B, klesá nebo stoupá nepřímou úměrně klesání nebo stoupání pracovní doby nutné k výrobě B. *Za třetí*: Pracovní doba nutná k výrobě A i B necht'

klesá nebo stoupá ve stejném poměru. Pak zůstává výraz ekvivalence A v B nezměněn. Jestliže se vlivem nějaké okolnosti sníží produktivita všech prací stejnou měrou, takže k výrobě všech zboží je nutná ve stejném poměru větší pracovní doba, pak by hodnota *všech* zboží stoupla, reálný výraz jejich směnné hodnoty by zůstal nezměněn a skutečného bohatství společnosti by ubylo, protože by potřebovala více pracovní doby, aby vytvořila tutéž masu užitných hodnot. *Za čtvrté* : Dejme tomu, že pracovní doba nutná k výrobě A i B pro obě stoupá nebo klesá, ale v nestejném stupni, nebo že pracovní doba nutná pro A stoupá, zatím co pracovní doba nutná pro B klesá, nebo naopak. Všechny tyto případy lze jednoduše převést na ten případ, kdy pracovní doba nutná k výrobě jednoho zboží zůstává nezměněna, zatím co u ostatních zboží stoupá nebo klesá.

Směnná hodnota každého zboží se vyjadřuje v užité hodnotě každého jiného zboží, ať už v celých jednotkách nebo ve zlomcích této užité hodnoty. Jakožto směnná hodnota je každé zboží právě tak dělitelné jako sama pracovní doba, která je v něm zpředmětněna. Ekvivalence zboží je právě tak nezávislá na jejich fyzické dělitelnosti jakožto užitných hodnot, jako je sčítání směnných hodnot zboží lhostejné vůči tomu, jakými reálnými změnami formy probíhají užité hodnoty těchto zboží při své přeměně v *jedno* nové zboží.

Až dosud jsme zkoumali zboží s dvojího hlediska, jako užitnou hodnotu a jako směnnou hodnotu, po každé jednostranně. Avšak jakožto zboží je bezprostředně *jednotou* užité hodnoty a směnné hodnoty; zároveň je zbožím jen ve vztahu k jiným zbožím. *Skutečný* vzájemný vztah zboží je jejich *směnný proces*. A ten je společenským procesem, do něhož vstupují na sobě nezávislá individua, ale vstupují do něho jen jako majitelé zboží; jejich vzájemná existence je existence jejich zboží, a tak se jeví ve skutečnosti jen vědomými nositeli směnného procesu.

Zboží je užitnou hodnotou, pšenicí, plátnem, diamantem, strojem atd., ale jakožto zboží zároveň *není* užitnou hodnotou. Kdyby bylo užitnou hodnotou pro svého majitele, to jest bezprostředně prostředkem k uspokojení jeho vlastních potřeb, nebylo by zbožím. Pro něj je spíše *neužitnou hodnotou*, totiž pouhým hmotným nositelem směnné hodnoty čili pouhým směnným *prostředkem*; jakožto aktivní nositel směnné hodnoty se užitná hodnota stává směnným prostředkem. Pro svého majitele je zboží

užitnou hodnotou již jen jako směnná hodnota.¹ Užítou hodnotou se musí proto teprve stát, především pro druhé. Protože není užítou hodnotou pro svého vlastního majitele, je užítou hodnotou pro majitele jiných zboží. Ne-li, pak byla jeho práce neužitečnou prací a její výsledek tedy není zboží. Na druhé straně musí se stát užítou hodnotou *pro něho samého*, neboť jeho životní prostředky existují mimo ně. Aby se stalo užítou hodnotou, musí se zboží setkat se zvláštní potřebou, pro niž je předmětem uspokojení. Užité hodnoty zboží se tedy stávají užítými hodnotami tím, že všestranně mění svá místa, přecházejí z rukou, v nichž jsou směnnými prostředky, do rukou, v nichž jsou užítými předměty. Jen tímto všestranným *zcizováním* zboží stává se práce v nich obsažená užitečnou prací. V *procesu* těchto vzájemných vztahů zboží jakožto užítých hodnot nedostávají zboží žádnou novou ekonomickou určitost formy. Naopak, mizí i ta určitost formy, která je charakterisovala jako zboží. Na příklad chléb při přechodu z rukou pekaře do rukou spotřebitele nemění své bytí jako chléb. Naopak, teprve spotřebitel má k němu vztah jako k užité hodnotě, jako k této určité potravíně, zatím co v pekařových rukou byl chléb nositelem ekonomického vztahu, smyslově nadsmyslnou věcí. Jedinou změnou formy, kterou zboží prodělávají, když se stávají užítými hodnotami, je tedy zrušení jejich formálního bytí, v němž byla neužitou hodnotou pro svého majitele a užítou hodnotou pro toho, kdo je neměl. Aby se zboží stala užítými hodnotami, musí být všestranně zcizována, musí vstupovat do směnného procesu, ale jejich bytí pro směnu je jejich bytí jakožto směnných hodnot. Aby se tedy uskutečnila jakožto užité hodnoty, musejí se uskutečnit jako směnné hodnoty.

Jestliže se jednotlivé zboží původně jevílo s hlediska užité hodnoty jako samostatná věc, bylo naproti tomu jako směnná hodnota od počátku zkoumáno ve vztahu ke všem ostatním zboží. Avšak tento vztah byl jen theoretický, myšlený. Uskutečňuje se jen ve směnném procesu. Na druhé straně je zboží sice směnnou hodnotou, pokud na ně bylo vynaloženo určité množství pracovní doby, pokud je tedy *zpředmětněnou pracovní dobou*. Ale

---

¹ V této určitosti chápe směnnou hodnotu Aristoteles (viz místo citované na začátku této kapitoly).

bezprostředně je jen zpředmětněnou individuální pracovní dobou zvláštního obsahu, nikoli *všeobecnou* pracovní dobou. *Není* tedy bezprostředně směnnou hodnotou, nýbrž se jí teprve musí *stát*. Především může být zpředmětněním všeobecné pracovní doby jen natolik, nakolik představuje pracovní dobu v určitém užitečném použití, to jest v nějaké užité hodnotě. To je hmotná podmínka, která je předpokladem toho, aby pracovní doba obsažená ve zbožích byla všeobecnou, společenskou pracovní dobou. Jestliže tudíž se zboží může stát užitnou hodnotou jen tím, že se uskuteční jako směnná hodnota, může se na druhé straně uskutečnit jako směnná hodnota jen tím, že se při svém zcizení osvědčí jako užitná hodnota. Zboží může být zcizeno jako užitná hodnota jen tomu, pro něhož je užitnou hodnotou, to jest předmětem zvláštní potřeby. Naproti tomu je zcizováno jen za jiné zboží nebo, postavíme-li se na stanovisko majitele jiného zboží, tento majitel rovněž může své zboží zcizovat, to jest realizovat, jen tehdy, když je uvádí do styku se zvláštní potřebou, jejímž předmětem ono zboží je. Při všestranném zcizování zboží jakožto *užitných hodnot* jsou tedy zboží uváděna ve vzájemný vztah podle své hmotné rozdílnosti jakožto zvláštní věci, jež svými specifickými vlastnostmi uspokojují zvláštní potřeby. Ale jako takovéto pouhé užité hodnoty jsou si navzájem lhostejné, nejsou v žádném vzájemném vztahu. Jakožto užité hodnoty mohou být směněny jen ve vztahu ke zvláštním potřebám. Směnitelné jsou však jen jako ekvivalenty, a ekvivalenty jsou jen jako stejná množství zpředmětněné pracovní doby, takže je setřen jakýkoli ohled na jejich přirozené vlastnosti jakožto užitných hodnot a tím také na vztah jednotlivých zboží ke zvláštním potřebám. Jakožto směnná hodnota se zboží uplatňuje naopak tím, že jako ekvivalent libovolně nahrazuje určité množství kteréhokoli jiného zboží, lhostejno, zda je pro majitele jiného zboží užitnou hodnotou nebo není. Ale pro majitele jiného zboží se stává zbožím jen potud, pokud je pro něho užitnou hodnotou a pro svého vlastního majitele se stává směnnou hodnotou jen potud, pokud je zbožím pro jiného. Týž vztah tedy má být vztahem zboží jakožto v podstatě stejných, jen kvantitativně různých veličin, má být jejich vzájemnou rovností jakožto materialisace všeobecné pracovní doby a má být zároveň jejich vztahem jakožto kvalitativně různých věcí, jakožto zvláštních užitných hodnot pro

zvláštní potřeby, zkratka má být vztahem, který je rozlišuje jako skutečné užité hodnoty. Ale tato srovnalost a nesrovnalost se navzájem vylučuje. Tak nejenže se ocitáme v bludném kruhu problémů, protože vyřešení jednoho předpokládá i vyřešení druhého, nýbrž se tu objevuje soubor rozporuplných požadavků, protože splnění jedné podmínky je bezprostředně vázáno na splnění jejího opaku.

Směnný proces zboží musí být jak rozvinutím, tak také řešením těchto rozporů, které se v něm ovšem nemohou projevat v tak jednoduché formě. Viděli jsme jen to, jak jsou zboží sama uváděna ve vzájemný vztah jakožto užité hodnoty, to jest jak zboží vystupují jakožto užité hodnoty *uvnitř* směnného procesu. Naproti tomu směnná hodnota, jak jsme ji dosud zkoumali, existovala pouze v naší abstrakci, nebo chcete-li, v abstrakci jednotlivého majitele zboží, jemuž zboží leží jakožto užité hodnota na skladě a jakožto směnná hodnota na svědomí. Ale ve směnném procesu musejí být zboží sama přítomna nejen jako užité hodnoty, nýbrž i jako směnné hodnoty pro sebe navzájem, a toto jejich bytí se musí projevat jako jejich vlastní vzájemný vztah. Obtíž, na kterou jsme nejprve narazili, bylo, že má-li se zboží projevit jako směnná hodnota, jako zpředmětněná všeobecná pracovní doba, musí být napřed zcizeno, realizováno jakožto užité hodnota, kdežto jeho zcizení jakožto užité hodnoty předpokládá naopak jeho bytí jakožto směnné hodnoty. Ale dejme tomu, že tato obtíž je vyřešena. Dejme tomu, že zboží odložilo svou zvláštní užítou hodnotu a splnilo jejím zcizením hmotnou podmínku být společensky užitečnou prací, místo aby bylo jen zvláštní prací jednotlivcovou pro sebe samého. Pak se musí stát ve směnném procesu směnnou hodnotou, všeobecným ekvivalentem, zpředmětněnou všeobecnou pracovní dobou pro ostatní zboží a nesmí už mít jen omezený účinek zvláštní užité hodnoty, nýbrž bezprostřední schopnost zračit se ve všech užitných hodnotách jako svých ekvivalentech. Každé zboží je však *tím* zbožím, jež takto v důsledku zcizení své zvláštní užité hodnoty se musí jevit jako přímá materialisace všeobecné pracovní doby. Na druhé straně však ve směnném procesu stojí proti sobě jen zvláštní zboží, práce soukromých osob, ztělesněné ve zvláštních užitných hodnotách. Všeobecná pracovní doba sama je abstrakce, která jako taková pro zboží neexistuje.

Prozkoumejme nyní souhrn rovnic, v nichž se směnná hodnota zboží reálně projevuje, na příklad:

1 loket plátna = 2 librám kávy,

1 loket plátna = $\frac{1}{2}$ libry čaje,

1 loket plátna = 8 librám chleba atd.

Tyto rovnice nám říkají jen to, že všeobecná společenská pracovní doba stejné velikosti se zpředměňuje v 1 lokti plátna, 2 librách kávy, $\frac{1}{2}$ libry čaje atd. Ale ve skutečnosti se individuální práce, které se zračí v těchto zvláštních užžitných hodnotách, stávají všeobecnou a v této formě společenskou prací jen tím, že se skutečně navzájem směňují v poměru trvání práce v nich obsažené. Společenská pracovní doba existuje v těchto zbožích, abychom tak řekli, jen latentně a projevuje se teprve v jejich směnném procesu. Nevychází se z práce individuí jakožto společenské práce, nýbrž naopak ze zvláštních prací soukromých individuí, prací, které se projevují jako všeobecná společenská práce teprve ve směnném procesu tím, že jejich původní charakter byl zrušen. Všeobecně společenská práce není tedy hotovým předpokladem, nýbrž výsledkem, který teprve nastává. A tak se objevuje nová obtíž, že zboží na jedné straně musí vstupovat do směnného procesu jako zpředmětněná všeobecná pracovní doba, na druhé straně však zpředmětnění pracovní doby individuí jakožto všeobecné pracovní doby je samo jen produktem směnného procesu.

Každé zboží má zcizením své užžitné hodnoty, tedy své původní existence, nabýt své příslušné existence jakožto směnná hodnota. Zboží musí proto ve směnném procesu svou existenci rozdvajit. Naproti tomu jeho druhá existence jakožto směnné hodnoty může být sama jen nějakým jiným zbožím, protože ve směnném procesu stojí proti sobě jen zboží. Jak je možno vyjádřit zvláštní zboží bezprostředně jako *zpředmětněnou všeobecnou* pracovní dobu, nebo, což je totéž, jak je možno dát individuální pracovní době, zpředmětněné ve zvláštním zboží, bezprostředně charakter všeobecnosti? Reálný výraz směnné hodnoty zboží, to jest každého zboží jakožto všeobecného ekvivalentu, se zračí v nekonečném součtu rovnic, jako:

1 loket plátna = 2 librám kávy,

1 loket plátna = $\frac{1}{2}$ libry čaje,

- 1 loket plátna = 8 librám chleba,
- 1 loket plátna = 6 laktům kartounu,
- 1 loket plátna = atd.

Toto znázornění bylo theoretické, pokud zboží bylo pouze *myšleno* jakožto určité množství zpředmětněné všeobecné pracovní doby. Existence zvláštního zboží jako všeobecného ekvivalentu se stává z pouhé abstrakce *společenským* výsledkem směnného procesu samého pouhým převrácením hořejší řady rovnic. Tedy na příklad:

- 2 libry kávy = 1 loktu plátna,
- $\frac{1}{2}$ libry čaje = 1 loktu plátna,
- 8 liber chleba = 1 loktu plátna,
- 6 loket kartounu = 1 loktu plátna.

Tím, že káva, čaj, chléb, kartoun, zkrátka všechna zboží vyjadřují pracovní dobu v nich obsaženou v plátně, rozvíjí se naopak směnná hodnota plátna ve všech ostatních zbožích jako jeho ekvivalentech a pracovní doba zpředmětněná v něm samém se stává bezprostředně všeobecnou pracovní dobou, která se rovnoměrně zračí v různých množstvích všech ostatních zboží. Plátno se tu stává *všeobecným ekvivalentem* v důsledku *všestranného působení* všech ostatních zboží na ně. Jakožto směnná hodnota se každé zboží stalo mírou hodnot všech ostatních zboží. Zde naopak tím, že všechna zboží měří svou směnnou hodnotu v jednom zvláštním zboží, stává se toto výlučné zboží adekvátním bytím směnné hodnoty, jejím bytím jakožto všeobecný ekvivalent. Naproti tomu nekonečná řada nebo nekonečné množství rovnic, v nichž se zračila směnná hodnota každého zboží, se smršťuje v jedinou rovnici o dvou členech. 2 libry kávy = 1 loktu plátna je nyní vyčerpávajícím výrazem směnné hodnoty kávy, protože plátno se v tomto výrazu jeví bezprostředně jako ekvivalent určitého množství každého jiného zboží. Uvnitř směnného procesu existují tu tedy nyní zboží pro sebe navzájem, čili jeví se sobě navzájem jakožto směnné hodnoty ve formě plátna. To, že všechna zboží jakožto směnné hodnoty jsou ve vzájemném vztahu jen jako různá množství zpředmětněné všeobecné pracovní doby, jeví se nyní tak, že jakožto směnné hodnoty představují jen různá množství *téhož* předmětu, plátna. Proto všeobecná pracovní doba se sama

zračí jako zvláštní věc, jako zboží vedle všech ostatních zboží a mimo ně. Ale zároveň je rovnice, v níž se zračí jedno zboží pro druhé jako směnná hodnota, na příklad 2 libry kávy = 1 loktu plátna, i rovností, jež má být uskutečněna. Jen svým zcizením jakožto užitné hodnoty, které závisí na tom, zda se ve směnném procesu osvědčí jako předmět určité potřeby, přeměňuje se zboží skutečně ze svého bytí kávy ve své bytí plátna, přijímá tedy formu všeobecného ekvivalentu a stává se skutečně směnnou hodnotou pro všechna ostatní zboží. Naopak tím, že všechna zboží se svým zcizováním jakožto užitných hodnot přeměňují v plátno, stává se plátno proměněným bytím všech ostatních zboží, a jen jako výsledek této přeměny všech ostatních zboží v ně se stává bezprostředně *zpředmětněním všeobecné pracovní doby*, to jest produktem všestranného zcizování, rušení individuálních prací. Jestliže zboží takto zdvojují svou existenci, aby se mohla jevit pro sebe navzájem jako směnné hodnoty, zdvojuje zboží, vyloučené jako všeobecný ekvivalent, svou užitnou hodnotu. Mimo svou zvláštní užitnou hodnotu jako zvláštní zboží dostává všeobecnou užitnou hodnotu. Tato jeho užitná hodnota je sama určitostí formy, to jest vyplývá ze specifické úlohy, kterou zboží má ve směnném procesu v důsledku všestranného působení ostatních zboží na ně. Užitná hodnota každého zboží jakožto předmět zvláštní potřeby má různou hodnotu v různých rukou, na příklad má jinou hodnotu v rukou toho, kdo je zcizuje, jinou v rukou toho, kdo si je přivlastňuje. Zboží, vyloučené jako všeobecný ekvivalent, je nyní předmětem všeobecné potřeby, vzrostlé ze směnného procesu samého, a má pro každého tutéž užitnou hodnotu tím, že je nositelem směnné hodnoty, všeobecným směnným prostředkem. Tak je v jednom zboží vyřešen rozpor, který je obsažen ve zboží jako takovém, totiž že je jako zvláštní užitná hodnota zároveň všeobecným ekvivalentem a tudíž užitnou hodnotou pro každého, všeobecnou užitnou hodnotou. Zatím, co tedy všechna ostatní zboží nyní zračí svou směnnou hodnotu jako ideální rovnost s výlučným zbožím, která má být teprve realizována, jeví se užitná hodnota tohoto výlučného zboží, jakkoli reálná, v procesu samém jako pouhé formální bytí, které musí být teprve realizováno přeměnou ve skutečné užitné hodnoty. Původně se zboží jevílo jako zboží vůbec, jako všeobecná pracovní doba zpředmětněná ve zvláštní užitné hodnotě. Ve

směnném procesu vstupují všechna zboží ve vztah k výlučnému zboží jako ke zboží vůbec, k *jedinému* zboží jakožto bytí všeobecné pracovní doby ve zvláštní užitné hodnotě. Jakožto *zvláštní* zboží vystupují proto proti jednomu zvláštnímu zboží jakožto *všeobecnému* zboží.¹ To, že tedy majitelé zboží mají vzájemný vztah ke svým pracím jako ke všeobecné společenské práci, se zračí tak, že mají ke svým zbožím vztah jakožto ke směnným hodnotám; vzájemný vztah zboží jakožto směnných hodnot se zračí ve směnném procesu jako jejich všestranný vztah k jednomu zvláštnímu zboží jakožto adekvátnímu výrazu jejich směnné hodnoty, což se obráceně zase jeví jako specifický vztah tohoto zvláštního zboží ke všem ostatním zbožím a tím jako určitý, jaksí samorostlý společenský charakter věci. Zvláštní zboží, které takto představuje adekvátní bytí směnné hodnoty všech zboží, čili směnná hodnota různých zboží jakožto zvláštní, výlučné zboží, to jsou — *peníze*. Je to krystalisace směnné hodnoty zboží, kterou vytvářejí ve směnném procesu samém. Zatím co tedy zboží uvnitř směnného procesu začínají pro sebe existovat jako *užitné hodnoty* tím, že se sebe stírají jakoukoli určitost formy a vstupují ve vzájemný vztah ve své bezprostřední hmotné podobě, musejí, mají-li se navzájem jevit jako *směnné hodnoty*, přijmout novou určitost formy, musí se rozvinout ve formě peněz. Peníze nejsou symbolem, právě tak jako není symbolem bytí užitné hodnoty jakožto zboží. To, že společenský výrobní vztah se jeví jako předmět existující mimo individua a že určité vztahy, ve které tato individua vstupují ve výrobním procesu svého společenského života, se jeví jako specifické vlastnosti věci, toto převrácení, tato nikoli domnělá, nýbrž prosaicky reálná mystifikace charakterisuje všechny společenské formy práce, která vytváří směnnou hodnotu. V penězích se objevuje jen výrazněji než ve zboží.

Nezbytné fyzické vlastnosti zvláštního zboží, v němž se má zkrystalisovat peněžní bytí všech zboží, pokud vyplývají bezprostředně z povahy směnné hodnoty, jsou libovolná dělitelnost, stejnost dílů a bezrozdílnost všech exemplářů tohoto zboží. Jakožto materialisace všeobecné pracovní doby musí být materialisací

---

¹ Poznámka Marxova v jeho vlastním exempláři této knihy: „Tentýž výraz nacházíme u Genovesiho“. (Pozn. red.)

stejnorodou a schopnou zračit jen kvantitativní rozdíly. Jinou nezbytnou vlastností je trvanlivost jeho užitné hodnoty, ježto se musí udržet ve směnném procesu. Vzácné kovy mají tyto vlastnosti ve vynikajícím stupni. Protože peníze nejsou produktem úvahy nebo dohody, nýbrž jsou vytvářeny instinktivně ve směnném procesu, vykonávala velmi různá, více méně nevhodná zboží střídavě funkci peněz. Nezbytnost, která se objevila na jistém stupni vývoje směnného procesu, polárně rozdělit určené směnné a užitné hodnoty mezi zboží tak, aby jedno zboží na příklad figurovalo jako směnný prostředek, zatím co druhé je zcizováno jako užitná hodnota, nese s sebou, že všude jedno nebo i více zboží nejvšeobecnější užitné hodnoty hrálo zprvu nahodile úlohu peněz. Nejsou-li předmětem bezprostředně existující potřeby, zaručuje jim všeobecnější charakter než ostatním užitným hodnotám ta okolnost, že jsou hmotně nejvýznačnější součástí bohatství.

Bezprostřední výměnný obchod, prvobytná forma směnného procesu, představuje spíše počátek přeměny užitných hodnot ve zboží než přeměnu zboží v peníze. Směnná hodnota nedostává samostatnou podobu, nýbrž je ještě bezprostředně vázána na užitnou hodnotu. To se projevuje dvojím způsobem. Výroba sama v celé své struktuře je zaměřena na tvoření užitné hodnoty, nikoli směnné hodnoty, a proto jen v té části, která tvoří přebytek nad to, čeho je zapotřebí pro spotřebu, užitné hodnoty zde přestávají být užitnými hodnotami a stávají se prostředky směny, zbožím. Na druhé straně se stávají zbožím jen uvnitř hranic bezprostřední užitné hodnoty, i když jsou polárně rozdělena, takže zboží, jež mají být majiteli zboží směněna, musejí být užitnými hodnotami pro oba, ale každé z nich musí být užitnou hodnotou pro toho, kdo je nemá. Ve skutečnosti se směnný proces zboží původně neobjevuje v lůně prvobytných občin,¹ nýbrž tam, kde občiny končí, na jejich hranicích, na těch málo bodech, kde vstupují ve styk s jinými občinami. Zde se začíná výměnný obchod a odtud přeskakuje do nitra občiny, na niž působí rozkladně. Zvláštní užitné hodnoty, jež se ve výměnném ob-

---

¹ Aristoteles podotýká totéž o soukromé rodině původního společenství. Ale původní formou rodiny je rodová rodina, z jejíhož historického rozkladu se teprve vyvíjí soukromá rodina. „Neboť v prvotním společenství (tím je však rodina), zřejmě jí (totiž směny) nebylo vůbec zapotřebí“. („De Republica“.)

chodu mezi různými občinami stávají zbožím, jako otroci, dobytek a kovy, jsou proto nejčastěji prvními penězi uvnitř těchto občin. Viděli jsme, že se směnná hodnota zboží tím větší měrou zračí jako směnná hodnota, čím delší je řada jeho ekvivalentů čili čím *větší* je sféra směny pro toto zboží. Pozvolné rozšiřování výměnného obchodu, větší počet směn a větší rozmanitost zboží přicházejících do výměnného obchodu rozvíjí proto zboží jako směnnou hodnotu, nutně vyžaduje vytvoření peněz, a tím působí rozkladně na bezprostřední výměnný obchod. Ekonomové obvykle odvozuji peníze z vnějších obtíží, na něž naráží rozšířený výměnný obchod, ale při tom zapomínají, že tyto obtíže vyvěrají z rozvinutí směnné hodnoty a tudíž společenské práce jakožto všeobecné práce. Na příklad: Zboží nejsou jakožto užitné hodnoty libovolně dělitelná, jak mají být jakožto směnné hodnoty. Nebo zboží osoby A může být užitnou hodnotou pro osobu B, při čemž zboží osoby B není užitnou hodnotou pro osobu A. Nebo se může stát, že majitelé potřebují svá zboží, jež mají být navzájem směněna a jsou nedělitelná, v nestejných hodnotových proporcích. Jinými slovy, pod záminkou, že zkoumají jednoduchý výměnný obchod, znázorňují si ekonomové jisté stránky rozporu, který je zahalen bytím zboží jakožto bezprostřední jednoty užitné a směnné hodnoty. Na druhé straně pak důsledně lpějí na výměnném obchodu jakožto adekvátní formě směnného procesu zboží, která je jen spojena s jistým technickým nepohodlím, k jehož odstranění jsou peníze chytře vymyšleným prostředkem. S tohoto zcela povrchního stanoviska prohlásil proto kterýsi duchaplný anglický ekonom zcela správně, že peníze jsou prý jen pouhý hmotný nástroj jako loď nebo parní stroj, nikoli však znázorněním nějakého společenského výrobního vztahu, a proto nejsou ekonomickou kategorií. Je to tedy jen zneužíváním, je-li o nich pojednáváno v politické ekonomii, která ve skutečnosti nemá nic společného s technologií.¹

Ve světě zboží se již předpokládá rozvinutá dělba práce, či

---

¹ „Peníze jsou ve skutečnosti jen nástrojem k provádění koupě a prodeje“ (ale co jiného, prosím vás, rozumíte pod koupí a prodejem?) „a zkoumání jich netvoří součást politické ekonomie o nic více než zkoumání lodí nebo parních strojů nebo kteréhokoli jiného nástroje, užívaného k usnadnění výroby a rozdělení bohatství.“ (*Th. Hodgskin: „Popular Political Economy etc.“* Londýn 1827, str. 178, 179.)

spíše se bezprostředně zračí v rozmanitosti užitečných hodnot, jež vystupují proti sobě jako zvláštní zboží a v nichž jsou obsaženy právě tak rozmanité druhy práce. *Dělba práce* jako souhrn všech zvláštních produktivních druhů zaměstnání je soubornou podobou společenské práce, pozorujeme-li ji s její hmotné stránky jako práci vyrábějící užité hodnoty. Jako taková však existuje se stanoviska zboží a uvnitř směnného procesu jen ve svém výsledku, ve zvláštním charakteru zboží samých.

Směna zboží je proces, v němž společenská výměna látek, to jest směna zvláštních výrobků soukromých individuí je zároveň vytvářením určitých společenských výrobních vztahů, do nichž individua při této výměně látek vstupují. Rozvíjející se vzájemné vztahy zboží krystalisují jako rozdílná určení všeobecného ekvivalentu, a tak je směnný proces zároveň procesem tvorby peněz. Celek tohoto procesu, jenž se jeví jako průběh různých procesů, je *oběh*.

A. K DĚJINÁM ROZBORU ZBOŽÍ

Rozbor, který vede od zboží k práci v dvojí formě, a to od užitečné hodnoty k reálné práci čili účelné produktivní činnosti, a od směnné hodnoty k pracovní době čili stejné společenské práci, je konečným kritickým výsledkem více jak půldruhástoletého bádání klasické politické ekonomie, která začíná v Anglii Williamem Pettym a ve Francii Boisguillebertem¹ a končí v Anglii Ricardem a ve Francii Sismondim.

Pettymu se užitečná hodnota redukuje na práci, aniž se mýlí, pokud jde o přirozenou podmíněnost její tvůrčí síly. Skutečnou práci chápe ihned v její společenské celkové podobě, jako *dělbu práce*.² Tento názor o zdroji hmotného bohatství nezůstává, tak

---

¹ Srovnávací studium spisů a osobností Pettyho a Boisguilleberta, nehledě na jasné světlo, které by vrhlo na sociální protiklad Anglie a Francie ke konci XVII. a na počátku XVIII. století, by bylo genetickým zobrazením národního kontrastu mezi anglickou a francouzskou politickou ekonomikou. Týmž kontrast se opakuje a vrcholí v Ricardovi a Sismondim.

² Petty zkoumal význam *dělby práce* též jako produktivní síly, a to ve velkorysejším pojetí než Adam Smith. Viz: „An Essay concerning the Multiplication of Mankind etc.“, 3. vyd., 1686, str. 35—36. Ukazuje zde výhody dělby práce pro výrobu nejen na výrobě kapesních hodinek, jak to později učinil Adam Smith u výroby jehly, nýbrž zároveň i zkoumáním města a celé země s hlediska

jako na př. u jeho současníka Hobbese, více méně neplodným, nýbrž dovádí ho k *politické aritmetice*, první formě, v níž se politická ekonomie ustavuje jako samostatná věda. Avšak směnnou hodnotu pojímá tak, jak se *jeví* ve směnném procesu zboží, jako peníze, a peníze samy jako existující zboží, zlato nebo stříbro. Ježto je v zajetí představ monetární soustavy, prohlašuje zvláštní druh reálné práce, jíž se dobývá zlato a stříbro, za práci, která tvoří směnnou hodnotu. Vskutku se domnívá, že buržoasní práce nemusí vyrábět bezprostřední užitnou hodnotu, nýbrž zboží, užitnou hodnotu, která je s to v důsledku svého zcizování ve směnném procesu zračit se jako zlato a stříbro, to jest jako peníze, to jest jako směnná hodnota, to jest jako zpředmětněná všeobecná práce. Ale jeho příklad ukazuje názorně, že poznání práce jako zdroje hmotného bohatství nikterak nevyklučuje nechápání

---

velkých továrních závodů. „Spectator“ ze dne 26. listopadu 1711 se odvolává na tuto „illustration of the admirable Sir William Petty“ [výklad obdivuhodného sira Williama Pettyho]. Mac Culloch se tedy mylně domnívá, že „Spectator“ zaměňuje Pettyho s některým o 40 let mladším spisovatelem. Viz: *Mac Culloch*: „The Literature of Political Economy, a classified catalogue“. Londýn 1845, str. 105. Petty se cítí být zakladatelem nové vědy. Jeho metoda, jak praví, není „obvyklá“. Místo aby splétal řadu komparativů a superlativů a spekulativních argumentů, chce si vzít za úkol mluvit in terms of number, weight or measure [v číslech, váhách a mírách], používat jediné argumentů odvozených ze smyslové zkušenosti a zkoumat jen takové příčiny, as have visible foundations in nature [které mají viditelné základy v přírodě]. Jiným chce přenechat zkoumání příčin, které závisí na mutable minds, opinions, appetites and passions of particular men [nestálých názorech, míněních, přáních a vášních jednotlivců]. („Political Arithmetic etc.“, Londýn 1699. Předmluva.) Jeho geniální smělost se projevuje na př. v návrhu, aby všechno obyvatelstvo a všechny movitosti z Irska a horního Skotska byly přestěhovány do zbytku Velké Britannie. Tím by se ušetřila pracovní doba, která rozmnožuje výrobnost práce a „král a jeho poddaní by se stali bohatšími a silnějšími“. („Political Arithmetic“, kap. 4.) Nebo v té kapitole své *politické aritmetiky*, v níž v době, kdy Holandsko stále ještě hrálo převážné úlohu obchodního národa a Francie, jak se zdálo, se stávala panující obchodní mocností, dokazuje, že Anglie je povolána, aby dobyla světového trhu: „That the king of England's subjects have stock competent and convenient to drive the trade of the whole commercial world“ [že poddaní anglického krále mají dostatečný a vhodný kapitál, aby provozovali obchod celého obchodního světa]. (Tamtéž, kap. 10): „That the impediments of England's greatness are but contingent and removable“ [že překážky anglické velikosti jsou jen náhodné a odstranitelné]. (Str. 247 n.) Všechny jeho spisy jsou prosyceny originálním humorem. Tak na př. ukazuje, že se to stalo zcela přirozeným způsobem, když Holandsko,

určité společenské formy, v níž je práce zdrojem směnné hodnoty.

Boisguillebert zase rozkládá, ne-li vědomě, tedy fakticky směnnou hodnotu zboží v pracovní dobu tím, že určuje „pravou hodnotu“ (*la juste valeur*) správnou proporcí, v níž je pracovní doba individuí rozdělena mezi zvláštní průmyslová odvětví, a svobodnou konkurenci líčí jako společenský proces, který vytváří onu správnou proporcí. Ale současně a v protikladu k Pettymu útočí fanaticky na peníze, jež svým vsunutím do směny zboží porušují její přirozenou rovnováhu čili harmonii, a jako fantastický Moloch žádají za obět všechno přirozené bohatství. I když na jedné straně tato polemika proti penězům souvisí s určitými historickými okolnostmi, protože Boisguillebert brojí proti slepě ničivé chtivosti zlata u dvora takového Ludvíka XIV.

---

tehdy stejně vzorná země pro anglické ekonomy jako dnes Anglie pro kontinentální ekonomy, dobylo světového trhu „without such angelical wits and judgments, as some attribute to the Hollanders“ [bez onoho andělského důvtipu a rozumu, který někteří lidé přisuzují Holanďanům] (tamtéž, str. 175, 176). Hájí svobodu svědomí jako podmínku obchodu, „protože pak chudí jsou pilní a dívají se na práci a pílí jako na povinnost vůči bohu, pokud jen se jim dovoluje, aby se domnívali, že oni, kteří mají méně bohatství, mají více vtipu a rozumu v božských věcech, což považují za speciální vlastnictví chudých“. Obchod proto nemá být „pevně připoután k nějakému určitému náboženství, ale spíše vždy na jinověreckou část obyvatelstva“. (Tamtéž, str. 183–186.) Dává přednost zvláštním veřejným dávkám ve prospěch podvodníků, protože prý je pro publikum lepší, zdaní-li se samo ve prospěch podvodníků, než dá-li se od nich zdaňovat (tamtéž, str. 199). Naproti tomu zavrhuje daně, jež přenášejí bohatství z průmyslových rukou na takové, které „nic nedělají, než že jen jedí, pijí, zpívají, hrají, tančí a *pěstují metafysiku*“. Spisy Pettyho jsou takřka knihkupeckými raritami, existují rozptýleně jen ve starých špatných vydáních, což je tím podivnější, že William Petty je nejen otcem anglické politické ekonomie, nýbrž zároveň i předkem Henry Pettyho alias Marquis of Lansdowne, nestora anglických whigů. Rodina Lansdownů by však nemohla uspořádat souborné vydání Pettyho děl, aniž by je uvedla jeho životopisem, a tu platí to, co platí o „origines“ [původu] převážné části velkých rodin whigů, the less said of them the better [čím méně se o tom mluví, tím lépe]. Smělý v myšlení, ale v základě frivolní vojenský chirurg, který byl stejně schopen rabovat Irsko pod záštitou Cromwellovou, jako vyškemrat si na Karlu II. baronský titul nutný k rabování, je rodokmen, který se sotva hodí k veřejnému vystavování. Nadto se Petty v převážné části svých spisů, jež vydal za svého života, snaží dokázat, že rozkvět Anglie spadá do doby Karla II. a to je kacířský náhled pro dědičné vykořisťovatele „glorious revolution“ [slavné revoluce].

jeho finančníků a jeho šlechty,¹ zatím co Petty velebí chťivost zlata jako účinný popud, který pohání národ k průmyslovému vývoji a k dobytí světového trhu, proráží zde přece zároveň na povrch hlubší zásadní protiklad, který se opakuje jako ustavičný kontrast mezi ryze anglickou a ryze francouzskou² ekonomii. Boisguillebert si ve skutečnosti všímá jen hmotného obsahu bohatství, užitné hodnoty, požitku,³ a zkoumá buržoasní formu práce, výrobu užitných hodnot jakožto zboží a směnný proces zboží jako přirozenou společenskou formu, v níž individuální práce dosahuje onoho cíle. Proto tam, kde se setkává se specifickým charakterem buržoasního bohatství, jako u peněz, domnívá se, že jde o pronikání dravých cizích elementů, a rozhorluje se proti buržoasní práci v jedné formě, zatím co ji zároveň utopicky velebí v jiné formě.⁴ Boisguillebert je nám důkazem, že lze pojednávat o pracovní době jako o míře velikosti hodnot zboží, přestože je práce, zpředmětněná ve směnné hodnotě zboží a měřená dobou, zaměňována s bezprostřední přirozenou činností individuí.

První uvědomělý, téměř triviálně jasný rozbor směnné hodnoty na pracovní dobu nacházíme u muže z Nového světa, kde buržoasní výrobní vztahy, dovezené současně se svými nositeli, rychle vyrazily z půdy, která nedostatek historických tradic vyvažovala

---

¹ V protikladu k „finančnímu černému umění“ tehdejší doby praví Boisguillebert: „Finanční umění není nic jiného než prohloubená znalost zájmů zemědělství a obchodu.“ („La science financière n'est que la connaissance approfondie des intérêts de l'agriculture et du commerce“.) („Le détail de la France“. 1697. „Economistes financiers du XVIIIème siècle“, vyd. Eugène Daire, Paříž 1843, sv. I, str. 241.)

² Nikoli *románskou* ekonomii, neboť Italové obou škol, neapolské a milánské, opakují protiklad anglické a francouzské ekonomie, kdežto Španělé rané epochy jsou buď ryzími merkantilisty, a modifikovanými merkantilisty, jako Ustariz, nebo jako Jovellanos (viz: jeho „Obras“, Barcelona 1839/40) zachovávají s Adamem Smithem „zlatý střed“.

³ „Opravdové bohatství... je plně užívání nejen životních potřeb, nýbrž i přebytku a všeho, co může lahodit smyslům.“ („La véritable richesse... jouissance entière, non seulement des besoins de la vie, mais même de tous les superflus et de tout ce que peut faire plaisir à la sensualité.“) (Boisguillebert: „Dissertation sur la nature de la richesse etc.“, tamtéž, str. 403.) Avšak zatím co Petty byl lehkomyšlný, drancování chťivý a bezcharakterní dobrodruh, Boisguillebert, ačkoli byl jedním z intendantů Ludvíka XIV., zastával se právě tak duchaplně a směle potlačovaných tříd.

⁴ Francouzský socialismus v postavě Proudhonově trpí týmž národním dědičným hřichem.

přebytkem humusu. Tímto mužem je *Benjamin Franklin*, který ve své prvotině, napsané roku 1719 a dané do tisku roku 1721, formuloval základní zákon novodobé politické ekonomie.¹ Prohlašuje za nutné hledat nějakou jinou míru hodnot než vzácné kovy. Touto mírou je prý práce. „Práci lze právě tak dobře měřit hodnotu stříbra jako všech ostatních věcí. Dejme tomu na příklad, že nějaký muž se zaměstnává výrobou obilí, zatím co druhý dobývá a čistí stříbro. Ke konci roku nebo po nějakém jiném určitém časovém období je plný výrobek obilí a stříbra přirozenou cenou pro sebe navzájem a jestliže jeden činí 20 bušlů a druhý 20 uncí, pak jedna unce stříbra stojí práci vynaloženou na výrobu jednoho bušlu obilí. Jestliže však jeden z těchto mužů v důsledku objevení bližších, přístupnějších a vydatnějších dolů může nyní vyrábět 40 uncí tak snadno jako dříve 20 a k výrobě 20 bušlů obilí je nutná táž práce jako dříve, pak nebudou 2 unce stříbra stát o nic více, než táž práce vynaložená na výrobu jednoho bušlu obilí a bušl, který dříve stál 1 unci, bude nyní *caeteris paribus* [za jinak stejných okolností] stát 2. Proto je třeba oceňovat bohatství dané země podle *kvantity práce*, kterou jsou s to její obyvatelé koupit.“² Pracovní doba se u Franklina okamžitě jeví ekonomicky jednostranně jakožto míra hodnot. Přeměna reálných výrobků ve směnné hodnoty je u něho samozřejmá, a proto jde jen o vynalezení míry pro velikost jejich hodnot. „Ježto,“ praví, „obchod není nic jiného než výměna práce za práci, je hodnota všech věcí nejspřávněji oceňována prací.“³ Dosadíme-li tu místo slova práce skutečnou práci, odhalíme okamžitě směšování práce v jedné formě s prací v jiné formě. Protože obchod na příklad záleží ve směně ševcovské práce, hornické práce, přadlácké práce, malířské práce atd., bude hodnota bot nejspřávněji oceněna v malířské práci? Franklin se naproti tomu domníval, že hodnota bot, důlních produktů, příze, obrazů atd. je určena abstraktní prací, která nemá žádnou zvláštní kvalitu a je proto měřitelná

---

¹ *Franklin, B.*: „The Works of etc.“ Vydáno Sparksem, sv. II, Boston 1836: „A modest Inquiry into the Nature and Necessity of a Paper Currency.“

² Tamtéž, str. 265. „Thus the riches of a country are to be valued by the quantity of labour its inhabitants are able to purchase.“

³ „Trade in general being nothing else but the exchange of labour for labour, the value of all things is, as I have said before, most justly measured by labour“ (tamtéž, str. 267).

pouze kvantitativně.¹ Protože však práci obsaženou ve směnné hodnotě nerozvíjí jako abstraktně všeobecnou společenskou práci, vznikající z všestranného zcizování individuálních prací, nutně nechápe peníze jakožto bezprostřední formu existence této zcizené práce. Peníze a práce tvořící směnnou hodnotu nemají u něho proto žádnou vnitřní spojitost, nýbrž peníze jsou spíše nástroj, vnesený do směny zvenčí kvůli technickému pohodlí.² Franklinův rozbor směnné hodnoty neměl bezprostřední vliv na všeobecný postup vědy, protože pojednával jen o jednotlivých otázkách politické ekonomie při určitých praktických popudech.

Protiklad mezi skutečnou užitečnou prací a prací vytvářející směnnou hodnotu hýbal Evropou po celé XVIII. století v podobě problému: který zvláštní druh skutečné práce je zdrojem buržoasního bohatství? Tak se předpokládalo, že ne každá práce, která se uskutečňuje v užitných hodnotách nebo poskytuje výrobky, už tím bezprostředně vytváří bohatství. Avšak pro fysiokraty, právě tak jako pro jejich odpůrce, je palčivou spornou otázkou ani ne tak to, která práce vytváří *hodnotu*, jako spíše to, která práce vytváří *nadhodnotu*. Pojednávají tedy o problému v komplikované formě, dříve než jej vyřešili v jeho elementární formě, jako vůbec historický vývoj všech věd vede teprve spoustou vzájemně se křížících cest a oklik k jejich skutečným východiskům. Na rozdíl od jiných stavitelů rýsuje věda nejen vzdušné zámky, nýbrž dokonce staví jednotlivá obytná poschodí budovy, dříve než k ní položí základy. Ale nebudeme se déle zdržovat u fysiokratů, přejdeme celou řadu italských ekonomů, kteří se více méně případnými nápady přibližují správnému rozboru zboží,³ a obrátíme se hned k prvnímu Britovi, který vypracoval souborně systém buržoasní ekonomie, siru *Jamesu Steuartovi*.⁴ Tak jako se u něho abstraktní

¹ Tamtéž: „Remarks and Facts relative to the American Paper Money.“ 1764.

² Viz „Papers on American Politics“: „Remarks and Facts relative to the American Paper Money“. 1764. (Tamtéž.)

³ Viz na př. *Galiani*: „Della Moneta“, sv. 3. v *Scrittori Classici italiani di Economia politica*. (Vydáno Custodim.) Parte moderna. Milán 1803. „Jedině námaha,“ praví, „dává věci hodnotu“ („La fatica è l'unica che dà valore alla cosa“), str. 75. Označení práce jako fatica je charakteristické pro obyvatele jižních zemí.

⁴ *Steuartovo* dílo: „An Inquiry into the Principles of Political Economy, being an essay on the science of domestic policy in free nations“ vyšlo po prvé roku 1767 ve dvou kvartových svazcích v Londýně, deset let před spisem Adama Smitha „Wealth of Nations“. Cituji podle dublinského vydání z r. 1770.

kategorie politické ekonomie jeví ještě v procesu odlučování od svého hmotného obsahu a tím rozplizle a vratce, tak tomu je i s kategorií směnné hodnoty. Na jednom místě určuje *reálnou hodnotu* pracovní dobou (what a workman can perform in a day [co může dělník vykonat za den]), ale vedle toho zmateně figurují salair [mzda] a surovina.¹ Na jiném místě vystupuje potýkání s hmotným obsahem ještě nápadněji. Přírodní materiál obsažený ve zboží, na př. stříbro ve stříbrném pletivu, nazývá jeho *vnitřní hodnotou* (intrinsic worth), kdežto pracovní dobu v něm obsaženou nazývá jeho *užitečnou hodnotou* (useful value). „První,“ praví, „je něco, co je samo o sobě reálné... užitná hodnota naproti tomu musí být oceňována podle práce, kterou stála její výroba. Práce vynaložená na úpravu látky představuje část doby nějakého muže atd.“² Čím Steuart vyniká nad své předchůdce i následovníky, je ostré rozlišování mezi specificky společenskou prací, která se zračí ve směnné hodnotě, a reálnou prací, která vyrábí užité hodnoty. „Práci,“ praví, „která svým zcizováním (alienation) tvoří všeobecný ekvivalent (universal equivalent), nazývám *průmyslem*.“ Práci jakožto průmysl odlišuje nejen od reálné práce, nýbrž i od jiných společenských forem práce. Tato práce je pro něho buržoasní formou práce v protikladu k jejím antickým a středověkým formám. Zejména ho zajímá protiklad mezi buržoasní a feudální prací, kterou pozoroval v období jejího zániku jak ve Skotsku samém, tak také při svých rozsáhlých cestách po kontinentu. Steuart věděl ovšem velmi dobře, že výrobek i v předburžoasních epochách dostává formu zboží a zboží formu peněz, ale obšírně dokazuje, že zboží jakožto elementární základní forma bohatství a zcizování jakožto vládnoucí forma přivlastňování náleží jen buržoasnímu období výroby, že tedy charakter práce tvořící směnnou hodnotu je specificky buržoasní.³

¹ Steuart, tamtéž, sv. I, str. 181–183.

² Steuart, tamtéž, sv. I, str. 361–362: „represents a portion of a man's time.“

³ Patriarchální zemědělství, směřující bezprostředně k vytváření užitečných hodnot pro majitele půdy, prohlašuje proto za „zneužívání“ ne sice ve Spartě nebo v Římě nebo dokonce v Athénách, ale v průmyslových zemích XVIII. století. Toto „abusive agriculture“ [zneužívané zemědělství] není prý „trade“ [průmyslová činnost], nýbrž „pouhý existenční prostředek“. Jako buržoasní zemědělství očistilo venkov od zbytečných úst, tak očisťuje buržoasní manufaktura dílnu od zbytečných rukou.

Poté, když bylo o zvláštních formách reálné práce, jako zemědělství, manufaktuře, plavectví, obchodu atd. po řadě tvrzeno, že jsou pravými zdroji bohatství, prohlásil *Adam Smith* práci vůbec, a to v její společenské celkové podobě jakožto *dělbou práce*, za jediný zdroj hmotného bohatství neboli užitečných hodnot. Zatím co zde úplně přehlíží přírodní prvek, sleduje ho tento prvek do sféry čistě společenského bohatství, směnné hodnoty. *Adam* ovšem určuje hodnotu zboží pracovní dobou v něm obsaženou, ale pak opět skutečnost tohoto určení hodnoty překládá do doby před *Adamem*. Jinak řečeno to, co se mu jeví správným se stanoviska prostého zboží, stává se mu nejasným, jakmile na místo zboží vstupují vyšší a složitější formy: kapitál, námezdní práce, pozemková renta atd. Vyjadřuje to tak, že hodnota zboží byla měřena pracovní dobou v nich obsaženou v *paradise lost* [ve ztraceném ráji] buržoasie, kde lidé proti sobě ještě nestáli jako kapitalisté, námezdní dělníci, pozemkoví vlastníci, pachtýři, lichváři atd., nýbrž jen jako prostí výrobci zboží a směňovatelé zboží. Ustavičně zaměňuje určení hodnoty zboží pracovní dobou v nich obsaženou s určením jejich hodnot hodnotou práce, všude v detailním provedení kolísá a přehlíží pro subjektivní rovnoprávnost individuálních prací objektivní rovnost, kterou společenský proces násilně zjednává mezi nerovnými pracemi.¹ Přejít od skutečné práce k práci vytvářející směnnou hodnotu, to jest k buržoasní práci v její základní formě, chce uskutečnit *dělbou práce*. Je sice správné, že soukromá směna předpokládá dělbu práce, ale je nesprávné, že dělba práce předpokládá soukromou směnu. U *Peruánců* na příklad byla neobyčejná dělba práce, ačkoli neexistovala soukromá směna výrobků jako zboží.

V protikladu k *Adamu Smithovi* zřetelně vypracoval *David Ricardo* určení hodnoty zboží pracovní dobou a ukázal, že tento

---

¹ Tak na př. praví *Adam Smith*: „Stejně kvantitativní práce musejí za všech dob na všech místech mít stejnou hodnotu pro toho, kdo pracuje. Ve svém normálním stavu zdraví, síly a činnosti a při průměrném stupni dovednosti, kterou snad má, musí dát vždy tutéž dávku klidu, svobody a svého štěstí. Ať tedy kvantita zboží, jež dostává jako odměnu za svou práci, je jakákoli, cena, kterou platí, je vždy táž. Za tuto cenu je sice možno koupit tu menší, tu větší kvantitu těchto zboží, ale pouze proto, že se mění jejich hodnota, nikoli hodnota práce, která je kupuje. Jedině práce tedy nikdy nemění svou vlastní hodnotu. Ona je tedy reálnou cenou zboží“ atd. („Wealth of Nations“, kn. I, kap. 5. Vyd. Wakefield, Londýn 1835-39, sv. I, str. 104 n.)

zákon ovládá i zdánlivě nejvíce mu odporující buržoasní výrobní vztahy. Ricardova zkoumání se omezují výhradně na *velikost hodnoty*, a pokud jde o ni, tuší alespoň, že uskutečnění tohoto zákona závisí na určitých historických předpokladech. Práví totiž, že určení velikosti hodnoty pracovní dobou platí jen pro ta zboží, „jež mohou být průmyslem libovolně rozmnožena a jejichž výroba je ovládána neomezenou konkurencí“.¹ To ve skutečnosti znamená jen tolik, že zákon hodnoty předpokládá ke svému plnému rozvinutí společnost velké průmyslové výroby a svobodné konkurence, to jest novodobou buržoasní společnost. Jinak Ricardo pokládá buržoasní formu práce za věčnou přirozenou formu společenské práce. Prvobytného rybáře a prvobytného lovce nechává ihned jako majitele zboží směřovat ryby a zvěřinu úměrně k pracovní době zpředmětněné v těchto směnných hodnotách. Při této příležitosti upadá do anachronismu, že prvobytný rybář a lovec si k vypočítání svých pracovních nástrojů berou na pomoc anuitní tabulky, běžné na londýnské burse roku 1817. Zdá se, že „parallelogramy pana Owena“ jsou jedinou společenskou formou, kterou kromě buržoasní znal. Ačkoli omezen tímto buržoasním horizontem, rozebírá Ricardo buržoasní ekonomii, která v hloubce vypadá docela jinak, než jak se zdá na povrchu, s takovou theoretickou britkostí, že lord Brougham mohl o něm říci: „Mr. Ricardo seemed as if he had dropped from an other planet“ [Pan Ricardo vypadá, jako by spadl s měsíce]. V přímé polemice s Ricardem zdůraznil *Sismondí* jednak specifický společenský charakter práce vytvářející směnnou hodnotu,² jednak označuje za „charakteristický rys našeho ekonomického pokroku“ převádění velikosti hodnoty na *nutnou* pracovní dobu, na „poměr mezi potřebou celé společnosti a kvantitou práce, jež stačí k uspokojení této potřeby“.³ *Sismondí* už není v zajetí Boisguillebertovy představy, že práce vytvářející směnnou hodnotu je falšována penězi, ale odsuzuje velký průmyslový kapitál tak, jako Boisguillebert odsuzuje peníze. Jestliže v Ricardovi politická ekonomie

---

¹ *Ricardo, David*: „On the Principles of Political Economy and Taxation.“ 3. vydání, Londýn 1821, str. 3.

² *Sismondí*: „Etudes sur l'économie politique“, sv. II, Brusel 1837. „Obchod převedl všechno na protiklad mezi užitnou a směnnou hodnotou“. Str. 161.

³ *Sismondí*, tamtéž, str. 163—166 n.

nemilosrdně vyvozuje svůj poslední závěr a tím vrcholí, doplňuje Sismondí toto vyvrcholení tím, že sám na sobě znázorňuje její pochybnosti.

Poněvadž Ricardo jako dovršitel klasické politické ekonomie nejdůsledněji formuloval a rozvinul určení směnné hodnoty pracovní dobou, soustřeďuje se na něho samozřejmě polemika, vznesená ekonomy. Vyloupneme-li tuto polemiku z její většinou nechtutné formy,¹ lze ji shrnout do těchto bodů:

Za první: Práce sama má směnnou hodnotu a různé práce mají různou směnnou hodnotu. Ocítáme se v bludném kruhu, učiníme-li směnnou hodnotu mírou směnné hodnoty, protože měrná směnná hodnota sama opět potřebuje míru. Tato námitka se redukuje na problém: Je-li pracovní doba dána jako imanentní míra směnné hodnoty, rozvinout na tomto podkladě mzdu. Na to dává odpověď nauka o mzdě.

Za druhé: Jestliže se směnná hodnota nějakého výrobku rovná pracovní době v něm obsažené, pak se směnná hodnota jednoho pracovního dne rovná jeho výrobku. Čili mzda se musí rovnat výrobku práce.² Ale pravý opak je pravdou. Ergo [tedy], tato námitka se redukuje na problém: Jak vede výroba na základě směnné hodnoty, určené výhradně pracovní dobou, k tomu výsledku, že směnná hodnota práce je menší než směnná hodnota jejího výrobku? Tento problém řešíme při zkoumání kapitálu.

Za třetí: Tržní cena zboží klesá pod nebo stoupá nad jejich směnnou hodnotu s měnícím se poměrem mezi poptávkou a nabídkou. Směnná hodnota zboží je *tudiž* určena poměrem mezi

---

¹ Nejnechtutnější je snad tato forma v J. B. Sayových poznámkách ke Constanciově francouzskému překladu Ricarda a pedantsky nejdomyšlivější v nedávno vyšlé „Theory of Exchange“, Londýn 1858, od pana Macleoda.

² Této námitky, kterou proti Ricardovi vznesli buržoasní ekonomové, se později chopili socialisté. Za předpokladu, že formule je theoreticky správná, byla praxe obviňována z rozporu s teorií a buržoasní společnost žádána, aby prakticky vyvodila domnělý závěr ze své theoretické zásady. Aspoň tímto způsobem obrátili angličtí socialisté Ricardovu formuli směnné hodnoty proti politické ekonomii. Zůstalo vyhrazeno panu Proudhonovi, nejen aby základní princip staré společnosti prohlásil za princip nové společnosti, nýbrž aby se zároveň i prohlásil za vynálezce formule, v níž Ricardo shrnul celkový výsledek klasické anglické ekonomie. Bylo dokázáno, že dokonce sám utopický výklad Ricardovy formule právě v Anglii zanikl, když jej pan Proudhon na druhé straně Kanálu „objevil“. (Srov. můj spis: „Misère de la Philosophie etc.“, Paříž 1847, odstavec o la valeur constituée [o konstituované hodnotě].)

poptávkou a nabídkou, a nikoli pracovní dobou v něm obsaženou. Ve skutečnosti je v tomto podivném závěru jen nadhozena otázka, jak se na základě směnné hodnoty vyvíjí tržní cena od ní odlišná, nebo správněji, jak se zákon směnné hodnoty uskutečňuje jen ve svém vlastním opaku. Tento problém je řešen v nauce o konkurenci.

Za čtvrté: Poslední a zdánlivě nejnápadnější rozpor, není-li jako obvykle předkládán ve formě podivných příkladů: Není-li směnná hodnota nic jiného než pracovní doba obsažená ve zboží, jak mohou mít směnnou hodnotu zboží, která neobsahují práci, čili jinými slovy, odkud se bere směnná hodnota pouhých přírodních sil? Tento problém je řešen v nauce o pozemkové rentě.

PENÍZE ČILI JEDNODUCHÝ OBĚH

Za jedné parlamentní debaty o bankovních zákonech sira Roberta Peela z roku 1844 a 1845 podotkl Gladstone, že ani láska neudělala z tolika lidí bláznů jako hloubání o podstatě peněz. Mluvil o Britech k Britům. Naproti tomu Holanďané, lidé, kteří přes Pettyho pochybnosti vždy byli nadáni „nebeským vtípem“ pro peněžní spekulaci, nikdy svůj vtíp neztráceli ve spekulacích o penězích.

Hlavní obtíž při rozboru peněz je překonána, jakmile je pochopen jejich původ ze zboží samého. Za tohoto předpokladu jde nyní už jen o to, pochopit v ryzí podobě svérázné určitosti formy vlastní penězům, což je poněkud ztíženo tím, že všechny buržoasní vztahy se jeví pozlacený nebo postříbřeny, jako peněžní vztahy, a peněžní forma má proto zdánlivě nekonečně rozmanitý obsah, který je jí samé cizí.

Při dalším zkoumání je třeba si zapamatovat, že jde jen o takové formy peněz, které vyrůstají bezprostředně ze směny zboží, nikoli však o takové jejich formy, které patří vyššímu stupni výrobního procesu, jako na příklad úvěrové peníze. Pro zjednodušení je všude předpokládáno jako peněžní zboží zlato.

1. Míra hodnot

Prvním procesem oběhu je takřka theoretický přípravný proces pro skutečný oběh. Zboží, která existují jako užité hodnoty, vytvářejí si zprvu formu, v níž se sobě navzájem jeví ideálně jako směnné hodnoty, jako určitá množství zpředmětněné *všeobecné* pracovní doby. Prvním nezbytným aktem tohoto procesu je, jak vidíme, že zboží vylučují ze svého středu jedno specifické zboží, na příklad *zlato*, jako bezprostřední materialisaci všeobecné pracovní doby čili všeobecný ekvivalent. Vraťme se na chvíli k formě, v níž zboží přeměňují zlato v peníze.

1 tuna železa	= 2 uncím zlata,
1 kvarter pšenice	= 1 unci zlata,
1 cent kávy	= $\frac{1}{2}$ unce zlata,
1 cent potaše	= $\frac{1}{2}$ unce zlata,
1 tuna brazilského dřeva	= $1\frac{1}{4}$ unce zlata,
Y zboží	= X uncím zlata.

V této řadě rovnic jeví se železo, pšenice, káva, potaš atd. navzájem jako materialisace stejnorodé práce, totiž práce materialisované ve zlatě, v níž byla úplně setřena jakákoli zvláštnost skutečných prací, zračících se v jejich různých užitných hodnotách. Jako hodnota jsou totožné, jsou materialisací *téže* práce čili *touž* materialisací práce — zlatem. Jako stejná materialisace téže práce vykazují jen *jeden* rozdíl, kvantitativní, čili jeví se jako hodnoty různé velikosti, protože v jejich užitných hodnotách je obsažena *nestejná* pracovní doba. Jako takováto jednotlivá zboží chovají se zároveň navzájem k sobě jako zpředmětnění všeobecné pracovní doby, zatím co k všeobecné pracovní době samé se chovají jako k výlučnému zboží, zlatu. Týmž vztah, mající ráz procesu, jehož prostřednictvím se vůči sobě navzájem jeví jako směnné hodnoty, obráží pracovní dobu, obsaženou ve zlatě, jakožto všeobecnou pracovní dobu, jejíž dané množství se zračí v různých množstvích železa, pšenice, kávy atd., zkrátka v užitných hodnotách všech zboží, čili rozvinuje se bezprostředně v nekonečné řadě ekvivalentů zboží. Zatím co zboží všestranně vyjadřují své směnné hodnoty ve zlatě, vyjadřuje zlato bezprostředně svou směnnou hodnotu ve všech zbožích. Zatím co zboží si navzájem dávají formu směnné hodnoty, dávají zlatu formu všeobecného ekvivalentu neboli peněz.

Protože *všechna* zboží měří své směnné hodnoty ve zlatě v poměru, v němž určité množství zlata a určité množství zboží obsahují stejně pracovní doby, stává se zlato *mírou hodnot*; a především jen díky tomuto určení jakožto míry hodnot se jeho vlastní hodnota bezprostředně měří v celém souhrnu zboží-ekvivalentů, stává se všeobecným ekvivalentem čili penězi. Na druhé straně se pak směnná hodnota všech zboží vyjadřuje ve zlatě. V tomto výrazu je třeba rozlišovat kvalitativní a kvantitativní moment. Směnná hodnota zboží existuje jako materialisace téže stejnorodé pracovní doby; a velikost hodnoty zboží je znázorněna vyčerpáva-

jícím způsobem, neboť v poměru, v němž jsou zboží postavena na roveň zlatu, jsou postavena na roveň sobě navzájem. S jedné strany se tu projevuje *všeobecný* charakter pracovní doby v nich obsažené, s druhé strany její kvantita v jejím zlatém ekvivalentu. Směnná hodnota zboží, takto vyjádřená jako všeobecná ekvivalence a zároveň jako stupeň této ekvivalence v jednom specifickém zboží nebo v jediné rovnici zboží s jedním specifickým zbožím, je *cena*. Cena je přeměněná forma, v níž se *jeví* směnná hodnota zboží uvnitř procesu oběhu.

Tedy v témže procesu, v němž zboží vyjadřují své hodnoty jako ceny ve zlatě, znázorňují zlato jako míru hodnot a tudíž jako peníze. Kdyby zboží všestranně měřila své hodnoty ve stříbře nebo pšenici nebo mědi a představovala je tudíž jako ceny ve stříbře, pšenici nebo mědi, pak by se staly stříbro, pšenice nebo měď mírou hodnot, a tím všeobecným ekvivalentem. Aby se zboží v oběhu jevila jako ceny, musejí tu být jako směnné hodnoty před oběhem. Mírou hodnot se zlato stává jen proto, že všechna zboží v něm oceňují svou směnnou hodnotu. Všestrannost tohoto vyvíjejícího se vztahu, z něhož jedině vyrůstá charakter zlata jako míry hodnot, předpokládá však, že každé jednotlivé zboží se měří ve zlatě v poměru pracovní doby obsažené v nich obou, že tedy skutečnou mírou zboží a zlata je sama práce, čili že zboží a zlato jsou bezprostředním směnným obchodem stavěny na roveň jako směnné hodnoty. Jak se takové stavění na roveň prakticky děje, nemůže být zkoumáno ve sféře jednoduchého oběhu. Tolik však je jasné, že v zemích, které vyrábějí zlato a stříbro, se určitá pracovní doba bezprostředně vtěluje do určitého množství zlata a stříbra, kdežto v zemích, které nevyrábějí zlato a stříbro, se téhož výsledku dosahuje oklikou, přímou nebo nepřímou směnou tuzemských zboží, to jest určité části průměrné národní práce za určité množství pracovní doby zemí, vlastnicích doly, a to pracovní doby zmaterialisované ve zlatě a stříbře. Aby zlato mohlo sloužit jako míra hodnot, musí být podle možnosti *proměnnou* hodnotou, protože se může stát ekvivalentem jiných zboží jen jako materialisace pracovní doby, ale táž pracovní doba se se změnou produktivních sil reálné práce uskutečňuje v nestejných objemech týchž užitných hodnot. Jako při obrázení směnné hodnoty každého zboží v užitné hodnotě jiného zboží, tak při oceňování všech zboží ve zlatě se pouze předpokládá, že zlato v určité dané

chvíli představuje dané množství pracovní doby. Pokud jde o změny v jeho hodnotě, platí dříve vyvozený zákon směnných hodnot. Zůstává-li směnná hodnota zboží nezměněna, pak všeobecné stoupání jejich cen ve zlatě je možné jen tehdy, jestliže směnná hodnota zlata klesá. Zůstává-li směnná hodnota zlata nezměněna, pak je všeobecné stoupání cen ve zlatě možné jen tehdy, jestliže stoupají směnné hodnoty všech zboží. A opačně je tomu v případě všeobecného poklesu cen zboží. Klesá-li nebo stoupá-li hodnota unce zlata v důsledku změny pracovní doby nutné k její výrobě, pak klesá nebo stoupá *stejněměrně* pro všechna ostatní zboží a představuje tedy vůči nim všem i nadále pracovní dobu *určité* velikosti. Tytéž směnné hodnoty se nyní oceňují ve větších nebo menších kvantech zlata než dříve, ale oceňují se v poměru k velikosti svých hodnot, zachovávají tedy též vzájemný hodnotový poměr. Poměr 2 : 4 : 8 zůstává též jako poměr 1 : 2 : 4 nebo 4 : 8 : 16. Změněná kvantita zlata, v němž jsou oceňovány směnné hodnoty s měnící se hodnotou zlata, nebrání ani v nejmenším zlatu ve funkci míry hodnot právě tak, jako 15krát menší hodnota stříbra proti zlatu nebrání stříbru, aby vytlačilo zlato z této funkce. Protože mírou zlata a zboží je pracovní doba a zlato se stává mírou hodnot jen potud, pokud se v něm měří všechna zboží, je pouhým zdáním procesu oběhu, jako by peníze činily zboží souměřitelnými.¹ Naopak, jedině souměřitelnost zboží jakožto zpředmětněné pracovní doby činí ze zlata peníze.

Reálná podoba, v níž zboží vstupují do směnného procesu, je

---

¹ Aristoteles sice chápe, že ceny zboží nepředpokládají směnnou hodnotu zboží: „že... směna probíhala, než byly peníze, je zřejmé; neboť není žádný rozdíl v tom, dá-li se za domek pět podušek nebo tolik peněz, kolik stojí pět podušek“. Na druhé straně, protože zboží mají teprve v ceně formu vzájemné směnné hodnoty, jsou podle jeho názoru souměřitelná prostřednictvím peněz. „Všechno musí mít cenu; neboť tak bude vždy existovat směna, a tudíž i společnost. Peníze jako míra učinily věci fakticky souměřitelnými (*σὺμμετρα*) a pak je porovnávají. Neboť bez směny by nebylo společností, směna však nemůže být bez rovnosti a rovnost bez souměřitelnosti.“ Aristoteles si nezastírá, že tyto různé věci, měřené penězi, jsou naprosto nesouměřitelné veličiny. Hledá však jednotu zboží jakožto směnných hodnot, kterou jako antický Řek nemohl nalézt. Pomáhá si z nesnází tím, že to, co je samo o sobě nesouměřitelné, činí souměřitelným pomocí peněz, pokud je to nutné pro praktickou potřebu. „Ve skutečnosti je sice nemožné, aby tak různé věci byly souměřitelné, ale pro praktickou potřebu se to děje.“ (*Aristoteles: „Ethica Nicomachea“*, kniha 5, kap. 8, vyd. Bekkeri, Oxonii 1837.)

podoba jejich užitných hodnot. Skutečným všeobecným ekvivalentem se mají teprve stát svým zcizením. Určení jejich cen je jejich pouze ideální přeměna ve všeobecný ekvivalent, jejich porovnání se zlatem, které má teprve být realizováno. Poněvadž však zboží jsou ve svých cenách přeměněna jen ideálně ve zlato nebo jen v pomyslné zlato, jejich peněžní bytí není ještě skutečně odloučeno od jejich reálného bytí, je zlato přeměněno prozatím jen v ideální peníze, je ještě jen mírou hodnot, a určitá kvanta zlata fungují ve skutečnosti ještě jen jako názvy pro určitá kvanta pracovní doby. Na určitém způsobu, jímž zboží pro sebe navzájem představují svou vlastní směnnou hodnotu, závisí vždy určitost formy, v níž se zlato krystalisuje jako peníze.

Zboží vystupují teď proti sobě jako dvojité bytosti, reálně jako užité hodnoty, ideálně jako směnné hodnoty. Dvojí formu práce, která je v nich obsažena, představují nyní pro sebe navzájem tím, že zvláštní reálná práce tu skutečně je jakožto jejich užitná hodnota, kdežto všeobecně abstraktní pracovní doba nabývá v jejich ceně pomyslného bytí, v němž jsou stejnou a jen kvantitativně rozdílnou materialisací téže hodnotové substance.

Rozdíl mezi směnnou hodnotou a cenou se jeví s jedné strany jen jako nominální rozdíl, jak praví Adam Smith, že práce je reálnou cenou a peníze nominální cenou zboží. Místo aby se 1 kvarter pšenice oceňoval ve 30 pracovních dnech, je nyní oceňován v 1 unci zlata, jestliže 1 unce zlata je výrobkem 30 pracovních dnů. Na druhé straně není tento rozdíl pouhým rozdílem v názvu, protože jsou v něm soustředěny všechny nepohody, které hrozí zboží ve skutečném procesu oběhu. 30 pracovních dní je obsaženo v kvarteru pšenice a není jej proto třeba teprve vyjadřovat v pracovní době. Ale zlato je zboží odlišné od pšenice a jen v oběhu se může osvědčit, zda kvarter pšenice se vskutku stane uncí zlata, jak je anticipováno v jeho ceně. A to závisí na tom, zda se osvědčí nebo neosvědčí jako užitná hodnota, zda množství pracovní doby v něm obsažené se osvědčí nebo neosvědčí jako společensky nutné množství pracovní doby pro výrobu kvarteru pšenice. Zboží jako takové je směnnou hodnotou, má cenu. V tomto rozdílu mezi směnnou hodnotou a cenou se ukazuje, že zvláštní individuální práce obsažená ve zboží musí být znázorněna teprve prostřednictvím procesu zcizení jakožto její opak, jako společenská práce bez jakékoli individuality, abstraktně vše-

obecná a jen v této formě společenská, to jest jako peníze. Zdá se náhodné, je-li schopna být takto znázorněna či nikoli. Ačkoli tedy v ceně nabývá směnná hodnota zboží jen ideálně existence od něho odlišné a dvojitě bytí práce v něm obsažené existuje ještě jen jako různý způsob vyjádření, a na druhé straně proto materialisace všeobecné pracovní doby, zlato, vystupuje proti reálnému zboží jen jako pomyslná míra hodnoty, je v existenci směnné hodnoty jakožto ceny nebo zlata jakožto míry hodnot latentně obsažena nutnost zcizení zboží za zvonivé zlato i možnost jeho nezcizení, zkrátka celý rozpor, vzešlý z toho, že výrobek je zbožím, čili že zvláštní práce soukromého jedince musí, aby měla společenský význam, se zračit jako její bezprostřední opak, jako abstraktně všeobecná práce. Utopisté, kteří chtějí zboží, nikoli však peníze, výrobu spočívající na soukromé směně bez nezbytných podmínek této výroby, jsou proto důslední, jestliže „ničí“ peníze nikoli teprve v jejich hmatatelné formě, nýbrž již v oné mlhavé a přízračné formě míry hodnot. V neviditelné míře hodnot číhají reálné peníze.

Je-li tu proces, prostřednictvím něhož se stalo zlato mírou hodnot a směnná hodnota cenou, jsou všechna zboží ve svých cenách jen pomyslnými kvanty zlata různé velikosti. Jako taková různá kvanta téže věci, zlata, rovnají se, porovnávají se a měří se navzájem mezi sebou; tak se technicky vytváří nutnost uvést je ve vztah k určitému množství zlata jako *jednotce míry*; tato jednotka míry se dále vyvíjí v měřítko tím, že se dělí na alikvotní díly a tyto zase se samy dělí na alikvotní díly.¹ Ale množství zlata jako taková jsou měřena podle váhy. Měřítka je tedy nalezeno už hotové v obecných mírách váhy kovů, které tudíž při všem kovovém oběhu také původně slouží jako měřítko cen. Protože zboží nemají už k sobě navzájem vztah jako směnné hodnoty měřitelné pracovní dobou, nýbrž jako stejnojmenné veličiny ve zlatě, proměňuje se zlato z *míry hodnot v měřítko cen*. Srovnání cen zboží

---

¹ Zvláštnost, že unce zlata v Anglii jakožto jednotka míry peněz se nedělí na alikvotní díly, vysvětluje se takto: „Naše mincovní soustava byla původně přizpůsobena jen k užívání stříbra — proto může být unce stříbra vždy rozdělena na příslušný počet mincí; ale ježto zlato bylo zavedeno v pozdějším období do mincovní soustavy, která byla přizpůsobena jen stříbru, unce zlata nemůže být rozdělena na příslušný počet mincí“. (Maclaren: „History of the Currency“, str. 16, Londýn 1858.)

mezi sebou jako rozličných množství zlata krystalisuje tak ve znaky, které odpovídají určitému myšlenému množství zlata a znázorňují je jako měřítko o alikvotních dílech. Zlato jako míra hodnot a jako měřítko cen má zcela různé určitosti formy a zaměňování jednoho druhým vyvolalo nejtřeštěnější theorie. Mírou hodnot je zlato jakožto zpředmětněná pracovní doba, měřítkem cen je jakožto určitá váha kovu. Mírou hodnot se zlato stává tím, že je jako směnná hodnota uváděno ve vztah ke zbožím jako směnným hodnotám, v měřítku cen slouží určité množství zlata jako jednotka pro jiná množství zlata. Mírou hodnoty je zlato proto, že jeho hodnota je proměnná, měřítkem cen je proto, že je ustáleno jako neměnná jednotka váhy. Zde, jako při všech určeních míry stejnojmenných veličin, je rozhodující pevnost a určitost měrných poměrů. Nezbytnost ustanovit určité množství zlata jako jednotku míry a alikvotní díly jako pododdělení této jednotky dala vznik představě, jako kdyby určité množství zlata, které má ovšem proměnnou hodnotu, bylo postaveno do fixního hodnotového poměru ke směnným hodnotám zboží; při tom se jen přehlédlo, že směnné hodnoty zboží se přeměnily v ceny, v množství zlata dříve, než se zlato vyvinulo v měřítko cen. Ať se hodnota zlata mění jakkoli, různá množství zlata představují vůči sobě vždy týž hodnotový poměr. Kdyby hodnota zlata klesla o 1000 procent, pak by 12 unci zlata mělo i nadále 12krát větší hodnotu než jedna unce zlata, a v cenách jde jen o vzájemný poměr různých množství zlata. Protože na druhé straně unce zlata při klesání nebo stoupání své hodnoty nikterak nemění svou váhu, nemění se ani váha jejich alikvotních dílů, a tak koná zlato jako pevné měřítko cen vždy tutéž službu, ať se jeho hodnota jakkoli mění.¹

Historický proces, který později vysvětlíme z povahy oběhu kovů, způsobil, že týž váhový název byl podržen pro neustále se

¹ „Peníze mohou neustále kolísat v hodnotě, a přece mohou být mírou hodnoty stejně, jako kdyby zůstávaly úplně nezměněny. Předpokládejme na př. že jejich hodnota klesla. Před poklesem by 1 guinea koupila tři bušly pšenice čili práci šesti dnů; později by koupila pouze 2 bušly pšenice čili práci čtyř dnů. Ježto v obou případech poměr pšenice a práce k penězům je dán, jejich vzájemný poměr může být stanoven; jinými slovy, můžeme tvrdit, že jeden bušl pšenice stojí dva dny práce. To je vše, co nám může říci míra hodnoty, a může to učinit stejně po poklesu hodnoty jako před ním. Vyznamenání nějaké věci jakožto míry hodnoty je zcela nezávislé na proměnlivosti její vlastní hodnoty.“ (Str. 9, 10. *Bailey*: „Money and its Vicissitudes“, Londýn 1837.)

měnící a ubývající váhu vzácných kovů v jejich funkci měřítka cen. Tak anglická libra označuje méně než třetinu své původní váhy, skotská libra před sjednocením Skotska s Anglií jen $\frac{1}{36}$, francouzský livre $\frac{1}{74}$, španělský maravedi méně než $\frac{1}{1000}$, portugalský reis ještě mnohem menší část. Tak se historicky odloučily peněžní názvy vah kovů od jejich obecných váhových názvů.¹ Protože určení jednotky míry, jejich alikvotních dílů a jejich jmen na jedné straně je ryze konvenční, a na druhé straně má mít v rámci oběhu charakter všeobecnosti a nutnosti, muselo se stát *zákonným* určením. Tento čistě formální úkon připadl tedy vládám.² Určitý kov, který sloužil jako peněžní materiál, byl společensky dán. V různých zemích je zákonné měřítko cen ovšem různé. V Anglii na příklad se unce jakožto váha kovu dělí na

---

¹ „Druhy peněz, jejichž názvy jsou dnes už jen ideální, jsou v všech národů nejstarší a všechny byly kdysi reálné“ (toto poslední je v tomto rozsahu nesprávné), „a právě proto, že byly reálné, počítalo se v nich.“ (*Galiani: „Della Moneta“*, tamže, str. 153.)

² Romantický A. Müller praví: „Podle našich představ má každý nezávislý panovník právo stanovit kovové peníze a přiřknout jim společenskou nominální hodnotu, výši, postavení a titul. (Str. 288, sv. II, *A. H. Müller: „Die Elemente der Staatskunst“*, Berlín 1809.) Pokud jde o titul, má pan dvorní rada pravdu; zapomíná jen na *obsah*. Jak zmatené byly jeho „představy“, ukazuje na příklad toto místo: „Každý pochopí, jak mnoho záleží na správném určení ceny mince, především v takové zemi, jako je Anglie, kde vláda s *velkorysou liberálností* razí peníze bezplatně (pan Müller se asi domnívá, že angličtí vládní úředníci hradí mincovní výlohy z vlastní kapsy), kde nevybírá ražebné atd., a tedy, kdyby stanovila mincovní cenu zlata značně výše než tržní cenu, kdyby — místo aby platila, jako nyní, za 1 unci zlata 3 libry št. 17 šilinků $10\frac{1}{2}$ pence — stanovila jako mincovní cenu jedné unce zlata 3 libry št. 19 šilinků, pak by všechno zlato plynulo do mincovny, stříbro tam obdržené by bylo na trhu vyměněno za zlato zde levnější, a tak by bylo znovu přivedeno do mincovny a mincovnictví by se dostalo do nepořádku.“ (Str. 280, 281 tamže.) Aby udržel pořádek v anglické mincovně, udělal Müller „nepořádek“ u sebe. Zatím co šilink a pence jsou pouze názvy určitých dílů unce zlata, názvy reprezentované stříbrnými a měděnými známkami, namlouvá si Müller, že unce zlata je oceňována ve zlatě, stříbre a mědi a obšťastňuje tak Angličany troji *standard of value* [mírou hodnoty]. Stříbro jako peněžní míra vedle zlata bylo sice formálně odstraněno teprve roku 1816 zákonem 56 Jiřího III., c. 68. [t. j. zákonem z 56. roku vlády Jiřího III.] Zákonně bylo fakticky odstraněno už roku 1734 zákonem 14 Jiřího II., č. 42, a prakticky ještě mnohem dříve. Dvě okolnosti umožnily speciálně A. Müllerovi tak zvané *vyšší* pojetí politické ekonomie. Úplná neznalost ekonomických skutečností na jedné straně a pouze diletantský, blouznivý poměr k filosofii na druhé straně.

penny-weights, grains a carats-troy, ale unce zlata jakožto jednotka míry peněz na $3\frac{7}{8}$ sovereignu, sovereign na 20 šilinků a šilink na 12 pencí, takže 100 liber 22karátového zlata (1200 uncí) = 4672 sovereignům a 10 šilinkům. Avšak na světovém trhu, kde mizejí zemské hranice, tyto národní charaktery peněžních měr také mizejí a ustupují obecným váhovým mírám kovů.

Cena zboží čili množství zlata, v něž je ideálně přeměňováno, vyjadřuje se tedy nyní v peněžních názvech zlatého měřítka. Tedy místo abychom řekli, že kvarter pšenice se rovná jedné unci zlata, řekli bychom v Anglii, že se rovná 3 librám št. 17 šilinkům $10\frac{1}{2}$ pence. Všechny ceny se takto vyjadřují ve stejných názvech. Zvláštní forma, kterou zboží dávají své směnné hodnotě, je proměněna v *název peněz*, v němž si navzájem říkají, co stojí. Zlato se své strany se stává *početními penězi*.¹

Přeměna zboží v početní peníze v hlavách, na papíře a v mluvě nastává po každé, jakmile je nějaký druh bohatství oceňován s hlediska směnné hodnoty.² K této přeměně je třeba materiálu zlata, ale pouze pomyslného. Abychom ocenili hodnotu 1000 balíků bavlny v určitém počtu uncí zlata a tento počet uncí opět vyjádřili v početních názvech unce, v librách šterlinků, šilincích a pencích, k tomu není zapotřebí ani jediného atomu skutečného zlata. Tak neobíhala ve Skotsku před bankovním zákonem sira Roberta Peela z roku 1845 ani jedna unce zlata, ačkoli unce zlata, a to vyjádřená jako anglické početní měřítko ve 3 librách št. 17 šilincích $10\frac{1}{2}$ pence byla zákonnou mírou cen. Tak je používáno stříbra jako míry cen při směně zboží mezi Sibiří a Čínou, ačkoli je obchod ve skutečnosti pouhým výměnným obchodem. Pro zlato jakožto početní peníze je proto také lhostejné, je-li či není, ať už jako jeho jednotka míry nebo její dílce, skutečně raženo jako mince. V Anglii v době Viléma Dobyvatele existovaly 1 libra št., tehdy 1 libra ryzího stříbra, a šilink, $\frac{1}{20}$ libry, jen jako početní peníze, při čemž penny, $\frac{1}{240}$ libry stříbra, byl největší existující

---

¹ „Když se Anacharsise otázali, k čemu Řekové užívají peněz, odpověděl: k počítání.“ (*Athenaeus*: „*Deipnosophistai*“, kn. IV, 49, sv. 2, vyd. Schweighäuser 1802.)

² *G. Garnier*, jeden ze starších francouzských překladatelů Adama Smitha, měl zvláštní nápad stanovit proporcí mezi používáním početních peněz a používáním skutečných peněz. Proporce je 10 ku 1. (*Garnier*, *G.*: „*Histoire de la monnaie depuis les temps de la plus haute antiquité etc.*“ sv. I, str. 78.)

stříbrnou mincí. V dnešní Anglii neexistují naopak šilinky ani pence, ačkoli jsou zákonnými početními názvy pro určité díly unce zlata. Peníze jakožto početní peníze mohou vůbec existovat jen ideálně, při čemž skutečně existující peníze jsou mincovány podle zcela jiného měřítka. Tak v mnoha anglických koloniích v Severní Americe byly obíhajícími penězi až hluboko do osmáctého století španělské a portugalské mince, při čemž početní peníze byly všude tytéž jako v Anglii.¹

Protože zlato jakožto měřítko cen se objevuje v týchž početních názvech jako ceny zboží, tedy na příklad unce zlata je vyjadřována právě tak jako tuna železa ve 3 librách št. 17 šilincích $10\frac{1}{2}$ pence, byly tyto jeho početní názvy pojmenovány jeho *mincovní cenou*. Odtud vznikla podivná představa, jako by zlato bylo oceňováno ve svém vlastním materiálu a jako by na rozdíl od všech ostatních zboží dostávalo *pevnou* cenu z moci státu. Pevné stanovení početních názvů pro určité váhy zlata bylo považováno za pevné stanovení hodnoty těchto vah.² Tam, kde zlato je elementem určování cen, a tedy je početními penězi, nejenže nemá *pevnou* cenu, nýbrž nemá vůbec *žádnou* cenu. Aby mělo cenu, to jest aby mohlo být vyjádřeno v nějakém *specifickém* zboží jakožto *všeobecný* ekvivalent, muselo by toto jiné zboží mít v procesu oběhu tutéž výlučnou úlohu jako zlato. Ale dvě zboží, vylučující všechna ostatní zboží, se vylučují navzájem. Kde proto existují vedle sebe stříbro a zlato zákonně jako peníze, to jest jako míra hodnoty, tam se vždy dělaly marné pokusy považovat je za *tutéž látku*. Předpokládáme-li, že se táž pracovní doba zpředměňuje neměnně v téže proporci stříbra a zlata, pak ve skutečnosti předpokládáme, že stříbro a zlato jsou táž látka a že stříbro, méně hodnotný kov, je neměnným zlomkem zlata. Od dob vlády Eduarda III. až do dob Jiřího II. zabíhají

---

¹ Marylandský zákon z roku 1723, jímž byl tabák prohlášen za legální minci, jeho hodnota však byla převedena na anglické zlaté peníze, totiž jeden penny za libru tabáku, připomíná leges barbarorum [barbarská práva], v nichž naopak určité sumy peněz byly porovnávány s voly, kravami atd. V tomto případě nebylo skutečným materiálem početních peněz ani zlato, ani stříbro, nýbrž vůl a kráva.

² Tak na příklad čteme ve „Familiar words“ pana *Davidu Urquharta*: „Hodnota zlata se musí měřit sama sebou; jak může být nějaká látka mírou své vlastní hodnoty v jiných věcech? Hodnota zlata musí být stanovena jeho vlastní vahou pod falešným označením této váhy — a jedna unce musí stát tolik a tolik liber a zlomků libry. Toto je falšování míry, a ne stanovení měřítka.“

dějiny anglického peněžnictví v ustavičnou řadu poruch, způsobených kolísí mezi zákonným stanovením hodnotového poměru zlata a stříbra a skutečným kolísáním jejich hodnot. Hned bylo příliš vysoko oceňováno zlato, hned zase stříbro. Příliš nízko oceněný kov byl stahován z oběhu, přetavován a vyvážen. Hodnotový poměr obou kovů byl pak opět zákonně změněn, ale nová nominální hodnota se brzy octla v téměř konfliktu se skutečným hodnotovým poměrem jako stará. V naší době způsobil velmi slabý a přechodný pokles hodnoty zlata proti stříbru v důsledku indicko-čínské poptávky po stříbre tyž úkaz na vyšším stupni ve Francii, totiž vývoz stříbra a jeho vytlačení z oběhu zlatem. Během let 1855, 1856, 1857 činil přebytek dovozu zlata do Francie nad jeho vývozem z Francie 41,580.000 liber št., zatím co přebytek vývozu stříbra nad jeho dovozem činil 14,704.000 liber št. Vskutku v zemích jako Francie, kde jsou oba kovy podle zákona mírami hodnoty a oba musejí být přijímány při placení, ale každý může platit podle libosti v jednom nebo druhém, má kov, jehož hodnota stoupá, ažio a měří svou cenu jako každé jiné zboží v nadhodnoceném kovu, při čemž jedině tento kov slouží za míru hodnoty. Všechny dějinné zkušenosti na tomto poli se jednoduše redukuje na to, že tam, kde podle zákona konají funkci míry hodnot dvě zboží, fakticky vždy jen jedno si uhazuje tuto funkci.¹

B. THEORIE O MĚRNÉ JEDNOTCE PENĚŽ

Okolnost, že se zboží ve svých cenách proměňují ve zlato jen ideálně a zlato tudíž jen ideálně v peníze, dala vzniknout nauce o *ideální měrné jednotce peněz*. Protože při stanovení ceny funguje jen pomyslné zlato a stříbro, zlato a stříbro jen jako početní peníze, bylo tvrzeno, že názvy libra, šilink, penny, tolar, frank atd., místo aby označovaly váhové dílce zlata nebo stříbra nebo nějak zpředmětněnou práci, označovaly spíše ideální atomy hodnoty. Stoupen-li tedy na příklad hodnota unce stříbra, pak prý obsahuje více

---

¹„Peníze jakožto míra používaná v obchodu by jako každá jiná míra měly být udržovány tak stálými, jak jen možno. To je nemožné, skládají-li se vaše peníze ze dvou kovů, jejichž hodnotový poměr se neustále mění.“ (*John Locke*: „Some Considerations on the Lowering of Interest etc.“ 1691; str. 65 v jeho „Works“, 7. vyd., Londýn 1768, sv. II.)

takových atomů a musela by tudíž být počítána a ražena ve větším počtu šilinků. Tato doktrina, opět uplatněná za poslední obchodní krise v Anglii a zastupovaná dokonce v parlamentě ve dvou zvláštních zprávách, jež jsou připojeny ke zprávě bankovního výboru, zasedajícího roku 1858, pochází z konce XVII. století. V době začátku vlády Viléma III. činila anglická mincovní cena jedné unce stříbra 5 šilinků 2 pence, čili penny měl $\frac{1}{62}$ unce stříbra a 12 těchto pencí se nazývalo šilink. Podle tohoto měřítka bylo ze stříbra o váze na příklad 6 uncí stříbra raženo 31 mincí s názvem šilink. Ale *tržní cena* unce stříbra stoupla nad její *mincovní cenu*, z 5 šilinků 2 pencí na 6 šilinků 3 pence, čili aby bylo lze koupit unci čistého stříbra, bylo nutno ji vyvážit 6 šilinky 3 pencemi. Jak mohla tržní cena unce stříbra stoupnout nad její mincovní cenu, byla-li mincovní cena pouhým početním názvem pro alikvotní díly unce stříbra? Hádanka se rozřešila jednoduše. Z 5,600.000 liber št. stříbrných peněz, které tehdy obíhaly, byly čtyři miliony opotřebovány, otřeny a ořezány. Při jedné zkoušce se ukázalo, že 57.200 liber šterlinků ve stříbře, jež mělo vážit 220.000 uncí, vážilo jen 141.000 uncí. Mince byla ražena stále podle téhož měřítka, ale skutečně obíhající lehké šilinky představovaly menší alikvotní díly unce, než udával jejich název. V důsledku toho muselo být na trhu zapláceno za unci surového stříbra větší množství těchto zmenšených šilinků. Když v důsledku takto nastalé poruchy bylo rozhodnuto provést všeobecné přemincování, tvrdil *Lowndes*, secretary to the treasury [strážce pokladu], že hodnota unce stříbra prý stoupla a že proto napříště musí z ní být raženo 6 šilinků 3 pence místo dosavadních 5 šilinků 2 pence. Tvrdil tedy vlastně, že ježto hodnota unce stoupla, hodnota jejích alikvotních dílů poklesla. Jeho nesprávná theorie byla však jen zastíráním správného praktického účelu. Státní dluhy byly upsány v lehkých šilincích — měly snad být spláceny v těžkých? Místo aby řekl: splate 4 unce stříbra tam, kde jste nominálně dostali 5 uncí, ale ve skutečnosti jen 4 unce — řekl naopak: splate nominálně 5 uncí, zredukujte však jejich kovový obsah na 4 unce a nazývejte šilinkem to, čemu jste dosud říkali $\frac{4}{5}$ šilinku. *Lowndes* se tedy ve skutečnosti přidržoval kovového obsahu, ačkoli v theorii setrval na početním názvu. Jeho odpůrci, kteří setrvali pouze na početním názvu a prohlašovali proto šilink, který byl o 25 až 30% lehčí, za totožný s šilinkem

o plné váze, tvrdili naopak, že setrvávají jen na kovovém obsahu.

John Locke, který zastupoval novou buržoasii ve všech formách, průmyslníky proti dělníkům a chudině, velkoobchodníky proti staromódním lichvářům, finanční aristokracii proti státním dlužníkům a ve zvláštním spise dokonce dokazoval, že měšťácký rozum je totožný s normálním lidským rozumem, také hodil Lowndesovi rukavici. John Locke zvítězil a peníze, vypůjčené v guineích o 10 nebo 14 šilincích, byly splaceny v guineích o 20 šilincích.¹ Sir *James Steuart* shrnuje celou transakci ironicky takto: „Vláda značně získala na daních, věřitelé na kapitálu a úrocích a národ, který jedině byl ošizen, se radoval, protože jeho standard [měřítko jeho vlastní hodnoty] nebyl snížen...“² Steuart mínil, že při dalším obchodním rozvoji se národ ukáže chytřejším. Mýlil se. Asi o 120 let později se opakovalo totéž *quid pro quo* [táž záměna].

---

¹ Locke praví mimo jiné: „Pojmenujte korunou to, co se dříve nazývalo půlkorunou. Hodnota bude nadále určována kovovým obsahem. Dovedete-li ubrat jedné stříbrné minci $\frac{1}{20}$ její váhy, aniž jste zmenšili její hodnotu, můžete právě tak dobře ubrat $\frac{19}{20}$ váhy jejího stříbra. Podle této theorie by musel farthing, kdyby byl nazván korunou, nakoupit právě tolik koření, hedvábí nebo jiného zboží jako korunová mince, která obsahuje 60krát více stříbra. Vše, co můžete učinit, je dát menší kvantitě stříbra razítko a název větší kvantity. Ne však název, nýbrž stříbro platí dluhy a kupuje zboží. Neznamená-li vaše zvýšení hodnoty peněz nic jiného, než dát alikvotním dílům kousku stříbra libovolné názvy, nazývat na příklad osminu unce stříbra penny, pak můžete vskutku zvýšit hodnotu peněz tak, jak se vám líbí.“ Locke zároveň odpovídal Lowndesovi, že stoupání tržní ceny stříbra nad jeho mincovní cenu nepochází ze „stoupání hodnoty stříbra, nýbrž ze zlehčení stříbrné mince“. 77 otřelých a ořezaných šilinků neváží ani o vlas víc než 62 šilinků o plné váze. Konečně právem zdůrazňoval, že nehledě na úbytek stříbra v obíhající minci může snad v Anglii tržní cena surového stříbra poněkud stoupnout nad mincovní cenu, protože vývoz surového stříbra je dovolen, kdežto vývoz stříbrných mincí je zakázán. (Viz „Some Considerations etc.“, str. 54–116 porůznu.) Locke se neobyčejně sstežil dotknout se palčivé otázky státních dluhů a rovněž se opatrně vyhýbal tomu, přikročit k této delikátní ekonomické otázce: Směnečný kurs právě tak jako poměr surového stříbra ke stříbrné minci dokazovaly, že obíhající peníze zdaleka nejsou znehodnoceny úměrně ke své skutečné ztrátě stříbra. K této otázce se vrátíme v obecnější formě v oddíle o oběživu. *Nicholas Barbon* v „A Discourse Concerning Coining the new money lighter, in answer to Mr. Locke's Considerations etc.“, Londýn 1696, se marně pokoušel vlákat Locka na nebezpečnou půdu.

² *Steuart*: „An Inquiry into the Principles of Political Economy etc.“, Dublin 1770, sv. II, str. 154.

Bylo v pořádku, že biskup Berkeley, zástupce mystického idealismu v anglické filosofii, dal učení o ideální měrné jednotce peněz theoretický ráz, což praktický „secretary to the treasury“ promeškal. Táže se: „Což se nelze dívat na názvy livre, libra šterlinků, koruna atd. jako na pouhé názvy poměrů?“ (Totiž poměrů abstraktní hodnoty jako takové.) „Což jsou zlato, stříbro nebo papírové peníze něco víc než pouhé lístky nebo známky k propočtu, zápisu a dohledu nad nimi?“ (Totiž nad hodnotovým poměrem.) „Není moc velet průmyslu jiných“ (společenské práci) „bohatstvím? A jsou peníze ve skutečnosti něco jiného než známky nebo značky pro přenášení nebo registraci takové moci a je tak důležité, z čeho je materiál těchto známek?“¹ Zde je záměna jednak mezi zlatem a stříbrem jako mírou hodnot a oběživem. Protože vzácné kovy mohou být v aktu oběhu nahrazeny známkami, uzavírá Berkeley, že tyto známky samy nepředstavují nic, totiž představují abstraktní pojem hodnoty.

Učení o ideální měrné jednotce peněz je u sira *Jamese Steuarta* tak plně rozvinuto, že jeho následovníci — bezděční následovníci, protože ho neznají — nenalézají ani nový způsob vyjádření, ba ani nový příklad. „Početní peníze,“ praví Steuart, „nejsou nic jiného než libovolné měřítko o stejných dílech, vynalezené k měření relativní hodnoty prodejných věcí. Početní peníze se zcela liší od mincovních peněz (money coin), jež jsou cenou²; mohly by existovat, i kdyby na světě nebylo žádné substance, jež by byla proporcionálním ekvivalentem pro všechna zboží. Početní peníze prokazují hodnotě věcí tutěž službu jako stupně, minuty, sekundy atd. úhlu nebo měřítko zeměpisným mapám atd. Při všech těchto vynálezech je vždy přijat jako jednotka též název. Jako užitečnost všech takových zařízení je prostě omezena na *udávání proporce*, tak je tomu i u peněžní jednotky. Proto peněžní jednotka nemůže být v určité neměnné proporcii k nějakému dílu

---

¹ „The Querist“ [Londýn 1750, str. 3, 4.] Queries on Money [Dotazy o penězích] jsou ostatně duchaplné. Mimo jiné podotýká Berkeley právem, že právě rozvoj severoamerických kolonií „dokazuje nad slunce jasněji, že zlato a stříbro nejsou tak nezbytné pro bohatství národa, jak si to představují nevzdělanci všech stavů“ („make it plain as day light that gold and silver are not so necessary for the wealth of a nation as the vulgar of all ranks imagine“).

² *Cenou* tu míní reálný ekvivalent, tak jako u anglických ekonomických spisovatelů XVII. století.

hodnoty, to jest nemůže být fixována na nějaké určité množství zlata, stříbra nebo nějakého jiného zboží. Je-li jednotka dána, pak můžeme násobením dojít až k nejvyšší hodnotě. Ježto hodnota zboží závisí na celkovém souhrnu okolností, jež na ně působí, a na rozmarech lidí, měly by být změny hodnoty zboží zkoumány jen v jejich vzájemném vztahu. Cokoli ruší a mate přesné stanovení změn v proporci prostřednictvím všeobecného určitého a neměnného měřítka, musí působit škodlivě na obchod. Peníze jsou jen *ideálním měřítkem* o stejných dílech. Na otázku co má být měrnou jednotkou hodnoty jednoho dílu, odpovídám jinou otázkou: Co je normální velikostí stupně, minuty, sekundy? Nemají normální velikost, ale jakmile je jeden díl určen, musí být podle povahy měřítka určeny v příslušném poměru všechny ostatní. Příklady těchto ideálních peněz jsou amsterodamské bankovní peníze a angolské peníze z afrického pobřeží.⁴¹

Steuart ulpívá prostě na tom, že se peníze *jeví* v oběhu jako *měřítko cen* a jako *početní peníze*. Jsou-li různá zboží zaznamenána v ceníku částkami 15 šilinků, 20 šilinků, 36 šilinků, pak mne ve skutečnosti pro srovnání velikosti jejich hodnot nezajímá ani stříbrný obsah, ani název šilinku. Číselné proporce 15, 20, 36 mi pak říkají vše a číslo 1 se stalo jedinou jednotkou míry. Ryze abstraktním výrazem proporce je jen sama abstraktní číselná proporce. Aby byl důsledný, musel proto Steuart nechat bez povšimnutí nejen zlato a stříbro, nýbrž i jejich legální křestní jména. Poněvadž nechápe přeměnu míry hodnot v měřítko cen, domnívá se ovšem, že určité množství zlata, jež je měrnou jednotkou, se vztahuje jakožto míra nikoli na jiná množství zlata, nýbrž na hodnoty jako takové. Poněvadž zboží se v důsledku přeměny svých směnných hodnot v ceny jeví jako stejnojmenné veličiny, popírá kvalitu míry, která je činí stejnojmennými, a poněvadž v tomto srovnání různých množství zlata je velikost množství zlata, jež slouží jako jednotka míry, věcí dohody, popírá, že by tato velikost vůbec musela být stanovena. Místo aby nazval $\frac{1}{360}$ kruhu stupněm, může nazvat stupněm $\frac{1}{180}$; pravý úhel by pak měřil 45 stupňů místo 90 a příslušným způsobem i ostré a tupé úhly. Nicméně však by pak úhlová míra zůstala i nadále

---

Steuart: „An Inquiry into the Principles of Political Economy etc.“, t. II, str. 154, 299.

předně kvalitativně určitým matematickým obrazcem, kruhem a za druhé kvantitativně určitým výsekem kruhu. Co se týče Steuartových ekonomických příkladů, jedním z nich poráží sám sebe a druhým nic nedokazuje. Amsterodamské bankovní peníze byly ve skutečnosti jen početním názvem španělských dublonů, které svou plnotučnost uchovávaly líným ležením v bankovním sklepení, zatím co příčinnivá běžná mince zhubla v tvrdé třenici s okolním světem. Co se však týče afrických idealistů, musíme je přenechat jejich osudu, dokud nám o nich nepoví něco bližšího kritičtí cestovatelé.¹ Za přibližně ideální peníze v Steuartově smyslu by mohl být označen francouzský assignát: „*Národní majetek. Assignát na 100 franků.*“ Zde sice byla specifikována užitná hodnota, kterou měl assignát představovat, totiž konfiskovaná půda, ale bylo zapomenuto na kvantitativní určení jednotky míry a „frank“ se proto stal slovem bez smyslu. Jak mnoho nebo jak málo půdy assignátový frank představoval, záviselo totiž na výsledku veřejné dražby. Avšak v praxi obíhal assignátový frank jako značka hodnoty pro stříbrné peníze, a tímto stříbrným měřítkem se proto měřilo jeho znehodnocení.

Epocha, kdy Anglická banka přestala vyměňovat bankovky za zlato, byla stejně bohatá na zprávy o bitvách, jako na theorie peněz. Znehodnocení bankovek a stoupání tržní ceny zlata nad jeho mincovní cenu probudily u některých zastánců banky opět doktrinu o ideální míře peněz. Klasicky zmatený výraz pro tento zmatený náhled našel lord *Castlereagh* tím, že měrnou jednotku peněz označil jako „a sense of value in reference to currency as compared with commodities“ [pocit hodnoty, vyplývající ze srovnání oběživa se zbožím]. Když okolnosti několik let po pařížském míru dovolily, aby bylo opět zavedeno vyměňování bankovek za zlato, vyvstala v téměř nezměněné formě táž otázka, k níž dal popud Lowndes za Viléma III. Obrovský státní dluh a masa soukromých dluhů, pevných obligací atd., nahromaděná během více než 20 let, byly upsány v znehodnocených bankovkách.

---

¹ U příležitosti poslední obchodní krise byly v Anglii nadšeně velebeny africké ideální peníze, při čemž tentokrát byl jejich domov posunut s pobřeží do srdce Berberska. To, že Berbeři neznají obchodní a průmyslové krise, bylo odvozováno z ideální měrné jednotky jejich „bars“. Nebylo jednodušší říci, že obchod a průmysl jsou *conditio sine qua non* [nezbytnou podmínkou] obchodních krisí?

Měly být splaceny v bankovkách, z nichž 4.672 liber št. 10 šilinků představovalo nikoli nominálně, nýbrž fakticky 100 liber 22karátového zlata? *Thomas Attwood*, bankéř z Birminghamu, vystoupil jako Lowndes redivivus [znovuoživlý Lowndes]. Podle jeho návrhu měli věřitelé nominálně obdržet tolik šilinků, kolik bylo nominálně stanoveno smlouvou; jestliže však se podle staré mincovní sazby nazývala šilinkem $\frac{1}{78}$ unce zlata, měla být nyní pokřtěna na šilink dejme tomu $\frac{1}{90}$ unce. Attwoodovi přívrženci jsou známí jako birminghamská škola „little shillingmen“ [přívrženců malého šilinku]. Hádka o ideální míru peněz, která začala roku 1819, trvala stále ještě roku 1845 mezi sirem Robertem Peelem a Attwoodem, jehož vlastní moudrost, pokud se vztahuje na funkci peněz jakožto měřítka, je vyčerpávajícím způsobem shrnuta v tomto citátu: „Sir Robert Peel se táže ve své polemice s birminghamskou obchodní komorou: Co bude representovat vaše librová bankovka? Co je to libra?... Co máme pak naopak rozumět pod nynější měrnou jednotkou hodnoty?... Znamenají 3 libry št. 17 šilinků 10 $\frac{1}{2}$ pence jednu *unci zlata* nebo svou *hodnotu*? Jestliže *unci zlata* samu, proč nenazvat věci jejich jménem a místo libra šterlinků, šilink, pence neříkat spíše unce, penny-weight a gran? Pak se vracíme k soustavě bezprostředního výměnného obchodu... Nebo značí hodnotu? Jestliže jedna unce = 3 librám št. 17 šilinkům 10 $\frac{1}{2}$ pence, proč stála v různých dobách hned 5 liber št. 4 šilinky, hned 3 libry št. 17 šilinků 9 penci?... Výraz libra (£) má vztah k hodnotě, nikoli však k hodnotě fixované v nějakém neměnném váhovém dílci zlata. Libra je *ideální jednotka*... *Práce* je substance, na niž se převádějí výrobní náklady, práce dodává zlatu jeho relativní hodnotu jako železu. *Proto ať bude použito kteréhokoli zvláštního početního názvu k označení denní nebo týdenní práce člověka*, takový název vyjadřuje hodnotu vyrobeného zboží.“¹

V posledních slovech se rozptyluje mlhavá představa o ideální peněžní míře a proniká její vlastní myšlenkový obsah. Početní názvy zlata — libra št., šilink atd. — mají být názvy pro určitá množství pracovní doby. Ježto je pracovní doba substance a imanentní míra hodnot, pak by tyto názvy ve skutečnosti představovaly sám hodnotový poměr. Jinými slovy, tvrdí se, že

¹ „The Currency Question, the Gemini Letters.“ Londýn 1844, str. 266 až 272 a dále.

pracovní doba je pravou měrnou jednotkou peněz. Tím vystupujeme z birminghamské školy, podotýkáme však mimochodem, že doktrína o ideální peněžní míře dostala nový význam ve sporné otázce o směnitelnosti či nesměnitelnosti bankovek. Obdrží-li papírové peníze své pojmenování od zlata nebo stříbra, zůstává směnitelnost bankovky, to jest její vyměnitelnost za zlato nebo stříbro, ekonomickým zákonem, ať je právní zákon jakýkoli. Tak by byl pruský papírový tolar, třebaže je podle zákona nerozměnitelný, okamžitě znehodnocen, kdyby v obyčejném oběhu platil méně než stříbrný tolar, tedy kdyby nebyl prakticky rozměnitelný. Důslední zastánci nerozměnitelných papírových peněz v Anglii se proto utekli k ideální peněžní míře. Jsou-li početní názvy peněz, libra šterlinků, šilink atd., názvy pro určitou sumu atomů hodnoty, jichž dané zboží pohlcuje nebo vyzařuje někdy více a někdy méně ve směně s ostatními zbožím, je na příklad anglická 5librová bankovka právě tak nezávislá na svém poměru ke zlatu, jako na poměru k železu a bavlně. Ježto by jí její titul přestal theoreticky stavět na roveň určitému množství zlata nebo jiného zboží, byl by požadavek její směnitelnosti, to znamená její praktické rovnosti s určitým množstvím nějaké konkrétní věci, už samým jejím pojmem vyloučen.

Nauka o pracovní době jakožto bezprostřední měrné jednotce peněz byla po prvé soustavně rozvinuta *Johnem Grayem*.¹ Navrhuje, aby ústřední národní banka prostřednictvím svých poboček zjišťovala pracovní dobu, vynaloženou na výrobu různých zboží. Směnou za své zboží obdrží výrobce oficiální potvrzení hodnoty, to jest stvrzenku na tolik pracovní doby, kolik obsahuje jeho zboží,² a tyto bankovky o 1 pracovním týdnem, 1 pracovním dnem,

---

¹ *John Gray*: „The Social System. A Treatise on the Principle of Exchange“, Edinburgh 1831. Srov. od téhož spisovatele: „Lectures on the Nature and Use of Money“, Edinburgh 1848. Po únorové revoluci zaslal Gray francouzské prozatímní vládě memorandum, v němž ji poučuje, že Francie nepotřebuje „organisation of labour“ [organizaci práce], nýbrž „organisation of exchange“ [organizaci směny], jejíž plán je úplně vypracován v peněžní soustavě, kterou vymyslel. Dobrý John netušil, že šestnáct let po vyjití díla „Social System“ na sebe převedl patent na týž objev vynalézavý Proudhon.

² *Gray*: „The Social System etc.“, str. 63. „Peníze by měly být pouze stvrzenkou, důkazem, že jejich držitel buď přispěl určitou hodnotou k národní zásobě bohatství (to the national stock of wealth), nebo že získal právo na tuto hodnotu od někoho, kdo ji odvedl.“

1 pracovní hodině atd. jsou zároveň poukázkami na ekvivalent ve všech ostatních zbožích, uskladněných v bankovních skladech¹. To je základní princip, pečlivě dopodrobna rozvedený a všude přizpůsobený existujícím anglickým zařízením. Za tohoto systému praví Gray, „bylo by kdykoli stejně snadné prodávat za peníze, jako je nyní snadné za peníze kupovat; výroba by byla rovnoměrným, nikdy nevysychajícím zdrojem poptávky“.² Vzácné kovy by ztratily své „privilegium“ proti jiným zbožím a „zaujaly by na trhu místo, které jim přísluší vedle másla, vajec, sukna a kalika, a jejich hodnota by nás nezajímala víc než hodnota diamantů“.³ „Máme podržet naši vymyšlenou míru hodnot, zlato, a spoutávat tak výrobní síly země, nebo se máme obrátit k přirozené míře hodnot, k práci, a uvolnit výrobní síly země?“⁴

Jestliže je pracovní doba imanentní mírou hodnot, proč vedle ní existuje jiná vnější míra? Proč se směnná hodnota vyvíjí v cenu? Proč všechna zboží oceňují svou hodnotu v jednom výlučném zboží, které je tak přeměňováno v adekvátní bytí směnné hodnoty, v peníze? To byl problém, který měl Gray vyřešit. Místo aby jej vyřešil, domnívá se, že zboží mohou bezprostředně mít k sobě navzájem vztah jako výrobky společenské práce. Mohou však k sobě mít vztah jen jako to, čím jsou. Zboží jsou bezprostředně výrobky ojedinělých nezávislých soukromých prací, jež se svým zcizováním v procesu soukromé směny musejí osvědčit jako všeobecná společenská práce; čili práce na základě výroby zboží se stává společenskou prací teprve všestranným zcizováním individuálních prací. Pokládá-li však Gray pracovní dobu, obsaženou ve zboží, za *bezprostředně společenskou*, pak ji pokládá za zespolečenštěnou (*gemeinschaftliche*) pracovní dobu čili za pracovní dobu přímo sdružených individuí. Pak by fakticky nemohlo nějaké specifické zboží, jako zlato a stříbro, vystupovat proti jiným zbožím jako vtělení všeobecné práce, směnná hodnota

¹ „Výrobek, jehož hodnota je již odhadnuta, lze uložit do banky a odtud opět vyzvednout, kdykoli je toho zapotřebí; nechť je přitom výslovně stanoveno na základě všeobecné úmluvy, že ten, kdo vloží do navrhované národní banky nějaký majetek, smí z ní vybrat stejnou hodnotu v jakékoli jiné podobě, místo aby byl nucen vyzvednout tutéž věc, kterou vložil.“ (*Gray: „The Social System etc.“*, str. 68.)

² Tamtéž, str. 16.

³ *Gray: „Lectures on Money etc.“*, str. 182.

⁴ Tamtéž, str. 169.

by se nestávala cenou, ale užitná hodnota by se též nestávala směnnou hodnotou, výrobek by se nestával zbožím, a tak by byl zrušen sám základ buržoasní výroby. To však nikterak není Grayovo mínění. *Výrobky mají být vyráběny jako zboží, ale nemají být jako zboží směňovány.* Gray svěřuje provedení tohoto zbožního přání národní bance. S jedné strany činí společnost ve formě banky individua nezávislými na podmínkách soukromé směny a s druhé strany je nechává dále vyrábět na základě soukromé směny. Avšak vnitřní důslednost žene Graye k tomu, aby popíral jednu podmínku buržoasní výroby za druhou, ačkoli chce „reformovat“ jen peníze vzešlé ze směny zboží. Tak přeměňuje kapitál v národní kapitál,¹ pozemkové vlastnictví v národní vlastnictví,² a podíváme-li se jeho bance na prsty, ukazuje se, že nejen jednou rukou přijímá zboží a druhou vydává stvrzenky za dodanou práci, nýbrž reguluje výrobu samu. Ve svém posledním spise „Lectures on Money“, v němž se Gray úzkostlivě snaží vylíčit své pracovní peníze jako ryze buržoasní reformu, zaplétá se do ještě křiklavějšího protismyslu.

Každé zboží je bezprostředně penězi. To byla Grayova theorie, vyvozená z jeho nedokonalého, a proto nesprávného rozboru zboží. „Organická“ konstrukce „pracovních peněz“, „národní banky“ a „skladů zboží“ je jen snem, v němž je dogma vykouzleno jako zákon ovládající svět. Dogma, že zboží je bezprostředně penězi nebo že zvláštní práce soukromého individua obsažená ve zboží je bezprostředně společenskou prací, se ovšem nestává pravdivým tím, že nějaká banka v ně věří a podle něho operuje. Byl by to nejspíše bankrot, který by v takovémto případě převzal úlohu praktické kritiky. To, co u Graye je zakryto a zejména jemu samému zůstalo utajeno, že totiž pracovní peníze jsou ekonomicky zvučnou frází pro zbožné přání zbavit se peněz, s penězi směnné hodnoty, se směnnou hodnotou zboží a se zbožím buržoasní formy výroby, je přímo vysloveno několika anglickými socialisty, kteří psali zčásti před Grayem, zčásti po něm. Zůstalo však vyhrazeno

---

¹ „Záležitosti každé země by měly být řízeny na základě národního kapitálu.“ (*John Gray: „The Social System etc.“*, str. 171.)

² „Půda musí být přeměněna v národní majetek.“ (Tamtéž, str. 298.)
Viz na příklad *H. Thompson: „An Inquiry into the Distribution of Wealth etc.“*, Londýn 1827. *Bray: „Labours Wrongs and Labours Remedy“*, Leeds 1839.

panu *Proudhonovi* a jeho škole, aby vážně hlásali degradaci *peněz* a nanebevzetí *zboží* jako jádro socialismu, a tím socialismus redukovali na elementární nepochopení nutné souvislosti mezi zbožím a penězi.¹

2. Oběživo

Když zboží v procesu stanovení ceny dostalo svou formu schopnou oběhu a zlato svůj charakter peněz, bude oběh představovat a zároveň řešit rozpory, které obsahoval směnný proces zboží. Skutečná směna zboží, to jest společenská výměna látek, probíhá změnou forem, při níž se rozvíjí dvojí povaha zboží jakožto užitné hodnoty a směnné hodnoty, ale zároveň krystalizuje změna formy zboží samého v určitých formách peněz. Znázornění této změny forem je znázornění oběhu. Právě tak jako jsme viděli, že zboží je rozvinutou směnnou hodnotou jen tehdy, je-li předpokládán svět zboží, a tím fakticky rozvinutá dělba práce, tak předpokládá oběh všestranné akty směny a ustavičný tok jejich obnovování. Druhým předpokladem je, že zboží vstupují do směnného procesu jako zboží s *určitými cenami*, čili že se uvnitř směnného procesu *jeví* sobě navzájem jako dvojí existence: reálně jako užitné hodnoty, ideálně — v ceně — jako směnné hodnoty.

Na nejživějších třídách Londýna se tísní obchod vedle obchodu a za jejich vpadlými skleněnými očima se stkví všechna bohatství světa, indické šály, americké revolvery, čínský porculán, pařížské šněrovačky, ruské kožešiny a tropická koření, ale všechny tyto světácké věci nesou na čele osudné bělavé papírové značky, na nichž jsou vyznačeny arabské číslice s lakonickými znaky £, s., d. [libra št. šilink, pence]. To je obraz zboží, které se objevuje v oběhu.

a) Metamorfosa zboží

Při bližším zkoumání ukazuje proces oběhu dvě různé formy koloběhu. Nazveme-li zboží *Z* a peníze *P*, pak můžeme obě tyto formy vyjádřit takto:

¹ Za příručku této melodramatické theorie peněz může být považováno dílo *Alfreda Darimona*: „De la réforme des banques“, Paříž 1856.

jen jako formální užitná hodnota, nevztahující se k žádné skutečné individuální potřebě. Protiklad mezi užitnou hodnotou a směnnou hodnotou se tedy polárně rozděluje na oba krajní členy $Z - P$, takže zboží je vůči zlatu užitnou hodnotou, jež musí svou ideální směnnou hodnotu, cenu, teprve realizovat ve zlatě, zatím co zlato je vůči zboží směnnou hodnotou, jež svou formální užitnou hodnotu materialisuje teprve ve zboží. Jen tímto zdvojením zboží ve zboží a zlato a opět dvojitým a protikladným vztahem, v němž je každý krajní člen ideálně tím, čím je jeho opak reálně, a reálně tím, čím je jeho opak ideálně — tedy jen tím, že se zboží projevují jako dvojstranně polární protiklady, řeší se rozpory obsažené v jejich směnném procesu.

Dosud jsme zkoumali $Z - P$ jako prodej, přeměnu zboží v peníze. Postavíme-li se však na stranu druhého krajního členu, jeví se týž proces naopak jako $P - Z$, jako koupě, jako přeměna peněz ve zboží. Prodej je nutně zároveň svým opakem, koupí; je prodejem, díváme-li se na proces s jedné strany, a koupí, díváme-li se na něj s druhé strany. Čili ve skutečnosti se proces rozlišuje jen tím, že v $Z - P$ vychází iniciativa od krajního členu zboží čili prodávajícího, v $P - Z$ od krajního členu peněz čili kupujícího. Znázorníme-li tedy první metamorfosu zboží, jeho přeměnu v peníze, jako výsledek průběhu prvního stadia oběhu $Z - P$, předpokládáme zároveň, že nějaké jiné zboží se již přeměnilo v peníze, že tedy již je v druhém stadiu oběhu $P - Z$. Tak se ocitáme v bludném kruhu předpokladů. Tímto bludným kruhem je sám oběh. Nezkoumáme-li již P v $Z - P$ jako metamorfosu nějakého jiného zboží, vytrháváme směnný akt z procesu oběhu. Mimo něj však mizí forma $Z - P$ a stojí tu proti sobě již jen dvě různá Z , řekněme železo a zlato, jejichž směna není zvláštním aktem oběhu, nýbrž bezprostředního výměnného obchodu. Zlato je u zdroje své výroby zbožím jako každé jiné zboží. Jeho relativní hodnota a relativní hodnota železa nebo kteréhokoli jiného zboží se zde zračí v kvantitách, v nichž se navzájem směňují. Ale v procesu oběhu je tato operace předpokládána, jeho vlastní hodnota je již dána v cenách zboží. Nemůže být proto nic mylnějšího než představa, že *uvnitř procesu oběhu* vstupují zlato a zboží do poměru bezprostředního výměnného obchodu a že tudíž jejich relativní hodnota je zjišťována jejich výměnou jako prostých zboží. Jestliže se zdá, jako by v procesu oběhu bylo zlato

vyměňováno za zboží jako pouhé zboží, vyplývá toto zdání prostě z toho, že v cenách už je určitá kvantita zboží postavena na roveň určitému kvantu zlata, to jest uváděna ve vztah ke zlatu už jako k penězům, všeobecnému ekvivalentu, a *proto* je s ním bezprostředně směnitelná. Pokud se cena zboží *realisuje* ve zlatě, směňuje se za ně jako za zboží, jako za zvláštní materialisaci pracovní doby, ale pokud se ve zlatě *realisuje cena* zboží, směňuje se za ně jako za peníze, a nikoli za zboží, to jest za zlato jako všeobecnou materialisaci pracovní doby. Ale v obou vztazích není množství zlata, za něž se směňuje zboží v procesu oběhu, určeno směnou, nýbrž směna je určena cenou zboží, to jest jeho směnnou hodnotou, oceněnou ve zlatě.¹

V procesu oběhu se jeví zlato v každé ruce jako výsledek prodeje $Z - P$. Protože však $Z - P$, prodej, je zároveň $P - Z$, koupí, ukazuje se, že zatím co Z , zboží, od něhož proces vychází, dokončuje svou první metamorfosu, druhé zboží, jež proti němu stojí jako krajní člen P , dokončuje svou druhou metamorfosu, a tudíž probíhá druhou polovinou oběhu, zatím co první zboží je dosud v první polovině svého oběhu.

Výsledkem prvního procesu oběhu, prodeje, je výchozí bod druhého procesu, peníze. Na místo zboží v jeho první formě vstoupil jeho zlatý ekvivalent. Tento výsledek může zprvu tvořit bod, kde se proces zastaví, protože zboží má v této druhé formě vlastní existenci schopnou setrvání. Zboží, které v rukou svého majitele není užitou hodnotou, je tu nyní ve formě vždy použitelné, protože vždy směnitelné a závisí jen na okolnostech, kdy a v kterém bodě na povrchu světa zboží opět vstoupí do oběhu. Jeho zlaté zakuklení tvoří samostatný úsek jeho života, v němž může setrvat kratší nebo delší dobu. Zatím co ve výměnném obchodě je výměna jedné zvláštní užité hodnoty bezprostředně vázána na výměnu jiné zvláštní užité hodnoty, projevuje se všeobecný charakter práce, která tvoří směnné hodnoty, v odloučení a libovolném rozpadnutí aktů koupě a prodeje.

$P - Z$, *koupě*, je opačný pohyb než $Z - P$ a zároveň druhá čili závěrečná metamorfosa zboží. Jako zlato, čili ve svém bytí jakožto

¹ To ovšem nebrání tomu, aby tržní cena zboží nemohla stát nad jeho hodnotou nebo pod ní. Avšak ohled na tuto okolnost není vlastní jednoduchému oběhu a patří do zcela jiné sféry, kterou bude třeba prozkoumat později, tam, kde se budeme zabývat poměrem hodnoty a tržní ceny.

všeobecný ekvivalent, může se zboží bezprostředně zračit v užitných hodnotách všech ostatních zboží, která všechna ve svých cenách zároveň míří ke zlatu jako svému zásvětnu (Jenseits), zároveň však udávají tón, kterým musí zlato zaznít, aby jejich těla, užitné hodnoty, přeskočila na stranu peněz, kdežto jejich duše, směnná hodnota, v samo zlato. Všeobecným produktem zcizování zboží je absolutně zcizitelné zboží. Neexistuje žádná kvalitativní, nýbrž již jen kvantitativní mez pro přeměnu zlata ve zboží, mez jeho vlastní kvantity čili velikosti hodnoty. „Za peníze všechno.“ Zatím co zboží z pohybu $Z - P$ svým zcizením jakožto užitná hodnota realizuje svou vlastní cenu a užitnou hodnotu cizích peněz, realizuje v pohybu $P - Z$ svým zcizením jakožto směnná hodnota svou vlastní užitnou hodnotu a cenu druhého zboží. Jestliže zboží realizací své ceny zároveň přeměňuje zlato ve skutečné peníze, přeměňuje svou zpětnou přeměnou zlato ve své vlastní pouze přechodné peněžní bytí. Ježto oběh zboží předpokládá rozvinutou dělbu práce, tedy mnohostrannost potřeb jednotlivce nepřimo úměrně k jednostrannosti jeho výrobku, zračí se koupě $P - Z$ jednou v rovnici s jedním zbožním ekvivalentem, jednou roztržštěna v řadu zbožních ekvivalentů, určenou okruhem potřeb kupujícího a velikostí jeho peněžní sumy. — Tak, jako je prodej zároveň koupí, je koupě zároveň prodejem, $P - Z$ je zároveň $Z - P$, ale iniciativa zde patří zlatu čili kupujícímu.

Vrátíme-li se nyní k oběhu $Z - P - Z$ jako celku, tu se ukazuje, že v něm zboží probíhá úplnou řadou svých metamorfos. Současně však, zatím co zboží začíná první polovinu oběhu a prodělává první metamorfosu, vstupuje druhé zboží do druhé poloviny oběhu, prodělává svou druhou metamorfosu a vypadá z oběhu; a naopak první zboží vstupuje do druhé poloviny oběhu, prodělává svou druhou metamorfosu a vypadá z oběhu, zatím co třetí zboží vstupuje do oběhu, prochází první polovinou svého oběhu a prodělává první metamorfosu. Oběh $Z - P - Z$ jako celek, jako úplná metamorfosa jednoho zboží, je tedy zároveň vždy koncem úplné metamorfosy druhého zboží a počátkem úplné metamorfosy třetího zboží, tedy řadou bez začátku a konce. Označme si pro názornost, abychom zboží lépe rozlišili, Z , v obou krajních bodech různě, na příklad $Z' - P - Z''$. Ve skutečnosti první článek $Z' - P$ předpokládá P jako výsledek jiného $Z - P$,

je tedy sám jen posledním článkem $Z - P - Z'$; naproti tomu druhý článek $P - Z''$ je ve svém výsledku $Z'' - P$, tedy jeví se jako první článek $Z'' - P - Z'''$ atd. Dále se ukazuje, že poslední článek $P - Z$, ačkoli P je výsledkem jen *jednoho* prodeje, se může jevit jako $(P - Z') + (P - Z'') + (P - Z''') +$ atd., že se tedy může roztržít v množství koupí, to jest v množství prodejů, to jest v množství prvních členů nových úplných metamorfos zboží. Jestliže se tedy úplná metamorfosa jednotlivého zboží zračí nejen jako článek jednoho řetězu metamorfos bez začátku a konce, nýbrž jako článek mnoha takových řetězů, zračí se proces oběhu světa zboží — protože každé jednotlivé zboží probíhá oběhem $Z - P - Z$ — jako nekonečná zauzlená změť řetězů tohoto pohybu, stále končícího a stále znovu začínajícího v nekonečně různých bodech. Každý jednotlivý prodej nebo koupě existuje však zároveň jako lhostejný a izolovaný akt, jehož doplňující akt může být od něho časově a prostorově oddělen, a nemusí proto na něj bezprostředně navazovat jako pokračování. Každý zvláštní proces oběhu $Z - P$ nebo $P - Z$ jakožto přeměna jednoho zboží v užitečnou hodnotu a jiného zboží v peníze, jako první a druhé stadium oběhu, vytváří na obou stranách samostatný bod klidu; na druhé straně všechna zboží začínají ve společné jim podobě všeobecného ekvivalentu, zlata, svou druhou metamorfosu a stavějí se na výchozí bod druhé poloviny oběhu; proto se ve skutečném oběhu řadí libovolné $P - Z$ k libovolnému $Z - P$, druhá kapitola životní dráhy jednoho zboží k první kapitole životní dráhy jiného zboží. Na př.: A prodá železo za 2 libry šterlinků, provede tedy $Z - P$ čili první metamorfosu zboží železa, ale koupí odloží na pozdější dobu. Současně koupí B, který před 14 dny prodal 2 kvartery pšenice za 6 liber št. za těchto 6 liber št. kabát a kalhoty u firmy Moses a syn a provede tedy $P - Z$ čili druhou metamorfosu zboží pšenice. Oba tyto akty $P - Z$ a $Z - P$ jeví se zde jen jako články jednoho řetězu, protože v P , ve zlatě, vypadá jedno zboží jako druhé a na zlatě se nepozná, je-li metamorfosovaným železem nebo metamorfosovanou pšenicí. Ve skutečném procesu oběhu se tedy $Z - P - Z$ jeví jako nekonečná náhodná současnost a posloupnost pestře rozhozených článků různých úplných metamorfos. Skutečný proces oběhu se tedy *neprojevuje* jako úplná metamorfosa zboží, jako jeho pohyb protikladnými fázemi, nýbrž jako pouhý agregát

mnoha náhodně vedle sebe probíhajících nebo po sobě následujících koupí a prodejů. Určitost formy procesu je tím smazána, a to tím dokonaleji, že každý jednotlivý akt oběhu, na příklad prodej, je zároveň svým opakem, koupí, a naopak. Na druhé straně je proces oběhu pohybem metamorfos světa zboží, a proto jej musí obrážet také ve svém celkovém pohybu. Jak jej obráží, prozkoumáme v další stati. Zde je třeba ještě připomenout, že v $Z - P - Z$ nemají oba krajní členy Z , pokud jde o jejich formu, stejný vztah k P . První Z se chová k penězům jako zvláštní zboží ke všeobecnému zboží, zatím co peníze se chovají k druhému Z jako všeobecné zboží k jednotlivému zboží. $Z - P - Z$ může být proto abstraktně logicky redukováno na formu syllogismu $Z - V - J$, v níž zvláštnost tvoří první krajní bod, všeobecnost spojující střední článek a jednotlivost poslední krajní článek.

Majitelé zboží vstoupili do procesu oběhu prostě jako strážci zboží. Uvnitř tohoto procesu vystupují proti sobě v protikladné formě kupujícího a prodávajícího, jeden jako zosobněná homole cukru, druhý jako zosobněné zlato. Jakmile se homole cukru stane zlatem, stane se prodávající kupujícím. Tyto určité sociální charaktery tedy naprosto nevyplývají z lidské individuality vůbec, nýbrž ze směnných vztahů mezi lidmi, kteří své výrobky vyrábějí v určité formě zboží. Vztahy mezi kupujícím a prodávajícím mají tak málo ryze individuální charakter, že oba vstupují do tohoto vztahu jen potud, pokud je popírán individuální charakter jejich práce, pokud totiž se práce jako *ne*individuální stává penězi. Jak je proto pošetilé chápat tyto ekonomicky buržoasní charaktery kupujícího a prodávajícího jako věčné společenské formy lidské individuality, právě tak je zvrácené oplakávat je jako odstranění individuality.¹ Jsou nutným vyjádřením individuality na pod-

---

¹ Jak hluboce zraňuje krásné duše dokonce i zcela povrchní forma antagonismu, který se projevuje v koupí a prodeji, ukazuje tento výňatek z knihy pana *Isaaka Péreira*: „Leçons sur l'industrie et les finances“, Paříž 1832. To, že týž Isaak jako zakladatel a diktátor „Crédit mobilier“ je pověstným pařížským bursovním vlkem, zároveň ukazuje, jak se to vlastně má s tou sentimentální kritikou ekonomie. Pan Péreire, kdysi apoštol St. Simonův, praví: „Protože jsou individua izolována a navzájem od sebe odloučena, ať ve svých pracích či ve své spotřebě, proto mezi nimi existuje vzájemná směna výrobků jejich příslušných výrobních odvětví. Z nutnosti směny vyplývá nutnost určovat relativní hodnotu předmětů. Ideje hodnoty a směny jsou tudíž spolu

kladě určitého stupně společenského výrobního procesu. V protikladu mezi kupujícím a prodávajícím se nadto vyjadřuje antagonistická povaha buržoasní výroby ještě tak povrchně a formálně, protože tento protiklad je vlastní též předburžoasním společenským formám, neboť pouze vyžaduje, aby individua byla ve vzájemném vztahu jako majitelé zboží.

Zkoumáme-li nyní výsledek $Z - P - Z$, pak se smrštuje ve výměnu látek $Z - Z$. Zboží bylo smněno za zboží, užitná hodnota za užitnou hodnotu, a to, že se zboží stalo penězi, čili zboží jakožto peníze, slouží jen k zprostředkování této výměny látek. Tak se peníze jeví jako pouhý *směnný prostředek* zboží, nikoli však jako směnný prostředek vůbec, nýbrž směnný prostředek charakterisovaný procesem oběhu, t. j. *oběživu*.¹

Z toho, že proces oběhu zboží uhasíná v $Z - Z$ a jeví se proto jen jako výměnný obchod zprostředkovaný penězi, nebo z toho, že $Z - P - Z$ vůbec se nejen rozpadá ve dva izolované procesy, nýbrž vyjadřuje zároveň i jejich pohyblivou jednotu — z toho vyvozovat, že mezi koupí a prodejem existuje jen jednotu, a ne rozluka, je způsob myšlení, jehož kritika patří do logiky, a ne do ekonomie. Toto oddělení koupě a prodeje ve směnném procesu rozbíjí místní, samorostlé, tradičně zbožné a naivně pošetilé hranice společenské výměny látek a zároveň je všeobecnou formou odtržení jejich momentů patřících k sobě a jejich postavení proti sobě; zkrátka je to všeobecná možnost obchodních krisí, avšak pouze proto, že protiklad zboží a peněz je abstraktní a všeobecnou formou všech protikladů obsažených v buržoasní práci. Proto oběh peněz může existovat bez krisí, ale krise nemožnou existovat bez oběhu peněz. To však znamená jen to, že tam, kde práce spočívající na soukromé směně ještě ani nedospěla k vytvoření peněz, může samozřejmě tím méně vyvolávat jevy, které

---

těsně spjatá a obě vyjadřují ve své nynější formě individualismus a antagonismus... Hodnotu výrobků lze určovat jen proto, že existuje prodej a koupě, jinými slovy antagonismus mezi různými členy společnosti. Cenou a hodnotou je možno se zabývat jen tam, kde existuje prodej a koupě, to jest kde každé individuum bylo nuceno *bojovat* za to, aby si opatřilo předměty nezbytné k udržení vlastní existence.“ (Tamtéž, str. 2, 3 porůznu.)

¹ „Peníze jsou jen prostředkem a hybnou silou, kdežto zboží užitečná pro život jsou cílem a účelem.“ (*Boisguillebert*: „Le détail de la France“, 1697, ve sborníku Eugèna Daira „Economistes financiers du XVIIIième siècle“, sv. I, Paříž 1843, str. 210.)

předpokládají už plné rozvinutí buržoasního výrobního procesu. Můžeme proto odhadnout hloubku kritiky, která chce odstraněním „privilegia“ vzácných kovů a tak zvaným „racionálním peněžním systémem“ odstranit „zlořády“ buržoasní výroby. Jako ukázka ekonomické apologetiky stačí snad naproti tomu výrok, proslulý jako neobyčejně duchaplný. *James Mill*, otec známého anglického ekonoma *Johna Stuarta Milla*, praví: „Nikdy nemůže být nedostatek kupců pro všechna zboží. Kdokoli nabízí zboží na prodej, žádá výměnou za ně jiné zboží, a je tedy kupcem už tím pouhým faktem, že je prodavačem. Kupci a prodavači všech zboží dohromady musejí tedy metafysickou nutností udržovat rovnováhu. Je-li tu proto více prodavačů než kupců jednoho zboží, musí být více kupců než prodavačů nějakého jiného zboží.“¹ Mill zjednává rovnováhu tím, že přeměňuje proces oběhu v bezprostřední výměnný obchod, ale do bezprostředního výměnného obchodu zase vpašovává postavy kupců a prodavačů, vypůjčené z procesu oběhu. Máme-li mluvit jeho zmateným jazykem, můžeme říci, že v takových chvílích, kdy všechna zboží jsou neprodejná, jako na příklad v Londýně a Hamburku v určitých okamžicích obchodní krise roku 1857 až 1858, je ve skutečnosti více kupců než prodavačů *jednoho* zboží, *peněz*, a více prodavačů než kupců *všech ostatních* peněz, totiž zboží. Metafysická rovnováha koupí i prodejů se omezuje na to, že každá koupě je prodejem a každý prodej koupí, což není zvláštní útěchou pro držitele zboží, kteří se nedostanou k prodeji a tedy také ne ke koupí.²

¹ V listopadu roku 1807 vyšel v Anglii spis *Williama Spence* s titulem: „*Britain Independent of Commerce*“ [Anglie nezávislá na obchodu], jehož hlavní myšlenku rozvedl *William Cobbet* drastičtější formou „*Perish Commerce*“ [Přyc s obchodem] ve svém „*Political Register*“. Naproti tomu uveřejnil *James Mill* roku 1808 „*Defence of Commerce*“ [Obrana obchodu], kde je už použito argumentu, který jsme citovali z jeho „*Elements of Political Economy*“. V polemice se *Sismondim* a *Malthusem* o obchodních krších přivlastnil si *J. B. Say* tento chytrý nále, a protože by nebylo možné říci, jakým novým nápadem snad tento komický „*prince de la science*“ [kníže vědy] obohatil politickou ekonomii, — jeho zásluha spočívá spíše v nezaujatosti, s níž stejně špatně chápal své současníky *Malthuse*, *Sismondiho* a *Ricarda* — vyhlásili ho jeho kontinentální obdivovatelé slavnostně za objevitele onoho pokladu — metafysické rovnováhy koupí a prodejů.

² Způsob, jakým ekonomové znázorňují různá určení formy zboží, je možno poznat z těchto příkladů:

Odloučení prodeje od koupě umožňuje zároveň s vlastním obchodem spoustu zdánlivých transakcí před definitivní směnou mezi výrobcí a spotřebiteli zboží. Umožňuje tak spoustě příživníků vetřít se do výrobního procesu a těžít z této rozluky. To však opět jen znamená, že s penězi jako všeobecnou formou buržoasní práce je dána *možnost* vývoje jejich rozporů.

b) Oběh peněz

Skutečný oběh se projevuje především jako masa náhodně vedle sebe a po sobě probíhajících koupí a prodejů. Jak v koupí, tak v prodeji stojí proti sobě zboží a peníze vždy v témže vztahu, prodávající na straně zboží, kupující na straně peněz. Peníze jako oběživo se proto vždy jeví jako *kupní prostředek*, čímž se jejich rozdílná určení v protikladných fázích metamorfózy zboží stala nepozorovatelnými.

Peníze přecházejí do rukou prodávajícího v témže aktu, v němž přechází zboží do rukou kupujícího. Zboží a peníze probíhají tedy opačným směrem a tato výměna míst, při níž zboží přechází na jednu stranu a peníze na druhou, se uskutečňuje současně v neurčitě velkém počtu bodů na celém povrchu buržoasní společnosti. Ale první krok, jímž zboží vstupuje do oběhu, je zároveň jeho posledním krokem.¹ Ať se zboží pohne se svého místa proto, že je jím přitahováno zlato ($Z - P$), nebo proto, že je samo přitahováno zlatem ($P - Z$), jedním tímto pohybem, jedinou změnou

---

„Máme-li peníze, stačí provést jen jedinou směnu, abychom dosáhli předmětu tužby; máme-li však nadbytek jiných výrobků, musíme provést dvě směny, z nichž první (opatření peněz) je nekonečně obtížnější než druhá.“ (Opdyke, G.: „A treatise on Political Economy“, New York 1851, str. 287 až 288.)

„Vyšší prodejnost peněz je právě účinek nebo přirozený důsledek menší prodejnosti zboží. (Corbet, Th.: „An Inquiry into the Causes and Modes of the Wealth of Individuals etc.“, Londýn 1841, str. 117.) „Peníze mají tu vlastnost, že jsou vždy vyměnitelné za cokoli, čeho jsou měřítkem.“ (Bosanquet: „Metallic, Paper and Credit Currency etc.“, Londýn 1842, str. 100.)

„Peníze mohou vždy kupovat jiná zboží, kdežto jiná zboží nemohou vždy kupovat peníze.“ (Tooke, Th.: „An Inquiry into the Currency Principle“, 2. vyd., Londýn 1844, str. 10.)

¹ Totéž zboží může být několikrát koupeno a opět prodáno. Pak neobíhá jako pouhé zboží, nýbrž ve funkci, která ještě neexistuje na základně jednoduchého oběhu, jednoduchého protikladu zboží a peněz.

místa vypadává z oběhu do spotřeby. Oběh je nepřetržitý pohyb zboží, ale po každé jiných zboží, a každé zboží se pohne jen jednou, Každé zboží začíná druhou polovinou svého oběhu nikoli jako totéž zboží, nýbrž jako jiné zboží, jako zlato. Pohyb metamorfosovaného zboží je tedy pohybem zlata. Týž peníz čili týž kousek zlata, který si v aktu $Z - P$ jednou vyměnil místo s nějakým zbožím, objevuje se opět jako výchozí bod $P - Z$ a vyměňuje si takto po druhé místo s jiným zbožím. Jako přešel z rukou kupujícího B do rukou prodávajícího A, přechází teď z rukou A, který se stal kupujícím, do rukou C. Pohyb forem zboží, jeho přeměna v peníze a jeho zpětná přeměna z peněz, čili pohyb úplné metamorfosy zboží, se tedy jeví jako zevní pohyb téhož peníže, který si dvakrát vyměňuje místo s dvěma různými zbožím. Jakkoli roztržštěně a náhodně se dějí vedle sebe koupě a prodeje, ve skutečném oběhu stojí proti kupujícímu vždy prodávající a peníze, které postupují na místo prodaného zboží, musely si již někdy, dříve než přišly do rukou kupujícího, vyměnit místo s nějakým jiným zbožím. Na druhé straně dříve nebo později opět přecházejí z rukou prodávajícího, který se stal kupujícím, do rukou nějakého nového prodávajícího, a v tomto častém opakování výměny míst vyjadřují sřetězení metamorfos zboží. Tytéž peníze, jeden peníz častěji, jeden méně často, se tedy pohybují s jednoho místa oběhu na druhé vždy opačným směrem než pohybující se zboží a opisují při tom delší nebo kratší oblouk oběhu. Tyto různé pohyby téhož peníže mohou následovat po sobě jen v čase, jako naopak mnohost a roztržštěnost koupí a prodejů se jeví v současné, prostorově vedle sebe probíhající, jednorázové výměně míst zboží a peněz.

Oběh zboží $Z - P - Z$ se ve své jednoduché formě uskutečňuje v přechodu peněz z rukou kupujícího do rukou prodávajícího a z rukou prodávajícího, který se stal kupujícím, do rukou nového prodávajícího. Tím je skončena metamorfosa zboží, a tedy i pohyb peněz, pokud je jejím výrazem. Protože však musejí být stále vyráběny nové užitné hodnoty jakožto zboží, a tedy znovu vrhány do oběhu, opakuje a obnovuje se $Z - P - Z$ u týchž majitelů zboží. Peníze, které vydali jako kupující, vracejí se do jejich rukou, jakmile se znovu objevují jako prodávající zboží. Ustavičné obnovování oběhu zboží se tak obráží nejen v tom, že se peníze ustavičně kutálejí z ruky do ruky po celém povrchu bur-

žoasní společnosti, nýbrž že současně opisují mnoho různých menších koloběhů, vycházejíce z nekonečně rozličných bodů a vracejíce se k týmž bodům, aby znovu opakovaly týž pohyb.

Poněvadž se změna formy zboží jeví jen jako pouhé přemístění peněz a kontinuita pohybu oběhu připadá zcela penězům, — protože zboží udělá vždy jen jeden krok ve směru opačném než peníze, peníze však vždy dělají druhý krok místo zboží a říkají B tam, kde zboží řeklo A — *zdá se*, že celý pohyb vychází od peněz, ačkoli zboží při prodeji vytahuje peníze s jejich místa, a tedy uvádí peníze do pohybu právě tak, jako peníze při koupi uvádějí do pohybu zboží. Protože dále peníze vystupují proti zboží vždy v témže vztahu jako *kupní prostředek*, ale jako takový uvádějí zboží do pohybu jen realisačí jejich cen, jeví se celý pohyb oběhu tak, že si peníze vyměňují místo se zbožím tím, že realisují jejich ceny buď v jednotlivých aktech oběhu probíhajících současně vedle sebe, nebo postupně tak, že týž peníz realisuje po řadě ceny různých zboží. Zkoumáme-li na př. $Z - P - Z' - P - Z'' - P - Z'''$ atd. bez ohledu na kvalitativní momenty, které se ve skutečném procesu oběhu stávají nepozorovatelnými, ukazuje se jen táž jednotvárná operace. Když P realisovaly cenu Z, realisují po řadě ceny $Z' - Z''$ atd., a zboží $Z' - Z'' - Z'''$ atd. vždy vstupují na místo, které opouštějí peníze. Proto se zdá, že peníze uvádějí zboží do pohybu tím, že realisují jejich ceny. V této funkci realisače cen peníze samy ustavičně obíhají, hned pouze měníce místo, hned probíhajíce obloukem oběhu, hned opisujíce malý kruh, v němž výchozí body spadají vjedno s bodem návratu. Jako oběživo mají svůj vlastní oběh. Pohyb forem zboží, konajících proces oběhu, jeví se proto jako vlastní pohyb peněz, pohyb zprostředkující směnu zboží o sobě nehybných. Pohyb procesu oběhu zboží se tedy zračí v pohybu peněz jakožto oběživa — v *oběhu peněz*.

Tak, jako majitelé zboží znázorňovali výrobky svých soukromých prací jako výrobky společenské práce tím, že přeměnili jednu věc, zlato, v bezprostřední bytí všeobecné pracovní doby a tím v peníze, tak nyní jejich vlastní všestranný pohyb, jímž zprostředkovávají výměnu látek svých prací, vystupuje proti nim jako zvláštní pohyb této věci, jako oběh zlata. Sám společenský pohyb je pro majitele zboží na jedné straně vnější nezbytností, na druhé straně pouze formálním zprostředkujícím procesem,

který každému individuu umožňuje získat z oběhu za užitnou hodnotu, kterou do něho vrhl, jiné užité hodnoty o též objemu hodnoty. Užité hodnoty zboží začíná s jeho vypadnutím z oběhu, kdežto užitnou hodnotou peněz jako oběživ je sám jejich oběh. Pohyb zboží v oběhu je jen pomíjivý okamžik, kdežto funkce peněz se stává nepřetržitě obíhání v něm. Tato zvláštní funkce peněz v procesu oběhu jim dává jako oběživu novou určitost formy, kterou je nyní třeba blíže rozvinout.

Především je zřejmé, že oběh peněz je nekonečně roztříštěný pohyb, protože se v něm obráží nekonečná roztříštěnost procesu oběhu na koupě a prodeje a libovolný rozpad doplňujících se fází metamorfosy zboží. V malých koloběžích peněz, při nichž výchozí bod spadá vjedno s bodem návratu, jeví se sice pohyb uhýbající se zpět, skutečný kruhový pohyb; ale je tu právě tolik výchozích bodů jako zboží, a už svým neurčitým počtem se tyto koloběhy vymykají jakékoli kontrole, měření a propočítání. Právě tak neurčitá je doba mezi vzdálením od výchozího bodu a návratem k němu. Také je lhostejné, bude-li takový koloběh v daném případě opsán nebo ne. Žádný ekonomický fakt není obecně známější než ten, že lze jednou rukou vydávat peníze, aniž se druhou rukou přijímají zpět. Peníze vycházejí z nekonečně různých bodů a vrací se na nekonečně různých bodech zpět, ale to, zda se výchozí bod kryje s bodem návratu, je náhodné, protože v pohybu $Z - P - Z$ zpětná přeměna kupujícího v prodávajícího není nezbytnou podmínkou. Tím méně však představuje oběh peněz pohyb, který by z jednoho středu vyzařoval do všech okrajových bodů a vracel by se ze všech těchto okrajových bodů k témuž středu. Tak zvaný kruhový běh peněz, jak se nám rýsuje v představě, se omezuje na to, že ve všech bodech je vidět jejich objevování a mizení, jejich neustálé přemísťování. Ve vyšší složitě formě oběhu peněz, na př. v oběhu bankovek uvidíme, že podmínky vydávání peněz zahrnují i podmínky jejich návratu. Naproti tomu při jednoduchém oběhu peněz je náhodné, že týž kupující se opět stává prodávajícím. Kde se v něm jeví skutečné kruhové pohyby stálého charakteru, jsou to jen odrazy hlubších výrobních procesů. Na příklad továrník vezme v pátek peníze od svého bankéře, vyplatí je v sobotu svým dělníkům, dělníci největší část jich ihned vydají u hokynářů atd. a hokynáři je v pondělí přinášejí bankéři zpět.

Viděli jsme, že peníze současně realizují danou masu cen v koupích a prodeích, vyskytujících se pestrě vedle sebe v prostoru, a vyměňují si jen jednou místo se zbožím. Na druhé straně však, pokud se v jejich pohybu jeví pohyb úplných metamorfos zboží a sřetení těchto metamorfos, realisuje týž peníz ceny různých zboží a vykonává tak větší nebo menší počet oběhů. Vezmeme-li tedy proces oběhu určité země za určitý daný časový úsek, na př. za jeden den, bude masa zlata, nutná k realizaci cen a tudíž k oběhu zboží, určena dvojím momentem: jednak celkovou sumou těchto cen, jednak průměrným počtem oběhů týchž kousků zlata. Tento počet oběhů neboli rychlost oběhu peněz je sama opět určena jen průměrnou rychlostí (čili vyjadřuje ji), s níž zboží probíhají různými fázemi svých metamorfos, s níž tyto metamorfosy následují po sobě jako řetěz a s níž jsou zboží, která proběhla svými metamorfosami, v procesu oběhu nahrazována novými zbožím. Zatím co tedy při stanovení cen byla směnná hodnota všech zboží přeměněna ideálně v množství zlata o téže velikosti hodnoty a táž suma hodnoty existovala dvojitě v obou izolovaných oběžných aktech $P - Z$ a $Z - P$, na jedné straně ve zboží, na druhé straně ve zlatě, není existence zlata jako oběživa určena jeho izolovaným vztahem k jednotlivým nehybným zbožím, nýbrž charakterem jeho pohybu v pohyblivém světě zboží; jeho funkcí představovat ve vlastní změně místa změnu forem zboží, tedy rychlostí své změny místa rychlost změny jejich forem. Jeho skutečná přítomnost v procesu oběhu, to jest skutečná masa zlata, jež obíhá, je tedy nyní určena touto jeho funkční existencí v procesu samém jako celku.

Předpokladem oběhu peněz je oběh zboží, při němž peníze uvádějí do pohybu zboží, která mají cenu, to jest jsou už ideálně postavena na roveň určitým kvantitám zlata. Při určování cen zboží samých je velikost hodnoty onoho množství zlata, které slouží jako jednotka míry, čili hodnota zlata, předpokládána jako daná. Za tohoto předpokladu je tedy množství zlata, nutné k oběhu, určeno především celkovou sumou cen zboží, které mají být realizovány. Ale tato celková suma je opět určena 1) stupněm cen, relativně vysokým nebo nízkým stupněm směnných hodnot zboží oceněných ve zlatě a 2) masou zboží, obíhajících při určitých cenách, tedy masou koupí a prodejů při daných

cenách.¹ Jestliže kvarter pšenice stojí 60 šilinků, je zapotřebí dvakrát tolik zlata, aby jej uvedlo do oběhu čili realizovalo jeho cenu, než kdyby stál jen 30 šilinků. K oběhu 500 kvarterů po 60 šilincích je třeba dvakrát tolik zlata než k oběhu 250 kvarterů při téže ceně. A konečně k oběhu 10 kvarterů po 100 šilincích je zapotřebí jen poloviny zlata než k oběhu 40 kvarterů po 50 šilincích. Z toho vyplývá, že množství zlata, nutné k oběhu zboží, může klesnout, přestože ceny stoupají, ubývá-li masu obíhajícího zboží ve větším poměru, než vzrůstá celková suma cen; a naopak masa oběživa se může zvětšit, zmenšuje-li se masa obíhajících zboží, ale suma jejich cen stoupá ve větším poměru. Skvělá anglická podrobná zkoumání na příklad prokázala, že v Anglii v prvních stadiích zdražení obilí se masa obíhajících peněz zvětšuje, protože suma cen zmenšené masy obilí je větší, než byla suma cen větší masy obilí, ale zároveň po nějaký čas nerušeně trvá oběh zbývající masy zboží za staré ceny. Naproti tomu v pozdějším stadiu zdražení obilí se masa obíhajících peněz zmenšuje buď proto, že se kromě obilí prodává méně zboží za staré ceny, nebo stejné množství zboží za nižší ceny.

Kvantita obíhajících peněz je však určena, jak jsme viděli, nejen celkovou sumou cen zboží, které mají být realizovány, nýbrž zároveň i rychlostí, se kterou peníze obíhají, čili za jaký časový úsek tuto realizaci provedou. Provede-li týž sovereign v jednom dnu 10 koupí, po každé koupí zboží v ceně jednoho sovereignu, tedy mění 10krát ruce, vykoná přesně tutéž práci jako 10 sovereignů, z nichž každý oběhne v jednom dnu jen jednou.² Rychlost oběhu zlata může tedy nahradit jeho kvantitu, čili existence zlata v procesu oběhu je určena nejen jeho bytím jakožto ekvivalentu vedle zboží, nýbrž také jeho bytím ve sféře pohybu metamorfosy

---

¹ Masa peněz je lhostejná, „jen když jich je dost k udržení cen, daných zbožím“ (pourvu qu'il y en ait assez pour maintenir les prix contractés par les denrées). *Boisguillebert*: „Le détail de la France“, str. 209. „Vyžaduje-li oběh zboží za 400 milionů liber šterlinků masu zlata za 40 milionů, a byla-li tato proporce $\frac{1}{10}$ adekvátní úrovní, pak by se musela, kdyby hodnota obíhajícího zboží stoupla z přirozených příčin na 450 milionů, masa zlata zvětšit na 45 milionů, aby zůstala na této úrovni.“ *W. Blake*: „Observations on the Effects produced by the Expenditure of Government etc.“, Londýn 1823, str. 42.

² „Ne množství kovu, nýbrž rychlost oběhu peněz způsobuje, že se zdá, že je po ruce málo nebo hodně peněz.“ (*Galiani*: „Della Moneta“, str. 99.)

zboží. Avšak rychlost oběhu peněz nahrazuje jejich kvantitu jen do určitého stupně, protože v každém daném okamžiku se uskutečňují prostorově od sebe oddělené, nekonečně roztržštěné koupě a prodeje.

Vzrůstá-li úhrn cen obíhajících zboží, ale v menším poměru než rychlost oběhu peněz, potom se masa oběživa zmenšuje. Zmenšuje-li se naopak rychlost oběhu ve větším poměru, než suma cen obíhající masy zboží, potom se bude masa oběživa zvětšovat. Vzrůstání kvantity oběživa při všeobecném poklesu cen, ubývání kvantity oběživa při všeobecném vzestupu cen je jedním z nejlépe konstatovaných úkazů v dějinách cen zboží. Ale příčiny, které působí vzestup hladiny cen a současně ještě vyšší stoupání rychlosti oběhu peněz, právě tak jako opačný pohyb, nepatří do oblasti zkoumání jednoduchého oběhu. Jako příklad lze uvést, že mimo jiné v obdobích převládajícího úvěru vzrůstá rychlost oběhu peněz rychleji, než stoupají ceny zboží, kdežto s ubývajícím úvěrem ceny zboží klesají pomaleji než rychlost oběhu. Povrchní a formální charakter jednoduchého oběhu peněz se projevuje právě v tom, že všechny momenty, určující množství oběživa, jako masa obíhajících zboží, ceny, vzestup nebo pokles cen, počet současných koupí a prodejů, rychlost oběhu peněz, závisí na procesu metamorfosy světa zboží, který je opět závislý na celkovém charakteru výrobního způsobu, počtu obyvatelstva, poměru mezi městem a vesnicí, rozvoji dopravních prostředků, na větší nebo menší dělbě práce, úvěru atd., zkrátka na okolnostech, které všechny leží *mimo* jednoduchý oběh peněz a pouze se v něm odrážejí.

Je-li dána rychlost oběhu, je masa oběživa jednoduše určena cenami zboží. Ceny tedy nejsou vysoké nebo nízké proto, že obíhá více nebo méně peněz, nýbrž obíhá více nebo méně peněz proto, že ceny jsou vysoké nebo nízké. To je jeden z nejdůležitějších ekonomických zákonů, jehož prokázání v podrobnostech dějinami cen zboží je snad jedinou zásluhou poricardovské anglické ekonomie. Jestliže zkušenost ukazuje, že hladina kovového oběhu čili masa obíhajícího zlata nebo stříbra v určité zemi je sice vystavena dočasným odlivům a přílivům a často velmi mocným odlivům a přílivům¹, vcelku však v delších časových obdobích

¹ Příklad mimořádného poklesu kovového oběhu pod jeho průměrnou hladinu skýtala Anglie v roce 1858, jak uvidíme z tohoto výňatku z časopisu

zůstává stejná a odchylky od průměrné hladiny přecházejí jen v slabé výkyvy, pak se tento úkaz vysvětluje jednoduše z protikladné povahy okolností, které určují masu obíhajících peněz. Jejich současná modifikace paralyzuje jejich účinek a ponechává vše při starém.

Zákon, že při dané rychlosti oběhu peněz a dané sumě cen zboží je kvantita oběživa určena, dá se vyjádřit také tak, že jsou-li směnné hodnoty zboží a průměrná rychlost jejich metamorfos dány, závisí kvantita obíhajícího zlata na jeho vlastní hodnotě. Stoupla-li by tudíž nebo klesla hodnota zlata, to jest pracovní doba nutná k jeho výrobě, pak by ceny zboží stouply nebo klesly nepřímo úměrně, a tomuto všeobecnému vzestupu nebo poklesu cen by při stejné rychlosti oběhu odpovídala větší nebo menší masa zlata, nutná k oběhu téže masy zboží. Táž změna by nastala, kdyby stará míra hodnot byla zatlačena hodnotnějším nebo méně hodnotným kovem. Tak Holandsko, když nahradilo z něžného ohledu k věřitelům státu a ze strachu před účinky kalifornských a australských objevů zlaté peníze stříbrnými, potřebovalo 14 až 15krát více stříbra než dříve zlata, aby byla uvedena do oběhu táž masa zboží.

Ze závislosti množství obíhajícího zlata na měnící se sumě cen zboží a na měnící se rychlosti oběhu vyplývá, že masa kovového oběživa musí být schopna smršťování a rozpínání, zkrátka že zlato podle potřeb procesu oběhu musí hned vstupovat do procesu jako oběživo, hned zas z něho vystupovat. Jak proces oběhu sám tyto podmínky uskutečňuje, uvidíme později.

„London Economist“: „Z povahy jevu“ (totiž z rozdílnosti jednoduchého oběhu) „nelze získat zcela přesné údaje o množství hotových peněz, které obíhají na trhu a v rukou tříd, neprovozujících bankovní obchody. Ale snad činnost nebo nečinnost mincoven velkých obchodních národů je jedním z nejlepších ukazatelů změn v tomto množství. Razi se mnoho mincí, potřebuje-li se jich mnoho, a málo, jestliže se potřebuje málo... Ražba v anglické mincovně činila roku 1855: 9,245.000 liber št., roku 1856: 6,476.000 liber št., roku 1857: 5,293.858 liber št. Během roku 1858 neměla mincovna skoro co dělat.“ („Economist“, 10. července 1858.) Současně však leželo v bankovním sklepě asi 18 milionů liber šterlinků zlata.

Zlato ve své funkci oběživa dostává určitý zvláštní vzhled (fason), stává se *mincí*. Aby jeho oběh nebyl zdržován technickými obtížemi, je raženo v mince podle měřítka početních peněz. Kousky zlata, jejichž ražba a podoba udávají, že obsahují díly váhy zlata, představované početními názvy peněz, libra št., šilink atd., jsou mince. Tak jako určení mincovní ceny zlata, připadá i technický úkol ražení mincí státu. Tak jakožto početní peníze, dostávají peníze i jakožto mince *místní* a *politický* charakter, mluví jazyky různých zemí a nosí různou národní uniformu. Sféra, v níž peníze obíhají jako mince, se proto odlučuje jako *vnitřní* oběh zboží, omezený hranicemi daného státu, od *všeobecného* oběhu světa zboží.

Avšak zlato v prutech a zlato jako mince se od sebe neliší o nic víc než jeho mincovní a váhový název. Co se jeví v tomto případě jako rozdíl v názvu, jeví se teď jako pouhý rozdíl ve vzhledu. Zlatá mince může být vhozena do tavicího kelímku a tím opět proměněna ve zlato sans phrase [zlato vůbec], jako naopak stačí, aby zlatý prut byl poslán do mincovny, aby obdržel formu mince. Přeměna a zpětná přeměna jedné podoby v druhou se jeví jako ryze technická operace.

Za 100 liber čili 1.200 unci troy 22karátového zlata dostaneme v anglické mincovně 4672 $\frac{1}{2}$ libry št. čili zlatých sovereignů; položíme-li tyto sovereigny na jednu misku vah a 100 liber zlata v prutech na druhou, váží stejně; tak je podán důkaz, že sovereign není nic jiného než určitý díl váhy zlata, označený tímto názvem v anglické mincovní ceně, s vlastní podobou a vlastním razidlem. Těchto 4672 $\frac{1}{2}$ zlatých sovereignů je s různých bodů vrháno do oběhu, a když jsou jím strženy, vykonávají za den určitý počet oběhů, jeden sovereign více, druhý méně. Kdyby průměrný počet denních oběhů každé unce činil 10, pak by 1.200 unci zlata realizovalo celkovou sumu cen zboží ve výši 12.000 unci čili 46.725 sovereignů. Ať obracíme unci zlata jak chceme, nikdy nebude vážit 10 unci zlata. Ale zde v procesu oběhu váží skutečně 1 unce 10 unci. Bytí mince v procesu oběhu se rovná množství zlata, které je v ní obsaženo, násobenému počtem jejích oběhů. Mimo svou skutečnou existenci jednotlivého kousku zlata o určité váze dostává tedy mince ideální existenci, vyplýva-

jící z její funkce. Avšak *at* sovereign vykoná oběh jednou nebo desetkrát, při každé jednotlivé koupi nebo prodeji působí jen jako jeden sovereign. Podobá se v tom generálovi, který se v den bitvy včas objeví na 10 různých bodech, a tak nahradí 10 generálů; ale přece jen v každém z těchto bodů je týž generál. Idealisace oběživa, která vzniká při oběhu peněz z nahrazení kvantity rychlostí, se týká jen funkčního bytí mince uvnitř procesu oběhu, ale nedotýká se bytí jednotlivého peníze.

Avšak oběh peněz je vnějším pohybem a sovereign, přestože non olet [nesmrdí], se pohybuje v míchané společnosti. Při tření o všelijaké ruce, měšce, kapsy, váčky, kabelky, sáčky, skřínky a truhlice se mince otírá, zanechává jeden atom zlata zde, druhý tam, obrušuje se za své toulky světem, a tak ztrácí stále více svého vnitřního obsahu. Tím, že se jí užívá, opotřebovává se. Zadržme sovereign ve chvíli, kdy jeho původní ryzí charakter je dosud jen slabě dotčen. „Pekař, který dnes dostane z banky zbrusu nový sovereign a zítra jej vyplatí mlynářovi, neplatí týmž opravdovým (veritable) sovereignem; peníz je lehčí než ve chvíli, kdy jej pekař obdržel.“¹ „Je jasné, že mince samou povahou věcí musí neustále jedna za druhou propadat znehodnocení již pouhým působením obvyklého a nevyhnutelného otírání. Je fyzicky nemožné na nějakou dobu, třeba na jeden den, vyloučit lehké mince úplně z oběhu.“² Jacob odhaduje, že z 380 milionů liber šterlinků, jež byly v Evropě roku 1809, bylo roku 1829, tedy po uplynutí 20 let, následkem otírání zcela ztraceno 19 milionů liber šterlinků.³ Jestliže tedy zboží při prvním kroku do oběhu z něho vypadává, představuje mince po několika krocích v oběhu více kovového obsahu než kolik má. Čím déle mince obíhá při neměníci se rychlosti oběhu nebo čím rychlejší je její oběh za tutéž dobu, tím více se odpoutává její bytí jakožto mince od jejího zlatého nebo stříbrného bytí. Co zbývá, je magni nominis umbra

---

¹ *Dodd*: „Curiosities of Industry etc.“, Londýn 1854.

² „The Currency Question reviewed etc. by a Banker etc.“ Edinburgh 1845, str. 69, atd. „Kdyby měl poněkud opotřebovaný tolar menší cenu než zcela nový tolar, byl by oběh neustále zdržován a nebylo by jediné platby, jež by nebyla předmětem sporu.“ (*G. Garnier*: „Histoire de la monnaie etc.“, sv. I, str. 24.)

³ *Jacob, W.*: „An Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals“, Londýn 1831, sv. II, kap. XXVI.

[stín velkého jména]. Tělo mince je už jen pouhým stínem. Jestliže se původně v důsledku procesu stalo těžší, stává se teď v jeho důsledku lehčí, přesto však i nadále platí při každé jednotlivé koupi nebo prodeji jako původní množství zlata. Sovereign nadále koná funkci zákonného zlatého peníze jako *zdánlivý* sovereign, jako *zdánlivé* zlato. Kdežto jiné bytosti v třenici s okolním světem ztrácejí svůj idealismus, je mince praxí idealisována, přeměňována v pouhé zdánlivé bytí svého zlatého nebo stříbrného těla. Této druhé idealisace kovových peněz, vyvolané procesem oběhu samým, čili této rozluky mezi jejich nominálním a reálným obsahem využívají jednak vlády, jednak soukromí dobrodruzi při nejrůznějším falšování mincí. Celé dějiny mincovnictví od počátku středověku až hluboko do XVIII. století se redukují na dějiny tohoto dvojstranného a antagonistického falšování a Custodiova mnohasvazková sbírka italských ekonomů se z valné části točí kolem této otázky.

Zdánlivé bytí zlata v rámci jeho funkce se však dostává do konfliktu s jeho skutečným bytím. V oběhu ztratila jedna zlatá mince více ze svého kovového obsahu, druhá méně a jeden sovereign je proto nyní fakticky hodnotnější než druhý. Poněvadž však ve svém funkčním bytí jako mince platí oba stejně, jak sovereign, který je $\frac{1}{4}$ unce, tak sovereign, který se jen zdá být $\frac{1}{4}$ unce, jsou sovereigny o plné váze částečně podrobovány v rukou nesevědomitých majitelů chirurgickým zákrokům a je na nich uměle prováděno to, co oběh sám provedl přirozenou cestou na jejich lehkých bratřích. Jsou ořezávány a opilovávány a jejich přebytečný zlatý tuk putuje do tavicího kelímku. Jestliže 4672 $\frac{1}{2}$ zlatých sovereignů, položeno na misku vah, váží průměrně již jen 800 uncí místo 1200, pak koupí, budou-li doneseny na trh zlata, již jen 800 uncí zlata, čili tržní cena zlata by stoupla nad jeho mincovní cenu. Každý peněz, i kdyby měl plnou váhu, by platil ve své formě mince méně než ve formě prutů. Sovereignty o plné váze by byly přeměněny zpět ve formu prutů, v níž více zlata má více hodnoty než méně zlata. Jakmile by tento pokles pod kovový obsah zachvátil tak značný počet sovereignů, že by mohl přivodit trvalé stoupání tržní ceny zlata nad jeho mincovní cenu, zůstaly by početní názvy mince tytéž, ale označovaly by napříště menší množství zlata. Jinými slovy, měřítko peněz by se změnilo a zlato by napříště bylo mincováno podle tohoto nového měřítka.

Idealisací zlata jako oběživa by se zpětným působením změnila zákonně stanovené podmínky, za nichž bylo měřítkem cen. Táž revoluce by se po jisté době opakovala, a tak by zlato jak ve své funkci měřítka cen, tak i jako oběživo neustále prodělávalo změny, takže změna v jedné formě by vyvolala změnu v druhé a naopak. Tím se vysvětluje již dříve zmíněný jev, že v dějinách všech novodobých národů zůstával týž peněžní název pro stále se zmenšující kovový obsah. Rozpor mezi zlatem jakožto mincí a zlatem jako měřítkem cen se stává rovněž rozparem mezi zlatem jakožto mincí a zlatem jako všeobecným ekvivalentem; jakožto všeobecný ekvivalent obíhá zlato nejen uvnitř zemských hranic, nýbrž i na světovém trhu. Jakožto míra hodnot mělo zlato vždy plnou váhu, protože sloužilo jen jako ideální zlato. Jakožto ekvivalent v izolovaném aktu $Z - P$ přechází ze svého pohyblivého stavu okamžitě do stavu klidu, ale jako mince se jeho přirozená substance ustavičně dostává do konfliktu s jeho funkcí. Nelze se úplně vyhnout přeměně zlatého sovereignu ve zdánlivé zlato, ale zákonodárství se snaží zabránit tomu, aby se ustálil jako mince tím, že jej při určitém snížení jeho substance stahuje z oběhu. Na příklad podle anglického zákona sovereign, který ztratil více než 0,747 granu váhy, není už legálním sovereignem. Anglická banka, která mezi lety 1844 a 1848 sama zvážila 48 milionů zlatých sovereignů, má v Cottonových vahách na zlato stroj, který nejen vycítí rozdíl $\frac{1}{100}$ granu mezi dvěma sovereigny, nýbrž jako rozumná bytost okamžitě odsune sovereign, který nemá plnou váhu, na desku, odkud se dostává do jiného stroje, který jej s orientální krutostí rozřeže.

Zlatá mince by však za těchto podmínek vůbec nemohla obíhat, kdyby její oběh nebyl omezen na určité sféry oběhu, v jejichž hranicích se tak rychle neopotřebovává. Pokud zlatá mince v oběhu platí jako $\frac{1}{4}$ unce, zatím co váží již jen $\frac{1}{5}$ unce, stala se ve skutečnosti pouhou známkou či symbolem pro $\frac{1}{20}$ unce zlata; tak se každá zlatá mince procesem oběhu samým ve větší nebo menší míře přeměňuje v pouhou známku čili symbol své substance. Ale žádná věc nemůže být svým vlastním symbolem. Malované hrozny nejsou symbolem skutečných hroznů, nýbrž zdánlivými hrozny. Tím spíše nemůže být lehký sovereign symbolem sovereignu o plné váze, jako nemůže být hubený kuň symbolem tlustého. Ježto se tedy zlato stává symbolem sebe

samého, ale nemůže sloužit jako symbol sebe samého, dostává v těch kruzích oběhu, v nichž se nejrychleji opotřebovává, to jest v těch kruzích, kde jsou koupě a prodeje neustále obnovovány v nejmenších proporcích, symbolické stříbrné nebo měděné bytí, odloučené od jeho zlatého bytí. V těchto kruzích by neustále obíhala ve formě mincí určitá část — třebaže ne vždy tytéž kousky zlata — celkové sumy zlatých peněz. V této části je zlato nahrazováno stříbrnými nebo měděnými známkami. Jestliže tedy uvnitř určité země může jako míra hodnot, a tím jako peníze fungovat jen jedno specifické zboží, mohou jako mince sloužit vedle peněz rozličná zboží. Toto pomocné oběživo, na př. stříbrné a měděné známky, představuje uvnitř oběhu určité zlomky zlaté mince. Jejich vlastní stříbrný nebo měděný obsah není proto určen hodnotovým poměrem stříbra a mědi ke zlatu, nýbrž je stanoven libovolně zákonem. Smějí být vydávány jen v takových kvantitách, v nichž by ustavičně obíhaly jimi representované drobné zlomky zlaté mince, ať už k rozměňování větších zlatých mincí, ať k realizaci přiměřeně malých cen zboží. Uvnitř drobného oběhu zboží budou stříbrné a měděné známky opět patřit různým sférám. Podle povahy věci je rychlost jejich oběhu nepřímo úměrná ceně, kterou realizují v každé jednotlivé koupi nebo prodeji, čili k velikosti zlomku zlaté mince, který představují. Uvážíme-li obrovský rozsah drobného denního oběhu v takové zemi, jako je Anglie, pak relativně nepatrná proporce celkového množství obíhajících pomocných mincí ukazuje rychlost a ustavičnost jejich oběhu. Z jedné nedávno vydané parlamentní zprávy vidíme na příklad, že roku 1857 anglická mincovna razila zlato v částce 4,859.000 liber št., stříbro v nominální hodnotě 733.000 liber št. a v kovové hodnotě 363.000 liber št. Celková suma zlata, raženého během desetiletí končícího dnem 31. prosince 1857, činila 55,239.000 liber št. a stříbra jen 2,434.000 liber št. Měděná mince činila roku 1857 jen na 6.720 liber št. nominální hodnoty, v hodnotě mědi 3492 liber št., z toho 3.136 liber št. v pencích, 2.464 v půlpencích a 1.120 ve farthingách. Celková hodnota měděné mince, ražené v posledních deseti letech, činila 141.477 liber št. nominální hodnoty, v hodnotě kovu 73.503 liber št. Jako je zlaté minci zákonným stanovením ztráty kovu, která ji demonetisuje, zabraňováno, aby se ustálila ve své funkci mince, tak naopak je zabraňováno stříbrným a

měděným známkám, aby přešly ze své sféry oběhu do oběžné sféry zlaté mince a ustálily se jako peníze tím, že je stanoven rozsah ceny, který zákonně realizují. Tak na příklad se musí v Anglii přijímat při platbách měď jen do výše 6 pencí, stříbro jen do výše 40 šilinků. Kdyby byly stříbrné a měděné známky vydány ve větším množství, než jaké je nutné pro potřeby jejich oběžných sfér, nestoupaly by proto ceny zboží, nýbrž nastala by akumulace těchto známek u drobných obchodníků, kteří by nakonec byli nuceni prodat je jako kov. Tak se anglické měděné mince, vydané roku 1798 soukromníky, nahromadily u hokynářů v částce 20.350 liber št., a ti se marně pokoušeli uvést je opět do oběhu a nakonec je museli vrhnout jako zboží na trh mědi.¹

Stříbrné a měděné známky, které zastupují zlatou minci v určitých sférách vnitřního oběhu, mají zákonem určený obsah stříbra a mědi, ale strženy oběhem opotřebovávají se stejně jako zlatá mince a idealisují se, vzhledem k rychlosti a ustavičnosti svého oběhu, ještě rychleji v pouhá stínová těla. Kdyby měla být opět vytyčena hranice zmenšení kovového obsahu, na níž stříbrné a měděné známky ztrácejí svůj charakter mincí, musely by uvnitř určitých kruhů své vlastní oběžné sféry být nahrazeny jinými symbolickými penězi, dejme tomu železem a olovem; a toto představování jedněch symbolických peněz jinými symbolickými penězi by bylo procesem bez konce. Ve všech zemích rozvinutého oběhu naléhá proto sama nezbytnost oběhu peněz na to, aby mincovní charakter stříbrných a měděných známek byl učiněn úplně nezávislým na jakémkoli stupni ztráty kovu. V tom se projevuje okolnost, vyplývající z povahy věcí, totiž že jsou symboly zlaté mince ne proto, že jsou symboly ze stříbra a mědi, ne proto, že mají hodnotu, nýbrž pokud žádnou nemají.

Věci relativně bez hodnoty, jako *papír*, mohou tedy fungovat jako symboly zlatých peněz. Existence pomocné mince v podobě kovových známek, stříbrných, měděných atd. se vysvětluje z největší části tím, že ve většině zemí obíhaly méně hodnotné kovy jakožto peníze, jako stříbro v Anglii, měď ve starořímské republice, Švédsku, Skotsku atd., dříve než je proces oběhu degradoval na drobné mince a postavil na jejich místo vzácnější kov.

---

¹ *David Buchanan*: „Observations on the Subjects treated of in Doctor Smith's Inquiry on the Wealth of Nations etc.“, Edinburgh 1814, str. 3.

Je ostatně v povaze věcí, že peněžní symbol, vyrůstající bezprostředně z kovového oběhu, je sám zprvu také kovem. Jako ta část zlata, která by neustále musela obíhat jako drobná mince, je nahrazována kovovými známkami, může být část zlata, která je neustále pohlcována sférou vnitřního oběhu jako mince, a musí tedy ustavičně obíhat, nahrazena známkami bez hodnoty. Hladina, pod kterou masa obíhající mince nikdy neklesne, je v každé zemi dána zkušeností. Původně nepozorovatelný rozdíl mezi nominálním a kovovým obsahem kovové mince může dospět až k absolutní rozluce. Mincovní název peněz se odděluje od jejich substance a existuje mimo ni v papírových známkách bez hodnoty. Jako směnná hodnota zboží se krystalizuje směnným procesem ve zlaté peníze, sublimují se zlaté peníze v oběhu ve vlastní symbol, nejprve ve formě otřelé zlaté mince, pak ve formě pomocných kovových mincí a konečně ve formě známky bez hodnoty, papíru, pouhé *známky hodnoty*.

Zlatá mince však zplodila své zástupce, zprvu kovové a pak papírové, jen proto, že přes ztrátu části kovu fungovala dál jako mince. Neobíhala proto, že se otřela, nýbrž otřela se až v symbol, protože stále obíhala. Jen pokud se uvnitř procesu oběhu zlaté peníze stávají samy pouhými známkami své vlastní hodnoty, mohou je nahrazovat pouhé známky hodnoty.

Pokud je pohyb $Z - P - Z$ jednotou procesu dvou bezprostředně v sebe navzájem přecházejících momentů $Z - P$ a $P - Z$, čili pokud probíhá zboží procesem své úplné metamorfosy, rozvíjí svou směnnou hodnotu v ceně a v penězích a hned zas tuto formu ruší, opět se stává zbožím či spíše užitnou hodnotou. Dospívá tedy k *pouze zdánlivému osamostatnění* své směnné hodnoty. Na druhé straně jsme viděli, že zlato, pokud funguje jen jako mince, čili pokud je ustavičně v oběhu, představuje ve skutečnosti jen sřetězení metamorfos zboží a jejich *pouze pomíjivé peněžní bytí*, realizuje cenu jednoho zboží jen proto, aby pak realizovalo cenu druhého, ale nikde se nejeví jako nehybné bytí směnné hodnoty nebo dokonce jako nehybné zboží. Realnost, které nabývá směnná hodnota zboží v tomto procesu a kterou představuje zlato ve svém oběhu, je jen realnost elektrické jiskry. Ačkoli je to skutečné zlato, funguje jen jako zdánlivé zlato, a proto může být v této funkci nahrazeno známkou sebe samého.

Známka hodnoty, řekněme papír, fungující jako mince, je známkou množství zlata vyjádřeného v jeho mincovním názvu, tedy *známkou zlata*. Jako určité množství zlata samo o sobě nevyjadřuje hodnotový poměr, tak jej nevyjadřuje ani známka, která vstupuje na místo zlata. Pokud určité množství zlata jakožto zpředmětněná pracovní doba má určitou velikost hodnoty, představuje známka zlata hodnotu. Ale velikost hodnoty, kterou tato známka představuje, závisí vždy na hodnotě množství zlata, které představuje. Vůči zboží představuje známka hodnoty *realnost jejich cen*, je signum pretii [známkou ceny] a známkou jejich hodnoty jen proto, že jejich hodnota je vyjádřena v jejich ceně. V procesu $Z - P - Z$, pokud se projevuje jen jako jednota procesu čili bezprostřední přecházení obou metamorfos v sebe navzájem — a tak se projevuje ve sféře oběhu, v níž funguje známka hodnoty — dostává směnná hodnota zboží v ceně jen ideální, jen představovanou v penězích, symbolickou existenci. Směnná hodnota se tak projevuje *jen* jako myšlená nebo věcně představovaná směnná hodnota, ale nemá žádnou *realnost*, vyjma v zbožích samých, pokud je v nich zpředmětněno určité množství pracovní doby. Proto *se zdá*, jako kdyby známka hodnoty *bezprostředně* představovala hodnotu zboží tím, že se nejví jako známka zlata, nýbrž jako známka směnné hodnoty, která je cenou jen vyjádřena, ale existuje jedině ve zboží. Toto zdání je však klamné. Známkou hodnoty je bezprostředně jen *známkou ceny*, tedy *známkou zlata*, a jen oklikou známkou hodnoty zboží. Zlato neprodalo svůj stín jako Petr Schlemihl, nýbrž svým stínem kupuje. Známkou hodnoty působí proto jen potud, pokud uvnitř procesu oběhu představuje cenu jednoho zboží proti druhému čili proti každému majiteli zboží *představuje zlato*. Určitá věc relativně bez hodnoty, kousek kůže, lístek papíru atd., se zprvu stává ze zvyku známkou peněžního materiálu, ale udrží se v této úloze jen tím, že její existence jako symbolu je zaručena obecnou vůlí majitelů zboží, to jest tím, že dostává zákonně podmíněnou existenci a tudíž nucený kurs. Státní papírové peníze s nuceným kursem jsou vrcholnou formou *známky hodnoty* a jedinou formou papírových peněz, která vyrůstá bezprostředně z kovového oběhu čili jednoduchého oběhu zboží. *Úvěrové peníze* náležejí vyšší sféře společenského výrobního procesu a řídí se zcela jinými zákony. Symbolické papírové peníze se ve skutečnosti nijak neliší od

pomocné kovové mince, jenže působí v širší sféře oběhu. Jestliže pouze technický vývoj měřítka cen čili mincovní ceny a dále vnější přeformování surového zlata ve zlatou minci již vyvolaly zásah státu a vnitřní oběh se tím zřetelně odloučil od všeobecného oběhu zboží, pak se tato odluka dovršuje vývojem mince ve známku hodnoty. Jako pouhé oběživo mohou se peníze vůbec osamostatnit jen uvnitř sféry vnitřního oběhu.

Náš výklad ukázal, že bytí zlata v podobě mince jakožto známky hodnoty, odpoutané od zlaté substance samé, vyplývá ze samého procesu oběhu a ne z nějaké úmluvy anebo ze zásahu státu. Rusko je názorným příkladem samorostlého vzniku známky hodnoty. V době, kdy tam sloužily za peníze nevydělané kůže a kožišiny, vytvořil rozpor mezi tímto pomíjivým a nemotorným materiálem a jeho funkcí oběživa zvyk nahrazovat je malými kousky označované kůže, které se tak staly poukázkami, splatnými v kůžích a kožišinách. Později se staly pod názvem kopějek pouhými známkami zlomků stříbrného rublu a místy se jich takto používalo až do roku 1700, kdy Petr Veliký nařídil, aby byly vyměněny za malé měděné mince, vydané státem.¹ Antičtí spisovatelé, kteří mohli pozorovat jen jevy kovového oběhu, chápou už zlatou minci jako symbol čili známku hodnoty. Tak Plato² a Aristoteles.³

¹ Henry Storch: „Cours d'économie politique etc.“, s poznámkami od J. B. Saye, Paříž 1823, sv. IV, str. 79. Storch vydal své dílo v Petrohradě francouzsky. J. B. Say toto dílo okamžitě znovu vydal v Paříži, doplněné prý „poznámkami“, které ve skutečnosti neobsahují nic jiného než otrépané fráze. Storch (viz jeho „Considérations sur la nature du revenue national“ Paříž 1824) nepřijal nijak zdvořile toto doplnění svého díla „knížetem vědy“ („prince de la science“).

² Plato: „De Republica“, kn. II. „mince je symbolem směny“. (Opera omnia etc., vyd. G. Stallbumius, Londýn 1850, str. 304.) Plato rozvíjí pojem peněz jen v obou určeních, jakožto míru hodnoty a jakožto známku hodnoty; avšak požaduje kromě známky hodnoty, sloužící pro vnitřní oběh, jinou známku hodnoty pro styk s Řeckem a cizinou. (Srov. též 5. knihu jeho „Zákonů“.)

³ Aristoteles („Ethica Nicomachea“, kn. 5, kap. 8 tamtéž). „Jediným směnným prostředkem vzájemné potřeby se staly peníze na základě dohody. A proto se peníze nazývají νόμισμα, že neexistují od přírody, nýbrž jsou stanoveny zákonem (νόμος), a je v naší moci toto změnit a učinit je neplatnými.“ Aristoteles chápal peníze nesrovnatelně mnohostranněji a hlouběji než Plato. Na dalším místě pěkně rozvádí, jak z výměnného obchodu mezi různými občinami vzniká nutnost dát charakter peněz specifickému zboží, tedy substanci, která má sama o sobě hodnotu. „Neboť když začalo vzájemné vypomáhání dovozem věcí, kterých byl nedostatek, a vývozem přebytků na velké

V zemích, kde se vůbec nevyvinul úvěr, jako v Číně, vyskytují se papírové peníze s nuceným kursem už v raných dobách.¹ Starší zastánci papírových peněz výslovně poukazovali na přeměnu kovové mince ve známku hodnoty, jež sama nastává v procesu oběhu. Tak Benjamin Franklin² a biskup Berkeley.³

Kolik rysů papíru, rozřezaného na lístky, může obíhat jako peníze? Bylo by hloupé takto stavět otázku. Známky bez hodnoty jsou známky hodnoty, jen pokud zastupují uvnitř procesu oběhu zlato a zastupují je jen potud, pokud by ono samo vcházelo do procesu oběhu jako mince; tato kvantita je určena jeho vlastní

---

vzdálenosti, došlo se nezbytně k užívání peněz... Lidé se dohodli, že si při vzájemné směně budou dávat a přijímat jen to, co by samo bylo cenné a zároveň se toho mohlo zcela pohodlně užívat... jako železo, stříbro anebo něco podobného.“ (*Aristoteles*: „De Republica“, kn. I, kap. 9, tamtéž.) Toto místo cituje Michel Chevalier, který Aristotela buď nečetl, nebo ho nepochopil, a chce tím dokázat, že podle Aristotelova názoru musí oběživem být substance, která má sama o sobě hodnotu. Aristoteles naopak výslovně říká, že se zdá, jako by peníze jakožto pouhé oběživo měly pouze smlouvenou nebo zákonnou existenci; to ukazuje už jejich název *νόμισμα* a také to, že peníze ve skutečnosti dostávají svou užitnou hodnotu jakožto mince jen z této své funkce, a ne z užité hodnoty, kterou mají samy o sobě. „Peníze se zdají čímsi nicotným a jen stanoveným zákonem, neexistujícím od přírody, takže jsou-li mimo oběh, nemají žádnou hodnotu a nejsou k ničemu nutnému použitelné.“ (Tamtéž.)

¹ *Mandeville (Sir John)*: „Voyages and Travels“ Londýn, vyd. 1705, str. 105: „Tento císař (Cattaye neboli Činy) může vydávat tolik, kolik se mu zlíbí, bez omezení. Neboť je nezávislý a dělá peníze jen z orazítokované kůže nebo papíru. A když tyto peníze obíhají tak dlouho, že se začínají rozpadávat, pak je lidé přinesou do císařské pokladny a zde si vymění staré peníze za nové. A tyto peníze kolují po celé zemi a všech jejích provinciích... nedělají peníze ani ze zlata, ani ze stříbra“, a jak míní Mandeville, „proto může stále znovu a nadměrně vydávat.“

² *Benjamin Franklin*: „Remarks and Facts relative to the American Paper Money“, 1764, str. 348, tamtéž: „Právě v této době se staly dokonce stříbrné peníze v Anglii jednou částí své hodnoty nuceně zákonným platidlem; tato část je rozdíl mezi jejich skutečnou vahou a nominální hodnotou. Většina šilinků a šestipencí, které nyní obíhají, byly opotřebováním zlehčeny o 5, 10, 20% a některé šestipence dokonce o 50%. Tomuto rozdílu mezi *reálnou* a *nominální* hodnotou neodpovídá žádná vnitřní hodnota; neodpovídá mu ani papír, nic. Stříbrná mince v hodnotě 3 pencí obíhá jako šestipence, protože je zákonným platidlem a všichni vědí, že může být snadno dána dál za tutéž hodnotu.“

³ *Berkeley*: „The Querist“ (Londýn 1750, str. 3.). „Kdyby bylo označení mince zachováno a její kov by sdílel osud všeho pomíjivého, netrval by přesto dále obrat obchodu?“

hodnotou, jakmile jsou dány směnné hodnoty zboží a rychlost jejich metamorfos. Lístky s označením 5 liber št. by mohly obíhat jen v pětkrát menším počtu než lístky s označením 1 libra št.; kdyby se všechny platy konaly v šilinkových lístcích, muselo by obíhat 20krát více šilinkových lístků než jednolibrových lístků. Kdyby byla zlatá mince representována lístky s různým označením, na př. lístky znějícími na 5 liber št., 1 libru št., 10 šilinků, byla by kvantita těchto různých druhů známek hodnoty určena nejen množstvím zlata, nutným pro celkový oběh, nýbrž i množstvím zlata nutným pro sféry oběhu každého zvláštního druhu lístků. Kdyby 14 milionů liber št. (což je předpoklad anglického bankovního zákonodárství, ale nikoli pro minci, nýbrž pro úvěrové peníze) tvořilo hladinu, pod níž by oběh v dané zemi nikdy neklesl, mohlo by obíhat 14 milionů papírových lístků, z nichž každý by byl známkou hodnoty pro 1 libru št. Kdyby hodnota zlata klesla nebo stoupla, protože by stoupla nebo klesla pracovní doba nutná k jeho výrobě, stoupl nebo klesl by při stejné směnné hodnotě téže masy zboží počet obíhajících jednolibrových lístků nepřímou úměrně ke změně hodnoty zlata. Kdyby zlato jako míra hodnot bylo nahrazeno stříbrem, měl by se hodnotový poměr stříbra ke zlatu jako 1 : 15, a kdyby napříště každý lístek představoval totéž množství stříbra, kolik dříve představoval zlata, muselo by napříště místo 14 milionů lístků obíhat 210 milionů jednolibrových lístků. Kvantita papírových lístků je tedy určena kvantitou zlatých peněz, které zastupují v oběhu, a protože jsou známkami hodnoty jen potud, pokud zastupují zlaté peníze, je jejich hodnota jednoduše určena jejich *kvantitou*. Kdežto tedy kvantita obíhajícího zlata závisí na cenách zboží, závisí naopak hodnota obíhajících papírových lístků výhradně na jejich vlastní kvantitě.

Zásah státu, který vydává papírové peníze s nuceným kursem — a pojednáváme tu jen o tomto druhu papírových peněz — zdánlivě ruší ekonomický zákon. Stát, který dal v mincovní ceně určité váze zlata jen křestní jméno a při ražbě jen vyrazil na zlato své razidlo, jako by nyní magií svého razidla přeměňoval papír ve zlato. Protože papírové lístky mají nucený kurs, nemůže nikdo státu zabránit, aby do oběhu nenamačkal libovolně veliký počet těchto lístků a nevytiskl na ně libovolné názvy mincí, jako 1 libra št., 5 liber št., 20 liber št. Lístky, které jsou jednou v oběhu,

není možno odtud vypudit, protože jednak hraniční sloupy země brání jejich běhu a za druhé ztrácejí *mimo* oběh všechnu hodnotu, užitnou právě tak jako směnnou. Jakmile byly odtrženy od svého funkčního bytí, proměňují se v nicotné cáry papíru. Avšak tato moc státu je jen zdáním. Stát může vrhnout do oběhu libovolné množství papírových lístků s libovolnými mincovními názvy, ale tímto mechanickým aktem končí jeho kontrola. Jakmile byly známky hodnoty čili papírové peníze zachváčeny oběhem, propadají jeho imanentním zákonům.

Kdyby 14 milionů liber šterlinků tvořilo sumu zlata nutného k oběhu zboží a kdyby stát vrhl do oběhu 210 milionů lístků, každý s názvem 1 libry št., přeměnilo by se těchto 210 milionů lístků v representanty zlata v částce 14 milionů liber šterlinků. Bylo by to totéž, jako kdyby stát udělal z jednotlivých lístků representanty 15krát méně hodnotného kovu nebo 15krát menšího dílu váhy zlata než dříve. Nezměnilo by se nic kromě pojmenování měřítka cen, jež je samozřejmě věcí úmluvy, ať se děje přímo změnou obsahu mince nebo nepřímo rozmnožením papírových lístků v počtu odpovídajícímu novému nižšímu měřítku. Protože by nyní název libra št. označoval 15krát menší množství zlata, stouply by všechny ceny zboží 15krát a ve skutečnosti bylo by nyní 210 milionů jednotlivých lístků právě tak nutné, jako předtím 14 milionů. Tou měrou, jak by se rozmnožila úhrnná suma známek hodnoty, snížilo by se množství zlata, které představuje každá jednotlivá známka. Stoupání cen by bylo jen reakcí procesu oběhu, který násilně vyrovnává známky hodnoty tomu množství zlata, na jehož místě zdánlivě obíhají.

V dějinách falšování peněz anglickými a francouzskými vládami se často setkáváme s tím, že ceny nestoupaly v tom stupni, v jakém byla falšována stříbrná mince. Je to prostě tím, že stupeň, v jakém byla mince rozmnožována, neodpovídal stupni, v jakém byla falšována, to jest množství vydaných mincí s nižším obsahem kovu nestačilo, aby směnné hodnoty zboží mohly být napříště oceňovány v nižší kovové směsi jako v míře hodnoty a realizovány mincemi, odpovídajícími této nižší měrné jednotce. To řeší obtíž, nevyřešenou v souboji mezi Lockem a Lowndesem. Poměr, v jakém známka hodnoty, ať papír nebo zfalšované zlato a stříbro, zastupuje zlaté a stříbrné váhy, vypočítané podle mincovní ceny, nezávisí na materiálu těchto známek, nýbrž na množství, které

je jich v oběhu. Pochopit tento poměr je obtížné proto, že peníze v obou svých funkcích, jakožto míra hodnot i jakožto oběživo, podléhají zákonům nejen opačným, nýbrž i zdánlivě odporujícím protikladnosti obou těchto funkcí. Pro jejich funkci míry hodnot, v níž peníze slouží jen jako početní peníze a zlato jen jako ideální zlato, má rozhodující význam přírodní materiál. Směnné hodnoty, jež jsou oceňovány ve stříbře čili jako ceny ve stříbře, vypadají samozřejmě zcela jinak, než jsou-li oceňovány ve zlatě čili jako ceny ve zlatě. Naopak ve funkci peněz jako oběživa, v níž peníze vystupují nejen v představě, nýbrž musí být přítomny jako skutečná věc vedle jiných zboží, je materiál peněz lhostejný a vše závisí na jejich množství. Pro jednotku míry je rozhodující, zda je librou zlata, stříbra nebo mědi; a naopak jen počet mincí, ať je jejich vlastní materiál jakýkoli, činí je příslušným ztělesněním každé z těchto měrných jednotek. Zdravému lidskému rozumu však odporuje, že u pouze myšlených peněz závisí všechno na jejich materiální substanci a u smyslově existující mince na jejím ideálním početním poměru.

Vzestup nebo pokles cen zboží se vzestupem nebo poklesem masy papírových lístků — pokles tam, kde jako oběživo slouží výhradně papírové lístky — je tedy jen procesem oběhu násilně přivoděné uplatnění zákona, mechanicky porušeného zvenčí, podle něhož množství obíhajícího zlata je určováno cenami zboží a množství obíhajících hodnotových známek množstvím zlaté mince, kterou zastupují v oběhu. Na druhé straně je proto procesem oběhu pohlcena a jaksí strávena každá libovolná masa papírových lístků, protože známka hodnoty, ať vstupuje do oběhu s jakýmkoli zlatým titulem, je v něm stlačována na známku množství zlata, jež by mohlo obíhat na jejím místě.

V oběhu známek hodnoty se všechny zákony skutečného oběhu peněz jeví obráceně a postaveny na hlavu. Zatím co zlato obíhá, protože má hodnotu, má papír hodnotu, protože obíhá. Zatím co při dané směnné hodnotě zboží závisí množství obíhajícího zlata na jeho vlastní hodnotě, závisí hodnota papíru na jeho obíhajícím množství. Zatím co množství obíhajícího zlata stoupá nebo klesá se vzestupem nebo poklesem cen zboží, zdá se, že ceny zboží stoupají nebo klesají se změnami v množství obíhajícího papíru. Zatím co oběh zboží může vstřebat jen určité množství zlaté mince — proto se střídavě smršťování a rozpínání obíhajících

peněz zdá nezbytným zákonem — zdá se, že papírové peníze vstupují do oběhu v libovolném rozsahu. Zatím co stát falšuje zlatou a stříbrnou minci, a tak porušuje její funkci jako oběživa, jestliže vydává minci třeba jen o $\frac{1}{100}$ granu pod její nominální obsah, provádí docela správnou operaci, vydává-li papírové lístky bez hodnoty, které nemají z kovu nic než mincovní název. Zatím co zlatá mince zřejmě představuje hodnotu zboží jen potud, pokud tato hodnota je oceňována ve zlatě čili projevuje se jako cena, zdá se, že známka hodnoty představuje hodnotu zboží bezprostředně. Je tedy jasné, proč ti pozorovatelé, kteří studovali jevy oběhu peněz jednostranně na oběhu papírových peněz s nuceným kursem, museli nesprávně pochopit všechny imanentní zákony oběhu peněz. Ve skutečnosti se zdá, jako by tyto zákony byly v oběhu známek hodnoty nejen převráceny, nýbrž i vůbec setřeny, protože papírové peníze, je-li jich vydáno správné množství, konají pohyby, které jim jako známčkám hodnoty nejsou vlastní, kdežto jejich vlastní pohyb, místo aby vznikal přímo z metamorfózy zboží, vyvěrá z porušení jejich správné proporce vůči zlatu.

3. Peníze

Peníze na rozdíl od mince, výsledek procesu oběhu ve formě $Z - P - Z$, tvoří výchozí bod procesu oběhu ve formě: $P - Z - P$, to jest směna peněz za zboží za tím účelem, aby bylo zboží směněno za peníze. Ve formě $Z - P - Z$ tvoří výchozí a konečný bod pohybu zboží, ve formě $P - Z - P$ peníze. V první formě zprostředkovávají peníze směnu zboží, v druhé formě zprostředkovává zboží přeměnu peněz v peníze. Peníze, které se v první formě jeví pouhým prostředkem oběhu, jeví se v druhé formě jeho konečným účelem; kdežto zboží, které se v první formě jevílo konečným účelem, jeví se v druhé formě pouhým prostředkem. Protože peníze samy jsou již výsledkem oběhu $Z - P - Z$, jeví se ve formě $P - Z - P$ výsledek oběhu zároveň jako jeho východisko. Zatím co v $Z - P - Z$ je skutečným obsahem procesu výměna látek, tvoří skutečný obsah druhého procesu $P - Z - P$ samo bytí formy zboží, vyplývající z tohoto prvního procesu.

Ve formě $Z - P - Z$ jsou oba krajní členy zboží o stejné

velikosti hodnoty, ale zároveň kvalitativně rozdílné užité hodnoty. Jejich směna $Z - Z$ je skutečná výměna látek. Ve formě $P - Z - P$ jsou naproti tomu oba krajní členy zlato, a to zlato o stejné velikosti hodnoty. Směňovat zlato za zboží, aby bylo smněno zboží za zlato, nebo pozorujeme-li výsledek $P - P$, směňovat zlato za zlato, vypadá hloupě. Převédeme-li však $P - Z - P$ do formule: *kupovat*, aby se *prodalo*, což neznámá nic jiného než směňovat pomocí zprostředkujícího pohybu zlato za zlato, poznáváme okamžitě vládnoucí formu buržoasní výroby. Avšak v praxi se nekupuje proto, aby se prodávalo, nýbrž kupuje se levně, aby se prodalo dražší. Peníze jsou směňovány za zboží za tím účelem, aby totéž zboží bylo opět smněno za větší množství peněz, takže krajní členy $P - P$ se liší, ne-li kvalitativně, tedy kvantitativně. Takový kvantitativní rozdíl předpokládá *směnu neekvivalentů*, kdežto zboží a peníze jako takové jsou jen protikladné formy zboží samého, tedy různé způsoby existence téže velikosti hodnoty. Koloběh $P - Z - P$ tedy skrývá pod formami peněz a zboží vyvinutější výrobní vztahy a je uvnitř jednoduchého oběhu jen reflexem složitějšího pohybu. Musíme tedy rozvinout peníze na rozdíl od oběživa z bezprostřední formy oběhu zboží $Z - P - Z$.

Zlato, to jest specifické zboží, které slouží jako míra hodnot a jako oběživo, stává se bez dalšího přičinění společnosti *penězi*. V Anglii, kde stříbro není ani mírou hodnot, ani převládajícím oběživem, se nestává penězi, právě tak jako v Holandsku přestalo být zlato penězi, jakmile bylo sesazeno jako míra hodnoty. Zboží se tedy nejprve stává penězi jako jednota míry hodnoty a oběživa, čili jednota míry hodnoty a oběživa jsou peníze. Jako taková jednota má však zlato opět samostatnou existenci, rozdílnou od svého bytí v obou těchto funkcích. Jakožto míra hodnot je jen ideálními penězi a ideálním zlatem; jakožto pouhé oběživo je symbolickými penězi a symbolickým zlatem; ale ve své jednoduché kovové tělesnosti je zlato penězi, čili peníze skutečným zlatem.

Pozorujme nyní na okamžik nehybné zboží zlato, které je penězi, v poměru k ostatním zbožím. Všechna zboží představují ve svých cenách určitou sumu zlata, jsou tedy jen představovaným zlatem, čili představovanými penězi, *představiteli zlata*, jako naopak ve známce hodnoty se penízejevily jako pouhý předsta-

vitel cen zboží.¹ Protože všechna zboží jsou tak jen představovanými penězi, jsou peníze jediným skutečným zbožím. V protikladu ke zbožím, která jen představují samostatné bytí směnné hodnoty, všeobecné společenské práce, abstraktního bohatství, je zlato *materiálním bytím abstraktního bohatství*. Po stránce užité hodnoty vyjadřuje každé zboží svým vztahem ke zvláštní potřebě jen jeden moment hmotného bohatství, jen ojedinělou stránku bohatství. Peníze však uspokojují každou potřebu, pokud jsou bezprostředně přeměnitelné v předmět každé potřeby. Jejich vlastní užitná hodnota je realizována v nekonečné řadě užitných hodnot, které tvoří jejich ekvivalent. Ve své ryzí kovovosti obsahují zahaleně všechno hmotné bohatství, jež je rozvinuto ve světě zboží. Jestliže tedy zboží představují ve svých cenách všeobecný ekvivalent čili abstraktní bohatství, zlato, představuje zlato ve své užité hodnotě užité hodnoty všech zboží. Zlato je tedy *materiální představitel hmotného bohatství*. Je to „*précis de toutes les choses*“ [mysl všech věcí] (Boisguillebert), kompendium společenského bohatství. Je zároveň podle formy bezprostředním vtělením všeobecné práce a podle obsahu souhrnem všech reálných prací. Je to všeobecné bohatství jakožto individuum.² V podobě zprostředkovatele oběhu utrpělo leccaké příkoří, bylo ořezáno a dokonce zploštěno až na pouhý symbolický cár papíru. Ve formě peněz je mu vrácena jeho zlatá nádhera. Ze sluhy se stává pánem.³ Z pouhého podavače se stává bohem zboží.⁴

¹ „Nejenže jsou vzácné kovy známkami věcí...; nýbrž i naopak věci... jsou známkami zlata a stříbra.“ (*A. Genovesi*: „Lezioni di Economia Civile“ [1765], str. 281 v Custodiho sbírce, Parte Moderna, sv. VIII.)

² *Petty*: Zlato a stříbro je „universal wealth“ [všeobecné bohatství]. „Political Arithmetic“, tamtéž, str. 242.

³ *E. Misselden*: „Free Trade or the Means to make Trade flourish etc.“, Londýn 1622. „Přirozeným předmětem obchodu je merchandize [obchodní zboží], to, co kupci z obchodních domů nazvali commodities [spotřební zboží]. Umělým předmětem obchodu jsou peníze, které obdržely titul of sinewes of warre and of state [nerv války a státu]. Peníze, ačkoli podle povahy a co do času přicházejí až po zboží (merchandize), jsou přece, pokud se jich nyní užívá, hlavní věci“. (Str. 7.) Přirovnává zboží a peníze k „oběma synům starého Jakuba, který vložil svou pravici na mladšího a levici na staršího“. (Tamtéž.) *Boisguillebert*: „Dissertation sur la nature des richesses etc.“ tamtéž:... „zde otrok obchodu stal se jeho pánem... Bída národů pochází jen z toho, že se stal pánem, či spíše tyranem ten, jenž byl otrokem.“ (Str. 399, 395.)

⁴ *Boisguillebert*: „Dissertation sur la nature des richesses etc.“ „Z těchto kovů

a) Tvorba pokladu

Zlato se zprvu vyloučilo z procesu oběhu jako peníze tím, že zboží přerušilo proces své metamorfosy a setrvalo ve svém zlatém zakuklení. To se stává vždy, když se prodej nezvrátí v koupi. Osamostatnění zlata jakožto peněz je tedy především jasným výrazem rozpadu procesu oběhu čili metamorfosy zboží na dva oddělené akty, existující lhostejně vedle sebe. Sama mince se stává penězi, jakmile byl přerušen její běh. V ruku prodávajícího, který ji dostává za své zboží, je penězi, a ne mincí; jakmile opouští jeho ruce, stává se opět mincí. Každý je prodávčem jednostranného zboží, které vyrábí, ale kupujícím všech ostatních zboží, která potřebuje ke své společenské existenci. Zatím co jeho vystoupení jako prodávče je závislé na pracovní době, nutné k výrobě jeho zboží, je jeho vystoupení jako kupujícího podmíněno neustálým obnovováním jeho životních potřeb. Aby mohl kupovat, aniž prodává, musel prodat, aniž koupil. Ve skutečnosti je oběh $Z - P - Z$ jednotou procesu prodeje a koupě jen potud, pokud je zároveň ustavičným procesem jejich rozlučování. Aby peníze ustavičně plynuly jako mince, musí se mince ustavičně usazovat v peníze. Ustavičný oběh mince je podmíněn jejím ustavičným váznutím ve větších nebo menších částkách, v rezervních fondech mince, které jednak všude uvnitř oběhu vznikají, jednak jej podmiňují; tvorba těchto fondů, jejich rozdělení, mizení a opětovné tvoření se neustále mění, jejich existence ustavičně mizí a jejich mizení tu ustavičně je. Adam Smith vyjádřil tuto nepřetržitou přeměnu mince v peníze a peněz v minci tak, že každý majitel zboží musí vedle zvláštního zboží, které prodává, mít vždy v zásobě jistou sumu všeobecného zboží, kterým kupuje. Viděli jsme, že v oběhu $Z - P - Z$ se druhý člen $P - Z$ štěpí v řadu koupí, které se neuskutečňují najednou, nýbrž postupně v čase, takže jedna částka P obíhá jako mince, zatím co jiná odpočívá jako peníze. Peníze jsou zde v podstatě

(zlata a stříbra) byla učiněna modla, a když se upustilo od účelu a záměru, pro něž byly přibrány do obchodu, aby v něm totiž byly zálohou při směně a vzájemném postupování věcí, byly takřka zbaveny této služby, aby z nich byla utvořena *božstva*, jimž bylo obětováno a stále se obětuje více statků a důležitých potřeb a dokonce lidí, než kolik jich kdy obětoval slepý starověk svým falešným bohům atd.“ (Tamtéž, str. 395.)

jen *uložená mince* a jednotlivé součástky obíhající masy mincí se objevují vždy střídavě, tu v jedné, tu v druhé formě. Tato první přeměna oběživa v peníze představuje tedy jen technický moment peněžního oběhu samého.¹

První přirozeně vzniklou formou bohatství je forma přebytku nebo nadbytku, část výrobků, která není bezprostředně nutná jako užitná hodnota, nebo také vlastnictví takových výrobků, jejichž užitná hodnota nespadá do okruhu nevyhnutelných potřeb. Při zkoumání přechodu zboží v peníze jsme viděli, že právě tento přebytek nebo nadbytek výrobků tvoří na nevyvinutém stupni výroby sféru směny zboží. Přebytečné výrobky se stávají směnitelnými výrobky neboli zbožím. Adekvátní formou existence tohoto přebytku je zlato a stříbro, první forma, v níž se bohatství zachycuje jakožto abstraktně společenské bohatství. Zboží lze uchovat nejen ve formě zlata nebo stříbra, to jest v peněžním materiálu, nýbrž zlato a stříbro je bohatství v uchovatelné formě. Každá užitná hodnota jako taková slouží tím, že se spotřebovává, to jest ničí. Užitná hodnota zlata jako peněz tkví však v tom, že je nositelem směnné hodnoty, že je jako surovina bez formy materialisací všeobecné pracovní doby. Jakožto kov bez formy má směnná hodnota nepomíjivou formu. Zlato nebo stříbro takto jako peníze znehybnělé jsou *poklad*. U národů s čistě kovovým oběhem, na př. u starověkých národů, je tvorba pokladu všestranný proces, který provádí jak jednotlivec, tak stát, chráníci svůj státní poklad. Ve starších dobách, v Asii a Egyptě, jeví se tyto poklady, strážené králi a kněžími, spíše svědectvím jejich moci. V Řecku a v Římě je tvorba státních pokladů jakožto vždy zajištěné a vždy pohotové formy přebytku politickým úkolem. Rychlé převádění takových pokladů dobyteli z jedné země do druhé a jejich vylévání do oběhu, zčásti náhlé, je zvláštností antické ekonomiky.

Jako *zpředmětněná pracovní doba* ručí zlato za svou vlastní

¹ *Boisguillebert* větrí okamžitě v prvním znehybnění peněz, *perpetua mobile*, to jest v popření jejich funkčního bytí jakožto oběživa, jejich osamostatnění vůči zbožím. Peníze, praví, mají být „v ustavičném pohybu, což může být jen tehdy, pokud jsou pohyblivé, ale jakmile se stanou nepohyblivými, je všechno ztraceno“. („Le détail de la France“, str. 213.) Přehlíží, že tato nečinnost je podmínkou jejich pohybu. Chce vlastně, aby se hodnotová forma zboží jevila jako pouze pomíjivá forma jejich výměny látek, ale nikdy se neupevnila jako samoučel.

velikost hodnoty, a ježto je materialisací *všeobecné* pracovní doby, zaručuje mu proces oběhu jeho neustálé působení jakožto směnné hodnoty. Tou prostou skutečností, že majitel zboží může podržet zboží v jeho podobě směnné hodnoty anebo směnnou hodnotu samu jako zboží, stává se směna zboží za tím účelem, aby je bylo lze obdržet zpět v přeměněné podobě zlata, vlastním motivem oběhu. K metamorfose zboží Z — P dochází jen pro jeho metamorfosu samu, proto, aby bylo přeměněno ze zvláštního přírodního bohatství ve všeobecné společenské bohatství. Místo výměny látek se stává samoučelem změna forem. Z pouhé formy se směnná hodnota převrací v obsah pohybu. Zboží se udržuje jakožto bohatství, jakožto zboží jen potud, pokud se udržuje uvnitř sféry oběhu, a v tomto plynulém stavu se udržuje jen potud, pokud kostnatí ve stříbro a zlato. Zůstává v toku jako krystal procesu oběhu. Avšak zlato a stříbro se samy fixují jako peníze jen potud, pokud nejsou oběživem. Jakožto *neoběživo se stávají penězi*. Stažení zboží z oběhu ve formě zlata je tedy jediný prostředek, jak neustále udržet zboží uvnitř oběhu.

Majitel zboží může z oběhu dostat jako peníze jen to, co sám dává oběhu jako zboží. Ustavičné prodávání, ustavičné vrhání zboží do oběhu je proto první podmínkou tvorby pokladů s hlediska oběhu zboží. Na druhé straně peníze jako oběživo ustavičně mizejí v procesu oběhu samém tím, že se ustavičně uskutečňují v užitných hodnotách a rozplývají se v pomíjivých požitcích. Musejí tedy být vyrvány stravujícímu proudu oběhu, čili zboží musí být zadrženo ve své první metamorfose, a tak zabráněno penězům, aby splnily svou funkci kupního prostředku. Majitel zboží, který se nyní stal tvůrcem pokladu, musí co nejvíce prodávat a co nejméně kupovat, jak učil již starý Cato: *Patrem familias vendacem, non emacem esse* [otec rodiny má prodávat, a ne kupovat]. Jako je pracovitost kladnou, tak je šetrnost zápornou podmínkou tvorby pokladu. Čím méně je ekvivalent zboží stahován z oběhu ve zvláštních zbožích čili užitných hodnotách, tím více je ho stahováno ve formě peněz čili směnné hodnoty.¹ Přivlastňování bohatství v jeho všeobecné formě podmi-

---

¹ „Čím více roste zásoba ve zboží, tím více ubývá té, která existuje v podobě pokladu (in treasure).“ *E. Misselden*: „Free Trade or the Means to make Trade flourish etc.“, str. 7.

ňuje odřeknutí se bohatství v jeho hmotné realnosti. Živým podnětem tvorby pokladů je proto *lakota*, pro kterou není potřebou zboží jako užitná hodnota, nýbrž směnná hodnota jako zboží. Aby bylo možno zmocnit se přebytku v jeho všeobecné formě, musí být se zvláštními potřebami jednáno jako s přepychem a nemírností. Tak v roce 1593 předložily kortesy [sněm] Filipu II. rozklad, v němž se mimo jiné praví: „Valladolidské kortesy prosily roku 1586 Vaše Veličenstvo, aby nadále nedovolovalo do království dovoz svíček, skleněného zboží, klenotnických výrobků, nožů a podobných věcí, které přicházejí z ciziny, aby tyto věci, tak neužitečné lidskému životu, byly směňovány za zlato, jako kdyby Španělé byli *Indiáni*.“ Tvůrce pokladů pohrdá světskými, dočasnými a pomíjivými požitky a honí se za věčným pokladem, který nesežerou ani moli, ani rez a který je zcela nebeský a zcela pozemský. „Všeobecná konečná příčina našeho nedostatku zlata,“ praví Misselden v uvedeném spise, „je velká výstřednost tohoto království ve spotřebě zboží cizích zemí, která pro nás nejsou commodities [užitečná zboží], nýbrž discomodities [zbytečné haraburdí], neboť nás zbavují právě tak velkých pokladů, které by jinak byly dováženy místo těchto tretek (toys). Spotřebováváme příliš velký přebytek vín ze Španělska, Francie, Porýní a Levanty; hrozinky ze Španělska, levantské korintky, lawns [druh jemného plátna] a batisty z Hainaultu, hedvábné výrobky z Itálie, cukr a tabák ze Západní Indie, koření z Východní Indie, to všechno není pro nás *absolutní potřebou* a přesto se tyto věci kupují za zvonivé zlato.“¹ Jako zlato a stříbro je bohatství nepomíjivé jednak proto, že směnná hodnota existuje v nezničitelném kovu, jednak zejména proto, že zlato a stříbro je zabraňováno, aby se jako oběživo staly jen mizející peněžní formou zboží. Pomíjivý obsah je tak obětován nepomíjivé formě. „Budou-li peníze daněmi odebrány tomu, kdo je projí a propije, a dány tomu, kdo jich použije k zlepšení půdy, na rybolov, dolování, na manufakturu nebo i na oděv, vždy z toho plyne výhoda pro společnost, neboť ani šaty nejsou tak pomíjivé jako jídlo a pití. Bude-li jich použito na domácí nábytek, pak je výhoda tím větší, při stavbě domů ještě větší atd., největší ze všeho tehdy, jestliže je přivezeno do země zlato a stříbro, protože jedině tyto věci

---

¹ E. Misselden, „Free Trade etc.“, str. 11—13 porůznu.

jsou nepomíjivé a jsou za všech dob a na všech místech ceněny jako bohatství; všechno ostatní je jen bohatství pro hic et nunc [pro určité místo a určitou dobu].“¹ Vyrvání peněz z proudu oběhu a jejich uchránění před společenskou výměnou látek se také projevuje navenek v *zakopávání*, takže společenské bohatství je jako podzemní nepomíjivý poklad uváděno do zcela tajného soukromého poměru k majiteli zboží. Doktor Bernier, který strávil jistou dobu v Delhi u dvora Aurenzebova, vypravuje, jak kupci tajně a hluboko zakopávají své peníze, zejména nemohamedáňští pohané, kteří mají v rukou téměř všechen obchod a všechny peníze; „jsou v zajetí víry, že zlato a stříbro, které schovají za svého života, jim bude sloužit po smrti na onom světě“.² Tvůrce pokladů je ostatně, pokud je jeho asketismus spojen s usilovnou pracovitostí, svým náboženstvím v podstatě protestant a ještě spíše puritán. „Nelze popřít, že kupování a prodávání je nutná věc, bez níž se nelze obejít; lze kupovat křesťansky, zejména věci, které slouží potřebám a cti, neboť takto prodávali a kupovali i patriarchové dobytek, vlnu, obilí, máslo, mléko a jiné statky. To jsou boží dary, které dává ze země a rozděluje lidem. Ale cizozemský obchod, který přiváží z Kalkuty a Indie a podobně zboží, takové skvostné hedvábí a věci ze zlata a koření, které jsou jen k nádheře a ne k užitku a vyssávají ze země a lidí peníze, neměl by být připuštěn, kdybychom měli vládu knížat. Než o tom nechci nyní psát; neboť mám za to, že bude muset být posléze od tohoto obchodu upuštěno, až už nebudeme mít peníze, jako od nádher a obžerství: jinak nepomůže žádné psaní a poučování, dokud nás nepřinutí nouze a bída.“³

¹ Petty: „Political Arithmetic“, tamtéž, str. 196.

² François Bernier: „Voyages contenant la description des états du Grand Mogol.“ Pařížské vydání 1830, sv. 1, srov. str. 312–314.

³ Doktor Martin Luther. „Bücher vom Kaufhandel und Wucher“, 1524. Na tomtéž místě Luther praví: „Bůh nás Němce uvrhl do toho, že musíme své zlato a stříbro odevzdávat do cizích zemí, celý svět obohacovat a sami zůstat žebráky. Anglie by měla méně zlata, kdyby jí Německo ponechalo její sukno a král portugalský by měl také méně, kdybychom mu ponechali jeho koření. Spočítej si, kolik jeden trh ve Frankfurtu vyveze z německých zemí bez potřeby a příčiny: pak se budeš divit, jak to přijde, že je v německých zemích ještě nějaký haléř. Frankfurt je díra pro stříbro a zlato, kudy z německé země odtéká všechno, co u nás přystí a roste, mincuje se nebo razí: kdyby tato díra byla ucpána, nemohli bychom teď slyšet nářek, jak je všude všechno samý dluh a

V dobách, kdy je společenská výměna látek otřesena, vyskytuje se zakopávání peněz jako pokladu dokonce i v rozvinuté buržoasní společnosti. Společenská souvislost ve své kompaktní formě — pro majitele zboží tkví tato souvislost ve zboží, a adekvátním bytím zboží jsou peníze — je uchraňována před společenským pohybem. Společenský nervus rerum [nerv věcí] je pohřben vedle těla, jehož nervem je.

Poklad by byl jen neužitečným kovem, jeho peněžní duše by z něho unikla a zbyl by tu jako vyhaslý popel oběhu, jako jeho caput mortuum [chemický odpad], kdyby ustavičně neusiloval dostat se do oběhu. Peníze čili osamostatněná směnná hodnota jsou podle své kvality bytím abstraktního bohatství, ale na druhé straně je každá daná peněžní suma kvantitativně ohraničena velikostí hodnoty. Kvantitativní hranice směnné hodnoty odporuje její kvalitativní všeobecnosti a tvůrce pokladu tuto hranici pocituje jako mez, která se ve skutečnosti zároveň přeměňuje v kvalitativní mez, čili činí z pokladu jen omezeného představitele hmotného bohatství. Peníze jako všeobecný ekvivalent se zračí, jak jsme viděli, bezprostředně v rovnici, ve které samy tvoří jednu stranu, kdežto nekonečná řada zboží druhou stranu. Záleží na velikosti směnné hodnoty, nakolik se peníze při své realizaci přibližují takové nekonečné řadě, to jest nakolik odpovídají svému pojmu směnné hodnoty. Pohyb směnné hodnoty jako směnné hodnoty, jako automatu, může vůbec být jen takový, že překračuje své kvantitativní hranice. Avšak tím, že je překročena jedna kvantitativní hranice pokladu, vytváří se nová hranice,

žádné peníze, že všechny země a města jsou zničena lichvou. Ale ať všechno jde jak chce: my Němci musíme zůstat Němci! My neupustíme, my musíme.“

Misselden chce ve shora uvedeném spise udržet zlato a stříbro alespoň v okruhu křesťanstva: „Peněz ubývá obchodem s nekřesťanskými zeměmi, s Tureckem, Persií a Východní Indií. Tento obchod se z největší části vede za hotové peníze, avšak úplně jinak než obchod mezi křesťanstvem. Neboť ačkoli je obchod mezi křesťanstvem provozován za hotové peníze, jsou přece jen peníze trvale uzavřeny ve svých hranicích. Je tu ve skutečnosti proudění sem a tam, přílivy a odlivy peněz v obchodě, vedeném mezi křesťanstvem, neboť namnoze se hojněji vyskytují v jedné části a spojeji v některé jiné, podle toho, jak má některá země nedostatek a jiná nadbytek: peníze přicházejí, odcházejí a obíhají v kruhu křesťanstva, ale zůstávají stále obklopeny jeho obvodem. Ale peníze, jež obchodem přicházejí mimo křesťanstvo do svrchu uvedených zemí, jsou vydány natrvalo a nevracejí se nikdy zpět.“

kteřá opět musí být překonána. Mezi pokladu se nejeví nějaká určitá hranice, nýbrž každá jeho hranice. Tvorba pokladu nemá tedy žádnou imanentní hranici, žádnou míru v sobě, nýbrž je nekonečným procesem, jenž v každém svém výsledku nalézá motiv svého počátku. Je-li poklad rozmnožován tím, že je uchováván, je také uchováván jen tím, že je rozmnožován.

Peníze nejsou jen *jedním* z předmětů touhy po obohacení, jsou jeho *jediným* předmětem. Tato touha je v podstatě auri sacra fames [prokletá chtivost zlata]. Touha po obohacení na rozdíl od touhy po zvláštním přirozeném bohatství nebo užitných hodnotách, jako šatech, ozdobách, stádech atd., je možná teprve tehdy, když je všeobecné bohatství jako takové individualisováno v nějaké zvláštní věci a může tudíž být podrženo jako jednotlivé zboží.

Peníze se tedy jeví právě tak předmětem jako zdrojem touhy po obohacení.¹ Ve skutečnosti je základem to, že směnná hodnota jako taková, a tím i její rozmnožování se stává účelem. Lakota drží pevně poklad tím, že nedovoluje penězům, aby se staly oběživem, ale chtivost zlata udržuje peněžní duši pokladu, ustavičné úsilí dostat se do oběhu.

Činnost, kterou je poklad tvořen, je s jedné strany stahování peněz z oběhu ustavičně opakovaným prodejem, s druhé strany prostým schraňováním, *akumulováním*. K akumulaci bohatství jako takové dochází ve skutečnosti jen ve sféře jednoduchého oběhu, a to ve formě tvoření pokladu, kdežto, jak později uvidíme, ostatní tak zvané formy akumulace jsou považovány za akumulaci jen zcela neoprávněně, jen proto, že připomínají prostou akumulaci peněz. Všechna ostatní zboží jsou nahromaděna buď jako užitné hodnoty, a pak je způsob jejich hromadění určen zvláštností jejich užitné hodnoty. Hromadění obilí na příklad vyžaduje zvláštní zařízení. Hromadění ovcí ze mne dělá pastevece, hromadění otroků a půdy si vynucuje vztahy nadvlády a poroby atd. Tvorba zásob zvláštního bohatství vyžaduje zvláštní procesy, odlišné od jednoduchého aktu hromadění samého, a rozvíjí zvláštní stránky individuality. Anebo je bohatství ve formě zboží hromaděno jako směnná hodnota, a pak se toto

¹ „V penězích je původ lakoty... z ní poněnáhu vzplanulo jakési běsnění, ne již lakota, nýbrž chtivost zlata.“ (Plinius: „Historia naturalis“, kniha XXXIII, kap. III, odd. 14.)

hromadění jeví jako obchodnická či specificky ekonomická operace. Subjekt této operace se stává obchodníkem s obilím, s dobyt看em atd. Zlato a stříbro jsou penězi nikoli v důsledku nějaké činnosti individua, které je hromadí, nýbrž jako krystaly procesu oběhu, který probíhá bez jeho přičinění. Nepotřebuje dělat nic jiného než ukládat zlato a stříbro a hromadit částku k částce, zcela bezobsažnou činnost, která použita u všech ostatních zboží by je znehodnotila.¹

Náš tvůrce pokladů vypadá jako mučedník směnné hodnoty, svatý asketa na vrcholu kovového sloupu. Má co dělat jen s bohatstvím v jeho společenské formě, a proto je zakopává před společnostmi. Požaduje zboží ve formě vždy schopné oběhu, a proto je stahuje z oběhu. Horuje pro směnnou hodnotu, a proto nesměňuje. Plynulá forma bohatství a jeho zkamenělina, elixír života a kámen mudrců se jako v alchymii zběsile mezi sebou potýkají. Ve své domyšlivé neomezené touze po požitcích se zřiká veškerého požitku. Poněvadž chce uspokojit všechny společenské potřeby, uspokojuje stěží své naléhavé přirozené potřeby. Tím, že zadržuje bohatství v jeho kovové tělesnosti, vypařuje je v pouhý přízrak. Ve skutečnosti je však hromadění peněz pro peníze barbarskou formou výroby pro výrobu, to jest rozvoj výrobních

---

¹ Horatius tedy nechápe nic z filosofie tvorby pokladů, pravi-li: („Satiry“ kn. II, satira III, [verš 104–110]):

Jestli kdo kupuje loutny a na hromadu je skládá,
na loutnu hru však nepřestuje ni nijakou hudbu,
nebo knejpy a kopyta, ševcem nejso, a plachty
lodní, ač k obchodu záliby nemá, ten právem je všude
ztřeštěným zván a pomateným. Než čím od nich se ten
líší, kdo zlato a peníze schovává, užít však nezná
snesených statků a tknout se jich bojí jak posvátných věcí?

[Český překlad od Otakara Jiráni; vyd. Alois Srdce, Praha 1929.]

Pan Senior rozumí věci lépe: „Peníze, zdá se, jsou jedinou věcí, po níž se všeobecně touží, a také je tomu tak proto, že peníze jsou *abstraktní bohatství* a protože mají-li je lidé, mohou uspokojit všechny své potřeby jakéhokoli druhu.“ („Principes fondamentaux de l'économie politique, traduit par le Comte Jean Arrivabene“, Paříž 1836, str. 221.) Nebo Storch: „Protože peníze představují všechna ostatní bohatství, je třeba jen je nahromadit, abychom si mohli opatřit všechny druhy bohatství, jež ve světě existují.“ („Cours d'économie politique etc.“, tamtéž, sv. 2, str. 135.)

sil společenské práce za hranice obvyklých potřeb. Čím nevyvinutější je výroba zboží, tím důležitější je první osamostatnění směnné hodnoty jako peněz, tvorba pokladu, která proto hraje velkou úlohu u starých národů, v Asii až po dnešek, a u novodobých zemědělských národů, kde směnná hodnota dosud nezasáhla všechny výrobní vztahy. Specificky ekonomickou funkci tvorby pokladu uvnitř kovového oběhu samého ihned prozkoumáme, ale napřed se zmíníme ještě o jiné formě tvorby pokladu.

Zcela nezávisle na svých estetických vlastnostech jsou stříbrná a zlatá zboží, pokud materiál, z něhož jsou, je peněžní materiál, přeměnitelná v peníze právě tak, jako jsou zlaté peníze nebo pruty zlata přeměnitelné v tato zboží. Protože zlato a stříbro jsou materiálem abstraktního bohatství, je nejrozšířenějším způsobem vystavování bohatství na odiv jejich užití jako konkrétních užitných hodnot, a jestliže majitel zboží na jistých stupních výroby svůj poklad ukrývá, žene ho to všude, kde se to může s jistotou stát, k tomu, aby se ostatním majitelům zboží jevil jako *rico hombre* [bohatý člověk]. Pozlacuje sebe a svůj dům.¹ V Asii, zejména v Indii, kde se tvorba pokladu neprojevuje tak, jako v buržoasní ekonomii, jako podřadná funkce mechanismu celkové výroby, nýbrž kde se bohatství v této formě udržuje jako poslední účel, jsou zlatá a stříbrná zboží vlastně jen estetickou formou pokladu. Ve středověké Anglii byla zlatá a stříbrná zboží podle zákona pokládána za pouhou formu pokladu, protože jejich hodnota byla jen málo zvětšena přidanou hrubou prací. Jejich účelem bylo, aby byla opět vržena do oběhu a jejich ryzost byla tudíž předepsána právě tak, jako ryzost mince. Rostoucí používání zlata a stříbra jako přepychových předmětů s rostoucím bohatstvím je věcí tak jednoduchou, že byla starým úplně jasná,² zatím co novodobí ekonomové razili nesprávnou thési, že používání stříbrných a zlatých zboží nevzrůstá úměrně s růstem bohatství, nýbrž jen úměrně k poklesu hodnoty vzácných kovů. Jejich jinak přesné údaje o upotřebení kalifornského a australského zlata vykazují

---

¹ Nakolik nezměněn zůstává *inner man* [vnitřní člověk] zbožního individua i tam, kde je civilisováno a vyvinulo se v kapitalistu, dokazuje na př. londýnský representant jedné mezinárodní bankovní firmy, který si jako přílehlavý rodinný erb dal za rámeček zasklít 100.000 librovou bankovku. Pointou je zde ta okolnost, že bankovka se s posměšnou povýšeností dívá svrchu na oběh.

² Viz dále citované místo z *Xenofonta*.

proto stále schodek, protože vzestup spotřeby zlata jako surového materiálu není v jejich falešné představě oprávněn příslušným poklesem jeho hodnoty. Od roku 1810 do roku 1830 klesla průměrná roční výroba vzácných kovů o více než polovinu v důsledku boje amerických kolonií se Španělskem a v důsledku přerušení důlních prací revolucemi. Úbytek mincí obíhajících v Evropě činil roku 1829 téměř $\frac{1}{6}$ ve srovnání s rokem 1809. Přestože tedy rozsah výroby poklesl a výrobní náklady stouply, jestliže se vůbec změnily, stoupla nicméně mimořádně spotřeba vzácných kovů jako přepychových předmětů v Anglii již za války, na pevnině po uzavření pařížského míru. Stoupla se vzrůstem všeobecného bohatství.¹ Lze vyslovit jako všeobecný zákon, že přeměna zlatých a stříbrných peněz v přepychové předměty převládá v době míru, kdežto jejich zpětná přeměna v pruty nebo také v mince převládá v bouřlivých dobách.² Jak významný je poměr zlatého a stříbrného pokladu, existujícího ve formě přepychového zboží, ke vzácnému kovu, sloužícímu jako peníze, je vidět z toho, že tento poměr podle Jacoba byl roku 1829 v Anglii 2 : 1, ale v celé Evropě a Americe existovalo o $\frac{1}{4}$ více vzácného kovu v přepychových předmětech než v penězích.

Viděli jsme, že oběh peněz je pouze jevem metamorfosy zboží čili změny forem, v níž se uskutečňuje společenská výměna látek. S měnicí se sumou cen obíhajících zboží čili s objemem jejich současných metamorfos na jedné straně, při dané rychlosti změny jejich forem na druhé straně, muselo se proto úhrnné množství obíhajících peněz ustavičně rozpínat nebo smršťovat; to je možné jen pod podmínkou, že úhrnné množství peněz, které v dané zemi jsou, je v neustále se měnícím poměru k množství peněz, které jsou v oběhu. Tato podmínka je splňována tvorbou pokladů. Klesají-li ceny nebo stoupá-li rychlost oběhu, vstřebávají reservoáry pokladů část peněz vylučovanou z oběhu; stoupají-li ceny nebo klesá-li rychlost oběhu, otevírají se poklady a vracejí se zčásti do oběhu. Toto tuhnutí obíhajících peněz v poklady nebo

¹ *Jacob*: „An Historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals“, sv. 2, kap. 25 a 26.

² „V dobách velkého neklidu a nejistoty, zvláště během vnitřních povstání nebo nepřátelských vpádů zlaté a stříbrné předměty jsou rychle přeměňovány v peníze; naproti tomu v obdobích klidu a blahobytu jsou peníze přeměňovány ve stříbrné nádoby a v klenoty.“ (Tamtéž, sv. 2, str. 357.)

vylévání pokladů do oběhu je ustavičně střídavým kmitavým pohybem, v němž převládání jednoho nebo druhého směru je určováno výhradně kolísáním oběhu zboží. Tak se poklady jeví jako přívodní a odvodní kanály obíhajících peněz, takže jako mince obíhá vždy jen množství peněz, podmíněné bezprostředními potřebami oběhu samého. Jestliže se objem celkového oběhu náhle rozšíří a převládá-li plynulá jednota prodejů a koupí, ale tak, že úhrnná suma cen, které mají být realizovány, roste ještě rychleji než rychlost oběhu peněz, poklady se vůči hledě vyprazdňují; jakmile celkový pohyb neobvykle vážne nebo se upevňuje odloučení prodeje a koupě, oběživo v nápadných rozměrech tuhne v peníze a reservoáry pokladů se naplňují daleko nad průměrnou hladinu. V zemích čistě kovového oběhu nebo s nevyvinutým stupněm výroby jsou poklady nekonečně roztrženy a rozptýleny po celém povrchu země, kdežto ve vyvinutých buržoasních zemích jsou soustředovány v bankovních reservoárech. Poklad nesmí být zaměňován s rezervou mincí, která sama tvoří součást úhrnného množství peněz, které je neustále v oběhu, kdežto aktivní poměr mezi pokladem a oběživem předpokládá klesání nebo stoupání onoho celkového množství. Zlatá a stříbrná zboží tvoří, jak jsme viděli, rovněž jak odvodní kanál vzácných kovů, tak skrytý zdroj přívodu. V obvyklých dobách je pro ekonomii kovového oběhu důležitá jen jejich první funkce.¹

---

¹ Na tomto místě rozvíjí Xenofon peníze v jejich specifické formové určitosti jakožto peníze a poklad: „V tomto jediném oboru, pokud vím, nevzbuzuje nikdo závist u těch, kdo jsou u něho již zaměstnání. Čím více stříbrné rudy se objeví a čím více stříbra se těží, tím více lidí se hrne k této práci; neboť nakoupí-li někdo s dostatek domácího nářadí pro hospodářství, pak už ho mnoho nepřikupuje; ale stříbra nemá nikdo tolik, aby ho nechtěl mít ještě více, a jestliže se ho u někoho nahromadí hojnost, zakopává přebytek a těší se z něho nejínan, než jako by ho užíval. A když města vzkvétají, tu lidé velmi potřebují stříbro. Neboť muži chtějí nakoupit vedle krásných zbraní i dobré koně, nádherné domy, zařízení; ženy zas touží po krásných šatech a zlatých ozdobách. Ale když města trpí nouzí vlivem neúrody nebo války, pak — protože půda je neobdělána, potřebují peníze na nákup potravin a na získání pomocných vojsk.“ (Xenofon: „De Vectigalibus“, kap. IV.) Aristoteles rozvíjí v kap. 9, kn. I. „Republiky“ oba pohyby oběhu $Z-P-Z$ a $P-Z-P$ v jejich protikladu pod názvem „ekonomika“ a „chrematistika“. Obě formy jsou řeckými tragédi, zejména Euripidem, proti sobě stavěny jako $\delta\iota\chi\eta$ [právo] a $\kappa\acute{\epsilon}\rho\sigma\omicron\varsigma$ [zištnost].

b) Platidlo

Obě formy, v nichž se dosud peníze odlišovaly od oběživa, byly forma *uložené mince* a forma *pokladu*. První forma obrážela v přechodné přeměně mince v peníze to, že se druhý článek $Z - P - Z$, koupě $P - Z$, musí uvnitř určité sféry oběhu roztržít v řadu po sobě jdoucích koupí. Ale tvorba pokladu spočívala jednoduše v izolování aktu $Z - P$, který nepostupoval k $P - Z$; byla jen samostatným rozvinutím první metamorfosy zboží, penězi rozvinutými jakožto odcizené bytí všech zboží v protikladu k oběživu jakožto bytí zboží v jeho stále se odcizující formě. Reserva mincí a poklad byly penězi jen jako neoběživo, neoběživo byly však jen proto, že neobíhaly. V tom určení, v němž nyní zkoumáme peníze, obíhají či vstupují do oběhu, ale nikoli ve funkci oběživa. Jakožto oběživo byly peníze stále kupním prostředkem, teď však působí jako nekupní prostředek.

Jakmile se peníze pomocí tvorby pokladu rozvinou jakožto bytí abstraktního společenského bohatství a jakožto materiální představitel hmotného bohatství, dostávají v této své určitosti jako peníze zvláštní funkce uvnitř procesu oběhu. Obíhají-li peníze jako pouhé oběživo, a tím jako kupní prostředek, předpokládá se, že zboží a peníze stojí současně proti sobě, že tedy je tu táž velikost hodnoty dvojité, na jednom pólu jako zboží v rukou prodávajícího, na druhém pólu jako peníze v rukou kupujícího. Tato současná existence obou ekvivalentů na protilehlých pólech a jejich současná výměna místa čili jejich vzájemné zcizení předpokládá zase, že mezi prodávajícím a kupujícím je vzájemný vztah jen jako mezi majiteli existujících ekvivalentů. Avšak proces metamorfosy zboží, který vytváří různé určitosti formy peněz, metamorfosuje také majitele zboží čili mění společenské charaktery, v nichž se jeví sobě navzájem. V procesu metamorfosy zboží střídá strážce zboží kůži právě tak často, jako zboží putuje nebo jako peníze nabývají nových forem. Tak proti sobě stáli majitelé zboží původně jen jako majitelé zboží, pak se stali jeden prodávajícím a druhý kupujícím, pak každý střídavě kupujícím a prodávajícím, potom se stali tvůrci pokladů a konečně bohatými lidmi. Takto nevycházejí majitelé zboží z procesu oběhu tak, jak do něho vstoupili. Ve skutečnosti jsou rozličné určitosti forem, které peníze dostávají v procesu oběhu, jen krystalisova-

nou změnou forem zboží samých, která sama je jen předmětným výrazem měnicích se společenských vztahů, v nichž majitelé zboží uskutečňují svou výměnu látek. V procesu oběhu vznikají nové směnné vztahy a majitelé zboží jakožto nositelé těchto změněných vztahů dostávají nové ekonomické charaktery. Jako se ve sféře vnitřního oběhu peníze idealisují a funkci peněz zastává pouhý papír jakožto představitel zlata, tak též proces dává kupujícímu nebo prodávajícímu, který do něho vstupuje jako pouhý představitel peněz nebo zboží, to jest představuje budoucí peníze nebo budoucí zboží, působnost skutečného prodávajícího nebo kupujícího.

Všechny určitosti forem, ve které se vyvíjí zlato jako peníze, jsou jen rozvinutím určení, která jsou zahrnuta v metamorfose zboží, která však v jednoduchém oběhu peněz, při projevu peněz jakožto mince čili v pohybu $Z - P - Z$ jakožto jednotě procesu, buď se nevyloučila v samostatné podobě, nebo, jako na příklad přerušeni metamorfosis zboží, se jevila jako pouhé možnosti. Viděli jsme, že v procesu $Z - P$ bylo zboží jako skutečná užitná hodnota a ideální směnná hodnota ve vztahu k penězům jako ke skutečné směnné hodnotě a jen ideální užitné hodnotě. Tím, že prodávající zcizil zboží jakožto užitnou hodnotu, *realisoval* jeho vlastní směnnou hodnotu a užitnou hodnotu peněz. Naopak tím, že kupující zcizil peníze jako směnnou hodnotu, *realisoval* jejich užitnou hodnotu a cenu zboží. Podle toho nastala výměna míst zboží a peněz. Živý proces tohoto dvojstranně polárního protikladu je nyní ve svém provedení rozštěpen. Proávající zcizuje zboží skutečně a realisuje jeho cenu zprvu jen ideálně. Prodal je za jeho cenu, která však bude realisována teprve v později stanovené době. Kupující kupuje jako představitel budoucích peněz, kdežto prodávající prodává jako majitel přítomného zboží. Na straně prodávajícího je zboží jakožto užitná hodnota skutečně zcizováno, aniž je jeho cena skutečně realisována; na straně kupujícího jsou peníze skutečně realisovány v užitné hodnotě zboží, aniž jsou skutečně zcizeny jakožto směnná hodnota. Není tomu jako dříve, kdy peníze symbolicky zastupovala známka hodnoty, zde je zastupuje sám kupující. Avšak jako dříve všeobecná symbolika známky hodnoty vyvolala záruku a nucený kurs se strany státu, vyvolává nyní osobní symbolika kupujícího soukromé smlouvy mezi majiteli zboží, jejichž splnění lze vynutit zákonem.

Naopak v procesu P — Z mohou být peníze zcizeny jako skutečný kupní prostředek a cena zboží tak realizována dříve, než je realizována užitná hodnota peněz čili zcizeno zboží. To se na př. stává v obvyklé formě předplatného. Nebo ve formě, v níž anglická vláda kupuje opium u Ryotů v Indii nebo cizí obchodníci, usazení v Rusku, velkou část ruských zemědělských výrobků. Takto však působí peníze jen ve známé již formě kupního prostředku, a nedostávají proto žádnou novou určitost formy.¹ Nebudeme se proto u tohoto případu zdržovat, avšak v souvislosti se změněnou podobou, v níž zde vystupují oba procesy P — Z a Z — P podotýkáme, že pouze myšlený rozdíl mezi koupí a prodejem, tak jak se bezprostředně jeví v oběhu, se nyní stává skutečným rozdílem tím, že v jedné formě je tu pouze zboží, v druhé jen peníze, v obou však jen ten krajní člen, od něhož vychází iniciativa. Zároveň je oběma formám společné to, že v obou jeden z ekvivalentů existuje jen ve společné vůli kupujícího a prodávajícího, ve vůli, která oba spojuje a dostává určité zákonné formy.

Prodávající a kupující se stávají věřitelem a dlužníkem. Jestliže byl majitel zboží jakožto strážce pokladu spíše komickou postavou, stává se nyní hrozivým, protože už ne sebe, nýbrž svého bližního pokládá za bytí určité sumy peněz a ne sebe, nýbrž jeho činí mučedníkem směnné hodnoty. Z věřícího se stává věřitel, od náboženství přechází k právnictví.

„I stay here on my bond!“ [„Trvám na svém úpisu.“]² Tedy ve změněné formě Z — P, v níž je zboží přítomno a peníze jen zastupovány, fungují peníze předně jako míra hodnot. Směnná hodnota zboží je oceňována v penězích jakožto své míře, ale jako smluvně měřená směnná hodnota existuje cena nejen v hlavě prodávajícího, nýbrž zároveň i jakožto míra závazku kupujícího. Za druhé zde peníze fungují jako kupní prostředek, ačkoli před sebe vrhají jen stín své budoucí existence. Vytahují totiž zboží z jeho místa, z rukou prodávajícího do rukou kupujícího. Když se přiblíží termín splnění smlouvy, peníze vstupují do oběhu, neboť mění své místo a přecházejí z rukou někdejšího kupujícího

¹ Kapitál je ovšem také zálohován ve formě peněz a peníze dané zálohou mohou být zálohovaným kapitálem; ale toto hledisko nespadá do obzoru jednoduchého oběhu.

² Výraz Shylockův v Shakespearově hře „Kupec benátský“. (Pozn. red.)

do rukou někdejšího prodávajícího. Ale nevstupují do oběhu jako oběživo nebo jako kupní prostředek. Jako takový fungovaly peníze dříve, než tu byly, a objevují se teprve tehdy, když přestaly jako takový fungovat. Naopak, vstupují do oběhu jakožto jedině adekvátní ekvivalent zboží, jakožto absolutní bytí směnné hodnoty, jako poslední slovo směnného procesu, zkrátka jako peníze, a to peníze v určité funkci *všeobecného platidla*. V této funkci platidla se peníze jeví jako absolutní zboží, avšak uvnitř oběhu samého, a nikoli jako poklad mimo něj. Rozdíl mezi kupním prostředkem a platidlem se velmi nepříjemně projevuje v epochách obchodních krisí.¹

Původně se přeměna výrobku v peníze jeví v oběhu jen jako individuální nezbytnost pro majitele zboží, pokud jeho výrobek není užitnou hodnotou pro něho, nýbrž má se jí teprve stát svým zcizením. Aby však mohl ve smluveném termínu zaplatit, musel předtím prodat zboží. Zcela nezávisle na jeho individuálních potřebách se tudíž pro něho prodej pohybem procesu oběhu přeměnil ve společenskou nutnost. Jakožto někdejší kupec zboží, stává se nuceně prodávatelem nějakého jiného zboží, aby obdržel peníze ne jako kupní prostředek, nýbrž jako platidlo, jako absolutní formu směnné hodnoty. Přeměna zboží v peníze jako závěrečný akt, čili první metamorfosa zboží jako samoučel — to, co při tvorbě pokladu vypadalo jako rozmar majitele zboží — se nyní stala ekonomickou funkcí. Motiv a obsah prodeje za účelem placení je obsah procesu oběhu, vyplývající z formy tohoto procesu.

V této formě prodeje mění zboží své místo, obíhá, zatím co odsunuje svou první metamorfosu, svou přeměnu v peníze. Naproti tomu na straně kupujícího se uskutečňuje druhá metamorfosa, to jest peníze se přeměňují zpět ve zboží dříve, než je provedena první metamorfosa, to jest než bylo zboží přeměněno v peníze. První metamorfosa se tu tedy objevuje časově po druhé. A tím dostávají peníze, tato podoba zboží v jeho první metamorfose, novou určitost formy. Peníze, čili samostatné rozvinutí směnné hodnoty už nejsou zprostředkující formou oběhu zboží, nýbrž jeho závěrečným výsledkem.

---

¹ Marxova poznámka v jeho exempláři této knihy: „Rozdíl mezi kupním prostředkem a platidlem je zdůrazněn u Luthera.“ (*Pozn. red.*)

To, že takovéto *termínované prodeje*, v nichž oba póly prodeje existují časově odděleně, vznikají přirozeně z jednoduchého oběhu zboží, není třeba podrobně dokazovat. Především vývoj oběhu nese s sebou, že se opakuje střídavé vystupování těchže majitelů zboží vůči sobě jako prodávajícího a kupujícího. Opakovaný jev nezůstává jen náhodným, nýbrž zboží je na př. objednáno k nějakému budoucímu termínu, kdy má být dodáno a zapláceno. V tomto případě je prodej proveden ideálně, to zde znamená právně, aniž se zboží a peníze objeví tělesně. Obě formy peněz, jako oběživa a platidla, se tu ještě kryjí, protože jednak si zde zboží a peníze současně vyměňují místa, jednak peníze nekupují zboží, nýbrž realizují cenu dříve prodaného zboží. Dále nese povaha celé řady užitných hodnot s sebou, že nejsou skutečně zcizovány faktickým odevzdáním zboží, nýbrž postoupením zboží na určitou dobu. Když je na příklad prodáno užívání domu na jeden měsíc, je užitná hodnota domu odevzdána teprve po uplynutí měsíce, třebaže dům přešel z jedné rukou do druhé na počátku měsíce. Protože se zde faktické postoupení užitné hodnoty a její skutečné zcizení časově rozpadají, dochází k realizaci její ceny rovněž později než k výměně míst. Konečně však způsobuje rozdíl v trvání a době výroby rozličných zboží, že jeden vystupuje jako prodávající, zatím co jiný ještě nemůže vystupovat jako kupující; tak se při častějším opakování koupě a prodeje mezi týmiž majiteli zboží oba momenty prodeje rozpadají podle toho, jaké jsou podmínky výroby jejich zboží. Tak vzniká poměr věřitele a dlužníka mezi majiteli zboží, který sice tvoří přirozenou základnu úvěrové soustavy, ale může být úplně vyvinut, dříve než existuje tato soustava. Je však jasné, že s vytvořením úvěrnictví a tedy buržoasní výroby vůbec, se funkce peněz jako platidla rozšíří na úkor jejich funkce jako kupního prostředku a ještě více jako prvku tvorby pokladu. V Anglii na příklad jsou peníze jako mince vytlačeny téměř výhradně do sféry drobného obchodu a maloobchodu mezi výrobcí a spotřebiteli, kdežto jako platidlo ovládají sféru velkých obchodních transakcí.¹

¹ Pan Macleod přes doktrinární domýšlivost na své definice natolik nechápe nejelementárnější ekonomické vztahy, že vyvozuje vznik peněz vůbec z jejich nejrozvinutější formy, formy platidla. Říká mimo jiné: Ježto lidé nepotřebují své vzájemné služby vždy současně a v tomtéž objemu hodnoty, „zůstal by tu

Jako všeobecné platidlo se peníze stávají *všeobecným zbožím* smluv — nejprve jen uvnitř sféry oběhu zboží.¹ Avšak s jejich rozvojem v této funkci přeměňují se pozvolna všechny ostatní formy plateb v peněžní platby. Stupeň, nakolik jsou peníze vyvinuty jako výhradní platidlo, udává stupeň, nakolik se směnná hodnota zmocnila výroby v celé její hloubce a šíří.²

Masa peněz obíhajících jako platidlo je určena především úhrnem plateb, to jest sumou cen zcizených zboží, nikoli těch, která teprve mají být zcizena, jako při jednoduchém oběhu peněz. Avšak takto určená suma je dvojitě modifikována, předně rychlostí, s níž týž peníz opakuje tutéž funkci čili s níž se masa plateb jeví jako postupující řetěz plateb. A platí B, načež B platí C a tak dále. Rychlost, s níž týž peníz opakuje svou funkci platidla, závisí jednak na sřetězení vztahů věřitele a dlužníka mezi majiteli zboží, takže týž majitel zboží je věřitelem vůči jednomu a dlužníkem vůči druhému atd., jednak na délce doby, jež od sebe dělí různé platební termíny. Tento řetěz plateb čili dodatečných prvních metamorfos zboží je kvalitativně rozdílný od řetězu

---

určitý rozdíl nebo částka služby, kterou je jeden povinen druhému — dluh.“ Majitel tohoto dluhu potřebuje služeb někoho jiného, který jeho služeb bezprostředně nepotřebuje, a „přenáší na třetího dluh, kterým je mu povinen první. Dlužní úpis tak přechází z ruky do ruky — je to oběživo... Když někdo obdržel dluhopis vyjádřený v kovových peněžích, pak může disponovat nejen službami původního dlužníka, nýbrž i službami celého pracujícího společenství.“ (*Macleod*: „Theory and Practice of Banking etc.“, Londýn 1855, sv. 1, kap. 1.)

¹ *Bailey*: „Money and its Vicissitudes“, Londýn 1837, str. 3: „Peníze jsou všeobecným zbožím smluv, či zbožím, ve kterém je uzavírána většina smluv o majetku, jež mají být splněny v budoucnosti.“

² *Senior*: „Principes fondamentaux etc.“ str. 221 praví: „Protože se hodnota všech věcí v určitém časovém úseku mění, vybíráme si jako platidlo věc, jejíž hodnota se mění nejméně, která si co nejdéle uchovává určitou danou průměrnou schopnost kupovat věci. Tak se peníze stávají výrazem či představitelem hodnot.“ Naopak. Poněvadž se zlato, stříbro atd. staly penězi, to jest bytím osamostatnělé směnné hodnoty, stávají se všeobecným platidlem. Kde nastupuje panem Seniozem zmíněný ohled na trvalost velikosti hodnoty peněz, to jest v obdobích, kdy se peníze mocí okolností prosazují jako všeobecné platidlo, je právě také objeveno kolísání ve velikosti hodnoty peněz. Takovým obdobím byla v Anglii doba Alžbětina a bylo to v její době, kdy lord Burleigh a sir Thomas Smith prosadili vzhledem ke zřejmému znehodnocení vzácných kovů parlamentní akt, který zavazoval oxfordskou a cambridgeskou universitu, aby si třetinu svých pozemkových rent vyhradily v pšenici a sladu.

metamorfoz, který se projevuje v oběhu peněz jakožto oběživa. Tento řetěz se nejen objevuje v časové následnosti, nýbrž teprve v ní vzniká. Zboží se stává penězi a pak opět zbožím a umožňuje tak jinému zboží, aby se stalo penězi atd., čili prodávající se stává kupujícím, čímž se stane nějaký jiný majitel zboží prodávajícím. Tato souvislost vzniká náhodně v samém procesu směny zboží. Ale v tom, že penězi, jimiž A zaplatil B, platí B dále C a C opět D atd., a to v časových obdobích, která následují rychle po sobě — v této vnější souvislosti vychází najevo již hotově existující společenská souvislost. Tytéž peníze neprobíhají rozličnými rukama proto, že vystupují jako platidlo, nýbrž obíhají jako platidlo, protože si rozličné ruce již připlácly. Rychlost, s níž obíhají peníze jako platidlo, ukazuje tedy daleko hlubší vtažení individuí do procesu oběhu než rychlost, s níž obíhají peníze jako mince nebo jako kupní prostředek.

Suma cen koupí a prodejů, které probíhají současně a tedy v prostoru vedle sebe, tvoří hranici pro nahrazení masy mincí rychlostí jejich oběhu. Tato mez odpadá pro peníze, které fungují jako platidlo. Jestliže se platby, které mají být současně zapraveny, soustřeďují na jednom místě, což se zprvu ovšem děje jen ve velkých uzlových bodech oběhu zboží, pak se platby navzájem vyrovnávají jako záporné a kladné veličiny, neboť A má zaplatit B a zároveň dostat zaplacené od C atd. Suma peněz, jíž je zapotřebí jako platidla, nebude proto určena sumou cen plateb, které mají být současně realizovány, nýbrž jejich větším nebo menším soustředěním a velikostí bilance, která zbývá po jejich vzájemném vyrovnání jako záporných a kladných veličin. Zvláštní zařízení k tomuto vyrovnávání vznikají bez jakéhokoli rozvoje úvěrnictví, jako na př. ve starém Římě. Ale jejich zkoumání sem nepatří, právě tak jako zkoumání všeobecných platebních termínů, které se ustalují všude v určitých společenských kruzích. Zde jen poznamenáváme, že specifický vliv, který mají tyto termíny na periodické kolísání v množství obíhajících peněz, byl vědecky prozkoumán teprve v poslední době.

Pokud se platby vyrovnávají jako kladné a záporné veličiny, nevstupují mezi ně vůbec skutečné peníze. Peníze se zde vyvíjejí jen ve své formě míry hodnot, jednak v ceně zboží, jednak ve velikosti vzájemných závazků. Směnná hodnota zde tedy nedostává kromě svého ideálního bytí žádné samostatné bytí, ani bytí

známky hodnoty; peníze se stávají jen ideálními početními penězi. Funkce peněz jakožto platidla obsahuje tedy rozpor, že totiž peníze na jedné straně, pokud se platby vyrovnávají, působí jen jako ideální míra, na druhé straně pak, pokud platby musí být skutečně zapraveny, nevstupují do oběhu jako pomíjivé oběživo, nýbrž jako nehybné bytí všeobecného ekvivalentu, jako absolutní zboží, zkrátka jako peníze. Kde se proto vyvinul řetěz plateb a umělý systém jejich vyrovnávání, tam se při otřesech, které násilně přerušují tok plateb a porušují mechanismus jejich vyrovnávání, peníze náhle přeměňují ze své mlhavé, přízračné podoby míry hodnot ve zvonivé peníze čili platidlo. Tedy v poměrech rozvinuté buržoasní výroby, v nichž se majitel zboží již dávno stal kapitalistou, zná svého Adama Smitha a povzneseně se usmívá pověře, že by zlato a stříbro jediné byly penězi nebo že by vůbec peníze byly absolutním zbožím na rozdíl od ostatních zboží, objevují se peníze náhle znovu, nikoli jako prostředník oběhu, nýbrž jako jediné adekvátní forma směnné hodnoty, jako jediné bohatství zcela tak, jak to chápe tvůrce pokladů. Jako takovéto výlučné bytí bohatství se peníze neprojevují, tak jako v monetární soustavě, v pouze pomyslném, nýbrž ve skutečném částečném nebo úplném znehodnocení veškerého hmotného bohatství. Je to zvláštní moment krisí na světovém trhu, který se nazývá peněžní krise. Summum bonum [nejvyšší statek], po němž se v takových chvílích volá jako po jediném bohatství, jsou peníze, hotové peníze, a vedle nich se zdají všechna ostatní zboží, právě proto, že jsou užitnými hodnotami, neužitečnými jako cetky a tretky, nebo jak říká náš Dr Martin Luther, jako pouhá fintivost a obžerství. Tento náhlý zvrát úvěrové soustavy v monetární soustavu přidává k praktické panice [zhroucení] theoretickou hrůzu a činitelé oběhu se děsí neproniknutelného tajemství svých vlastních vztahů.¹

¹ *Boisguillebert*, který by chtěl buržoasním výrobním vztahům zabránit, aby se stavěly na zadní proti samým měšťákům, zkoumá raději ty formy peněz, v nichž se jeví jen ideálně nebo jen pomíjivě. Tak předtím oběživo. Tak i platidlo. Co opět nevidí, je nezprostředkovaný zvrát z ideální formy peněz v jejich zevní skutečnost, že zvonivé peníze jsou už latentně obsaženy v pouze myšlené míře hodnot. Že peníze, praví, jsou pouhou formou zboží samých, ukazuje se ve velkoobchodu, kde se směna vyvíjí bez zásahu peněz, jakmile „les marchandises sont appréciées“ [zboží jsou oceněna]. („Le détail de la France“, tamtéž, str. 210.)

Platby si se své strany vynucují rezervní fond, akumulaci peněz jako platidla. Tvorba těchto rezervních fondů se už nejeví, tak jako při tvorbě pokladů, činností cizí oběhu samému, ani jako při rezervě mincí pouhým technickým váznutím mince; peníze musejí být pozvolna nashromážděny, aby byly po ruce o určitých příštích platebních termínech. Kdežto tedy tvorba pokladů v té abstraktní formě, ve které se jeví jako obohacování, se zmenšuje s rozvojem buržoasní výroby, vzrůstá tato tvorba pokladů, bezprostředně vyžadovaná směnným procesem, nebo naopak, část pokladů, které se vůbec tvoří ve sféře oběhu zboží je absorbována jako rezervní fond platidel. Čím vyvinutější je buržoasní výroba, tím více jsou tyto rezervní fondy omezovány na nezbytné minimum. Locke podává ve svém spise o snížení úrokové míry¹ zajímavé údaje o velikosti těchto rezervních fondů v jeho době. Poznáváme z nich, jak značnou část vůbec obíhajících peněz absorbovaly v Anglii reservoáry platidel právě v epoše, kdy se začínalo vyvíjet bankovníctví.

Zákon o množství obíhajících peněz, jak vyplynul ze zkoumání jednoduchého peněžního oběhu, se podstatně modifikuje oběhem platidel. Při dané rychlosti oběhu peněz, ať už jako oběživa nebo jako platidla, bude úhrnná suma peněz, obíhajících v daném časovém úseku, určena úhrnnou sumou cen zboží, které mají být realizovány, [plus] úhrnnou sumou plateb, splatných v tomtéž období, minus platby, které se vzájemným vyrovnáváním ruší. Obecný zákon, že masa obíhajících peněz závisí na cenách zboží, není tím ani v nejmenším dotčen, protože úhrn plateb sám je určen smluvně stanovenými cenami. Jasně se však ukazuje, že i když předpokládáme, že jak rychlost oběhu, tak ekonomie plateb zůstávají stejné, suma cen mas zboží obíhajících v určitém období, na př. za jeden den, a masa peněz obíhajících v tomtéž dnu se nikterak nekryjí, neboť obíhá masa zboží, jejichž cena bude teprve v budoucnu realizována v penězích, a obíhá masa peněz, jimž odpovídající zboží už dávno vypadla z oběhu. Tato masa peněz bude sama závislá na tom, jak velká je suma hodnot plateb, jež jsou splatné v tento den, ačkoli byly smluvně stanoveny ve zcela různých obdobích.

---

¹ Locke: „Some Considerations on the lowering of Interest etc.“, tamtéž, str. 17, 18.

Viděli jsme, že změna v hodnotě zlata a stříbra se nijak nedotýká jejich funkce míry hodnot nebo početních peněz. Avšak tato změna bude rozhodně důležitá pro peníze jakožto poklad, neboť se stoupáním nebo klesáním hodnoty zlata a stříbra stoupá nebo klesá velikost hodnoty zlatého nebo stříbrného pokladu. Ještě důležitější je tato změna pro peníze jako platidlo. K platbě dojde teprve později než k prodeji zboží, čili peníze působí ve dvou různých časových údobích ve dvou různých funkcích, nejprve jako míra hodnot, potom jako platidlo odpovídající tomuto měření. Změní-li se v tomto mezidobí hodnota vzácných kovů čili pracovní doba nutná k jejich výrobě, pak totéž množství zlata nebo stříbra, vystupuje-li jako platidlo, bude více nebo méně hodnotné než v době, kdy sloužilo jako míra hodnot čili kdy byla uzavřena smlouva. Funkce zvláštního zboží, jako je zlato a stříbro, jakožto peněz čili osamostatnělé směnné hodnoty, se zde ocitá v kolisi s jeho povahou jakožto zvláštního zboží, jehož velikost hodnoty závisí na změně jeho výrobních nákladů. Velká sociální revoluce, vyvolaná poklesem v hodnotě vzácných kovů v Evropě, je právě tak známou skutečností jako revoluce opačná, vyvolaná v rané epoše starořímské republiky vzestupem hodnoty mědi, v níž byly upsány dluhy plebejů. Aniž je třeba dále sledovat vliv kolísání hodnoty vzácných kovů na soustavu buržoasní ekonomie, stává se zřejmým už zde, že pokles v hodnotě vzácných kovů přináší výhody dlužníkům ke škodě věřitelů a naopak vzestup jejich hodnoty přináší výhody věřitelům ke škodě dlužníků.

c) Světové peníze

Zlato se stává penězi na rozdíl od mince teprve tím, že se stahuje z oběhu jako poklad, pak do něho vstupuje jako neoběživo, nakonec však prolamuje hranice vnitřního oběhu, aby fungovalo jako všeobecný ekvivalent ve světě zboží. Tak se zlato stává *světovými penězi*.

Tak jako všeobecné váhové míry vzácných kovů sloužily jako původní míry hodnoty, přeměňují se ve sféře světového trhu početní názvy peněz opět v příslušné váhové názvy. Jako byl surový kov bez formy (aes rude) původní formou oběživa a mincovní forma sama původně jen oficiální známkou váhy obsažené

v kouscích kovu, tak vzácný kov jako světová mince opět odkládá svou podobu a ráz a vrací se do lhostejné formy prutů; čili jakmile národní mince, jako ruské imperiály, mexické tolary a anglické sovereigny, obíhají v cizině, stává se jejich titul lhostejným a platí jen jejich obsah. Posléze jako mezinárodní peníze plní vzácné kovy opět svou původní funkci směnného prostředku, která vznikla, jako směna zboží sama, nikoli uvnitř prvobytné obcíny, nýbrž na styčných bodech různých občin. Jako světové peníze dostávají tedy peníze zpět svou samorostlou prvotní formu. Jakmile opouštějí sféru vnitřního oběhu, opět odkládají zvláštní formy, které vyrostly z rozvoje směnného procesu uvnitř oné zvláštní sféry: své místní formy jakožto měřítko cen, mince, drobná mince a známka hodnoty.

Viděli jsme, že ve vnitřním oběhu nějaké země slouží jen jedno zboží jako míra hodnot. Protože však tuto funkci plní v jedné zemi zlato a v druhé stříbro, objevuje se na světovém trhu dvojí míra hodnot a peníze zdvojují svou existenci též ve všech ostatních funkcích. Převedení hodnot zboží z cen ve zlatě do cen ve stříbře a naopak je po každé určeno relativní hodnotou obou kovů, která se neustále mění a jejíž stanovení se proto jeví jako ustavičný proces. Majitelé zboží každé vnitřní sféry oběhu jsou nuceni střídavě používat pro zahraniční oběh zlata a stříbra a vyměňovat tak kov, který je penězi v tuzemsku, za kov, který právě potřebují jako peníze v cizině. Každý národ tedy používá obou kovů, zlata i stříbra, jako světových peněz.

V mezinárodním oběhu zboží se zlato a stříbro nejeví jako oběživo, nýbrž jako *všeobecný směnný prostředek*. Ale všeobecný směnný prostředek funguje jen v obou rozvinutých formách *kupního prostředku a platidla*, jejichž poměr se však na světovém trhu obrací. Ve sféře vnitřního oběhu peníze, pokud byly mincí, pokud představovaly prostředníka jednoty procesu $Z - P - Z$, čili jen pomíjívou formu směnné hodnoty při nepřetržité výměně míst zboží, působily výhradně jako kupní prostředek. Na světovém trhu je tomu naopak. Zlato a stříbro jsou zde kupním prostředkem tehdy, je-li výměna látek jen jednostranná a koupě a prodej se tudíž rozpadají. Pohraniční obchod v Kjachtě na př. je fakticky a podle smlouvy výměnným obchodem, v němž je stříbro jen mírou hodnoty. Válka z let 1857—1858 přinutila Číňany, aby prodávali a nekupovali. Tu se stříbro okamžitě objevilo jako

kupní prostředek. Řídíce se podle textu smlouvy, zpracovávali Rusové francouzské pětifrankové mince na surové stříbrné zboží, jež sloužilo jako směnný prostředek. Stříbro funguje ustavičně jako kupní prostředek mezi Evropou a Amerikou na jedné straně a Asií na druhé straně, kde se usazuje jako poklad. Dále fungují vzácné kovy jako mezinárodní kupní prostředek, jakmile je náhle porušena obvyklá rovnováha výměny látek mezi dvěma národy, jakmile na př. neúroda přinutí jeden z nich v neobvyklé míře nakupovat. Konečně jsou vzácné kovy mezinárodním kupním prostředkem v rukou zemí vyrábějících zlato a stříbro, kde jsou bezprostředním výrobkem a zbožím, a ne přeměněnou formou zboží. Čím více se rozvíjí směna zboží mezi různými národními sférami oběhu, rozvíjí se i funkce světových peněz jakožto *platidla* k vyrovnávání mezinárodních bilancí.

Jako vnitřní oběh, tak vyžaduje i mezinárodní oběh stále se měnící množství zlata a stříbra. Část nahromaděných pokladů slouží proto u každého národa jako rezervní fond světových peněz, který se hned vyprazdňuje, hned zase naplňuje podle výkyvů směny zboží.¹ Kromě zvláštních pohybů, v nichž putují mezi národními sférami oběhu sem a tam, vykonávají světové peníze všeobecný pohyb, jehož východiska leží u zdrojů výroby zlata a stříbra, odkud se zlaté a stříbrné proudy valí různým směrem po světovém trhu. Zde vstupují zlato a stříbro do světového oběhu jako zboží a jsou směňovány jako ekvivalenty úměrně k pracovní době v nich obsažené za ekvivalenty zboží, dříve než se dostanou do sfér vnitřního oběhu. Tam se proto objevují s určitou velikostí hodnoty. Každý pokles nebo vzestup při změně jejich výrobních nákladů má proto na světovém trhu v téže míře vliv na jejich relativní hodnotu, která je naproti tomu naprosto nezávislá na tom, do jaké míry různé národní sféry oběhu pohlcují zlato nebo stříbro. Část kovového proudu, který je zachycován každou zvláštní sférou světa zboží, vplývá zčásti bezprostředně do vnitřního oběhu peněz jako náhrada za opotřebované kovové mince, zčásti je zadržována v rozličných pokladech — reservoárech mince, platidla a svě-

---

¹ „Nahromaděné peníze se přičítají k té sumě, která se vzdaluje a opouští sféru oběhu samého za tím účelem, aby mohla být skutečně v oběhu a vyhovovat možnostem obchodu.“ (G. R. Carli, poznámka k Verriho „Meditazioni sulla Economia Politica“, str. 196, sv. XV u Custodiho, tamtéž.)

ových peněz — zčásti přeměňována v přepychové zboží, zatím co zbytek se konečně stává pokladem vůbec. Na vyvinutém stupni buržoasní výroby je tvorba pokladů omezena na minimum, které vyžadují různé procesy oběhu k volné hře svého mechanismu. Zde se poklad jako takový stává jen bohatstvím, jež leží ladem — jestliže se nestává pomíjivou formou přebytku v platební bilanci, výsledkem přerušené výměny látek a tudíž ustrnutím zboží v jeho první metamorfose.

Jako jsou zlato a stříbro jakožto peníze podle svého pojmu všeobecným zbožím, tak dostávají ve světových penězích příslušnou existenční formu universálního zboží. V poměru, v němž se za ně zcizují všechny výrobky, stávají se přeměněnou podobou všech zboží a tudíž všestranně zcizitelným zbožím. Jako materialisace všeobecné pracovní doby se uskutečňují v té míře, jak výměna látek reálných prací obepíná celou zeměkouli. Stávají se všeobecným ekvivalentem v tom stupni, v němž se rozvíjí řada zvláštních ekvivalentů, jež tvoří sféru jejich směny. Protože zboží ve světovém oběhu universálně rozvíjejí svou vlastní směnnou hodnotu, objevuje se jejich podoba, přeměněná ve zlato a stříbro, jako světové peníze. Takže tím, že národy majitelů zboží přetvářejí svou všestrannou výrobu a všeobecnou směnou zlato v adekvátní peníze, jeví se jim výroba a směna jen prostředkem, jak stáhnout peníze ve formě zlata a stříbra se světového trhu. Zlato a stříbro jakožto světové peníze jsou proto právě tak produktem všeobecného oběhu zboží, jako prostředkem dalšího rozšíření jeho okruhů. Jako za zády alchymistů tím, že chtěli dělat zlato, vyrostla chemie, tak tryskají za zády majitelů zboží tím, že se ženou za zbožím v jeho zakleté podobě, zdroje světového průmyslu a světového obchodu. Zlato a stříbro pomáhají vytvářet světový trh, neboť ve svém peněžním pojmu předjímají jeho existenci. Že tento kouzelný účinek zlata a stříbra není nijak omezen na dětská léta buržoasní společnosti, nýbrž nutně vyrůstá z převrácení (Verkehrung), v němž se nositelům světa zboží jeví jejich vlastní společenská práce, to dokazuje mimořádný vliv, jež má na světovou směnu objevení nových zlatonosných území v polovině XIX. století.

Jako se peníze vyvíjejí ve světové peníze, tak se majitel zboží vyvíjí v kosmopolitu. Kosmopolitický vztah mezi lidmi je původně jen jejich vztahem jakožto majitelů zboží. Zboží samo

o sobě je povzneseno nad jakékoli náboženské, politické, národnostní a jazykové hranice. Jeho všeobecnou řečí je cena a jeho společenstvím jsou peníze. Ale s rozvojem světových peněz v protikladu k národní minci rozvíjí se kosmopolitismus majitele zboží jako víra praktického rozumu v protikladu k tradičním náboženským, národním a jiným předsudkům, které brzdí výměnu látek mezi lidstvem. Právě tak, jako totéž zlato, které přistane v Anglii ve formě amerických eagles [„orlů“, desítidolarů], se tu stává sovereignem, po třech dnech obíhá v Paříži jako napoleon, po několika týdnech je najdeme v Benátkách jako dukát, ale vždy podržuje tutéž hodnotu, tak se stává majiteli zboží jasným, že národnost „is but the guinea's stamp“ [je jen znak guineje]. Vznesená idea, v níž se mu rozplývá celý svět, je idea trhu — *světového* trhu.¹

4. Vzácné kovy

Buržoasní výrobní proces se zmocňuje nejprve kovového oběhu jako hotově dochovaného orgánu, který se sice poněmáhle přetváří, avšak stále si uchovává svou základní konstrukci. Otázka, proč jako peněžní materiál slouží zlato a stříbro, a ne jiná zboží, přesahuje hranice buržoasní soustavy. Shrňme proto jen souhrnně nejpodstatnější hlediska.

Protože všeobecná pracovní doba sama připouští jen kvantitativní rozdíly, musí být předmět, který má být jejím specifickým vtělením, schopen představovat ryze kvantitativní rozdíly, takže se předpokládá totožnost, stejnorodost kvality. To je první podmínkou pro funkci zboží jako míry hodnot. Jestliže na příklad oceňuji všechna zboží ve volecích, kožích, obilí atd. musím je fakticky měřit v ideálním průměrném volu, v průměrné kůži, protože vůl se kvalitativně liší od vola, obilí od obilí a kůže od kůže. Naproti tomu zlato a stříbro jsou jako jednoduchá tělesa vždy sobě rovná a stejná jejich množství představují proto stejné

---

¹ *Montanari*: „Della Moneta“ (1683), tamtéž str. 40. „Vzájemný styk národů je tak rozprostřen po celém světě, že lze takřka říci, že se celý svět stal jediným městem, v němž se koná ustavičný trh všeho zboží a kde si každý člověk může prostřednictvím peněz, aniž opustil svůj domov, opatřit a užívat všeho, cokoli země, zvířata a lidská píle jinde vytvořily. Podivuhodný vynález.“

velké hodnoty.¹ Jinou podmínkou pro zboží, které má sloužit jako všeobecný ekvivalent, podmínkou, vyplývající přímo z funkce, že má představovat ryze kvantitativní rozdíly, je, aby se dalo rozřezat na libovolné díly a opět složit, takže početní peníze lze znázornit názorně pro smysly. Zlato a stříbro mají tyto vlastnosti ve vynikajícím stupni.

Jako oběživo mají zlato a stříbro proti jiným zbožím tu přednost, že jejich velké specifické váze, tomu, že v malém objemu představují relativně velkou tíži, odpovídá jejich ekonomická specifická váha, že totiž v malém objemu obsahují relativně mnoho pracovní doby, to jest velkou směnnou hodnotu. Tím je zajištěna snadnost dopravy, přenášení z jedné ruky do druhé a z jedné země do jiné, schopnost právě tak rychle se objevovat jako mizet — zkrátka hmotná pohyblivost, podmínka sine qua non [nezbytná podmínka] zboží, které má sloužit jako perpetuum mobile procesu oběhu.

Vysoká specifická hodnota vzácných kovů, trvanlivost, relativní nezníčitelnost, nepodléhání oxydaci na vzduchu, speciálně u zlata jeho nerozpustnost v kyselinách, vyjma v lučavce královské, všechny tyto přirozené vlastnosti činí vzácné kovy přirozeným materiálem tvorby pokladu. Proto Petr mučedník, který, jak se zdá, byl velkým milovníkem čokolády, podotýká o pytlích kakaa, které byly jedním z druhů mexických peněz: „Šťastné peníze, které poskytují lidskému pokolení sladký a výživný nápoj a chrání své nevinné majitele před pekelnou morovou ranou lakoty, protože je nelze ani zakopat, ani dlouho uschovávat.“ („De orbe novo.“)

Velký význam kovů vůbec uvnitř bezprostředního výrobního procesu souvisí s jejich funkcí výrobních nástrojů. Nehledě na jejich vzácnost činí velká měkkost zlato a stříbro ve srovnání se železem a dokonce i mědí (v kaleném stavu, v němž se jí používalo ve starověku) neschopným k takovému použití a zbavuje je proto do značné míry té vlastnosti, na níž spočívá užitná hodnota kovů vůbec. Právě tak, jako jsou neužitečné uvnitř bezprostředního výrobního procesu, tak se jeví postrada-

¹ „Kovy mají tu zvláštnost, že jedině v nich jsou všechny poměry redukovány na jediný, kterým je jejich kvantita, že neobdržely od přírody rozdílnou kvalitu, ať ve svém vnitřním složení, ať ve své vnější formě a zpracování.“ (Galiani: „Della Moneta“, str. 130.)

telnými jako existenční prostředky, jako předměty spotřeby. Každé jejich libovolné množství může proto vstoupit do společenského procesu oběhu, aniž se to nějak dotkne procesů bezprostřední výroby a spotřeby. Jejich individuální užitná hodnota se nedostává do konfliktu s jejich ekonomickou funkcí. Na druhé straně jsou zlato a stříbro nejen negativně zbytečné, to jest postradatelné předměty, nýbrž jejich estetické vlastnosti z nich činí přirozený materiál nádhery, ozdob, lesku, svátečních potřeb, zkrátka pozitivní formu přebytku a bohatství. Jeví se do jisté míry jako samorostlé světlo, dobývané z podsvětí, neboť stříbro odráží všechny světelné paprsky v jejich původní směsi, zlato jen nejvyšší potenci barvy, rudost. Ale smysl pro barvy je nejpopulárnější formou estetického smyslu vůbec. Etymologická souvislost názvů vzácných kovů v různých indogermánských jazycích se vzájemnými vztahy barev byla prokázána Jakobem Grimmem. (Viz jeho Dějiny německé řeči.)

Konečně schopnost zlata a stříbra k přeměně z formy mince do formy prutů, z formy prutů do formy přepychových předmětů a naopak, tedy jejich přednost před ostatními zbožími, že nejsou zaklety do jednou provždy dané, určité užitné formy, činí je přirozeným materiálem peněz, které musí ustavičně přecházet z jedné formy do druhé.

Příroda neprodukuje peníze, právě tak jako neprodukuje bankéře nebo směnečný kurs. Ale protože buržoasní výroba musí krystalizovat bohatství jako fetiše ve formě nějaké jednotlivé věci, jsou zlato a stříbro odpovídajícím vtělením bohatství. Zlato a stříbro nejsou svou povahou penězi, ale peníze jsou svou povahou zlatem a stříbrem. S jedné strany je stříbrný nebo zlatý peněžní krystal nejen produktem oběžného procesu, nýbrž ve skutečnosti jeho jediným zůstávajícím produktem. S druhé strany jsou zlato a stříbro hotovými přírodními produkty, a jsou produktem procesu oběhu bezprostředně právě tak jako přírodním produktem, neboť nejsou odloučeny růzností formy. Všeobecný produkt společenského procesu nebo společenský proces sám jako produkt je zvláštním přírodním produktem, kovem, vězícím v nitru země a z něho vykopatelným.¹

¹ Roku 760 vytáhla masa chudých lidí rýžovat zlatonosný říční písek jižně od Prahy a tři muži byli s to vytěžit za jeden den 3 marky zlata. V důsledku toho byl sběh k této „diggings“ [nalezištím zlata] a počet rukou, jež byly

Viděli jsme, že zlato a stříbro nemohou vyhovět požadavku, který je na ně jako na peníze kladen, aby byly vždy hodnotami stejné velikosti. Avšak mají, jak poznamenává už Aristoteles, hodnotu trvalejší velikosti než průměr ostatních zboží. Nehledě na všeobecný účinek zdražení nebo zlevnění vzácných kovů, mají zvláštní význam výkyvy hodnotového poměru zlata a stříbra, protože oba tyto kovy slouží na světovém trhu vedle sebe jako peněžní materiál. Čistě ekonomické důvody této změny hodnoty — výboje a jiné politické převrasy, které měly velký vliv na hodnotu kovů ve starém světě, působí jen lokálně a přechodně — nutno převést na změny v pracovní době, nutné k výrobě těchto kovů. Tato doba sama bude záviset na jejich relativní vzácnosti v přírodě, právě tak jako na větší nebo menší neshodnosti, s jakou se jich lze zmocnit jako ryzích kovů. Zlato je ve skutečnosti prvním kovem, který člověk objevuje. Jednak je příroda sama vytváří v ryzí krystalické formě, individualisované, chemicky nesloučené s jinými tělesy, čili jak říkali alchymisté, v panenském stavu; jednak přejímá sama příroda ve velkých říčních rýžovištích technologickou práci. K získání zlata jak říčního, tak z naplavenin, je tak od člověka třeba jen nejjednodušší práce, kdežto dobývání stříbra předpokládá důlní práci a vůbec poměrně vysoký rozvoj techniky. Přes jeho menší absolutní vzácnost je proto původní hodnota stříbra relativně větší než hodnota zlata. Strabonovo tvrzení, že u kteréhosi arabského kmene se dávalo 10 liber zlata za 1 libru železa a 2 libry zlata za 1 libru stříbra, se nezdá nikterak neuvěřitelné. Ale tou měrou, jak se rozvíjejí produktivní síly společenské práce a v důsledku toho se výrobek jednoduché práce zdražuje proti výrobku složité práce a tou měrou, jak je zemská kůra všestranněji prolamována a původní povrchové zdroje těžby zlata vysychají, klesá hodnota stříbra proti hodnotě zlata. A konečně na určitém stupni rozvoje technologie a dopravních prostředků bude padat na váhu objevení nových zlatonosných a stříbronosných zemí. Ve staré Asii byl poměr zlata a stříbra jako 6 : 1 nebo 8 : 1; tento druhý poměr platil v Číně a Japonsku ještě na počátku XIX. století; 10 : 1, poměr v době Xenofontově, možno považovat za průměrný poměr pro střední období staro-

---

odňaty zemědělství, tak velký, že příštího roku byla země postižena hladomorem. (Viz *M. G. Körner*: „Abhandlung von dem Altertum des böhmischen Bergwerks“, Schneeberg 1758.)

věku. Exploatace španělských stříbrných dolů Karthagem a později Římem působila ve starověku asi tak, jako objevení amerických dolů v novodobé Evropě. Pro dobu římského císařství možno vzít za přibližné průměrné číslo 15 nebo 16 : 1, ačkoli v Římě se často setkáváme s ještě hlubším znehodnocením stříbra. Tých pohyb, začínající relativně nízkou hodnotou zlata a končící poklesem hodnoty stříbra, opakuje se v pozdějším období, které trvá od středověku až po nejnovější dobu. Jako za doby Xenofontovy činí průměrný poměr ve středověku 10 : 1 a mění se v důsledku objevení amerických dolů opět v poměr 16 nebo 15 : 1. Objevení australských, kalifornských a kolumbijských zlatých zdrojů činí pravděpodobným další pokles hodnoty zlata.¹

C. THEORIE O OBĚŽIVU A PENĚŽÍCH

Jako všeobecná chtivost zlata hnala národy a knížata v XVI. a XVII. století, v dětském období novodobé buržoasní společnosti, k zámořským křížovým výpravám za zlatým grálem,² tak prohlašovali první vykladači novodobého světa, původci monetární soustavy, jejíž je merkantilní soustava jen jednou varian-

¹ Dosud se australské atd. objevy ještě nedotkly hodnotového poměru mezi zlatem a stříbrem. Opačná tvrzení Michela Chevaliera mají právě takovou cenu jako socialismus tohoto ex-saint simonovce. Záznamy stříbra na londýnském trhu dokazují ovšem, že průměrná cena stříbra ve zlatě stojí během let 1850—1858 o necelá 3 procenta výše než během období 1830—1850. Ale tento vzestup je třeba jednoduše vysvětlit asijskou poptávkou po stříbrě. Během let 1852—1858 se cena stříbra v jednotlivých letech a měsících mění jen s touto poptávkou, vůbec ne s dodávkou zlata z nově objevených zdrojů. Toto je přehled cen stříbra ve zlatě na londýnském trhu:

Cena stříbra za unci:

Rok	Březen	Červenec	Listopad
1852	61 ¹ / ₈ pence	60 ¹ / ₄ pence	61 ⁷ / ₈ pence
1853	61 ³ / ₈	61 ¹ / ₂	61 ⁷ / ₈
1854	61 ⁷ / ₈	61 ³ / ₄	61 ¹ / ₂
1855	60 ⁷ / ₈	61 ¹ / ₂	60 ⁷ / ₈
1856	60	61 ¹ / ₄	62 ¹ / ₈
1857	61 ³ / ₄	61 ³ / ₈	61 ¹ / ₈
1858	61 ³ / ₈		

² Marxova poznámka v jeho exempláři této knihy: „Zlato je podivuhodná věc! Kdo je má, je páneš všeho, co si přeje. Pomocí zlata lze i duše dostat do ráje.“ (Kolumbus v jednom dopise z Jamaiky, 1503.) (Pozn. red.)

tou, zlato a stříbro, to jest peníze, za jediné bohatství. Správně vysvětlili, že buržoasní společnost je povolána k tomu „dělat peníze“, tedy se stanoviska jednoduchého oběhu zboží tvořit věčný poklad, který nesežerou ani moli, ani rez. Proti monetární soustavě nelze namítat, že tuna železa v ceně 3 libry št. má právě takovou velikost hodnoty jako 3 libry št. zlata. Nejde tu o velikost směnné hodnoty, nýbrž o její adekvátní formu. Jestliže monetární a merkantilní soustava vyznačuje světový obchod a jednotlivá odvětví národní práce, vyústující bezprostředně ve světový obchod, jako jediné pravé zdroje bohatství čili peněz, nutno uvážit, že v oné epoše největší část národní výroby ještě vžela ve feudálních formách a byla pro výrobce samy bezprostředním zdrojem obživy. Výrobky se z největší části nepřeměňovaly ve zboží a tudíž v peníze, vůbec nevcházely do všeobecné společenské výměny látek, nejevily se proto jako zpředmětnění všeobecné abstraktní práce a netvořily ve skutečnosti buržoasní bohatství. Peníze jako účel oběhu jsou směnnou hodnotou čili abstraktním bohatstvím, a ne nějakým hmotným elementem bohatství, jakožto určující účel a hnací motiv výroby. Jak to odpovídalo předstupni buržoasní výroby, drželi se tito zneuznaní proroci hutné, hmatatelné a lesknoucí se formy směnné hodnoty, její formy všeobecného zboží v protikladu ke všem zvláštním zbožím. Vlastní buržoasní ekonomickou sférou tehdejší doby byla sféra oběhu zboží. S hlediska této elementární sféry posuzovali proto celý spletitý proces buržoasní výroby a zaměňovali peníze s kapitálem. Neutuchající boj novodobých ekonomů proti monetární a merkantilní soustavě pochází z větší části z toho, že tato soustava hrubě naivní formou vyžvatlává tajemství buržoasní výroby, to, že je plně ovládána směnnou hodnotou. Ricardo poznamenává kdesi, i když k nesprávnému praktickému účelu, že i v dobách hladu se dováží obilí ne proto, že národ hladoví, nýbrž proto, že na tom obchodník s obilím vydělává. Ve své kritice monetární a merkantilní soustavy tedy politická ekonomie chybuje, jestliže tuto soustavu osočuje jako pouhou iluzi, jen jako nesprávnou teorii a nepoznává v ní barbarskou formu svého vlastního základního předpokladu. Nadto podržuje tato soustava nejen historické oprávnění, nýbrž má uvnitř určitých sfér novodobé ekonomie i plné domovské právo. Na všech stupních buržoasního výrobního procesu, kde bohatství na sebe bere elementární formu

zboží, bere na sebe směnná hodnota elementární formu peněz a ve všech fázích výrobního procesu se bohatství vždy znovu na okamžik vrací do všeobecné elementární formy zboží. Dokonce i v nejrozvinutější buržoasní ekonomii nejsou specifické funkce zlata a stříbra jakožto peněz na rozdíl od jejich funkce oběživa a v protikladu ke všem ostatním zbožím rušeny, nýbrž jen omezo-
vovány, a tedy monetární a merkantilní soustava podřezují své oprávnění. Katolická skutečnost, že zlato a stříbro stojí proti ostatním světským zbožím jako bezprostřední vtělení společenské práce a tudíž jako bytí abstraktního bohatství, uráží ovšem protestantský point d'honneur [cit pro čest] buržoasní ekonomie a ta z obavy před předsudky monetární soustavy na dlouhou dobu ztratila soudnost o jevech oběhu peněz, jak ukáže další výklad.

V protikladu k monetární a merkantilní soustavě, které znají peníze jen v jejich určitosti formy jako krystalický produkt oběhu, bylo zcela v pořádku, že je klasická ekonomie chápala především v jejich plynulé formě jako formu směnné hodnoty, vytvářející se uvnitř metamorfosy zboží samé a opět mizející. Jako je proto oběh zboží chápán výhradně ve formě $Z - P - Z$ a tato opět výhradně v určitosti jednoty procesu prodeje a koupě, jsou peníze uznávány ve své určitosti formy jako oběživo proti jejich určitosti formy jako peníze. Je-li oběživo samo ve své funkci mince izolováno, přeměňuje se, jak jsme viděli, ve známku hodnoty. Protože se však klasická ekonomie nejprve setkala s kovovým oběhem jako vládnoucí formou oběhu, chápe kovové peníze jako minci a kovovou minci jako pouhou známku hodnoty. V souhlase se zákonem oběhu známek hodnoty se tak razí these, že ceny zboží závisí na mase obíhajících peněz, a ne naopak masa obíhajících peněz na cenách zboží. Tento názor nacházíme více méně naznačen u italských ekonomů XVII. století, brzy potvrzován, brzy popírán *Lockem* a určitě rozvinut „Spectatorem“ (v čísle z 19. října 1711), *Montesquieuem* a *Humem*. Ježto *Hume* je zdaleka nejvýznačnějším představitelem této theorie v XVIII. století, začneme s ním svůj přehled.

Za určitých předpokladů zvětšení nebo zmenšení množství at obíhajících kovových peněz, at obíhajících známek hodnoty, působí zdánlivě *rovnoměrně* na ceny zboží. Klesá-li nebo stoupá *hodnota* zlata nebo stříbra, v němž jsou oceňovány směnné hod-

noty zboží jako ceny, stoupají nebo klesají *ceny*, protože se změnila jejich míra hodnoty, a obíhá více nebo méně zlata a stříbra jako mince, protože ceny stouply nebo klesly. Ale viditelným jevem je změna cen, při nezměněné směnné hodnotě zboží, se zvětšeným nebo zmenšeným množstvím oběživa. Na druhé straně, klesá-li nebo stoupá množství obíhajících známek hodnoty nad jejich nutnou hladinu nebo pod ni, jsou na ni násilně redukovány poklesem nebo vzestupem cen zboží. V obou případech se zdá, že týž účinek je vyvolán touž příčinou, a na tomto zdání *Hume* setrval.

Každé vědecké zkoumání poměru počtu oběživa a pohybu cen zboží musí vyjít z předpokladu, že hodnota peněžního materiálu je dána. *Hume* naproti tomu zkoumá výhradně epochy revoluce v míře vzácných kovů samých, tedy revoluce v míře hodnot. Stoupaní cen zboží současně se zvětšením množství kovových peněz od doby objevu amerických dolů tvoří historické pozadí jeho theorie, jako je polemika proti monetární a merkantilní soustavě jejím praktickým motivem. Přísun vzácných kovů se ovšem může zvětšit při nezměněných výrobních nákladech. Na druhé straně se snížení jejich hodnoty, to jest pracovní doby nutné k jejich výrobě bude zprvu ukazovat jen ve zvětšení jejich přísunu. Tedy, říkali později *Humovi* žáci, zmenšená hodnota vzácných kovů se projevuje v rostoucí mase oběživa a rostoucí masa oběživa ve stoupaní cen zboží. Ale ve skutečnosti roste jen cena vyvážených zboží, která se směňují za zlato a stříbro jako za zboží a ne jako za oběživo. Tak cena těchto zboží, jež jsou oceňována ve zlatě a stříbře snížené hodnoty, stoupá proti všem ostatním zbožím, jejichž směnná hodnota je nadále oceňována ve zlatě a stříbře podle měřítka jejich dřívějších výrobních nákladů. Toto dvojí oceňování směnných hodnot zboží v téže zemi může být ovšem jen dočasné a ceny ve zlatě nebo stříbře se musejí vyrovnat v proporcích, určených směnnými hodnotami samými, takže nakonec směnné hodnoty všech zboží budou oceňovány podle nové hodnoty peněžního materiálu. Vývoj tohoto procesu sem nepatří, právě tak jako způsob, jak se směnná hodnota zboží vůbec prosazuje uprostřed kolísání tržních cen. Ale že toto vyrovnávání je v méně vyvinutých epochách buržoasní výroby velmi povolné a zabírá dlouhá období, nikdy však nedrží krok s rozmnožováním obíhajících hotovostí, to pádně dokázala nová kri-

tická zkoumání o pohybu cen zboží v XVI. století.¹ Je naprosto nemístné, jestliže se Humovi žáci odvolávají na stoupání cen v antickém Římě v důsledku dobytí Makedonie, Egypta a Malé Asie. Náhlé a násilné převádění nahromaděných peněžních pokladů z jedné země do druhé, které je charakteristické pro starý svět, dočasné snížení výrobních nákladů u vzácných kovů pro některou zemi jednoduchým procesem drancování se nedotýkají imanentních zákonů oběhu peněz, právě tak jako se bezplatné rozdávání egyptského a sicilského obilí v Římě nedotklo obecného zákona, jímž se řídí cena obilí. Humovi, právě tak jako ostatním spisovatelům XVIII. století, chyběl materiál, nutný k podrobnému prozkoumání oběhu peněz, jednak utříděné dějiny cen zboží, jednak oficiální a běžná statistika o rozpínání a smršťování oběživa, o přílivu a odlivu vzácných kovů atd.; takový materiál vzniká vůbec teprve s plně vyvinutým bankovníctvím. Humova teorie oběhu se shrnuje do těchto thesů: 1. Ceny zboží v dané zemi jsou určeny masou peněz (reálných nebo symbolických), které v této zemi jsou; 2. Peníze obíhající v dané zemi zastupují všechna zboží, která v této zemi jsou. Tou měrou, jak roste počet zástupců, to jest peněz, připadá více nebo méně zastupované věci na jednotlivého zástupce; 3. zvětšuje-li se množství zboží, pak klesá jejich cena, čili hodnota peněz stoupá. Zvětšuje-li se množství peněz, pak naopak vzrůstá cena zboží a hodnota peněz klesá.²

„Drahota věcí,“ praví Hume, „v důsledku přebytku peněz je na škodu každému existujícímu obchodu, neboť dovoluje chudším zemím podbízet bohatší na všech cizích trzích.“³ „Nemůže mít žádný účinek, dobrý ani špatný, pozorujeme-li národ sám o sobě, je-li po ruce hodně nebo málo mincí k počítání nebo zastupování zboží, právě tak, jako by se nezměnila bilance kupcova, kdyby v účetnictví používal místo arabského způsobu počítání, který vyžaduje málo číslic, římského, který jich potřebuje větší počet. Vždyt větší množství peněz, tak jako římské početní znaky,

¹ Tuto povlovnost ostatně Hume připouští, ačkoli neodpovídá jeho zásadě. Viz *David Hume*: „Essays and Treatises on several Subjects.“ Vyd. Londýn 1777, sv. 1, str. 300.

Srovn. *Steuart*, „An Inquiry into the Principles of Political Economy etc.“, sv. I, str. 394–400.

² *David Hume*, „Essays etc.“, str. 300.

je spíše nepohodlné a stojí více námahy jak při úschově, tak při přepravě.¹ Aby vůbec něco dokázal, musel by Hume ukázat, že v *dané* soustavě početních znaků nezávisí množství použitých číslic na velikosti hodnoty čísel, nýbrž velikost hodnoty čísel naopak na množství použitých znaků. Je velmi správné, že v tom není žádná přednost oceňovat čili „počítat“ hodnoty zboží ve zlatě nebo stříbře, jejichž hodnota klesla, a proto se vzrůstem sumy hodnot obíhajících zboží pokládaly národy vždy za pohodlnější počítat ve stříbře než v mědi a ve zlatě než ve stříbře. V té míře, jak národy bohatly, přeměňovaly méně cenné kovy v pomocnou minci a cennější v peníze. Na druhé straně Hume zapomíná, že k počítání hodnot ve zlatě a stříbře není třeba mít ani zlato, ani stříbro „po ruce“. Početní peníze a oběživo mu spadají vjedno a obě jsou mince (coin). Protože změna hodnoty míry hodnot čili vzácných kovů, které fungují jako početní peníze, způsobuje, že stoupají nebo klesají ceny zboží a tedy také masa obíhajících peněz při nezměněné rychlosti oběhu, vyvozuje Hume, že stoupaní nebo klesání cen zboží závisí na množství obíhajících peněz. To, že v XVI. a XVII. století se nejen zvětšilo množství zlata a stříbra, nýbrž současně se snížily jejich výrobní náklady, mohl Hume vidět z toho, že byly zavírány evropské doly. V XVI. a XVII. století stouply v Evropě ceny zboží spolu s masou dovezeného amerického zlata a stříbra; tedy ceny zboží jsou v každé zemi určeny masou zlata a stříbra, které v této zemi jsou. To byl Humův první „nutný důsledek“.² V XVI. a XVII. století nestoupaly ceny rovnoměrně s přibýváním vzácných kovů; uplynulo více než půl století, než se ukázala *nějaká* změna v cenách zboží, a i pak to trvalo ještě dlouho, než byly směnné hodnoty zboží všeobecně oceňovány podle snížené hodnoty zlata a stříbra, tedy než revoluce zasáhla všechny ceny zboží. Tedy, dovozuje Hume, který zcela v rozporu se základními thesemi své filosofie jednostranně zkoumané skutečnosti nekriticky přeměňuje ve všeobecné poučky, tedy cena zboží čili hodnota peněz není určena absolutním množstvím peněz, které jsou v některé zemi, nýbrž spíše množstvím zlata a stříbra, které skutečně vchází do oběhu; ale nakonec musí být všechno zlato a stříbro, které je

---

¹ David Hume, „Essays etc.“, str. 303.

² Tamtéž.

v nějaké zemi, pohlceno oběhem jako mince.¹ Je jasné, že mají-li zlato a stříbro vlastní hodnotu, může — nehledě k ostatním zákonům oběhu — obíhat jen dané množství zlata a stříbra jako ekvivalent pro danou sumu hodnot zboží. Jestliže tedy musí každé množství zlata a stříbra, které je náhodou v nějaké zemi, vstoupit do směny zboží jako oběživo bez ohledu na sumu hodnot zboží, pak nemají zlato a stříbro žádnou imanentní hodnotu a nejsou proto fakticky skutečnými zbožními. To je Humův třetí „nutný důsledek“. Nechává vstupovat do procesu oběhu zboží bez ceny a zlato a stříbro bez hodnoty. Proto také nikdy nemluví o hodnotě zboží a o hodnotě zlata, nýbrž o jejich vzájemném množství. Už Locke řekl, že prý zlato a stříbro mají pouze domnělou či podmíněnou hodnotu; to je první hrubá forma protikladu k tvrzení monetární soustavy, že jedině zlato a stříbro mají opravdovou hodnotu. Že peněžní bytí zlata a stříbra vyvěrá pouze z jejich funkce ve společenském směnném procesu, je vykládáno tak, že vděčí za svou hodnotu a tudíž i za velikost své hodnoty společenské funkci.² Zlato a stříbro jsou tedy věci bez hodnoty, ale uvnitř procesu oběhu dostávají fiktivní velikost hodnoty jako *představitelé zboží*. Tímto procesem se neproměňují v peníze, nýbrž v hodnotu. Tato jejich hodnota je určována proporcí mezi jejich vlastním množstvím a množstvím zboží, takže se obě množství musejí krýt. Kdežto tedy Hume nechává zlato a stříbro vstupovat do světa zboží jako ne-zboží, přeměňuje je naopak, jakmile se objevují v určitosti formy mince, v pouhá zboží, která se prostým výměnným obchodem směňují za jiná zboží. Kdyby se ovšem svět zboží skládal z jediného zboží, na příklad z jednoho milionu kvarterů obilí, pak by bylo velmi jednoduché představit

---

¹ „Je jasné, že ceny nezávisí tolik na absolutním množství zboží a absolutním množství peněz, které jsou v některé zemi, jako na množství zboží, které přichází nebo může přijít na trh, a na penězích, které obíhají. Jsou-li ražené peníze zavírány do truhly, je to vůči cenám totéž, jako kdyby byly zničeny; jestliže je zboží nahromaděno ve skladech a na sýpkách, má to stejný účinek. Ježto peníze a zboží v těchto případech se nikdy nesejdou, nemohou navzájem na sebe působit. Celek cen nakonec dosahuje *správného poměru k novému množství kovových peněz, jež jsou v zemi.*“ („Essays and Treatise on several Subjects“, str. 303, 307, 308.)

² Marxova poznámka v jeho exempláři této knihy: „Viz, co říká *Law a Franklin* o doplňkové hodnotě (Surpluswert), kterou prý zlato a stříbro dostávají za své funkce peněz. Též *Forbonnais*. (Pozn red.)

si, že se jeden kvarter vyměňuje za dvě unce zlata, jsou-li po ruce dva miliony uncí zlata, a za 20 uncí zlata, je-li po ruce 20 milionů uncí zlata, že tedy cena zboží a hodnota peněz stoupají nebo klesají nepřímou úměrně k množství peněz, které je po ruce.¹ Ale svět zboží se skládá z nekonečně rozličných užitečných hodnot, jejichž relativní hodnota není nikterak určena jejich relativním množstvím. Jak si tedy Hume představuje tuto výměnu mezi masami zboží a masou zlata? Spokojuje se s nesmyslnou a nejasnou představou, že každé zboží se vyměňuje jako alikvotní díl celkové masy zboží za příslušný alikvotní díl masy zlata. Pohyb zboží, probíhající ve formě procesu a vyvěrající z protikladu mezi směnnou a užitnou hodnotou, který je obsažen ve zboží a který se jeví v oběhu peněz a krystalisuje v různých určitostech jejich formy, tedy vymizel a na jeho místo vstoupilo domnělé mechanické vyrovnání mezi masou váhy vzácných kovů, které jsou v dané zemi, a současně existující masou zboží.

Sir *James Steuart* zahajuje své zkoumání o minci a penězích zevrubnou kritikou Huma a Montesquieua.² Je ve skutečnosti první, kdo klade otázku: Je množství obíhajících peněz určeno cenami zboží, nebo jsou ceny zboží určeny množstvím obíhajících peněz? Ačkoli je jeho výklad zatemněn fantastickým názorem o míře hodnot a vůbec jeho neurčitou představou o směnné hodnotě a přežitky merkantilní soustavy, objevuje podstatné určitosti forem peněz a obecné zákony oběhu peněz, protože nestaví mechanicky zboží na jednu stranu a peníze na druhou, nýbrž fakticky rozvíjí různé funkce z různých momentů směny zboží samé. „Použití peněz pro vnitřní oběh se dá shrnout do dvou hlavních bodů: placení toho, co kdo dluží, a kupování toho, co kdo potřebuje; obojí dohromady tvoří poptávku po hotových penězích (ready money demands)... Stav obchodu, manufaktury, způsobu života a obvyklých výdajů obyvatelstva dohromady řídí a určují rozsah poptávky po hotových penězích, to jest masu zcizování. Aby bylo lze uskutečnit tuto rozmanitost plateb, je k tomu zapotřebí určité části peněz. Pokud jde o tuto část, může se zvětšovat nebo zmenšovat podle okolností, ačkoli množství

¹ Marxova poznámka v jeho exempláři této knihy: „Tato fikce se doslova vyskytuje u Montesquieua.“ (*Pozn. red.*)

² *Steuart*: „An Inquiry into the Principles of Political Economy etc.“, sv. 1, str. 394-400.

zcizování zůstává totéž... V každém případě může oběh nějaké země vstřebat jen určité množství peněz.¹ „Tržní cena zboží je určována spleťou operací poptávky a konkurence (demand and competition), které jsou naprosto nezávislé na masě zlata a stříbra, která v nějaké zemi je. Co se tedy stane se zlatem a stříbrem, jehož není zapotřebí jako mince? Je hromaděno jako poklad nebo zpracováváno jako materiál přepychových předmětů. Klesla-li by masa zlata a stříbra pod hladinu nutnou k oběhu, nahrazuje se symbolickými penězi nebo jinými pomocnými prostředky. Jestliže příznivý směněčný kurs přivádí do země přebytek peněz a zároveň zastavuje poptávku po jejich odeslání do ciziny, jsou často házeny do truhlic, kde jsou právě tak neúčinné, jako kdyby ležely v dolech.“² Druhý *Steuartem* objevený zákon je zpětný tok oběhu, založeného na úvěru, k svému výchozímu bodu. A konečně vysvětluje, jaké účinky vyvolává různost úrokové míry v různých zemích na mezinárodní odliv a příliv vzácných kovů. Oba tyto body zde jen naznačujeme pro úplnost, ježto jsou našemu tematiku jednoduchého oběhu vzdáleny.³ Sym-

¹ *James Steuart*, „An Inquiry etc.“, sv. 2, str. 377–379 porůznu.

² Tamtéž, str. 379–380 porůznu.

³ „Dodatečně mince se uzamknou nebo se přemění ve stříbrné nádoby... Pokud jde o papírové peníze, jakmile splnily první účel, uspokojit potřebu toho, kdo si je vypůjčil, vrátí se zpět k dlužníkovi a jsou realizovány... Proto at se tedy kovové peníze v zemi rozmnožují nebo ztenčují v jakkoli velké proporcii, zboží se budou zdražovat nebo zlevňovat podle zásad poptávky a konkurence, a ty budou vždy záviset na sklonech těch, kdo mohou dát majetek nebo nějakou jinou protihodnotu, ale nikdy na množství mincí, které mají... Ať je tedy množství kovových peněz v zemi jakkoli nízké, dokud je v zemi reálný majetek jakéhokoli druhu a konkurence ve spotřebě mezi těmi, kdož jej mají, ceny budou vysoké ať již prostřednictvím výměnného obchodu, symbolických peněz, vzájemných plateb a *tistce* jiných vynálezů... Má-li tato země styk s jinými národy, musí tu být proporce mezi cenami mnoha druhů zboží v tuzemsku i v zahraničí a náhlé rozmnožení nebo zmenšení kovových peněz, za předpokladu, že by mohlo *samo od sebe* vyvolat zvýšení nebo snížení cen, by bylo ve svých účincích *omezeno* cizí konkurencí.“ *Steuart*: „An Inquiry into the Principles of Political Economy etc.“, sv. 1, str. 400–402. „Oběh peněz v každé zemi musí být přizpůsoben výdělečné činnosti obyvatelů, kteří vyrábějí zboží, přicházející na trh... Proto jestliže množství mincí v zemi klesne pod proporcii, která odpovídá cenám průmyslových výrobků, nabízených na prodej, je hledáno útočiště u vynálezů, jako jsou symbolické peníze, aby se za ně opatřila náhrada. Avšak vyjde-li najevo, že kovové peníze stouply nad proporcii, která odpovídá rozsahu výroby, nebude to mít žádný účinek na zvyšování cen, ani nevstoupí do oběhu: *budou se hromadit v pokladech*...“

bolické peníze nebo úvěrové peníze — Stuart ještě nerozlišuje obě tyto formy peněz — mohou nahradit vzácné kovy jako kupní prostředek nebo jako platidlo ve vnitřním oběhu, ale ne na světovém trhu. Proto papírové peníze jsou peníze společnosti (money of the society), kdežto zlato a stříbro jsou peníze světa (money of the world).¹

Je zvláštností národů s „historickým“ vývojem ve smyslu historicko-právní školy, že ustavičně zapomínají na své vlastní dějiny. Ačkoli tudíž sporná otázka o poměru mezi cenami zboží a množstvím oběživa během tohoto půlstoletí neustále znepokojuje parlament a vyvolala v Anglii tisíce velkých i malých pamfletů, zůstal Stuart ještě více „mrtvým psem“, než se zdál Spinoza Mosesu Mendelsohnovi za časů Lessingových. Dokonce i nejnovější dějepisec „currency“ (oběživa), Maclaren, proměňuje Adama Smitha ve vynálezce steuartovské teorie, tak jako Ricarda ve vynálezce humeovské.² Avšak zatím co Ricardo Humovu teorii zpracoval, zaznamenává Adam Smith výsledky Steuartových bádání jako mrtvé skutečnosti. *Adam Smith* použil svého skotského přísloví o tom, že „vydělal-li jste trochu, bude často snadné vydělat mnoho“, také na duševní bohatství a zatajil proto s malichernou starostlivostí prameny, jimž vděčí za to málo, z čeho dělá opravdu mnoho. Nejednou dává přednost tomu

---

Ať je množství peněz v zemi jakkoli velké ve srovnání s ostatním světem, nemůže zůstat v oběhu nic kromě množství, které je přibližně úměrné spotřebě bohatých a práci a výdělečné činnosti chudých obyvatel“, a tato proporce není určena „množstvím peněz, které fakticky jsou v zemi“ (Tamtéž, str. 403 — 408 porůznu.) „Všechny země se budou snažit vrhnout své hotové peníze, které nejsou nezbytné pro jejich vlastní oběh, do oné země, kde je úrok z peněz proti jejich vlastnímu vysoký.“ (Tamtéž, sv. 2, str. 5.) „Nejbohatší země v Evropě může být nejchudší na obíhající kovové peníze.“ („An Inquiry into the Principles of Political Economy etc.“, sv. 2, str. 6.) — Viz polemiku proti Steuartovi u Arthura Younga. [Poslední věta je Marxova poznámka v jeho exempláři této knihy.]

¹ *Stuart*, tamtéž, sv. 2, str. 370. Louis Blanc proměňuje „money of the society“, což není nic jiného než tuzemské, národní peníze, v socialistické peníze, což není vůbec nic, a z Jeana Lawa důsledně dělá socialistu. (Viz jeho první svazek Dějin francouzské revoluce.)

² *Maclaren*: „History of the Currency“, Londýn 1858, str. 43 n. Vlastenectví svedlo jednoho předčasně zemřelého německého spisovatele (Gustava Julíuse) k tomu, že postavil starého Büsche jako autoritu proti ricardovské škole. Ctihodný Büsch převedl Steuartovu geniální angličtinu do hamburského nářečí a znešvařil jeho originál, jak dalece to jen bylo možné.

ulomit otázce hrot tam, kde by ho ostrá formulace nutila zúčtovat se svými předchůdci. Tak v teorii peněz. Mlčky přejímá Steuartovu teorii, vypráví-li, že zlata a stříbra, které jsou v některé zemi, je zčásti použito jako mince, zčásti je nahromaděno jako rezervní fond pro obchodníky v zemích, kde nejsou banky, nebo jako bankovní rezervy v zemích s úvěrovým oběhem, zčásti slouží jako poklad k vyrovnání mezinárodních platů a zčásti je zpracováváno na přepychové předměty. Otázku množství obíhající mince mlčky odsunuje, neboť pojednává o penězích zcela nesprávně jako o pouhém zboží.¹ Jeho vulgarisátor, suchopárný J. B. Say, kterého Francouzi přezvali prince de la science [knížetem vědy], jako přezval Johann Christoph Gottsched svého Schönaicha Homérem a Pietro Aretino sebe sama na terror principum [postrach knížat] a lux mundi [světlo světa], s velkou důležitostí povýšil toto ne zcela naivní nedopatření Adama Smitha na dogma.² Ostrá polemika proti ilusím merkantilní soustavy zabránila ostatně Adamu Smithovi chápat jevy kovového oběhu objektivně, kdežto jeho názory o úvěrových penězích jsou originální a hluboké. Tak jako v teoriích XVIII. století o zkamenělinách neustále probíhá spodní proud, vyvěrající z kritických nebo apologetických ohledů na biblickou tradici o potopě světa, tak se skrývá za všemi peněžními teoriemi XVIII. století tajné zápolení s monetární soustavou, strašidlem, jež stálo u kolébky buržoasní ekonomie a stále ještě vrhalo svůj stín na zákonodárství.

Bádání o penězích nebyla v XIX. století bezprostředně podnícena jevy kovového oběhu, nýbrž spíše jevy oběhu bankovek. Ke kovovému oběhu se vraceli jen proto, aby odhalili zákony oběhu bankovek. Zastavení výměny bankovek za zlato u Anglické banky od roku 1797, stoupání cen mnoha zboží, jež nato následovalo, pokles mincovní ceny zlata pod jeho tržní cenu a znehodnocení bankovek, zejména od roku 1809, to vše bylo bezprostřed-

¹ Marxova poznámka v jeho exempláři této knihy: „To není přesné. Na několika místech tento zákon naopak vyslovuje správně.“ (Pozn. red.)

² Rozdíl mezi „currency“ a „money“, to je mezi oběživem a penězi, nenajdeme proto v díle „Wealth of Nations“. Oklamán zdánlivou nezaujatostí Adama Smitha, který znal velmi dokonale svého Huma a Steuarta, podotýká ctěný Maclaren: „Teorii o závislosti cen na množství oběživa nebyla dosud věnována pozornost; a doktor Smith, stejně jako pan Locke“ (Locke kolísá ve svém názoru) „nepovažují kovové peníze za nic jiného než za zboží.“ (Maclaren: „History of the Currency“ str. 44.)

ním praktickým podnětem k boji stran v parlamentě a k theoretickému turnaji mimo něj, při čemž oba byly vedeny stejně vášnivě. Historickým pozadím debaty byly dějiny papírových peněz v XVIII. století, fiasko Lawovy banky a znehodnocování provinčních bankovek anglických kolonií v Severní Americe od počátku až do poloviny XVIII. století, které kráčelo ruku v ruce s rostoucím množstvím známek hodnoty; později pak papírové peníze (continental bills) zákonně vnučené ústřední americkou vládou během války za nezávislost a konečně experiment s francouzskými asignáty, provedený v ještě větším měřítku. Většina anglických spisovatelů tehdejší doby zaměňuje oběh bankovek, který je určován zcela jinými zákony, s oběhem známek hodnoty nebo státních papírů s nuceným kursem; předstírajíce, že vysvětlují jevy tohoto nuceného oběhu ze zákonů kovového oběhu, odvozují ve skutečnosti naopak zákony kovového oběhu z jevů nuceného oběhu. Přeskočíme všechny ty početné spisovatele období let 1800—1809 a obrátíme se hned k Ricardovi, jednak proto, že shrnuje své předchůdce a ostřeji formuluje jejich názory, jednak proto, že podoba, kterou dal theorii peněz, ovládá až do této chvíle anglické bankovní zákonodárství. Ricardo, jako jeho předchůdci, si plete oběh bankovek čili úvěrových peněz s oběhem pouhých známek hodnoty. Nejdůležitějším faktem je pro něho znehodnocení papírových peněz a současné stoupání cen zboží. Čím byly pro Huma americké doly, tím byly pro Ricarda tiskařské lisy na papírové peníze na Threadneedle street a on sám na jednom místě výslovně ztotožňuje oba tyto činitele. Jeho první spisy, zabývající se jen otázkou peněz, spadají do doby nejprudší polemiky mezi Anglickou bankou, na jejíž straně stáli ministři a válečná strana, a jejími protivníky, kolem nichž se seskupila parlamentní oposice, whigové a mírová strana. Tyto spisy byly přímými předchůdci proslulé zprávy výboru o zlatých prutech (bullion-committee) z roku 1810, která přejímá Ricardovy názory.¹ Ta podivná okolnost, že Ricardo a jeho přívrženci, kteří prohlašují peníze za pouhou známku hodnoty, se nazývají bullionisté (zastánci zlatých prutů), nepochází jen od názvu

¹ *David Ricardo*: „The high Price of Bullion, a Proof of the Depreciation of Banknotes.“ 4. vydání, Londýn 1811. (První vydání vyšlo roku 1809.) Dále: „Reply to Mr. Bosanquets practical Observations on the Report of the Bullion Committee“, Londýn 1811.

tohoto výboru, nýbrž od samého obsahu Ricardovy nauky. Ve svém díle o politické ekonomii Ricardo opakuje a dále rozvádí tytéž názory, ale nikde nezkoumá peníze samy o sobě tak, jako to učinil se směnnou hodnotou, ziskem, rentou atd.

Ricardo nejprve určuje hodnotu zlata a stříbra, jakož i hodnotu všech ostatních zboží, množstvím pracovní doby v nich zpředmětněné.¹ Ve zlatě a stříbře jakožto zbožích určité hodnoty jsou měřeny hodnoty všech ostatních zboží.² Množství oběživa v nějaké zemi je tak určeno hodnotou měrné jednotky peněz na jedné straně a sumou směnných hodnot zboží na druhé straně. Toto množství je modifikováno ekonomikou ve způsobu placení.³ Ježto tímto způsobem množství, v jakém mohou obíhat peníze dané hodnoty, má už určitou velikost a hodnota peněz se uvnitř oběhu projevuje jen v jejich množství, mohou je v oběhu nahrazovat pouhé známky hodnoty peněz, jsou-li vydány v proporcii určené jejich hodnotou; a skutečně, „obíhající peníze jsou v nejdokonalším stavu, skládají-li se výhradně z papírových peněz, které mají stejnou hodnotu jako zlato, jež mají představovat.“⁴ Až dosud tedy určuje Ricardo, za předpokladu, že hodnota peněz je dána, množství oběživa cenami zboží, a peníze jako známka hodnoty jsou mu známkou určitého množství zlata, nikoli, jako je tomu u Huma, představitelem zboží, který nemá hodnotu.

Kde Ricardo náhle odbočuje od přímého postupu svého výkladu a upadá do opačných názorů, obrací se ihned k mezinárodnímu oběhu vzácných kovů a zamotává tak problém tím, že do něho vnáší cizí hlediska. Sledujeme-li vnitřní chod jeho myšlenek, odhrnujeme nejprve stranou všechny umělé vedlejší okolnosti

---

¹ *David Ricardo*: „On the Principles of Political Economy etc.“, str. 77. „Hodnota vzácných kovů, právě tak jako hodnota všech ostatních zboží, závisí konečně na celkovém množství práce, nutné k tomu, abychom je obdrželi a odnesli na trh.“

² Tamtéž, str. 77, 180, 181.

³ *Ricardo*, tamtéž, str. 421. „Množství peněz, jehož se může používat v některé zemi, závisí na jejich hodnotě. Kdyby obíhalo jen samotné zlato, pak by ho bylo třeba patnáctkrát méně, než kdyby se používalo jedině stříbra.“ Viz také *Ricardo*: „Proposals for an economical and secure currency“. Londýn 1816, str. 17, 18, kde praví: „Množství obíhajících bankovek je závislé na částce, nutné pro oběh v zemi, a tato částka se řídí hodnotou měrné jednotky peněz, úhrnem plateb a ekonomikou v jejich realizaci.“

⁴ *Ricardo*: „Principles of Political Economy“, str. 432, 433.

a překládáme proto zlaté a stříbrné doly do nitra zemí, kde vzácné kovy obíhají jako peníze. Jediná poučka, která vyplývá z dosavadního Ricardova výkladu, je ta, že je-li hodnota zlata dána, je množství obíhajících peněz určeno cenami zboží. V daném okamžiku je tedy masa zlata, která obíhá v dané zemi, jednoduše určena směnnou hodnotou obíhajících zboží. Nyní dejme tomu, že suma těchto směnných hmot se zmenšuje buď proto, že se vyrábí méně zboží o starých směnných hodnotách, nebo proto, že v důsledku zvýšené produktivní síly práce táž masa zboží dostává menší směnnou hodnotu. Nebo předpokládejme naopak, že se suma směnných hodnot zvětšuje, protože se zvětšuje masa zboží při nezměněných výrobních nákladech, nebo protože hodnota buď téže nebo menší masy zboží vzrůstá v důsledku zmenšené produktivní síly práce. Co se stane v obou případech s *daným* množstvím obíhajícího kovu? Je-li zlato penězi jen proto, že obíhá jako oběživo, je-li nuceno setrvat v oběhu jako státem vydané papírové peníze s nuceným kursem (a ty má Ricardo na mysli), pak je množství obíhajících peněz v prvním případě příliš velké v poměru ke směnné hodnotě kovu; v druhém případě by stálo pod svou normální hladinou. Ačkoli je tedy zlato nadáno vlastní hodnotou, stává se v prvním případě známkou kovu o nižší směnné hodnotě, než je jeho vlastní, a v druhém případě známkou vyšší hodnoty. V prvním případě bude stát jako známka hodnoty kovu pod svou skutečnou hodnotou, v druhém nad ní (opět odvozeno z oboru papírových peněz s nuceným kursem). V prvním případě by to bylo totéž, jako kdyby byla zboží oceňována v kovu nižší hodnoty než zlato, v druhém jako kdyby byla oceňována v kovu vyšší hodnoty než zlato. V prvním případě by tudíž ceny zboží stoupaly, v druhém by klesaly. V obou případech by byl pohyb cen zboží, jejich stoupaní nebo klesání, účinkem relativního rozpínání nebo smršťování masy obíhajícího zlata nad hladinu odpovídající jeho vlastní hodnotě nebo pod ní, to jest normální množství, které je určeno poměrem mezi jeho vlastní hodnotou a hodnotou zboží, která mají obíhat.

Týž proces by nastal, kdyby suma cen obíhajících zboží zůstala nezměněna, ale masa obíhajícího zlata by stála pod svou správnou hladinou nebo nad ní; první případ, kdyby zlatá mince, opotřebovaná v oběhu, nebyla nahrazována příslušnou novou produkcí dolů, druhý případ, kdyby nový přísun z dolů převyšoval po-

třeby oběhu. V obou případech se předpokládá, že výrobní náklady zlata čili jeho hodnota zůstávají stejné.

Shrnuto: obíhající peníze stojí na normální hladině, jestliže jejich množství, je-li směnná hodnota zboží dána, je určeno jejich vlastní kovovou hodnotou. Převyšují tuto hladinu, zlato klesá pod vlastní kovovou hodnotu a ceny zboží stoupají, protože se zmenšuje suma směnných hodnot masы zboží, nebo se zvětšuje přísun zlata z dolů. Klesají pod svou správnou hladinu, zlato stoupá nad svou vlastní kovovou hodnotu a ceny zboží klesají, protože se zvětšuje suma směnných hodnot masы zboží nebo přísun zlata z dolů nenahrazuje masu opotřebovaného zlata. V obou případech je obíhající zlato hodnotovou známkou větší nebo menší hodnoty, než jakou skutečně má. Může se stát nadhodnocenou nebo podhodnocenou známkou sebe sama. Jakmile by se zboží všeobecně oceňovala v této nové hodnotě peněz a všechny ceny zboží by přiměřeně stouply nebo klesly, pak by množství obíhajícího zlata opět odpovídalo potřebám oběhu (závěr, který Ricardo zdůrazňuje s obzvláštním potěšením), ale bylo by v rozporu s výrobními náklady vzácných kovů, a tím s jejich poměrem jakožto zboží k ostatním zbožím. Podle Ricardovy teorie o směnných hodnotách vůbec způsobil by vzestup hodnoty zlata nad jeho směnnou hodnotu, to jest nad hodnotu, určenou pracovní dobou v něm obsaženou, zvětšení výroby zlata, dokud by jeho zvětšený přísun opět nesnížil jeho hodnotu na správnou velikost. Naopak pokles zlata pod jeho hodnotu by způsobil snížení jeho výroby, dokud by jeho hodnota opět nestoupla na svou správnou velikost. Těmito opačnými pohyby by se rozpor mezi kovovou hodnotou zlata a jeho hodnotou jako oběživa vyrovnal, obnovila by se správná hladina obíhající masы zlata a výše cen zboží by opět odpovídala míře hodnot. Tyto výkyvy v hodnotě obíhajícího zlata by rovněž zachvátily zlato v prutech, protože podle předpokladu všechno zlato, které není spotřebováno jako přepychové předměty, obíhá. Protože zlato samo, ať jako mince nebo jako pruty, se může stát hodnotovou známkou o větší nebo menší kovové hodnotě, než je jeho vlastní, rozumí se samo sebou, že týž osud stíhá směnitelné bankovky, které snad obíhají. Ačkoli jsou bankovky směnitelné, tedy jejich reálná hodnota odpovídá jejich nominální hodnotě, může být celková masa obíhajících peněz, zlato i bankovky (the aggregate

currency consisting of metal and of convertible notes) nadhodnocena nebo podhodnocena podle toho, jak její celkové množství, z důvodů dříve rozvedených, stoupá nebo klesá nad nebo pod hladinu, jež je určena směnnou hodnotou obíhajících zboží a kovovou hodnotou zlata. Nesměnitelné papírové peníze mají s tohoto hlediska jen tu přednost proti směnitelným papírovým penězům, že mohou být dvojnásobně podhodnoceny. Mohou klesnout pod hodnotu kovu, který mají zastupovat, protože jsou vydány v příliš velkém počtu, nebo mohou klesnout, protože kov, který zastupují, klesl pod svou vlastní hodnotu. Toto podhodnocení, nikoli papírových peněz proti zlatu, nýbrž zlata i papírových peněz dohromady, čili celkové masy oběživa nějaké země, je jedním z hlavních Ricardových objevů, které lord Overstone a spol. vzali do svých služeb a učinili základní zásadou bankovního zákonodárství sira Roberta Peela v letech 1844 a 1845.

Co mělo být dokázáno, bylo to, že cena zboží nebo hodnota zlata závisí na mase obíhajícího zlata. Důkaz záleží v předpokládání toho, co mělo být dokázáno, že totiž každé množství vzácného kovu, které slouží jako peníze, ať je v jakémkoli poměru ke své vnitřní hodnotě, se musí stát oběživem, mincí a tím známkou hodnoty pro obíhající zboží, ať je celková suma jejich hodnoty jakákoli. Jinými slovy, důkaz záleží v abstrahování od všech jiných funkcí, které peníze plní kromě své funkce oběživa. Kdykoli je Ricardo zahrán do úzkých, jako na př. ve své polemice s Bosanquetem, uchyluje se, zcela ovládnán jevem známky hodnoty znehodnocené vlastním množstvím, k dogmatickému tvrzení.¹

Kdyby byl Ricardo tuto teorii postavil tak, jak jsme to učinili my, abstraktně, bez vnášení konkrétních poměrů a vedlejších okolností, které odvádějí od otázky samé, pak by se její prázdnota názorně ukázala. Ale on celé té věci dává *mezinárodní* náter. Lze však snadno dokázat, že zdánlivá velikost měřítka nic nemění na malosti základních myšlenek.

První poučka tedy zněla: Množství obíhajících kovových peněz je normální, je-li určeno sumou hodnot obíhajících zboží, oceněnou v jejich kovové hodnotě. Vyjádřeno mezinárodně to zní

¹ *David Ricardo*: „Reply to Mr. Bosanquets practical Observations etc.“, str. 49. „Že by zboží stoupala nebo klesala v ceně úměrně ke zvýšení nebo zmenšení množství peněz, *předpokládám jako nesporný fakt.*“

takto: V normálních poměrech oběhu má každá země masu peněz, odpovídající jejímu bohatství a jejímu průmyslu. Peníze obíhají v hodnotě, která odpovídá jejich skutečné hodnotě čili jejich výrobním nákladům; to znamená, že *ve všech zemích* mají tutéž hodnotu.¹ Proto by se peníze nikdy nevyvážely nebo nedovážely z jedné země do druhé.² Mezi currencies (celkovými masami obíhajícími peněz) rozličných zemí by tedy byla rovnováha. Správná hladina národní currency je tak vyjádřena jako mezinárodní rovnováha currencies a tím v podstatě není řečeno nic jiného, než že národnost nemění nic na všeobecném ekonomickém zákonu. Nyní jsme se dostali zpět k témuž osudnému bodu jako dříve. Jakým způsobem se porušuje správná hladina, což nyní zní, jakým způsobem se porušuje mezinárodní rovnováha currencies, nebo jakým způsobem se stane, že peníze přestávají mít tutéž hodnotu ve všech zemích, nebo konečně, jakým způsobem se stane, že přestávají mít v každé zemi svou vlastní hodnotu? Jako byla předtím porušena správná hladina, protože se masa obíhajícími peněz zvětšovala nebo zmenšovala při nezměněné sumě hodnot zboží, protože množství obíhajícími peněz zůstalo totéž, zatím co směnné hodnoty zboží se zvětšily nebo zmenšily. tak je nyní porušována mezinárodní hladina, určená hodnotou kovu samého, protože masa zlata, jež je v nějaké zemi, vzrůstá v důsledku nově v ní objevených dolů,³ nebo protože se v nějaké zvláštní zemi zvětšila nebo zmenšila suma směnných hodnot obíhajícími zboží. Právě tak, jako se předtím výroba vzácných kovů zmenšovala nebo zvětšovala podle toho, jak bylo třeba omezit nebo rozšířit currency a podle toho snížit nebo zvýšit ceny zboží, právě tak působí nyní vývoz a dovoz z jedné země do druhé. V té zemi, v níž by ceny stouply a hodnota zlata v důsledku příliš velkého oběhu peněz klesla pod jeho kovovou hodnotu, znehodnotilo by se zlato ve srovnání s ostatními zeměmi a v důsledku toho by se ceny zboží ve srovnání s jinými zeměmi zvýšily. Zlato by se tedy vyváželo a zboží by se dováželo. V opačném případě by tomu bylo naopak. Tak jako dříve trvala

---

¹ *David Ricardo*: „The high Price of Bullion etc.“ „Peníze by měly stejnou hodnotu ve všech zemích.“ (Str. 4) Ve své politické ekonomii Ricardo tuto větu pozměnil, ale ne tak, že by to zde mělo význam.

² Tamtéž, str. 3—4.

³ Tamtéž, str. 4.

výroba zlata potud, pokud nebyl obnoven správný hodnotový poměr mezi kovem a zbožím, trval by nyní dovoz nebo vývoz zlata a s ním i stoupání nebo klesání cen zboží dotud, dokud by nebyla opět obnovena rovnováha v mezinárodních currencies. Jako se v prvním případě výroba zlata zvětšovala nebo zmenšovala jen proto, že zlato stálo nad svou hodnotou nebo pod ní, tak by došlo k mezinárodnímu stěhování zlata jen z tohoto důvodu. Jako měla v prvním případě každá změna v jeho výrobě vliv na množství obíhajícího kovu a tím i na ceny, tak jej nyní má mezinárodní dovoz a vývoz zlata. Jakmile by byla obnovena relativní hodnota zlata a zboží čili normální množství oběživa, přestala by v prvním případě další výroba a v druhém případě další vývoz nebo dovoz, vyjma k nahrazení opotřebované mince a pro spotřebu průmyslu, vyrábějícího přepychové předměty. Z toho tedy vyplývá, „že nikdy nemůže dojít k pokušení vyvážet zlato jako ekvivalent za zboží nebo k nepříznivé obchodní bilanci, vyjma v důsledku nadměrného množství oběživa“.¹ Jen podhodnocení nebo přehodnocení kovu v důsledku rozpínání nebo smršťování masy oběživa nad její správnou hladinu nebo pod ni by způsobovalo jeho dovoz nebo vývoz.² Dále by z toho vyplývalo: protože v prvním případě se výroba zlata zvětšuje nebo zmenšuje a v druhém případě se zlato dováží nebo vyváží jen proto, že jeho množství stojí nad jeho správnou hladinou anebo pod ní, že je nadhodnoceno nebo podhodnoceno nad svou kovovou hodnotu nebo pod ni, tedy ceny zboží jsou příliš vysoké nebo příliš nízké, působí každý takový pohyb jako nápravný prostředek³ tím, že rozpínáním nebo smršťováním obíhajících peněz přivádí ceny opět na jejich pravou hladinu, a to v prvním případě na hladinu mezi hodnotou zlata a hodnotou zboží, v druhém případě na mezinárodní hladinu currencies. Jinými slovy: Peníze obíhají v rozličných zemích jen potud, pokud v každé zemi obíhají jako mince. Peníze jsou jen mince, proto množství zlata, které je v některé zemi, musí vstoupit do oběhu a může tedy jakožto známka své vlastní hodnoty stoupnout nebo klesnout nad svou

---

„Nepříznivá obchodní bilance nikdy nevznikne jinak než z přebytku oběživa.“ (*Ricardo*: „The high Price of Bullion etc.“, str. 11, 12.)

² „Vývoz kovových peněz je vyvoláván jejich lácí a není výsledkem, nýbrž příčinou nepříznivé bilance.“ (*Tamtéž*, str. 14.)

³ *Tamtéž*, str. 17.

hodnotu nebo pod ni. Tím jsme se oklikou přes tuto mezinárodní zápletku zase šťastně dostali k jednoduchému dogmatu, které tvoří výchozí bod.

Jak Ricardo skutečné jevy násilně přičesává ve smyslu své abstraktní teorie, ukáže několik příkladů. Tvrdí na příklad, že v dobách neúrody, častých v Anglii v obdobích od roku 1800 do roku 1820, se zlato vyváží ne proto, že je třeba obilí a zlato je penězi a tedy stále účinným kupním prostředkem a platidlem na světovém trhu, nýbrž proto, že zlato je ve své hodnotě znehodnoceno proti ostatním zbožím a v důsledku toho currency země, v níž je neúroda, znehodnocena proti ostatním národním currencies. Poněvadž totiž neúroda zmenšila masu obíhajících zboží, vystoupilo prý dané množství obíhajících peněz nad normální hladinu, a proto prý stouply všechny ceny zboží.¹ V protikladu k tomuto paradoxnímu výkladu bylo statisticky prokázáno, že od roku 1793 až do nejnovější doby množství oběživa v Anglii nebylo v případech neúrody nadměrné, nýbrž nedostatečné, a že proto obíhalo a muselo obíhat více peněz než předtím.²

Rovněž tvrdil Ricardo v době napoleonské blokády kontinentu a v době anglických zákonů o blokádě, že Angličané vyvážejí na kontinent zlato místo zboží, protože prý jejich peníze jsou znehodnoceny proti penězům kontinentálních zemí, jejich zboží

---

¹ Ricardo, „The high Price of Bullion etc.“, str. 74, 75. „Anglie by v důsledku špatné úrody byla v situaci země, která byla připravena o část svého zboží, a proto potřebuje menší množství oběživa. Oběživo, které předtím odpovídalo platbám, stalo by se nyní nadbytečným a poměrně laciným v poměru ke zmenšené výrobě. Proto vyvezení této sumy by uvedlo hodnotu oběživa v souhlas s hodnotou oběživ ostatních zemí.“ Ricardovo popltení peněz a zboží a peněz a mince se směšně projevuje v této větě: „Kdybychom mohli předpokládat, že po nepříznivé úrodě, zatím co Anglie by měla příležitost dovézt neobvyklé množství obilí, jiná země by měla nadbytek tohoto výrobku, ale neměla by potřebu nějakých jiných zboží, nepochybně by se stalo, že taková země by nevyvážela své obilí směnou za zboží: *ale nevyvážela by obilí ani za peníze*, ježto peníze jsou zboží, které žádná země nikdy nepotřebuje absolutně, nýbrž jen relativně.“ (Tamtéž, str. 75.) V Puškinově hrdinské básni není otec hrdiny nikdy s to pochopit, že zboží jsou peníze. Ale že peníze jsou zboží, to už Rusové pochopili dávno, jak dokazuje nejen anglický dovoz obilí v letech 1838—1842, nýbrž i celé dějiny jejich obchodu.

² Srov. Thomas Tooke: „History of Prices“ a James Wilson: „Capital, Currency and Banking“. (Tato druhá kniha je otisk článků, které vyšly v časopise London Economist roku 1844, 1845 a 1847.)

má proto vyšší cenu, a tak prý je výhodnější obchodní spekulací vyvážet zlato místo zboží. Podle něho byla Anglie trhem, kde byla zboží drahá a peníze levné, kdežto na pevnině byla zboží levná a peníze drahé. „Skutečností,“ praví jeden anglický spisovatel, „byla zřejmě nízká cena našich výrobků a koloniálních produktů v důsledku kontinentálního systému v posledních šesti letech války. Ceny cukru a kávy na příklad, počítány ve zlatě, byly čtyřikrát až pětkrát vyšší na kontinentě než tytéž ceny v Anglii, počítány v bankovkách. Byla to doba, kdy francouzští chemikové vynalezli řepný cukr a nahradili kávu cikorkou, zatím co současně angličtí farmáři dělali pokusy s krmením volů syrupem a melasou, kdy Anglie se zmocnila Helgolandu, aby tam získala sklad zboží k usnadnění podloudného obchodu se severní Evropou a kdy lehčí druhy britských továrních výrobků hledaly cestu do Německa přes Turecko... Téměř všechna zboží světa byla nahromaděna v našich skladištích a ležela tam přikována kromě těch případů, kdy malé množství bylo vykoupeno nějakou francouzskou licencí, za niž zaplatili hamburští a amsterodamští obchodníci Napoleonovi 40.000 až 50.000 liber št. Museli to být komičtí obchodníci, kteří zaplatili takové sumy za povolení převézt náklad zboží s dražšího trhu na levnější! Před jakou jasnou alternativou stál takový kupec? Buď koupit kávu za 6 pencí v bankovkách a poslat ji na místo, kde mohl bezprostředně prodat libru za 3 nebo 4 šilinky ve zlatě, anebo koupit zlato za 5 liber št. v bankovkách za unci a poslat je na místo, kde je cenili na 3 libry št. 17 šilinků, 10½ pence. Je tedy nesmyslné říci, že odeslání zlata místo kávy bylo výhodnější obchodní operací... Nebylo ve světě země, v níž by bylo tehdy možno obdržet tak velké množství potřebného zboží, jako v Anglii. Bonaparte stále pozorně sledoval anglické ceníky. Jakmile shledal, že v Anglii je zlato drahé a káva laciná, byl spokojen s účinky svého kontinentálního systému.“¹ Právě v době, kdy Ricardo po prvé razil svou teorii peněz a výbor o zlatých prutech ji vtělil do své parlamentní zprávy, došlo roku 1810 k zhoubnému poklesu cen všech anglických zboží ve srovnání s lety 1808 a 1809, kdežto zlato poměrně stoupl v hodnotě. Zemědělské výrobky činily výjimku, protože jejich dovoz z ciziny narazil na překážky a jejich množství, které

---

¹ *James Deacon Hume*: „Letters on the Cornlaws“, Londýn 1834, str. 29 – 31.

bylo ve vnitrozemí, bylo zdecimováno neúrodami.¹ Ricardo natolik nepochopil úlohu vzácných kovů jakožto mezinárodního platidla, že mohl při svém vystoupení před výborem sněmovny lordů (1819) prohlásit: „Odplývání zlata pro vývoz by úplně přestalo, jakmile by se opět začalo s platy v hotových penězích a jakmile by oběh peněz byl vrácen na svou kovovou úroveň.“ Zemřel v pravý čas před vypuknutím krize z roku 1825, která jeho proroctví usvědčila ze lži. Období, do něhož spadá Ricardova spisovatelská činnost, bylo vůbec málo vhodné pro pozorování funkce vzácných kovů jakožto světových peněz. Před zavedením kontinentálního systému byla obchodní bilance skoro vždy příznivá pro Anglii a za jeho trvání byly transakce s evropskou pevninou příliš bezvýznamné, než aby měly vliv na anglický směnečný kurs. Zásilky peněz byly hlavně politické povahy a zdá se, že Ricardo zcela nepochopil úlohu, kterou hrály v anglickém vývozu zlata peněžité podpory.²

Mezi Ricardovými současníky, kteří utvořili školu stoupenců zásad jeho politické ekonomie, je nejvýznamnější *James Mill*. Pokusil se vyložit Ricardovu peněžní teorii na podkladě jednoduchého kovového oběhu bez nepatřičných mezinárodních zápletek, za nimiž Ricardo skrývá neudržitelnost svého názoru, a bez jakýchkoli polemických ohledů na operace Anglické banky. Jeho hlavní these jsou tyto:³

„Hodnota peněz se rovná proporci, v níž se směňují za jiné předměty, čili množství peněz, jež se při směně dává za určité množství jiných věcí. Tento poměr je určen úhrnným množstvím peněz, které jsou v některé zemi. Předpokládáme-li na jedné straně všechna zboží nějaké země a na druhé straně všechny její peníze, pak je zřejmé, že při směně obou stran hodnota peněz, to jest množství zboží, za které jsou směňovány, závisí zcela na množství peněz. Zcela tak je tomu při skutečném běhu věcí. Úhrnná masa zboží některé země se nesměňuje najednou za úhrnnou masu peněz, nýbrž zboží se směňují po částech a často po velmi malých částech v různých obdobích během roku. Týmž peníz, který dnes sloužil k této směně, může zítra posloužit

¹ *Thomas Tooke*: „History of Prices etc.“, Londýn 1848, str. 110.

² Srov. shora citované *W. Blakeho* „Observations etc.“

³ *James Mill*: „Elements of Political Economy.“ V textu přeloženo z francouzského překladu od J. T. Parissota, Paříž 1823.

k nějaké jiné. Jedné části peněz se používá k většímu počtu směnných aktů, jiné k velmi malému, třetí bude nashromážděna a neslouží vůbec ke směně. Mezi těmito variacemi existuje průměr, spočívající na počtu směnných aktů, k nimž by bylo použito každého peníze, kdyby každý peníz realizoval týž počet směnných aktů. Stanovme tento průměrný počet libovolně, na příklad 10. Bylo-li použito každého peníze, který je v zemi, k 10 nákupům, je to totéž, jako kdyby se úhrnná masa peněz zdesetinásobila a každého bylo použito jen k jedinému nákupu. V tomto případě se hodnota všech zboží rovná desetinasobku hodnoty peněz atd. Kdyby naopak, místo aby se každého peníze použilo k 10 nákupům ročně, byla úhrnná masa peněz zdesetinásobena a každý peníz vykonal jen jednu směnu, pak je jasné, že každé zvětšení této masy by způsobilo poměrné zmenšení hodnoty každého peníze. Poněvadž předpokládáme, že masa všech zboží, za něž se mohou peníze směnit, zůstává táž, pak se hodnota úhrnné masy peněz po zvětšení jejich množství nestala větší, než byla předtím. Předpokládáme-li zvětšení o jednu desetinu, pak se musí hodnota každého alikvotního dílu úhrnné masy, na příklad jedné unce, zmenšit o desetinu. Ať by tedy byl stupeň zmenšení nebo zvětšení úhrnné masy peněz jakýkoli, zůstává-li množství ostatních věcí stejné, dojde u této úhrnné masy a u každé její části střídavě k poměrnému zmenšení nebo zvětšení. Je jasné, že tato poučka je absolutní pravdou. Kdykoli došlo k stoupání nebo poklesu v hodnotě peněz a kdykoli množství zboží, za něž je bylo možno směnit, a rychlost oběhu zůstaly tytéž, musí být příčinou této změny poměrné zvětšení nebo snížení množství peněz a nelze ji připisovat žádné jiné příčině. Zmenšuje-li se masa zboží, zatím co množství peněz zůstává stejné, je to tak, jako by se celková suma peněz zvětšila a naopak. Podobné změny jsou výsledkem každé změny v rychlosti oběhu peněz. Každé zvětšení počtu oběhů má týž efekt jako celkové rozmnožení peněz; zmenšení počtu těchto oběhů vyvolává bezprostředně opačný účinek... Není-li část výroby vůbec směňována, jako ta, kterou spotřebují sami výrobci, pak tato část nepřichází v úvahu. Protože se vůbec nesměňuje za peníze, znamená to ve vztahu k penězům, jako kdyby vůbec neexistovala... Jakmile se zvětšování nebo zmenšování množství peněz může dít svobodně, je jejich úhrnné množství, které je v nějaké zemi, regulováno hodnotou vzácných kovů...

Ale zlato a stříbro jsou zboží, jejichž hodnota, jako hodnota všech ostatních zboží, je určována výrobními náklady, množstvím práce v nich obsažené.¹

Celý Millův ostrovtip se omezuje na řadu předpokladů, právě tak libovolných, jako nejasných. Chce dokázat, že cena zboží čili hodnota peněz je určována „celkovým množstvím peněz, které jsou v dané zemi“ *Předpokládáme-li, že masa a směnná hodnota obíhajících zboží zůstávají stejné, právě tak jako rychlost oběhu a hodnota vzácných kovů, určená výrobními náklady, a předpokládáme-li zároveň, že přesto množství obíhajících kovových peněz se zvětšuje nebo zmenšuje úměrně k masě peněz existujících v zemi, pak je ve skutečnosti „jasné“, že se předpokládá to, co mělo být dokázáno.* Mill ostatně upadá do téže chyby jako Hume, že totiž nechává obíhat užitné hodnoty a nikoli zboží s určitou směnnou hodnotou, a proto je jeho poučka nesprávná i tehdy, připustíme-li všechny jeho „předpoklady“. Rychlost oběhu může zůstat stejná, rovněž tak hodnota vzácných kovů, stejně i množství obíhajících zboží, a přesto může být se změnou jejich směnné hodnoty k jejich oběhu zapotřebí hned větší, hned menší masy peněz. Mill vidí skutečnost, že jedna část peněz, které existují v zemi, obíhá, kdežto druhá nehybně leží. S pomocí nanejvýš komického průměrového počtu předpokládá, že opravdu všechny peníze, které jsou v některé zemi, obíhají, ačkoli se to jeví ve skutečnosti jinak. Za předpokladu, že by 10 milionů stříbrných tolarů vykonalo v některé zemi dva oběhy do roka, mohlo by jich obíhat 20 milionů, kdyby každý tolar vykonal jen jeden nákup. A jestliže úhrnná suma stříbra, které je v zemi v jakýchkoli formách, činí 100 milionů tolarů, pak je možno předpokládat, že těchto 100 milionů může obíhat, provede-li každý peníz jeden nákup v pěti letech. Mohlo by se také předpokládat, že všechny peníze světa obíhají v Hampsteadu, ale každý jejich alikvotní díl, místo aby vykonal tři oběhy ročně, koná jeden oběh za 3,000.000 let. Jeden předpoklad je stejně důležitý jako druhý pro určení poměru mezi sumou zboží a množstvím oběživa. Mill cítí, že má pro něho rozhodující důležitost srovnávat zboží bezprostředně ne s množstvím obíhajících peněz, nýbrž s úhrnnou zásobou peněz existujících v dané zemi v dané chvíli. Při-

---

¹ James Mill: „Elements of Political Economy“, . 128–136 porůznu.

pouští, že celková masa zboží v některé zemi se „nesměňuje najednou“ za celkovou masu peněz, nýbrž různé části zboží v rozličných obdobích za různé části peněz. Aby tento nepoměr odstranil, *předpokládá*, že neexistuje. Ostatně je celá tato představa o zboží a penězích, jež bezprostředně stojí proti sobě, a o jejich bezprostřední směně abstrahována z pohybu jednoduchých koupí a prodejů, čili z funkce peněz jako kupního prostředku. Již v pohybu peněz jako platidel mizí toto současné objevení se zboží a peněz.

Obchodní krise XIX. století, zejména velké krise z let 1825 a 1836, nevyvolaly další vývoj Ricardovy peněžní theorie; zato však její nové použití. Tentokrát už to nebyly jednotlivé ekonomické jevy, jako u Huma znehodnocení vzácných kovů v XVI. a XVII. století, nebo jako u Ricarda znehodnocení papírových peněz během XVIII. a na počátku XIX. století, nýbrž velké bouře na světovém trhu, v nichž se vyvíjí konflikt všech elementů buržoasního výrobního procesu; jejich původ a možnost odvrácení byly hledány v nejpovrchnější a nejabstraktnější sféře tohoto procesu, ve sféře oběhu peněz. Vlastní theoretický předpoklad, z něhož vychází škola umělců v oboru ekonomického počasí, netkví fakticky v ničem jiném než v dogmatu, že Ricardo objevil zákony ryze kovového oběhu. Jim tedy nezbylo nic jiného, než podržít těmto zákonům úvěrový a bankovní oběh.

Nejobecnějším a nejnápadnějším jevem obchodních krisí je náhlý všeobecný pokles cen zboží, který přichází po delším všeobecném jejich stoupání. Všeobecný pokles cen zboží lze vyjádřit jako stoupání relativní hodnoty peněz ve srovnání se všemi zbožím, a všeobecné stoupání cen naopak jako klesání relativní hodnoty peněz. V obou způsobech vyjádření je tento jev vysloven, nikoli vysvětlen. Položím-li si úkol takto: vysvětlit všeobecné periodické stoupání cen střídající se s jejich všeobecným klesáním, anebo tutěž úlohu formuluji takto: vysvětlit periodické klesání a stoupání relativní hodnoty peněz ve srovnání se zbožím, pak různá frazeologie ponechává úlohu stejně nezměněnu, jako kdyby byla přeložena z němčiny do angličtiny. Ricardova peněžní theorie přišla proto neobyčejně vhod, protože dává tautologii zdání příčinného vztahu. Odkud se bere periodické všeobecné klesání cen zboží? Z periodického stoupání relativní hodnoty peněz. Odkud naopak všeobecné periodické stoupání cen zboží?

Z periodického klesání relativní hodnoty peněz. Stejně oprávněně by se mohlo říci, že periodické stoupání a klesání cen pochází z jejich periodického stoupání a klesání. Sama úloha je dána za předpokladu, že imanentní hodnota peněz, to jest jejich hodnota, určená výrobními náklady vzácných kovů, zůstává *nezměněna*. Má-li být tato tautologie něčím víc než tautologií, pak spočívá na nepochopení nejelementárnějších pojmů. Jestliže směnná hodnota A , měřena v B , klesá, víme, že to může pocházet stejně dobře z poklesu hodnoty A , jako ze stoupání hodnoty B . Rovněž tak naopak, jestliže směnná hodnota A , měřena v B , stoupá. Jestliže jednou připustíme přeměnu tautologie v příčinný vztah, jde všechno ostatní lehce. Stoupání cen zboží pochází z klesání hodnoty peněz, ale klesání hodnoty peněz, jak víme od Ricarda, z přeplněného oběhu peněz, to jest z toho, že masa obíhajících peněz stoupá nad hladinu, určenou jejich vlastní imanentní hodnotou a imanentními hodnotami zboží. Rovněž naopak všeobecné klesání cen zboží pochází ze stoupání hodnoty peněz nad jejich imanentní hodnotu v důsledku nenaplněného oběhu peněz. Ceny tedy stoupají a klesají periodicky, protože periodicky obíhá příliš mnoho nebo příliš málo peněz. Bude-li nyní dokázáno, že stoupání cen spadalo vjedno se zmenšeným oběhem peněz a klesání cen se zvětšeným oběhem, lze přesto tvrdit, že v důsledku nějakého, i když statisticky naprosto neprokazatelného zmenšení nebo zvětšení obíhající masy zboží bylo množství obíhajících peněz, třebaže ne absolutně, tedy přece alespoň relativně zvětšeno nebo zmenšeno. Viděli jsme, že podle Ricarda musí k těmto všeobecným výkyvům v cenách docházet i při ryze kovovém oběhu, že se však svým vystřídáním vyrovnávají, tím, že na příklad nenaplněný oběh vyvolává pokles cen zboží, pokles cen zboží vývoz zboží do ciziny, tento vývoz však příliv peněz do tuzemska, tento příliv peněz však opět stoupání cen zboží. Naopak je tomu při přeplněném oběhu peněz, kdy se zboží dovážejí a peníze vyvážejí. Třebaže tyto všeobecné výkyvy cen vyplývají z povahy ricardovského kovového oběhu, jejich prudká a násilná forma, forma krisé, patří údobím rozvinutého úvěru, proto je nad slunce jasné, že výdej bankovek není regulován přesně podle zákonů kovového oběhu. Kovový oběh má svůj lék v dovozu a vývozu vzácných kovů, které okamžitě vstupují do oběhu jako mince a způsobují tak klesání nebo stoupání cen zboží svým přílivem

nebo odlivem. Tých účinek na ceny zboží musí nyní vyvolat uměle banky napodobením zákonů kovového oběhu. Příplývá-li zlato z ciziny, je to důkazem, že oběh peněz není naplněn, že hodnota peněz je příliš vysoká a ceny zboží příliš nízké a v důsledku toho musejí být vrhány do oběhu bankovky úměrně k nově dováženému zlatu. Musejí být naopak stahovány z oběhu úměrně k množství zlata odtékajícímu ze země. Jinými slovy, výdej bankovek musí být regulován podle dovozu a vývozu vzácných kovů nebo podle směnečného kursu. Ricardův nesprávný předpoklad, že zlato je jen mincí a že proto všechno dovezené zlato rozmnožuje obíhající peníze a tím působí na vzestup cen, kdežto vyvážené zlato snižuje množství mince a tím působí na pokles cen, tento theoretický předpoklad se zde stává *praktickým experimentem, který předpisuje uvádět do oběhu tolik mince, kolik je v dané chvíli po ruce zlata*. Lord Overstone (bankéř Jones Loyd), plukovník Torrens, Norman, Clay, Arbutnot a nesčetní jiní spisovatelé, známí v Anglii pod jménem školy „currency principle“, nejenže hlásali tuto doktrinu, nýbrž učinili ji prostřednictvím bankovních zákonů sira Roberta Peela z let 1844 a 1845 základem tehdejšího anglického a skotského bankovního zákonodárství. Její hanebné fiasko jak theoretické, tak praktické, po experimentech v největším měřítku, může být vyličeeno teprve v nauce o úvěru.¹ Ale již teď vidíme, že Ricardova theorie, která izoluje peníze v jejich plynulé formě oběživa, končí tím, že přisuzuje přibývání nebo ubývání vzácných kovů takový absolutní

---

¹ Několik měsíců před vypuknutím všeobecné obchodní krise z roku 1857 zasedal výbor dolní sněmovny, aby vyšetřil účinek bankovních zákonů z let 1844 a 1845. Lord Overstone, theoretický otec těchto zákonů, se ve své zprávě před výborem takto chvástal: „Při přesném a rychlém dodržování zásad z roku 1844 vše proběhlo pravidelně a hladce; peněžní systém je pevný a neotřesen, prosperita země je nesporná, veřejná důvěra v zákon z roku 1844 denně získává na síle. Jestliže si výbor přeje další praktické doklady o zdravoti zásad, na kterých tento zákon spočívá, nebo blahodárných výsledcích, které zajistil, pravdivou a dostatečnou odpovědí výboru je toto: Podívejte se kolem sebe; podívejte se na přítomný stav obchodu v zemi, na spokojenost lidu, na bohatství a blahobyt všech tříd společností; a pak, když jste tak učinili, bude výbor s to rozhodnout, zda chce překážet dalšímu trvání zákona, za jehož platnosti bylo dosaženo těchto výsledků.“ Tak zatroubil Overstone k vlastní chvále 14. července 1857; 12. listopadu téhož roku muselo ministerstvo suspendovat zázračný zákon z roku 1844 na vlastní odpovědnost.

účinek na buržoasní ekonomii, o jakém se pověřivé monetární soustavě nikdy ani nesnilo. Tak se Ricardo, který prohlašuje papírové peníze za nejdokonalejší formu peněz, stal prorokem bullionistů.

Když byla Humova theorie čili abstraktní protiklad monetární soustavy takto rozvinuta až k poslednímu závěru, bylo posléze Steuartovu konkrétnímu pojetí peněz opět dopomoženo k právu *Thomasem Tookem*.¹ Tooke neodvozuje své zásady z nějaké theorie, nýbrž ze svědomitého rozboru dějin cen zboží od roku 1793 do roku 1856. V prvním vydání svých *Dějin cen*, které vyšlo roku 1823, je Tooke ještě zcela v zajetí ricardovské theorie a marně se namáhá srovnat skutečnosti s touto teorií. Jeho pamflet „*On the Currency*“, který vyšel po krizi z roku 1825, by mohl být dokonce označen za první důsledný výklad názorů, které později uplatnil Overstone. Avšak další bádání v dějinách cen zboží ho donutila pochopit, že ona přímá souvislost mezi cenami a množstvím oběživa, jak ji předpokládá theorie, je pouhým preludem, že rozpínání a smršťování oběživa při nezměněné hodnotě vzácných kovů je vždy účinkem a nikdy příčinou výkyvů cen, že oběh peněz je vůbec jen druhotným pohybem a že peníze ve skutečném výrobním procesu dostávají ještě zcela jiné určitosti formy než jen formu oběživa. Tookova podrobná zkoumání patří do jiné sféry, než je sféra jednoduchého kovového oběhu, a proto zde o nich ještě nemůže být pojednáváno, právě tak jako o zkoumáních *Wilsona* a *Fullartona*,² patřících k témuž směru. Všichni tito spisovatelé chápou peníze nikoli jednostranně, nýbrž v různých jejich momentech, ale jen hmotně, bez jakékoli živé souvislosti, ať už těchto momentů mezi sebou, nebo s celkovou soustavou ekonomických kategorií. *Peníze* na rozdíl od *oběživa* proto nesprávně směřují s *kapitálem* nebo dokonce se zbožím, ačkoli na druhé straně jsou zase nuceni příležitostně je odlišovat

---

¹ Tookovi byl zcela neznám Steuartův spis, jak je vidět z jeho „*History of Prices from 1839 till 1847*“, Londýn 1848, v němž shrnuje dějiny teorií o penězích.

² Tookovým nejvýznamnějším spisem vedle „*History of Prices*“, kterou jeho spolupracovník Newmarch vydal v šesti svazcích, je „*An Inquiry into the Currency Principle, the connection of currency with prices etc.*“, 2. vydání. Londýn 1844. *Wilsonův* spis jsme již citovali. Konečně je třeba se zmínit o *Johnu Fullartonovi*: „*On the Regulation of Currencies.*“ 2. vydání. Londýn 1845.

od obou.¹ Je-li na -př. zlato posíláno do ciziny, je ve skutečnosti do ciziny posílán kapitál, ale totéž nastává, je-li vyváženo železo, bavlna, obilí, zkrátka každé zboží. Obojí je kapitálem a nerozlišuje se proto od sebe jako kapitál, nýbrž jako peníze a zboží. Úloha zlata jakožto mezinárodního směnného prostředku nepochází tedy z jeho určitosti formy jakožto kapitálu, nýbrž z jeho specifické funkce peněz. Rovněž jestliže fungují zlato nebo na jeho místě bankovky jako platidlo ve vnitřním obchodu, jsou zároveň kapitálem. Ale kapitál ve formě zboží by nemohl vstoupit na jejich místo, jak ukazují velmi názorně na př. krise. Je to tedy opět rozdíl zlata jako peněz od zboží, nikoli jeho bytí jakožto kapitálu, proč se stává platidlem. Dokonce i tam, kde se kapitál vyváží přímo jako kapitál, aby byla na příklad určitá suma hodnot v cizině půjčena na úrok, závisí na konjunkturu, vyváží-li se ve formě zboží nebo zlata, a vyváží-li se v této druhé formě, stane se tak pro specifickou určitost formy vzácných kovů jakožto peněz na rozdíl od zboží. Vůbec oni spisovatelé nezkoumají peníze nejprve v abstraktní podobě, jak se vyvíjejí uvnitř jednoduchého oběhu zboží a vyrůstají ze vztahů zboží samých, uskutečňujících proces. Proto ustavičně kolísají sem a tam mezi abstraktními určitostmi formy, které dostávají peníze v protikladu ke zboží, a těmi určitostmi, v nichž se skrývají konkrétnější vztahy, jako kapitál, důchod a pod.²

---

¹ „Je třeba rozlišovat mezi zlatem jako zbožím, to jest kapitálem, a peněz jako oběživem.“ (Tooke: „An Inquiry into the Currency Principle etc.“, str. 10.) „Můžeme se spoléhat na to, že zlato a stříbro při svém dovozu téměř přesně realizují potřebnou sumu... zlato a stříbro mají nekonečnou výhodu proti všem ostatním druhům zboží... díky té okolnosti, že jich je všeobecně užíváno jako peněz... Placení dluhů zahraničních i domácích není obvykle ujednáno v čaji, kávě, cukru nebo indigu, nýbrž v minci; peněžní zásilka, buď ve výslovně označené minci, nebo v prutech, které mohou být v onu minci ihned proměněny v mincovně nebo na trhu země, do níž jsou posílány, musí odesílateli vždy poskytnout nejjistější, nejbezprostřednější a nejpřesnější způsob placení bez nebezpečí, že utrpí újmu pro nedostatek poptávky nebo kolísání cen.“ (Fullarton, tamtéž, str. 132, 133.) „Každý jiný předmět“ (mimo zlato a stříbro) „se může ukázat, ať pokud jde o množství nebo druh, neodpovídajícím obvyklé poptávce země, do níž je zasílán.“ (Tooke: „An Inquiry etc.“)

² Přeměnu peněz v kapitál budeme zkoumat v 3. kapitole, která pojednává o kapitálu a tvoří konec tohoto prvního oddílu.

KAREL MARX

ÚVOD

KE KRITICE POLITICKÉ EKONOMIE¹

I. VÝROBA, SPOTŘEBA, ROZDĚLOVÁNÍ, SMĚNA (OBĚH)

1. Výroba

a) Předmětem zkoumání je především *hmotná výroba*.

Individua vyrábějící ve společnosti — tedy společensky určená výroba individuí je ovšem výchozím bodem. Jednotlivý a osamělý lovec a rybář, jimiž začínají Smith a Ricardo, patří k výmyslům XVIII. století, jimž chybí fantasie. Jsou to robinsonády, které naprosto nevyjadřují, jak se domnívají kulturní historikové, pouze reakci na přílišnou zjemnělost a návrat ke špatně pochopenému životu v přírodě. Právě tak Rousseauův *contrat social* [společenská smlouva], který smlouvou vytváří vztah a spojení mezi subjekty, od přírody nezávislémi, nespočívá na takovém naturalismu. To je zdání a jen estetické zdání malých a velkých robinsonád. Je to spíše anticipace „buržoasní společnosti“, která se připravovala od XVI. století a v XVIII. století udělala obrovské kroky na cestě ke své zralosti. V této společnosti svobodné konkurence se jednotlivec jeví oproštěn od přirozených svazků atd., které z něho v dřívějších dějinných epochách dělají příslušenství určitého, omezeného lidského konglomerátu. Prorokům XVIII. století, na jejichž ramenu ještě úplně stojí Smith a Ricardo, se jeví toto individuum XVIII. století — tento produkt jednak rozkladu feudálních společenských forem, jednak výrobních sil, jež se od XVI. století znovu rozvíjely — jako ideál, jehož *existence patří minulosti*. Ne jako výsledek dějin, nýbrž jako jejich výchozí bod. Protože podle jejich představy o lidské povaze individuum odpovídající přírodě se jim nejeví jako historicky vzniklé, nýbrž jako přírodou dané. Tento klam byl dosud vlastní každé nové

¹ Tato práce je součástí Marxova ekonomického rukopisu „Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie“ [Nástin kritiky politické ekonomie], na němž pracoval v letech 1857–1858. (Pozn. red.)

epoše. Steuart, který stojí po mnoha stránkách — v protikladu k XVIII. století jako aristokrat spíše na historické půdě, se této prostoduchosti vyhnul.

Čím hlouběji se vracíme do dějin, tím více se nám jeví individuum — tedy i vyrábějící individuum jako nesamostatné a náležející k většímu celku: zprvu ještě úplně přirozeným způsobem v rodině a v rodině, která se rozrostla v kmen; později v různých formách společenství, vzešlého z protikladu a splývání kmenů. Teprve v XVIII. století, v „buržoasní společnosti“ se různé formy společenské spojitosti jeví jednotlivci jako pouhý prostředek k jeho soukromým účelům, jako vnější nutnost. Ale epocha, která toto stanovisko ojedinelého individua vytváří, je právě epochou až dosud nejrozvinutějších společenských (s tohoto stanoviska všeobecných) vztahů. Člověk je v nejdoslovnějším smyslu zoon politikon, nejen družný živočich, nýbrž i živočich, který se může stát ojedinelým jen ve společnosti. Výroba ojedinelého jednotlivce mimo společnost — rarita, která se snad může přihodit civilisovanému člověku, náhodou přesazenému do pustiny a majícímu již dynamicky v sobě společenské síly — je právě takový nesmysl jako vývoj řeči bez *spolu* žijících a spolu mluvících individuí. U toho není třeba se déle zdržovat. Tohoto bodu by nebylo třeba vůbec se dotknout, kdyby tato nejasnost, která u lidí XVIII. století byla pochopitelná, nebyla znovu vážně zatahována do nejnovější ekonomie Bastiatem, Careyem, Proudhonem atd. Pro Proudhona a j. je ovšem příjemné vykládat historicko-filosofický původ nějakého ekonomického vztahu, jehož historický vznik nezná, vytvářením mythů o tom, jako by Adam nebo Prometheus dostali z čista jasna nápad, který pak byl zaveden atd. Není nic nudnějšího a suchopárnějšího než fantasírující locus communis [otřepaná fráze].

Jde-li tedy o výrobu, jde vždy o výrobu na určitém stupni společenského vývoje — o výrobu společenských individuí. Mohlo by se proto zdát, že aby vůbec bylo lze mluvit o výrobě, musíme buď sledovat dějinný vývojový proces v jeho různých fázích, nebo hned na začátku vysvětlit, že máme co činit s určitou historickou epochou, tedy na př. s novodobou buržoasní výrobou, která je fakticky naším vlastním thematem. Avšak všechny epochy výroby mají některé společné znaky, některá společná určení. Výroba vůbec je abstrakce, ale rozumná abstrakce, pokud sku-

tečně vyzdvihuje to, co je společné, ustaluje to a tím nás ušetří opakování. Ale toto všeobecné, čili to společné, co bylo vyloučeno na základě srovnávání, je samo mnohostranně rozčleněno a roze-
stupuje se do různých určení. Něco z toho patří všem epochám; něco je společné jen několika. [Některá] určení jsou nejnovější epoše společná s nejstarší epochou. Bez nich není myslitelná výroba; avšak mají-li nejvyvinutější jazyky zákony a určení společné s nejméně vyvinutými jazyky, pak právě odlišnost od tohoto všeobecného a společného je to, co tvoří jejich vývoj; určení, která platí pro výrobu vůbec, musejí být vyloučena právě proto, aby pro jednotu — která vyplývá již z toho, že subjekt, lidstvo, a objekt, příroda, jsou tytéž — nebylo zapomenuto na podstatnou rozdílnost. V tomto zapominání záleží na příklad celá moudrost novodobých ekonomů, kteří dokazují věčnost a harmonii současných sociálních poměrů. Na př. že žádná výroba není možná bez výrobního nástroje, i kdyby tímto nástrojem byla jen ruka. Žádná výroba není možná bez minulé, nahromaděné práce, i kdyby touto prací byla jen zručnost, kterou nabyla a nastrádala ruka divocha opakujícím se cvikem. Kapitál je mimo jiné také výrobní nástroj, také minulé, zpředmětněná práce. Kapitál je tedy všeobecný, věčný přírodní vztah; to jest, když vynechám právě to specifické, co z „výrobního nástroje“, z „nahromaděné práce“ teprve dělá kapitál. Proto se celé dějiny výrobních vztahů jeví na př. u Careye jako jediné falšování, zlovolně způsobené vládami.

Neexistuje-li výroba vůbec, pak také neexistuje všeobecná výroba. Výroba je vždy zvláštní výrobní odvětví — na př. zemědělství, chov dobytka, manufaktura atd., čili je to souhrn. Avšak politická ekonomie není technologie. Vztah všeobecných určení výroby na daném společenském stupni ke zvláštním formám výroby je třeba rozvést jinde (později).

Konečně není také výroba jen zvláštní výroba. Ale vždy je to jen jisté společenské těleso, společenský subjekt, který je činný ve větším nebo skrovnějším souhrnu výrobních odvětví. Poměr, jaký má vědecký výklad k reálnému pohybu, sem rovněž ještě nepatří. Výroba vůbec. Zvláštní výrobní odvětví. Souhrn výroby.

Je módou ekonomie předesílat všeobecnou část, a je to právě ta, která figuruje pod názvem „výroba“ (viz na př. J. St. Mill), v níž se pojednává o všeobecných podmínkách veškeré výroby.

Tato všeobecná část se skládá nebo má skládat:

1. Z podmínek, bez nichž je výroba nemožná. To tedy znamená fakticky nic jiného, než uvést podstatné momenty veškeré výroby. Ale to se ve skutečnosti redukuje, jak uvidíme, na několik velmi jednoduchých určení, která se rozvláčně vykládají plochými tautologiemi;

2. Podmínky, které výrobě více nebo méně prospívají, jako na př. postupující a stagnující stav společnosti u Adama Smitha.

Aby to, co jakožto aperçu [postřehy] má u něho svou cenu, bylo pozvednuto k vědeckému významu, bylo by zapotřebí zkoumání období *stupňů výrobnosti* ve vývoji jednotlivých národů — zkoumání, které nespadá do vlastních hranic našeho tematu; pokud však k němu patří, je nutno je uvést při výkladu svobodné konkurence, akumulace atd. Při všeobecném pojetí vyústuje odpověď ve všeobecnou větu, že průmyslový národ je na výši své výroby v tom okamžiku, kdy je vůbec na výši svých dějin. In fact [vskutku]. Průmyslová výše národa, dokud pro něj není hlavní věcí ještě zisk, nýbrž získávání. Potud stojí Yankeeové nad Angličany. Anebo: také že na př. jisté rasy, vloh, podnebí, přírodní poměry, jako přímořská poloha, úrodnost půdy atd. jsou příznivější pro výrobu než jiné. To opět vyústuje v tautologii, že bohatství lze vytvořit tím snáze, v oč vyšším stupni jsou po ruce jeho subjektivní a objektivní elementy.

To všechno však není to, oč skutečně ekonomům jde v této všeobecné části. Výroba má být naopak — viz na př. Mill — na rozdíl od rozdělování atd., podána tak, aby byla zahrnuta do věčných přírodních zákonů, nezávislých na dějinách; při této příležitosti jsou pak zcela nepozorovaně podkládány *buržoasní* poměry jako nezvratné přírodní zákony společnosti in abstracto [vůbec]. To je více méně vědomý účel celého počínání. Naproti tomu při rozdělování si prý lidé ve skutečnosti mohou dovolit všelijakou libovůli. Nehledě k hrubému odtrhávání výroby od rozdělování a k jejich skutečnému vztahu, musí být hned z počátku zřejmé tolik, že at je rozdělování na různých společenských stupních jakkoli různé, musí být právě tak jako u výroby možné ukázat na společná určení, a právě tak možné splést nebo setřít všechny historické rozdíly ve *všelidských* zákonech. Na př. otrok, nevolník i námezdní dělník dostávají všichni jisté množství potravy, které jim umožňuje existovat jako otrok, jako nevolník nebo jako

námezdní dělník. Dobyvatel, který žije z kontribuce, nebo úředník, který žije z daní, či pozemkový vlastník, který žije z renty, nebo mnich, který žije z milodarů, či levita, který žije z desátku, ti všichni dostávají podíl ze společenské výroby, který je určen zcela jinými zákony než podíl otrokův atd. Oba hlavní body, které všichni ekonomové zahrnují do této rubriky, jsou: 1. vlastnictví, 2. jeho zajištění justicí, policií atd. Na to lze odpovědět velmi krátce:

ad 1. Všechna výroba je přivlastňování předmětů přírody individuem uvnitř určité společenské formy a jejím prostřednictvím. V tomto smyslu je tautologií říci, že vlastnictví (přivlastňování) je podmínkou výroby. Ale je směšné přeskočit odtud k určité formě vlastnictví, na př. k soukromému vlastnictví. (Což nado ještě předpokládá jako podmínku opačnou formu, *nevlastnictví*.) Dějiny naopak ukazují společné vlastnictví (na př. u Indů, Slovanů, starých Keltů atd.) jako původní formu, formu, která v podobě obecního vlastnictví ještě dlouho hraje významnou úlohu. Zde ještě vůbec nejde o to, zda se bohatství rozvíjí lépe za té či oné formy vlastnictví. Ale že nelze mluvit o žádné výrobě a tedy také o žádné společnosti tam, kde neexistuje žádná forma vlastnictví, to je tautologie. Přivlastňování, které si nic nepřivlastňuje, je *contradictio in subjecto* [protismysl, rozpor sám v sobě].

ad 2. Zabezpečení toho, co bylo získáno atd. Jsou-li tyto triviality redukovány na svůj skutečný obsah, říkají více, než co vědí sami jejich hlasatelé. Totiž to, že každá forma výroby vytváří své vlastní právní poměry, formu vlády atd. Hrubost a nechápavost tkví právě v tom, že se to, co k sobě organicky patří, uvádí v náhodný vzájemný vztah, v pouhou reflexivní souvislost. Buržoasním ekonomům tane na mysli jen to, že se s novodobou policií dá lépe vyrábět než na př. za pěstního práva. Zapomínají jen, že i pěstní právo je právo a že právo silnějšího žije dále v jiné formě i v jejich „právním státě“

Jestliže společenské vztahy, odpovídající určitému stupni výroby, teprve vznikají nebo jestliže už zanikají, nastávají ovšem poruchy ve výrobě, třebaže v rozličném stupni a rozličného účinku.

Shrnuto: Jsou určeny, společná všem stupňům výroby, která jsou myšlením ustálena jakožto všeobecná; ale tak zvané vše-

obecné podmínky veškeré výroby nejsou nic jiného, než tyto abstraktní momenty, s jejichž pomocí nelze pochopit žádný skutečný dějinný stupeň výroby.

2. *Všeobecný poměr výroby k rozdělování, směně, spotřebě*

Než přistoupíme k dalšímu rozboru výroby, je nutno si povšimnout různých rubrik, které ekonomové stavějí vedle ní.

První povrchní představa: ve výrobě přizpůsobují (vydobývají, utvářejí) členové společnosti přírodní produkty lidským potřebám; rozdělování určuje poměr, v němž se jednotlivec účastní na těchto výrobcích; směna mu dodává zvláštní výrobky, za které chce vyměnit podíl, který mu připadá rozdělováním; a konečně ve spotřebě se výrobky stávají předměty užívání, individuálního přivlastňování. Výroba vytváří předměty, které odpovídají potřebám; rozdělování je rozděluje podle společenských zákonů; směna znovu rozděluje již rozdělené podle jednotlivé potřeby; konečně ve spotřebě vystupuje výrobek z tohoto společenského pohybu, stává se přímo předmětem a sluhou jednotlivé potřeby a uspokojuje ji při používání. Tak se výroba jeví jako výchozí bod, spotřeba jako konečný bod, rozdělování a směna jako střed, který sám je opět dvojitý, a to tak, že rozdělování je určeno jako moment vycházející od společnosti, kdežto směna jako moment vycházející od individuí. Ve výrobě se objektivisuje osoba, v osobě se subjektivisuje věc; v rozdělování přejímá společnost ve formě všeobecných, panujících zákonů zprostředkování mezi výrobou a spotřebou; ve směně jsou zprostředkovány náhodnou určitostí individua.

Rozdělování určuje poměr (množství), v němž výrobky připadají individuu; směna určuje výrobky, v nichž individuum požaduje podíl, přidělený mu při rozdělování.

Výroba, rozdělování, směna, spotřeba tvoří tak sylogismus podle všech pravidel: výroba je obecnost, rozdělování a směna zvláštnost a spotřeba jednotlivost, kterou je celek uzavřen. Je to ovšem souvislost, ale povrchní. Výroba je [podle učení ekonomů] určena všeobecnými přírodními zákony; rozdělování společenskou náhodou, a může proto více nebo méně napomáhat výrobě; směna leží mezi oběma jako formálně společenský pohyb, a závěrečný akt spotřeby, který je pojímán nejen jako konečný cíl, nýbrž

i jako konečný účel, leží vlastně mimo ekonomii, vyjma pokud působí zpětně na výchozí bod a znovu zahajuje celý proces.

Odpůrci politických ekonomů — ať jsou to odpůrci z jejich okruhu nebo mimo něj, kteří jim vyčítají barbarské roztrhávání toho, co patří k sobě, stojí buď na téže půdě jako oni, nebo pod nimi. Není nic obvyklejšího než výčitka, že političtí ekonomové příliš vyzdvihují výrobu a pokládají ji za samoúčel. Právě tak hodně prý záleží na rozdělování. Tato výčitka se opírá právě o ekonomickou představu, že rozdělování existuje vedle výroby jako samostatná, nezávislá sféra. Nebo [výčitka], že prý momenty nejsou zachycovány ve své jednotě. Jako kdyby takové roztrhávání nepronikalo ze skutečnosti do učebnic, nýbrž naopak z učebnic do skutečnosti a jako by zde šlo o dialektické vyrovnání pojmů, a ne o chápání reálných vztahů!

a) Výroba je bezprostředně též spotřebou

Dvojitá spotřeba, subjektivní a objektivní: individuum, které při vyrábění rozvíjí své schopnosti, zároveň je vydává, stravuje je v aktu výroby právě tak, jako je přirozené plození spotřebou životních sil. Za druhé: [výroba je] spotřeba výrobních prostředků, jichž se používá a jež se opotřebovávají a zčásti se (jako na př. při topení) opět rozkládají na základní prvky. Právě tak spotřeba suroviny, jež nezůstává ve své přirozené podobě a jakosti, která se naopak stravuje. Sám akt výroby je proto ve všech svých momentech také aktem spotřeby. To však ekonomové připouštějí. Výrobu jako bezprostředně se ztotožňující se spotřebou a spotřebu jako bezprostředně se kryjící s výrobou nazývají *výrobní spotřebou*. Tato identičnost výroby a spotřeby vyúsťuje ve Spinozovu větu: *Determinatio est negatio* [určení je popření].

Ale toto určení výrobní spotřeby je zaváděno právě jen proto, aby byla spotřeba, totožná s výrobou, oddělena od vlastní spotřeby, která je naopak chápána jako ničivý protiklad výroby. Zkoumejme tedy vlastní spotřebu.

Spotřeba je bezprostředně též výrobou, tak jako v přírodě je spotřeba prvků a chemických látek výrobou rostliny. Je jasné, že na př. člověk při výživě, jedné z forem spotřeby, reprodukuje své vlastní tělo. Ale to platí i o každém jiném druhu spotřeby, která tím či oním způsobem reprodukuje člověka po některé

stránce. [Je to] spotřební výroba. Avšak, říká politická ekonomie, tato výroba totožná se spotřebou je druhý druh výroby, vznikající ze zničení prvního výrobku. Při první výrobě se výrobce zvětšil, při druhé se věc, kterou vytvořil, zosobňuje. Je tedy tato spotřební výroba — ačkoli je bezprostřední jednotou výroby a spotřeby — podstatně rozdílná od vlastní výroby. Bezprostřední jednotou, v níž výroba spadá vjedno se spotřebou a spotřeba s výrobou, neruší jejich bezprostřední dvojnost.

Výroba je tedy bezprostředně spotřebou, spotřeba je bezprostředně výrobou. Každá je bezprostředně svým opakem. Ale zároveň probíhá mezi oběma zprostředkující pohyb. Výroba zprostředkovává spotřebu, jejíž materiál vytváří, jinak by spotřebě chyběl předmět. Ale spotřeba zprostředkovává také výrobu tím, že výrobkům teprve vytváří subjekt, pro nějž výrobky jsou výrobky. Teprve ve spotřebě dostává výrobek poslední finish [dovršení]. Železnice, po které se nejezdí, která se tedy neopotřebovává, nespotebovává, je železnice jen dynamei [podle možnosti], ale ne podle skutečnosti. Bez výroby není spotřeba; ale také bez spotřeby není výroba, neboť potom by byla výroba bezúčelná. Spotřeba vyrábí výrobu dvojím způsobem:

1. Tím, že teprve ve spotřebě se výrobek stává skutečně výrobkem. Na př. oděv se stane skutečně oděvem teprve aktem nošení; dům, v němž nikdo nebydlí, není in fact [fakticky] skutečným domem; tedy jako výrobek, na rozdíl od pouhého přírodního předmětu, osvědčuje se, *stává se* výrobkem teprve ve spotřebě. Spotřeba dává výrobku teprve tím, že jej ruší, finishing stroke [poslední úder kladivem]; neboť výrobek je [výsledek] výroby nejen jakožto zvětšená činnost, nýbrž jen jakožto předmět pro činný subjekt. [Spotřeba produkuje výrobu.]

2. Tím, že spotřeba vytváří potřebu nové výroby, tedy ideální vnitřní pohnutku výroby, která je jejím předpokladem. Spotřeba vytváří popud výroby; vytváří také předmět, který působí na výrobu jako určující účel. Je-li jasné, že výroba poskytuje předmět spotřeby v jeho vnější formě, je tudíž právě tak jasné, že spotřeba *klade* předmět výroby *ideálně*, jako vnitřní obraz, jako potřebu, jako popud a jako účel. Vytváří předměty výroby v jejich ještě subjektivní formě. Bez potřeby není výroba. Ale spotřeba reprodukuje potřebu.

Na straně výroby tomu odpovídá, že

1. poskytuje výrobě¹ materiál, předmět. Spotřeba bez předmětu není spotřeba; tedy výroba po této stránce tvoří, vyrábí spotřebu.

2. Ale výroba vytváří spotřebě nejen předmět. Dává také spotřebě její určitost, její charakter, její finish [dovršení]. Právě tak, jako dala spotřeba výrobku jeho finish jakožto výrobku, dává výroba finish spotřebě. *Předně* předmět není předmětem vůbec, nýbrž určitým předmětem, který musí být spotřebován určitým způsobem, opět zprostředkovaným výrobou samou. Hlad je hlad, ale hlad, který se tiší vařeným masem, požídaným vidličkou a nožem, je zcela jiný hlad než ten, který polyká syrové maso za pomoci ruky, nehtů a zubů. Výroba tedy vyrábí nejen předmět spotřeby, nýbrž i způsob spotřeby, nejen objektivně, nýbrž i subjektivně. Výroba tedy vytváří spotřebitele.

3. Výroba nejen dodává potřebě materiál, nýbrž dodává také materiálu potřebu. Když spotřeba vystoupí ze své prvotní přírodní hrubosti a bezprostřednosti — a kdyby v ní setrvala, bylo by to výsledkem toho, že výroba zůstala trčet v přírodní primitivnosti — je sama, jako podnět, zprostředkována předmětem. Potřeba tohoto předmětu, kterou spotřeba pocituje, vzniká jeho vnímáním. Umělecký předmět — a právě tak každý jiný výrobek — vytváří obecnost, které má smysl pro umění a je schopno mít požitek z krásy. Výroba vyrábí tedy nejen předmět pro subjekt, nýbrž i subjekt pro předmět.

Výroba vyrábí tedy spotřebu tím, že 1. jí vytváří materiál, 2. určuje způsob spotřeby, 3. vzbuzuje ve spotřebiteli potřebu, jejímž předmětem jsou výrobky, které ona vytváří. Vyrábí proto předmět spotřeby, způsob spotřeby a pohnutku spotřeby. Právě tak vyrábí spotřeba *schopnosti* výrobce, neboť jej podněcuje jako potřeba, určující účel.

Totožnost mezi spotřebou a výrobou se tedy projevuje trojím způsobem:

1. *Bezprostřední totožnost*: Výroba je spotřeba: spotřeba je výroba. Spotřební výroba. Výrobní spotřeba. Ekonomové nazývají obojí výrobní spotřebou. Ale dělají ještě jeden rozdíl. První figuruje jako reprodukce; druhá jako produktivní spotřeba. Vše-

---

¹ V rukopisu: „Produktion“; zřejmě má být „Konsumtion“ — spotřebě. (Pozn. red.)

chna zkoumání o první jsou zkoumání o produktivní nebo neproduktivní práci; o té druhé jsou zkoumání o produktivní nebo neproduktivní spotřebě.

2. Že každá se jeví jako prostředek druhé, je jí zprostředkována, což se vyjadřuje jako jejich oboustranná závislost; je to pohyb, jímž jsou uváděny ve vzájemný vztah a jeví se sobě navzájem nepostradatelnými, ale přesto si ještě zůstávají vnějšími. Výroba vytváří materiál jako vnější předmět pro spotřebu; spotřeba vytváří potřebu jakožto vnitřní předmět, jakožto účel pro výrobu. Bez výroby není spotřeba; bez spotřeby není výroba. To v ekonomii figuruje v mnoha formách.

Výroba není jen bezprostředně spotřebou a spotřeba bezprostředně výrobou; ani není výroba jen prostředkem spotřeby a spotřeba účelem výroby, to jest, že každá dodává druhé její předmět, výroba vnější předmět spotřebě, spotřeba pomyslný předmět výrobě; nýbrž každá z nich je nejen bezprostředně druhou a nejen druhou jen zprostředkovává, nýbrž každá z obou tím, že se uskutečňuje, vytváří druhou, vytváří sebe jako onu druhou. Spotřeba dokonává akt výroby především tím, že výrobek jakožto výrobek dovršuje, že jej ruší, že stravuje jeho samostatně věcnou formu; tím, že schopnosti, rozvinuté v prvním aktu výroby, potřebou opakování stupňuje ve zručnost, není tedy jen závěrečným aktem, jímž se výrobek stává výrobkem, nýbrž i aktem, jímž se výrobce stává výrobcem. Na druhé straně vytváří výroba spotřebu tím, že vytváří určitý způsob spotřeby, a dále tím, že vyvolává přitažlivost spotřeby, schopnost spotřeby, jakožto potřebu. Tato totožnost, stanovená sub 3, je v politické ekonomii mnohokrát objasňována v poměru mezi poptávkou a nabídkou, mezi předměty a potřebami, mezi potřebami vytvořenými společností a přirozenými potřebami.

Podle toho není pro hegelovce nic jednoduššího, než ztotožnit výrobu a spotřebu. A to dělali nejen socialističtí beletristé, nýbrž i sami prosaičtí ekonomové, na př. Say tak, že pozorujeme-li nějaký národ, nebo i lidstvo in abstracto [všeobecně], je prý jeho výroba jeho spotřebou. Storch dokázal Sayovi nesprávnost, neboť na př. národ nespoteblovává svůj výrobek úplně, nýbrž vytváří také výrobní prostředky atd., fixní kapitál atd. Pozorovat společnost jako jediný subjekt znamená nadto pozorovat ji nesprávně — spekulativně. U jednotlivého subjektu se jeví výroba a spotřeba

jako momenty jednoho aktu. Zde je třeba zdůraznit jen to nejdůležitější, že pozorujeme-li výrobu a spotřebu jakožto činnost jednoho subjektu nebo jednotlivých individuí, jeví se v každém případě jako momenty procesu, v němž je výroba skutečným výchozím bodem, a proto také převažujícím momentem. Sama spotřeba jakožto nutná potřeba je vnitřním momentem *produktivní* činnosti; tato je však výchozím bodem realizace a tudíž i její převažující moment, akt, v němž se celý proces znovu opakuje. Individuum vyrábí předmět a jeho spotřebou se opět vrací k sobě, ale jako produktivní individuum, které reprodukuje sama sebe. Tak se spotřeba jeví jako moment výroby.

Ve společnosti je však výrobcův vztah k výrobku, jakmile je hotov, ryze vnější a návrat výrobku k subjektu závisí na výrobcově vztahu k jiným individuí. Nezmočňuje se ho bezprostředně. Také jeho bezprostřední přivlastnění není jeho účelem, jakmile vyrábí ve společnosti. Mezi výrobce a výrobky vstupuje *rozdělování*, které s pomocí společenských zákonů určuje jeho podíl na světě výrobků, tedy vstupuje mezi výrobu a spotřebu.

Je tedy rozdělování samostatnou sférou vedle výroby a mimo ni ?

b) [Výroba a rozdělování]

Podíváme-li se na obvyklá díla z politické ekonomie, musí nám být předně nápadné, že se v nich všechno podává dvojité. Na př. v rozdělování figurují pozemková renta, mzda, úrok a zisk, kdežto ve výrobě figurují půda, práce a kapitál jako činitelé výroby. Co se týče kapitálu, je od počátku jasné, že se jeho pojem stanoví v dvojitým smyslu, 1. jako činitel výroby, 2. jako zdroj příjmu, určující určitou formu rozdělování. Proto úrok a zisk figurují jako takové i ve výrobě, pokud jsou formami, ve kterých se kapitál zvětšuje, vzrůstá, pokud jsou tedy momenty jeho výroby samé. Úrok a zisk jakožto formy rozdělování předpokládají kapitál jakožto činitele výroby. Jsou způsoby rozdělování, jejichž předpokladem je kapitál jakožto činitel výroby. Jsou rovněž způsoby reprodukce kapitálu.

Mzda je rovněž námezdní prací, zkoumanou v jiné rubrice: určitost, kterou zde práce má jakožto činitel výroby, se jeví [tam] jakožto určení rozdělování. Kdyby nebyla práce určena jako námezdní práce, pak by se způsob, jakým se účastní na

výrobcích, neprojevoval jakožto mzda, jako na př. v otroctví. Konečně pozemková renta — abychom vzali hned nejvyvinutější formu rozdělování, v níž se na výrobcích účastní pozemkové vlastnictví — předpokládá velké pozemkové vlastnictví (vlastně velkozemědělství) jakožto činitele výroby, a ne půdu jako takovou, právě tak jako mzda nepředpokládá práci jako takovou. Poměry a způsoby rozdělování se proto jeví jen jako rub činitelů výroby. Individuum, které se účastní na výrobě ve formě námezdní práce, účastní se ve formě mzdy na výrobcích, výsledcích výroby. Rozčlenění rozdělování je plně určeno rozčleněním výroby. Rozdělování samo je produktem výroby, nejen pokud jde o předmět, neboť mohou být rozdělovány jen výsledky výroby, nýbrž i pokud jde o formu, neboť určitý způsob účasti na výrobě určuje zvláštní formy rozdělování, formu, v níž se každý účastní na rozdělování. Je naprostou ilusí mluvit u výroby o půdě a u rozdělování o pozemkové rentě atd.

Ekonomové jako Ricardo, kterým se nejvíce vyčítá, že prý mají na zřeteli jen výrobu, stanovili proto jako předmět ekonomie výhradně rozdělování, neboť instinktivně chápali formy rozdělování jakožto nejpřesnější výraz, v němž se ustalují činitelé výroby v dané společnosti.

Vůči jednotlivému individuu se ovšem rozdělování jeví jako společenský zákon, který podmiňuje jeho postavení ve sféře výroby, uvnitř níž vyrábí, a který tedy předchází výrobu. Individuum nemá zprvu ani kapitál, ani pozemkové vlastnictví. Je od narození společenským rozdělováním odkázáno na námezdní práci. Ale to, že je na ni odkázáno, je samo výsledkem toho, že kapitál, pozemkové vlastnictví existují jako samostatní činitelé výroby.

Pozorujeme-li celou společnost, zdá se, že rozdělování předchází a určuje výrobu ještě po jedné stránce, takřka jako předekonomický fakt. Dobyvačný národ rozděluje půdu mezi dobyvatele a zavádí tak určité rozdělení a formu pozemkového vlastnictví, určuje tudíž i výrobu. Nebo přemění podmaněné v otroky a učiní tak otrockou práci základem výroby. Nebo národ rozbíjí revolucí velké pozemkové vlastnictví v parcely; dá tedy tímto novým rozdělováním nový charakter výrobě. Nebo zákonodárství zvětšuje pozemkové vlastnictví v určitých rodinách nebo rozděluje práci jakožto dědičné privilegium a ustaluje ji tak kastovním

způsobem. Ve všech těchto případech, a všechny jsou historické, se zdá, že rozdělování nebylo rozčleněno a určeno výrobou, nýbrž naopak výroba rozdělováním.

V nejpovrchnějším pojetí se rozdělování zdá rozdělováním výrobků, a tím velmi vzdálené a quasi [jakoby] samostatné vůči ní. Ale dříve než je rozdělování rozdělováním výrobků, je 1. rozdělováním výrobních nástrojů a 2. což je další určení téhož vztahu, je rozdělováním členů společnosti mezi různé druhy výroby (podřízení individuí určitým výrobním vztahům). Rozdělování výrobků je zřejmě jen výsledkem tohoto rozdělování, které je zahrnuto do výrobního procesu samého a určuje rozčlenění výroby. Zkoumat výrobu bez ohledu na toto rozdělování, v ní obsažené, je zřejmě prázdná abstrakce, kdežto naopak rozdělování výrobků je dáno samo sebou zároveň s tímto rozdělováním, které tvořilo původně jeden moment výroby. Ricardo, který se snažil pochopit novodobou výrobu v jejím určitém sociálním rozčlenění a který je ekonomem výroby par excellence [na slovo vzatým], právě proto prohlašuje za vlastní thema novodobé ekonomie rozdělování, a ne výrobu. Z toho je opět vidět nejasnost ekonomů, kteří líčí výrobu jako věčnou pravdu, kdežto dějiny vypovídají do oblasti rozdělování.

Jaký poměr k výrobě má toto rozdělování, které ji určuje, je zřejmě otázka, která se týká výroby samé. Kdyby se řeklo, že alespoň v tom případě, kdy výroba musí vycházet z určitého rozdělování výrobních nástrojů, rozdělování v tomto významu předchází výrobu a tvoří její předpoklad, je třeba na to odpovědět, že výroba má skutečně své podmínky a předpoklady, které tvoří její momenty. Ty se mohou z prvopočátku zdát samorostlé. V procesu výroby samém se přeměňují ze samorostlých v dějinné, a jestliže se pro některé období jeví jako přirozený předpoklad výroby, byly pro jiné jejím dějinným výsledkem. Uvnitř výroby samé se ustavičně mění. Na př. použití strojů změnilo rozdělování jak výrobních nástrojů, tak výrobků. Novodobé velké pozemkové vlastnictví samo je výsledkem jak novodobého obchodu a novodobého průmyslu, tak použití průmyslu v zemědělství.

Všechny výše nadhozené otázky vyústíjí konec konců v to, jak všeobecně dějinné podmínky působí na výrobu a jaký je poměr výroby k dějinnému vývoji vůbec. Otázka zřejmě patří do zkoumání a výkladu výroby samé.

Avšak v té triviální formě, v níž jsou výše nadhozeny, mohou být stejně stručně odbyty. Při všech výbojích je možné trojí. Dobyvatelský národ vnutí podmaněným svůj vlastní způsob výroby (na př. Angličané v Irsku v tomto století, částečně v Indii); nebo nechají dosavadní trvat dál a spokojí se jen s poplatkem (na př. Turci a Římané); nebo dojde k vzájemnému působení, z něhož povstane něco nového, synthesisa (zčásti při germánských výbojích). Ve všech případech způsob výroby, ať dobyteli, nebo podmaněných, nebo ten, který vzejde ze splynutí obou, určuje nové rozdělování, které nastoupí. Ačkoli se toto nové rozdělování jeví jako předpoklad pro nové období výroby, je samo opět produktem výroby, a to nejen historické vůbec, nýbrž určitého historického způsobu výroby.

Na př. Mongolové při pustošení Ruska si počínali přiměřeně svému způsobu výroby, totiž chovu dobytka, pro nějž jsou hlavní podmínkou velké neobydlené prostory. Germánští barbaři, pro něž obdělávání půdy nevolníky bylo tradičním způsobem výroby a rovněž izolovaný život na venkově, mohli tím snáze podrobit těmto podmínkám římské provincie, protože koncentrace pozemkového vlastnictví, k níž tam došlo, již úplně převrátila dřívější poměry v zemědělství.

Je tradiční představou, že se v jistých obdobích žilo jen z loupeže. Ale aby se mohlo loupit, musí tu být něco, co lze loupit, tedy výroba. A sám způsob loupeže je opět určen způsobem výroby. Na př. stockjobbing nation [národ s vyvinutou bursovní speculací] nemůže být oloupen stejným způsobem jako pastevecký národ.

V otrokovi je přímo loupen výrobní nástroj. Ale pak musí být výroba země, pro kterou je loupen, rozčleněna tak, aby připouštěla otrockou práci, nebo (jako v Jižní Americe atd.) musí být vytvořen způsob výroby odpovídající otrocké práci.

Zákony mohou některý výrobní nástroj, na př. půdu, zvěčnit v ruce jistých rodin. Tyto zákony dostávají ekonomický význam jen tehdy, je-li velké pozemkové vlastnictví v souzvuku se společným způsobem výroby, jako na př. v Anglii. Ve Francii bylo provozováno malozemědělství, přestože existovalo velké pozemkové vlastnictví, a proto bylo velké pozemkové vlastnictví revolucí rozbito. Ale zvěčnění parcelového vlastnictví na př. zákony? Přes tyto zákony se vlastnictví opět koncentruje. Vliv zákonů,

směřujících k udržení podmínek rozdělování, a jejich působení na výrobu je třeba určit zvlášť.

c) Konečně směna a oběh

Oběh je jen určitý moment směny nebo také směna, pozorována ve svém celku.

Pokud je *směna* jen zprostředkujícím momentem mezi výrobou a rozdělováním, které jí je určeno, na jedné straně a spotřebou na druhé straně; pokud však spotřeba sama se jeví jako moment výroby, je zřejmě směna zahrnuta také ve výrobě jako jeden z jejích momentů.

Za prvé je jasné, že směna činností a schopností, která se děje ve výrobě samé, k ní přímo patří a tvoří její podstatu. Totéž platí za druhé o směně výrobků, pokud je prostředkem k výrobě hotového výrobku, určeného pro bezprostřední spotřebu. Potud je směna sama aktem zahrnutým ve výrobě. Za třetí je tak zvaná exchange [směna] mezi dealers a dealers [výrobci zboží] co do své organizace právě tak zcela určena výrobou, jako je sama výrobní činností. Směna se jeví jako nezávislá vedle výroby, jako lhostejná vůči ní jen v posledním stadiu, kde se výrobek bezprostředně směňuje pro spotřebu. Ale 1. není směny bez dělby práce, ať už je tato dělba samostatná anebo sama už dějinným výsledkem; 2. soukromá směna předpokládá soukromou výrobu; 3. intenzita směny, tak jako její rozšíření, jako její forma, je určena rozvojem a rozčleněním výroby. Na př. směna mezi městem a venkovem; směna na venkově, ve městě atd. Směna se tedy jeví ve všech svých momentech buď přímo zahrnuta ve výrobě nebo jí určena.

Výsledek, k němuž docházíme, není, že výroba, rozdělování, směna a spotřeba jsou totožné, nýbrž že všechny tvoří články celku, rozdílily uvnitř jednoty. Výroba převažuje jak sebe samu v protikladném určení výroby, tak všechny ostatní momenty. Od ní začíná proces vždy znovu. To, že směna a spotřeba nemohou převažovat, je jasné samo sebou. Totéž platí o rozdělování jakožto rozdělování výrobků. Ale jako rozdělování výrobních činitelů je samo momentem výroby. Určitá výroba určuje tedy určitou spotřebu, rozdělování, směnu, *určité vzájemné vztahy těchto různých momentů*. Ovšem i výroba *ve své jednostranné formě*

je se své strany určována ostatními momenty. Na př. rozšiřuje-li se trh, to jest sféra směny, roste rozsah výroby a zároveň se hlouběji člení. Se změnou rozdělování se mění výroba, na př. s koncentrací kapitálu, různým rozdělením obyvatelstva mezi město a venkov atd. A konečně určují výrobu potřeby spotřeby. Dochází k vzájemnému působení mezi různými momenty. Tak je tomu u každého organického celku.

3. Metoda politické ekonomie

Zkoumáme-li danou zemi politicko-ekonomicky, začínáme jejím obyvatelstvem, jeho rozdělením na třídy, města, venkov a moře, do různých odvětví výroby, vývozem a dovozem, roční výrobou a spotřebou, cenami zboží atd.

Zdá se správné začínat tím, co je reálné a konkrétní, skutečným předpokladem, tedy na př. v politické ekonomii obyvatelstvem, které je základnou a subjektem celého společenského výrobního aktu. Ale při bližším zkoumání se ukazuje, že je to nesprávné. Obyvatelstvo je abstrakce, jestliže na př. opominu třídy, z nichž se skládá. A tyto třídy jsou opět prázdným slovem, neznám-li prvky, na kterých spočívají, na př. námezdní práci, kapitál atd. Tyto prvky předpokládají opět směnu, dělbu práce, ceny atd. Na př. kapitál není ničím bez námezdní práce, bez hodnoty, peněz, ceny atd. Začnu-li tedy obyvatelstvem, byla by to chaotická představa celku a bližším určením bych analyticky došel ke stále jednodušším pojmům; od konkrétního, daného v představě, ke stále prázdnějším abstrakcím, až bych dospěl k nejjednodušším určením. Odtud by pak bylo třeba nastoupit opět zpáteční cestu, až bych došel opět zpět k obyvatelstvu, tentokráte ne však jako k chaotické představě celku, nýbrž jako k bohatému souhrnu mnoha určitostí a vztahů. První cesta je ta, kterou nastoupila politická ekonomie dějinně při svém vzniku. Na př. ekonomové XVII. století začínají vždy živým celkem, obyvatelstvem, národem, státem, několika státy atd.; ale vždy končí tím, že rozbořem nalézají některé určující abstraktní, všeobecné vztahy, jako dělbu práce, peníze, hodnotu atd. Jakmile byly tyto jednotlivé momenty více méně ustáleny a abstrahovány, začaly vznikat ekonomické soustavy, které postupují od jednoduchého, jako je práce, dělba práce, potřeba a směnná hodnota, ke státu, směně

mezi národy a světovému trhu. Toto je zřejmě vědecky správná metoda. Konkrétní je konkrétní, protože je to shrnutí mnoha určení, tedy jednota rozmanitého. V myšlení se to proto jeví jako proces shrnování, jako výsledek, a ne výchozí bod, ačkoli to je skutečný výchozí bod, a proto i výchozí bod nazírání a představy. Na první cestě se plná představa vypařuje v abstraktní určení; na druhé vedou abstraktní určení k reprodukci konkrétního myšlením. Hegel tudíž zabředl do iluze, že chápal reálno jako výsledek myšlení, které se samo v sobě shrnuje, v sobě se prohlubuje a samo se pohybuje, kdežto metoda postupování od abstraktního ke konkrétnímu je pro myšlení pouze způsobem, jímž si osvojuje konkrétní a reprodukuje je jako duchovně konkrétní. Ale to naprosto není proces vzniku konkrétního samého. Nejjednodušší ekonomická kategorie, na př. směnná hodnota, předpokládá obyvatelstvo, obyvatelstvo, vyrábějící za určitých podmínek; a také určitou formu rodiny nebo obce či státu atd. Nemůže existovat jinak, než jako abstraktní, *jednostranný* vztah již daného konkrétního, živého celku.

Naproti tomu jako kategorie má směnná hodnota předpotopní existenci. Proto pro vědomí a filosofické vědomí je takto určeno — pro něž je logické myšlení skutečným člověkem a logicky pochopený svět jako takový skutečným světem — jeví se proto pohyb kategorií jako skutečný akt výroby — který bohužel jen dostává popud zvenčí — jehož výsledkem je svět; a toto je — to je však opět tautologie — správné potud, že konkrétní celistvost jakožto myšlenková celistvost, jakožto myšlenkové konkrétno, je skutečně produktem myšlení, chápání; naprosto však ne produktem pojmu, myslícího a sama sebe rodícího mimo nazírání a představu nebo nad nimi, nýbrž je to zpracování nazírání a představ v pojmy. Celek tak, jak se jeví v hlavě jakožto myšlenkový celek, je produktem myslící hlavy, která si osvojuje svět jediným pro ni možným způsobem, způsobem, který se liší od uměleckého, náboženského nebo prakticky duchovního osvojování tohoto světa. Reálný subjekt zůstává nadále, jako před tím, mimo hlavu ve své samostatnosti; pokud se totiž hlava chová jen spekulativně, jen theoreticky. Proto i při theoretické metodě [politické ekonomie] musí vždy subjekt, společnost, tanout před naší představou jako předpoklad.

Nemají však tyto jednoduché kategorie také nezávislou histo-

rickou nebo přirozenou existenci před konkrétnějšími? Ča depend [přijde na to]. Na př. Hegel začíná filosofii práva správně držbou jako nejjednodušším právním vztahem subjektu. Ale neexistuje žádná držba před rodinou nebo před vztahy nadvlády a poroby, které jsou mnohem konkrétnějšími vztahy. Naproti tomu by bylo správné říci, že existují rodiny, rody, které ještě jen mají v *držbě*, ale ne ve *vlastnictví*. Jednodušší kategorie se tedy jeví jako vztah jednoduchých rodinných nebo rodových společenství v poměru k vlastnictví. Ve vyšší společnosti se jeví jako jednodušší vztah vyvinutější organisace. Ale vždy se předpokládá konkrétnější substrát, jehož vztahem je držba. Lze si představit jednotlivého divocha, který má něco v držbě. Ale potom není držba právní poměr. Je nesprávné, že držba se historicky vyvíjí v rodinu. Naopak, vždy předpokládá tuto „konkrétnější právní kategorii“. Zatím by z toho vždy zbylo tolik, že jednoduché kategorie jsou výrazem poměrů, v nichž se mohlo realizovat nevyvinuté konkrétno, aniž ještě založilo mnohostrannější vztah nebo poměr, který je ideálně vyjádřen v konkrétnější kategorii; kdežto vyvinutější konkrétno podržuje tutéž kategorii jakožto podřízený poměr.

Peníze mohou existovat a existovaly historicky dříve než kapitál, dříve než banky, dříve než námezdní práce atd. Po této stránce lze tedy říci, že jednodušší kategorie může vyjadřovat vládnoucí poměry méně vyvinutého celku nebo podřízené poměry vyvinutějšího celku, které historicky už existovaly dříve, než se celek rozvinul po té stránce, která je vyjádřena v konkrétnější kategorii. Potud by zákony abstraktního myšlení, které postupují od nejjednoduššího ke složitému, odpovídaly skutečnému historickému procesu.

Na druhé straně lze říci, že jsou velmi vyvinuté, ale přesto historicky nezralejší společenské formy, za nichž se vyskytují nejvyšší formy ekonomie, na př. kooperace, rozvinutá dělba práce atd., aniž existují nějaké peníze, na př. Peru.

Ani u slovanských občin nevystupují peníze a směna, která je podmiňuje, buď vůbec anebo nepatrně uvnitř jednotlivých občin, nýbrž na jejich hranici, ve styku s jinými občinami; vůbec je nesprávné pokládat směnu uvnitř téže obcíny za původní konstituující prvek. Naopak, objevuje se zprvu ve vzájemném vztahu různých občin, dříve než ve styku mezi členy uvnitř téže

občiny. Dále: třebaže peníze velmi brzy hrají všestrannou úlohu, přesto ve starověku připadají jako převládající prvek jen jednostranně určitým národům, obchodním národům. A dokonce i v nejvzdělanějším starověku, u Řeků a Římanů, objevuje se úplné rozvinutí peněz, které je předpokladem novodobé buržoasní společnosti, jen v období rozkladu. Tedy tato zcela jednoduchá kategorie se historicky neobjevuje ve své plné síle až v nejvyvinutějších poměrech společnosti. Ale naprosto neproniká všemi ekonomickými vztahy. Na př. v římské říši v době jejího největšího rozvoje zůstala základem naturální daň a naturální dávka. Peněžnictví se tam dokonale rozvinulo vlastně jen v armádě. Nikdy se také nezmocňuje celého procesu práce.

A tak, přestože jednodušší kategorie možná historicky existovala před konkrétnější, může ve svém plném intenzivním a extenzivním rozvinutí patřit právě jen složitějším formám, kdežto konkrétnější kategorie se plně rozvinula v méně vyvinuté společenské formaci.

Práce se zdá zcela jednoduchou kategorií. Také její představa v této všeobecnosti — jako práce vůbec — je prastará. Ale přesto je „práce“, pojata ekonomicky v této jednoduchosti, právě taková novodobá kategorie jako poměry, které tuto jednoduchou abstrakci vytvářejí. Na př. monetární soustava určuje bohatství ještě zcela objektivně, jako věc existující v penězích (als Sache ausser sich im Geld). Naproti tomuto stanovisku bylo velkým pokrokem, jestliže manufakturní anebo komerční soustava přenesla zdroj bohatství z předmětu do subjektivní činnosti — do komerční a manufakturní práce, ačkoli stále ještě chápe tuto činnost samu v omezené formě, jako činnost tvořící peníze. Proti této soustavě stojí fysiokratická, která pokládá za práci vytvářející bohatství určitou formu práce — zemědělství — a objekt sám už nevidí v peněžním přestrojení, nýbrž jako výrobek vůbec, jako všeobecný výsledek práce. A tento výrobek podle omezenosti činnosti je stále ještě výrobek určený přírodou — zemědělský výrobek, výrobek půdy par excellence [po výtce]. Bylo obrovským pokrokem Adama Smitha, že odvrhl jakoukoli určitost činnosti, která tvoří bohatství — [a postavil na toto místo] práci jako takovou, ani manufakturní, ani obchodní, ani zemědělskou, ale tu i onu. S abstraktní všeobecností činnosti, která vytváří bohatství [jeví se] nyní také všeobecnost předmětu, určeného

jako bohatství; je to výrobek vůbec, čili opět práce vůbec, ale jako minulá, zpředmětněná práce. Jak těžký a velký byl tento přechod je vidět z toho, jak Adam Smith sám tu a tam znovu upadá do fyziokratické soustavy. Mohlo by se tedy zdát, že tím byl nalezen jen abstraktní výraz pro nejjednodušší a nejstarší vztah, v němž lidé — ať v jakékoli společné formě — vystupují jako vyrábějící. S jedné strany je to správné. S druhé nikoli.

Lhostejnost vůči určitému druhu práce předpokládá velmi vyvinutý souhrn skutečných druhů práce, z nichž už žádná není taková, aby všechno ovládala. Tak vznikají nejvšeobecnější abstrakce vůbec jen za nejbohatšího konkrétního vývoje, kde je též vlastnost společná mnohým nebo všem prvkům. Potom přestává možnost, aby to bylo myšleno jen ve zvláštní formě. Na druhé straně není tato abstrakce práce vůbec jen duchovním výsledkem konkrétního souhrnu prací. Lhostejnost vůči určité práci odpovídá společenské formě, v níž individua snadno přecházejí od jedné práce ke druhé a určitý druh práce je pro ně náhodný a proto lhostejný. Práce se zde stala nejen v kategorii, nýbrž i ve skutečnosti prostředkem vytváření bohatství vůbec a ztratila svou specifickou spojitost s určitým individuem. Nejvyvinutější je takovýto stav v nejmodernější formě bytí buržoasních společností — ve Spojených státech. Teprve zde se tedy stává prakticky pravdivou abstraktní kategorie „práce“, „práce vůbec“, „práce sans phrase“ [práce bez dalších přívlastků], tento výchozí bod novodobé ekonomie. Tedy nejjednodušší abstrakce, kterou novodobá ekonomie staví do čela a která vyjadřuje prastarý vztah, platný pro všechny společenské formy, se přesto jeví v této abstrakci prakticky pravdivou jen jako kategorie nejmodernější společnosti. Mohlo by se říci, že to, co se ve Spojených státech jeví jako historický produkt — tato lhostejnost vůči určité práci — jeví se na př. u Rusů jako vrozená vlohá. Je to však po čertech rozdíl, mají-li barbari vlohú, že jich lze použít ke všemu, či zda civilisovaní lidé používají sami sebe ke všemu. A pak u Rusů této lhostejnosti vůči určitosti práce prakticky odpovídá tradiční připoutanost ke zcela určité práci, od které je odtrhávají jen vnější vlivy.

Tento příklad práce ukazuje pádně, jak i nejabstraktnější kategorie, přes svou platnost — právě v důsledku své abstraktnosti — pro všechny epochy, jsou přesto v samé určitosti této

abstrakce stejně produktem historických poměrů a mají plnou platnost jen pro tyto poměry a uvnitř nich.

Buržoasní společnost je nejvyvinutější a nejrozmanitější historická organisace výroby. Kategorie, které vyjadřují její poměry, pochopení jejího rozčlenění, dovolují proto zároveň proniknout do rozčlenění a výrobních vztahů všech zaniklých společenských forem, z jejichž trosek a prvků je vybudována, jejichž nepřekonané zbytky částečně ještě vleče s sebou, zatím co pouhé náznaky se vyvinuly k plnému významu atd. Anatomie člověka je klíčem k anatomii opice. Náznakům vyšších druhů u nižších druhů živočichů lze naproti tomu porozumět jen tehdy, je-li tento vyšší druh již znám. Tak buržoasní ekonomie poskytuje klíč k antické atd. Naprosto však ne v tom smyslu, jak to chápou ekonomové, kteří stírají všechny historické rozdíly a ve všech společenských formách spatřují formy buržoasní. Můžeme porozumět obroku, desátku atd., známe-li pozemkovou rentu. Ale nesmíme je ztotožňovat.

Protože nadto je buržoasní společnost sama jen protikladnou formou vývoje, setkáváme se v ní často se zcela zakrslými nebo dokonce zkarikovanými poměry dřívějších formací. Na př. obecní vlastnictví. Proto je-li pravda, že kategorie buržoasní ekonomie obsahují pravdu platnou pro všechny ostatní společenské formy, je nutno brát to jen cum grano salis [ve zcela určitém smyslu]. Mohou je obsahovat v rozvinuté, zakrnělé, zkarikované a pod. formě, vždy v podstatně odlišné podobě. Tak zvaný historický vývoj tkví vůbec v tom, že poslední forma se dívá na předešlé jako na své předstupně a chápe je vždy jednostranně, poněvadž je zřídka a jen za zcela určitých podmínek schopna kritizovat samu sebe; nemluví se tu ovšem o takových historických obdobích, která se sama považují za dobu úpadku. Křesťanské náboženství bylo schopno napomáhat objektivnímu porozumění dřívějších mythologií teprve tehdy, když jeho sebekritika byla do určitého stupně hotova, abychom tak řekli, dynamei [co do možnosti]. Tak dospěla buržoasní ekonomie k porozumění feudální, antické nebo orientální společnosti teprve tehdy, jakmile začala sebekritika buržoasní společnosti. Pokud buržoasní ekonomie neupadá do mythologisationi, při němž se úplně ztotožňuje s minulým, její kritika dřívější [společnosti], zejména feudální, s níž ještě přímo musela zápasit, se podobala kritice,

kteřou křesťanství provádělo vůči pohanství nebo také protestantismus vůči katolicismu.

Jako vůbec u každé historické sociální vědy je třeba při postupu ekonomických kategorií vždy mít na zřeteli, že jak ve skutečnosti, tak v hlavě, je dán subjekt, zde moderní buržoasní společnost, a že tudíž kategorie vyjadřují formy bytí, podmínky existence, často jen jednotlivé stránky této určité společnosti, tohoto subjektu, a že proto [politická ekonomie] ani *vědecky* naprosto nezačíná teprve tam, od kdy se mluví o ní *jako takové*. To je třeba mít na zřeteli, protože nám to současně dává do rukou rozhodující dělítko.

Na př. se zdá, že není nic přirozenějšího, než začít pozemkovou rentou, pozemkovým vlastnictvím, protože je vázáno na půdu, zdroj veškeré výroby a veškerého bytí, a na první formu výroby všech poněkud ustálenějších společností — zemědělství. Ale nebylo by nic nesprávnějšího. Ve všech formách společnosti je to určitá výroba, která určuje všem ostatním postavení a vliv a tudíž i její vztahy určují postavení a vliv všem ostatním. Je to všeobecné osvětlení, do něhož jsou ponořeny všechny ostatní barvy a které je modifikuje v jejich zvláštnosti. Je to zvláštní ether, určující specifickou váhu veškerého bytí, které v něm vzniká.

Na př. u pasterveckých národů. (Ryze lovecké a rybářské národy jsou mimo onen bod, kde začíná skutečný vývoj.) U nich se sporadicky vyskytuje jistá forma zemědělství. Tím je určeno pozemkové vlastnictví. Je společné a podržuje tuto formu ve větší či menší míře podle toho, zda tyto národy ve větší či menší míře ještě zachovávají svou tradici, na př. pospolné vlastnictví u Slovanů. U národů s usedlým zemědělstvím — tato usedlost už je velký stupeň — kde zemědělství převládá, jako v antické a feudální společnosti, má sám průmysl, jeho organizace a ty formy vlastnictví, které mu odpovídají, ve větší či menší míře charakter pozemkového vlastnictví; [společnost] je buď zcela závislá na zemědělství, jako u starých Římanů, nebo, jako ve středověku, napodobuje organizaci venkova ve městě a jeho poměrech. I kapitál ve středověku — pokud to není čistý peněžní kapitál — má jakožto tradiční řemeslnický nástroj atd. tento charakter pozemkového vlastnictví.

V buržoasní společnosti je tomu naopak. Zemědělství se čím

dále tím více stává pouhým odvětvím průmyslu a je zcela ovládáno kapitálem. Právě tak pozemková renta. Ve všech formách [společnosti], kde vládne pozemkové vlastnictví, převládají ještě přírodní vztahy. V těch, kde vládne kapitál, převládá společenský, historicky vytvořený prvek. Pozemkové rentě nelze porozumět bez kapitálu. Kapitálu však nelze porozumět bez pozemkové renty. Kapitál je všeovládající ekonomická moc buržoasní společnosti. Musí být výchozím i konečným bodem a musí být vyložen dříve než pozemkové vlastnictví. Teprve když obojí bylo prozkoumáno zvlášť, musí být prozkoumán jejich vzájemný vztah.

Bylo by tedy nepřipustné a nesprávné brát ekonomické kategorie za sebou v tom pořadí, v němž historicky měly rozhodující úlohu. Jejich pořadí je naopak určeno jejich vzájemným vztahem v moderní buržoasní společnosti a tento vztah je právě opačný než ten, který se jeví jako přirozený nebo odpovídající posloupnosti historického vývoje. Nejde o poměr, který ekonomické vztahy historicky zaujímají ve sledu různých společenských forem. Tím méně jde o jejich pořadí „v ideji“ (*Proudhon*), (zvrácené představě historického pochodu). Jde o jejich rozčlenění uvnitř moderní buržoasní společnosti.

Ryzost (abstraktní určitost), v níž se jevily obchodní národy — Féniciáné, Karthaginci — ve starověku, je právě dána samou převahou zemědělských národů. Kapitál jako obchodní nebo peněžní kapitál se jeví v této abstrakci právě tam, kde kapitál ještě není vládnoucím elementem společnosti. Lombardané a Židé zaujímají totéž postavení vůči středověkým společnostem, které provozovaly zemědělství.

Jako další příklad různého postavení, které zaujímají tytéž kategorie na různých stupních společenského vývoje: jedna z posledních forem buržoasní společnosti: *jointstock-companies* [akciové společnosti]. Objevují se však také na jejím počátku ve velkých privilegovaných a monopolních vybavených obchodních společnostech.

Sám pojem národního bohatství probleskuje u ekonomů XVII. století jen tak — tato představa se částečně udržuje i u ekonomů XVIII. stol. — že bohatství se tvoří pouze pro stát, ale jeho moc závisí na tomto bohatství. To byla ještě neuvědoměle pokrytecká forma, v níž se bohatství samo a jeho výroba ohlašují jako účel novodobých států a státy jsou ještě pokládány jen za prostředek k výrobě bohatství.

Rozdělení provést zřejmě takto: 1. všeobecná abstraktní určení, která právě proto více méně patří všem společenským formám, ale v tom smyslu, jak bylo vyloženo výše, 2. kategorie, které vytvářejí vnitřní rozčlenění buržoasní společnosti a na nichž spočívají základní třídy. Kapitál, námezdní práce, pozemkové vlastnictví. Jejich vzájemný vztah. Město a venkov. Tři velké společenské třídy. Směna mezi nimi. Oběh. Úvěrnictví (soukromé). 3. Shrnutí buržoasní společnosti ve formě státu. Zkoumáno ve vztahu k sobě samému. „Neproduktivní“ třídy. Daně. Státní dluh. Veřejný úvěr. Obyvatelstvo. Kolonie. Vystěhovalectví. 4. Mezinárodní podmínky výroby. Mezinárodní dělba práce. Mezinárodní směna. Vývoz a dovoz. Směnečný kurs. 5. Světový trh a krise.

4. Výroba. Výrobní prostředky a výrobní vztahy. Výrobní vztahy a směnné vztahy. Formy státu a formy vědomí v poměru k výrobním vztahům a směnným vztahům. Právní vztahy. Rodinné vztahy.

Notabene k bodům, o nichž je třeba se zde zmínit a na něž se nesmí zapomenout:

1. *Válka* dosáhla vyvinutých forem dříve než mír; je třeba ukázat způsob, jak se válkou a v armádách atd. dříve vyvinuly jisté ekonomické vztahy, jako námezdní práce, užívání strojů atd. než uvnitř buržoasní společnosti. Stejně tak vztah mezi výrobní silou a podmínkami styku je obzvlášť názorný v armádě.

2. *Poměr dosavadního idealistického dějepisectví k reálnému. Zejména tak zvané kulturní dějiny*, celé dějiny náboženství a států.

Při této příležitosti lze také říci něco o různých způsobech dosavadního dějepisectví. Tak zvaná objektivní metoda. Subjektivní. (Morální a j.) Filosofická.

3. *Druhořadé a třetířadé. Vůbec odvozené, přenesené*, nepůvodní výrobní vztahy. Zde [je třeba prozkoumat] působení mezinárodních poměrů.

4. *Výčítky, že toto pojetí je materialismus. Poměr k naturalistickému materialismu.*

5. *Dialektika pojmů výrobní síla (výrobní prostředek) a výrobní vztah, dialektika*, jejíž hranice je třeba určit a která neruší reálný rozdíl.

6. *Nestejný poměr vývoje materiální výroby na př. k umělecké produkci.* Vůbec pojem pokroku není třeba brát v obvyklé abstrakci. V otázkách umění atd. není tato disproporce ještě tak důležitá, a tak těžko pochopitelná jako ve sféře praktických sociálních vztahů. Na př. poměr vzdělanosti v United States [Spojených státech] a v Evropě. Ale vlastní obtížný bod, který je zde třeba rozebrat, je ten, jak se výrobní vztahy jakožto právní vztahy začínají nerovnoměrně vyvíjet. Tedy na př. poměr římského soukromého práva (trestního a veřejného práva se to týká méně) k novodobé výrobě.

7. *Toto pojetí se jeví jako nutný vývoj.* Avšak oprávněnost náhody. Různé (též svoboda a j.). Působení dopravních prostředků. Světové dějiny neexistovaly vždy; dějiny jakožto světové dějiny jsou výsledkem.

8. *Východiskem je ovšem přírodní určitost; subjektivní a objektivní, kmeny, rasy atd.*

O umění je známo, že určitá období jeho rozkvětu nejsou vůbec v souladu se všeobecným vývojem společnosti, tedy ani s vývojem materiální základny, jaksi kostry organizace společnosti. Na př. Řekové ve srovnání s moderními národy i Shakespeare. U některých forem umění, na př. u eposu se dokonce uznává, že nemohou vzniknout ve své klasické podobě, tvořící epochu světových dějin, jakmile se objeví umělecká produkce jako taková; že tedy v oblasti umění samého jsou určité významné útvary možné jen na poměrně nízkém stupni uměleckého vývoje. Je-li tomu tak v oblasti umění, ve vztazích mezi různými druhy umění, je již méně nápadné, že je tomu stejně v poměru celé oblasti umění k všeobecnému vývoji společnosti. Obtíž je jen ve všeobecné formulaci těchto rozporů. Jakmile se podaří je specifikovat, jsou již vysvětleny.

· Vezměme na příklad poměr řeckého umění a pak Shakespeara k přítomnosti. Je známo, že řecká mythologie je nejen zbrojnicí řeckého umění, nýbrž i jeho půdou. Je možný názor na přírodu a na společenské poměry, který tvoří základ řecké fantazie a tedy i řeckého [umění], se selfactory [mechanickými spřádacími stroji], železnicemi, lokomotivami a elektrickým telegrafem? Co je Vulkán proti firmě Roberts a spol., Jupiter proti hromosvodu a Hermes proti Crédit mobilier? Všechna mythologie přemáhá, ovládá a utváří přírodní síly v obrazotvornosti a obrazotvorností:

mizí tedy se skutečným ovládnutím těchto přírodních sil. Co s Fámou, když tu je Printinghousesquare?¹ Řecké umění předpokládá řeckou mytologii, to jest přírodu a společenské formy, již zpracované nevědomě uměleckým způsobem lidovou fantasií. To je jeho materiál. Ne kterákoli mytologie, to jest kterákoli nevědomě umělecké zpracování přírody (zde se přírodou rozumí všechno předmětné, tedy včetně společnosti). Egyptská mytologie nemohla nikdy být půdou nebo mateřským lůnem řeckého umění. Ale rozhodně je to právě mytologie. Tedy určitě ne vývoj společnosti, který vylučuje jakýkoli mythologický poměr k přírodě, jakékoli mythologizování přírody; který tedy vyžaduje od umělce fantasií nezávislou na mytologii.

S druhé strany: je možný Achilles v době střelného prachu a olova? Či vůbec Iliada s tiskařským lisem nebo dokonce tiskacím strojem. Neumlkají nutně zpěvy, zkazky a masy s tiskařským lisem, tedy nezanikají tím nezbytné podmínky epické poesie?

Avšak obtíž nespočívá v tom pochopit, že řecké umění a epos jsou vázány na určité formy společenského vývoje. Obtíž je v tom, že nám ještě stále poskytují umělecký požitek a v určitém smyslu platí jako norma a nedostižný vzor.

Muž se nemůže znovu stát dítětem, jinak zdětinští. Ale což ho netěší naivita dítěte a což se nemusí sám snažit na vyšším stupni reprodukovat svou pravdu? Neožívá v dětské povaze v každé epoše její vlastní charakter ve své přirozené pravdivosti? Proč by dětství lidské společnosti tam, kde se lidstvo nejkrásněji rozvíjelo, nemělo na nás působit svým věčným půvabem, jako nenávratný stupeň? Bývají nevychované děti a přemoudřelé děti. Mnohé ze starých národů patří do této kategorie. Normálními dětmi byli Řekové. Půvab jejich umění pro nás není v rozporu s nevyvinutým společenským stupněm, na němž vyrostlo. Je naopak jeho výsledkem a je nerozlučně spjat s tím, že nezralé společenské podmínky, za nichž vzniklo a jedině mohlo vzniknout, se nikdy nemohou vrátit.

(Zde rukopis končí)

---

¹ Fama — bohyně vyprávění. Printinghousesquare tiskárna listu „Times“ v Londýně. (Pozn. red.)

KAREL MARX
„KE KRITICE POLITICKÉ EKONOMIE“¹

I

Ve všech oborech vědy Němci už dávno dokázali, že se vyrovnají ostatním civilisovaným národům a ve většině z nich je dokonce předčí. Jen v jedné vědě nebylo mezi jejími koryfeji ani jediné německé jméno: v politické ekonomii. Příčina je nasnadě. Politická ekonomie je theoretickou analysou moderní měšťácké společnosti a předpokládá proto vyvinuté měšťácké poměry, poměry, které v Německu od reformačních a selských válek, a zejména od třicetileté války, po staletí nemohly vzniknout. Odtržení Holandska od říše vytlačilo Německo ze světového obchodu a od samého počátku redukovalo jeho průmyslový vývoj na nejmalichernější poměry; a v době, kdy se Němci tak namáhavě a pomalu zotavovali ze zpusťování občanských válek, v době, kdy promarňovali veškerou svou občanskou energii — která nikdy nebyla příliš veliká — v neplodném boji proti celním závorám a nesmyslným obchodním řádům, které každé knížátko, každý říšský baron vnucoval průmyslu svých poddaných, v době, kdy říšská města zakrňovala v malicherném cechovnictví a patricijství — v této době si Holandsko, Anglie a Francie vydobýly první místa ve světovém obchodu, zakládaly kolonii za kolonií a přivedly manufakturní průmysl k nejvyššímu rozkvětu, až se posléze Anglie postavila do čela moderního měšťáckého vývoje s pomocí páry, jež dodala teprve hodnotu jejím uhelným a železným ložiskům. Pokud však bylo nutno vést boj proti směšně zastaralým pozůstatkům středověku, které do roku 1830 spoutávaly materiální měšťácký rozvoj Německa, do té doby nebyla žádná politická ekonomie možná. Teprve zřízením celní unie² se Němci dostali tak daleko, že mohli vůbec politickou

¹ Napsáno v první polovině srpna 1859. Otištěno v týdeníku „Das Volk“ ze dne 6. a 20. srpna 1859 bez podpisu. (*Pozn. red.*)

² *Německá celní unie* byla uzavřena 1. ledna 1834 mezi Pruskem a ostatními německými státy. Rakousko zůstalo mimo tuto unii. (*Pozn. red.*)

ekonomii alespoň *pochopit*. Od té doby fakticky začal import anglické a francouzské ekonomie k dobru německého měšťáctva. Záhý se učenci a byrokraté zmocnili importované látky a zpracovali ji způsobem, který „německému duchu“ není příliš ke cti. Z pestré směsi pisálkujících průmyslových kapitánů, obchodníků, kantorů a byrokratů vzešla potom německá ekonomická literatura, které se co do nudnosti, mělkosti, bezmyšlenkovitosti, rozvláčnosti a plagiátorství může vyrovnat jen německý román. V kruzích lidí, sledujících praktické cíle, vytvořila se nejdříve škola protekcionistů; její autorita, List, je stále ještě nejlepší z toho, co zplodila německá měšťácká ekonomická literatura, třebaže celé jeho slavné dílo je opsáno od Francouze Ferriera, theoretického původce kontinentálního systému.¹ Proti tomuto směru vznikla ve čtyřicátých letech škola svobodného obchodu mezi obchodníky v pobaltských provinciích, kteří v dětinské, leč zjištné víře naivně papouškovali argumenty anglických freetraderů. Posléze mezi kantory a byrokraty, kteří se měli zabývat theoretickou stránkou této disciplíny, nalézáme suchopárně nekritické kompilátory, jako pana Raua, chytrácké spekulanty, kteří překládali zahraniční these do nestrávené hegelovštiny, jako pana Steina, nebo beletrisující paběrkaře v oblasti „kulturní historie“, jako pana Riehla. Z toho všeho nakonec vzešla kameralistika²; eklekticko-ekonomickou omáčkou politá kaše všemožných neplech — to, co potřebuje znát vládní referendář ke státní zkoušce.

Zatím co se měšťáctvo, kantorstvo a byrokracie v Německu ještě pachtili, aby se naučili nazpaměť prvním základům anglicko-francouzské ekonomie jako nedotknutelným dogmatům a aby jim poněkud porozuměli, vystoupila na scénu německá proletářská strana. Celé její theoretické bytí vzešlo ze studia politické ekonomie a od okamžiku jejího vystoupení se datuje i vědecká, samostatná *německá ekonomie*. Tato německá ekonomie je v podstatě založena na *materialistickém pojetí dějin*, jehož základní rysy jsou stručně vyloženy v předmluvě k výše uvedenému dílu. Tato

---

¹ *Kontinentální systém* — politika zakazující dovoz anglického zboží na evropskou pevninu, kterou prováděl Napoleon I. Provádění kontinentálního systému se zúčastnilo Španělsko, Neapolsko, Holandsko a později Prusko, Dánsko, Rusko, Rakousko a jiné země. (*Pozn. red.*)

² *Kameralistika* — cyklus správních, hospodářských a ekonomických věd, podávaný na měšťáckých universitách. (*Pozn. red.*)

předmluva¹ byla již z podstatné části otištěna v časopisu „Das Volk“², kam čtenáře odkazujeme. Nejen pro ekonomii, nýbrž pro všechny historické vědy (a všechny vědy jsou historické, pokud nejsou přírodními vědami) byla revolučním objevem věta: „že způsob výroby materiálního života podmiňuje sociální, politický a duchovní životní proces vůbec“, že všechny společenské a státní poměry, všechny náboženské a právní systémy, všechny theoretické názory, vyskytující se v dějinách, lze pochopit jediné tehdy, jsou-li pochopeny materiální životní podmínky příslušné epochy a odvozují-li se dané poměry, systémy a názory z těchto materiálních podmínek. „Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak, jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím.“ Tato věta je tak prostá, že by se měla rozumět sama sebou pro každého, kdo neuvázl v idealistickém podvodu. Věc má však nanejvýš revoluční důsledky nejen pro teorii, nýbrž i pro praxi: „Na jistém stupni svého vývoje se materiální výrobní síly společnosti dostávají do rozporu s existujícími výrobními vztahy nebo — což je jen právní výraz toho — s vlastnickými vztahy, v jejichž rámci se dosud pohybovaly. Z vývojových forem výrobních sil se tyto vztahy proměňují v jejich pouta. Nastává pak epocha *sociální revoluce*. Se změnou hospodářské základny převrací se pomaleji nebo rychleji celá ohromná nadstavba... Měšťácké výrobní vztahy jsou poslední antagonistickou formou společenského výrobního procesu, antagonistickou nikoli ve smyslu individuálního antagonismu, nýbrž ve smyslu antagonismu vyrůstajícího ze společenských životních podmínek individuí; avšak výrobní síly, vyvíjející se v lůně měšťácké společnosti, vytvářejí zároveň materiální podmínky k řešení tohoto antagonismu.“ Rozvedeme-li dále naši materialistickou thesi a aplikujeme-li ji na přítomnost, otevře se před námi ihned perspektiva mohutné, nejmohutnější revoluce všech dob.

Při bližším zkoumání se však také ihned ukáže, že zdánlivě tak prostá věta, že vědomí lidí závisí na jejich bytí, a nikoli obráceně, již v prvních svých důsledcích poráží přímo na hlavu jakýkoli idealismus, i ten nejzastřenější. Touto větou jsou po-

---

¹ Viz tento svazek, str. 5—9. (Pozn. red.)

² Německý list „Das Volk“ [Lid] vycházel v Londýně už za nejbližší účasti Marxovy, od května do srpna 1859. (Pozn. red.)

přeny veškeré dochované a zvykem nabyté názory na všechno historické. Celý tradiční způsob politického usuzování se hrotí: patriotická ušlechtilost se rozhořčeně bouří proti takovému nesmyslnému pojetí. Nový způsob nazírání naráží proto nutně na odpor nejen u představitelů měšťáctva, nýbrž i u masy francouzských socialistů, kteří chtějí svět vyvrátit ze základů magicou formulí: *liberté, égalité, fraternité* [svoboda, rovnost, bratrství]. Veliký hněv vyvolala však posléze mezi německými vulgárně demokratickými křiklouny. Přesto se však horlivě pokoušeli plagiátorsky těžit z nových idejí, ovšem s vzácným nepochopením.

Vyložit materialistické pojetí — třeba jen na jednom jediném historickém příkladu — bylo vědeckou prací, která by si vyžádala dlouholetého nerušeného studia, neboť je zřejmé, že pouhými frázemi tu nelze nic pořídit a že jen ohromný, kriticky utříděný, úplně zvládnutý historický materiál může umožnit vyřešení takového úkolu. Únorová revoluce vrhla naši stranu do politické arény a tím jí znemožnila sledovat ryze vědecké cíle. Přesto se tento základní názor vine jako červená nit všemi literárními výtvyry strany. Je v nich všude, v každém jednotlivém případě, dokázáno, jak akce po každé vyvěrala z přímých materiálních příčin, a nikoli provázejících ji frází, jak naopak politické a právnícké fráze vznikaly z materiálních příčin, stejně jako politická akce a její výsledky.

Když po porážce revoluce z let 1848—1849 nastal okamžik, kdy se stávalo stále nemožnějším zapůsobit na Německo z ciziny, přenechala naše strana pole emigrantského hašteření vulgární demokracii, neboť hašteření zůstalo jediné možnou akcí. Zatím co se tato vulgární demokracie do sytosti oddávala vzájemným štvanicím, zatím co dnes se škorpila, aby se zítra sbratřovala a pozítří opět aby před světem prala všechno své špinavé prádlo, zatím co šla po celé Americe žebrotou, aby hned nato ztropila nový skandál pro rozdělení několika vyzískaných tolarů — byla naše strana ráda, že znovu našla trochu klidu ke studiu. Její velikou předností bylo, že měla v novém vědeckém názoru theoretický základ, jehož propracování jí dalo s dostatek práce; už proto nemohla nikdy klesnout tak hluboko jako „velicí lidé“ emigrace.

Prvním plodem těchto studií je kniha, kterou máme před sebou.

Ve spise, jako je ten, který máme před sebou, nemůže být řeči o pouhé úryvkovité kritice jednotlivých kapitol politické ekonomie, o odděleném projednání té neb oné sporné ekonomické otázky. Naopak, tento spis je od samého počátku založen na soustavném shrnutí celého komplexu ekonomické vědy, na souvislém výkladu zákonů měšťácké výroby a měšťácké směny. Ježto ekonomové jsou jen mluvčími a obhájci těchto zákonů, je tento výklad zároveň kritikou celé ekonomické literatury.

Od Hegelovy smrti sotva byl učiněn pokus rozvinout nějakou vědu v její vlastní, vnitřní souvislosti. Oficiální hegelovská škola si osvojila z mistrovdy dialektiky jen manipulování s nejjednoduššími obraty, které aplikovala na všechno a všude a často nadto směšně neobratně. Celá Hegelova pozůstalost se pro ni omezovala na pouhou šablonu, s jejíž pomocí bylo každé thema zkonstruováno, a rejstřík slov a obrátů, které měly jediný účel, aby byly po ruce v pravé chvíli tam, kde se nedostávalo myšlenek a pozitivních vědomostí. Tak se stalo, že tito hegelovci, jak řekl jeden profesor z Bonnu, ničemu nerozuměli, ale psát mohli o všem. Podle toho to ovšem také vypadalo. Přece však tito pánové, přes svou domyšlivost, byli si natolik vědomi své slabosti, že se drželi pokud možno stranou velikých úkolů; stará copařská věda si udržovala své posice převahou v pozitivních vědomostech; a teprve když Feuerbach dal výhost spekulativnímu pojmu, hegelování pozvolna vymizelo a zdálo se, že ve vědě znovu zavládla říše staré metafysiky s jejími fixními kategoriemi.

Věc měla svou přirozenou příčinu. Po režimu hegelovských diadochů¹, který se zaběhl do pouhých frází, následovala přirozeně epocha, v které pozitivní obsah vědy převážil formální stránku. Zároveň se však Německo také vrhlo s energií zcela mimořádnou na přírodní vědy, jak to odpovídalo mocnému měšťáckému rozvoji od roku 1848; a jak přicházely do módy tyto vědy, v nichž se spekulativní směr nijak značně neuplatnil, znovu se rozmohla i stará metafysická manýra myšlení až k nej-

¹ *Diadochové* — nástupci Alexandra Makedonského, kteří po jeho smrti vzájemnými válkami a nesváry způsobili rozklad říše. Engels používá ironicky tohoto výrazu pro označení oficiálních představitelů hegelovské školy na německých universitách. (*Pozn. red.*)

zazší wolffovské mělkosti. Hegel byl zapomenut, vyvinul se nový přírodovědecký materialismus, který se od materialismu XVIII. století theoreticky téměř ničím neliší a má většinou jen tu přednost, že disponuje bohatším přírodovědeckým, zejména chemickým a fyziologickým materiálem. Omezený šosácký způsob myšlení předkantovského období nalézáme reprodukován až do nejkrajnější banálnosti u Büchnera a Vogta; dokonce i Moleschott, který přísahá na Feuerbacha, zaběhne se každou chvílí a uvázne nanejvýš zábavným způsobem mezi nejjednoduššími kategoriemi. Jankovitá herka měšťáckého všedního rozumu zůstává ovšem v rozpacích trčet nad příkopem, který dělí podstatu od jevu, příčinu od následku; chce-li se však někdo mermomocí vydat na loveckou štvanici do velmi výmolovitého terénu abstraktního myšlení, nesmí ovšem sedat na drožkářskou kobylu.

Zde tedy bylo nutno řešit jinou otázku, která s politickou ekonomikou jako s takovou nemá nic společného. Jak naložit s vědou? Na jedné straně tu byla hegelovská dialektika v úplně abstraktní, „spekulativní“ podobě, v jaké ji zůstavil Hegel; na druhé straně vulgární, nyní znovu módní, v podstatě wolffovskometafysická metoda, podle které také měšťáčtí ekonomové sepi-sovali své nesouvislé tlustopisy. Tato metoda byla Kantem a zejména Hegelem theoreticky natolik zdeptána, že jen setrvačnost a nedostatek jiné *jednoduché* metody umožňovaly, že prakticky dále existovala. Na druhé straně byla hegelovská metoda ve své *dané* formě absolutně nepotřebná. Byla v podstatě idealistická, a zde bylo třeba rozvinout světový názor, který by byl materialističtější než všechny předchozí. Vycházela z čistého myšlení, a zde se mělo vyjít z nejzatvrzelejších faktů. Metoda, která podle vlastního doznání „dospěla od ničeho ničím k ničemu“, byla zde v této podobě naprosto nepoužitelná. Přesto byla ze všeho daného logického materiálu jediná, na kterou se mohlo alespoň navázat. Nebyla podrobena kritice a nebyla překonána; nikdo z odpůrců velikého dialektika nebyl s to udělat průlom do její pyšné stavby; byla zapomenuta, protože hegelovská škola nevěděla, co si s ní počít. Šlo tedy především o to, podrobit Hegelovu metodu důkladné kritice.

Hegelův způsob myšlení se vyznačoval proti způsobu myšlení všech ostatních filosofů obrovským historickým smyslem, který byl jeho základem. Ať byla forma jakkoli abstraktní a idealistická,

přece jen jeho rozvíjení myšlenek šlo vždy paralelně s vývojem světových dějin a tento vývoj má být vlastně jen zkouškou onoho rozvíjení. I když tím byl správný poměr [mezi myšlením a skutečností] převrácen a postaven na hlavu, přece jen všude pronikal reálný obsah do filosofie, tím spíše, že se Hegel na rozdíl od svých žáků nehonosil ignorancí, nýbrž byl jednou z nejvzdělanějších hlav všech dob. Hegel se první pokoušel dokázat v dějinách vývoj, vnitřní souvislost, a i když se nám dnes mnohé v jeho filosofii dějin jeví sebepodivnější, je velkolepost jeho základního pojetí ještě dnes obdivuhodná, obzvláště srovnáme-li s ním jeho předchůdce nebo dokonce ty, kteří se po něm pouštěli do všeobecných úvah o historii. Ve „Fenomenologii“, „Estetice“, v „Dějinách filosofie“ — všude se uplatňuje toto velkolepé pojetí dějin a všude je látka probírána historicky, v určité, i když abstraktně překroucené souvislosti s dějinami.

Toto epochální pojetí dějin bylo přímým theoretickým předpokladem nového materialistického nazírání, a už tím byl dán bod, na který mohla také navázat logická metoda. Jestliže tato zapomenutá dialektika vedla již s hlediska „čistého myšlení“ k takovým výsledkům, jestliže se nadto téměř hravě vypořádala s celou dřívější logikou a metafysikou, musela být rozhodně něčím více než sofistickou a hnidopištvím. Avšak kritika této metody, které se bála a dosud bojí celá oficiální filosofie, nebyla maličkostí.

Marx byl a je jediným člověkem, který se mohl ujmout úkolu vyloupnout z hegelovské logiky jádro, obsahující skutečné Hegelovy objevy v tomto oboru, a obnovit dialektickou metodu, zbavenou idealistických obalů, v její prosté podobě, v které se stává jediné správnou formou rozvíjení myšlenek. Vypracování metody, která je základem Marxovy kritiky politické ekonomie, považujeme za výsledek, který svým významem sotva ustupuje materialistickému základnímu nazírání.

Kritika politické ekonomie, dokonce i podle získané metody, mohla být ještě provedena dvojím způsobem: historicky nebo logicky. Protože v dějinách, stejně jako v jejich literárním odrazu, vývoj vcelku postupuje také od nejjednodušších vztahů k složitějším, skýtal historický vývoj politicko-ekonomické literatury přirozené vodítko, na které kritika mohla navázat, a vcelku by se při tom ekonomické kategorie vyskytly v téže posloupnosti jako

v logickém vývoji. Tato forma má zdánlivě tu přednost, že je jasnější, protože sleduje *skutečný* vývoj, ve skutečnosti však by se tím stala v nejlepším případě pouze populárnější. Dějiny jdou často skoky a oklikami a bylo by nutno je při tom všude sledovat, pročež by bylo třeba nejen zařadit mnoho méně důležitého materiálu, nýbrž i často přerušovat myšlenkový postup; kromě toho není možno psát dějiny politické ekonomie bez dějin měšťácké společnosti, a tím by se práce stala nekonečnou, protože chybějí všechny předběžné práce. Na místě byl tedy jedině logický způsob pojednání. Tento způsob není však ve skutečnosti nic jiného než způsob historický, jenže zbavený historické formy a rušivých nahodilostí. Čím začínají tyto dějiny, tím musí začít také myšlenkový postup a jeho další vývoj bude pak jen odrazem — v abstraktní a theoreticky důsledné formě — historického procesu; korigovaným odrazem, avšak korigovaným podle zákonů, které skýtá sám skutečný historický proces, při čemž každý moment může být pozorován ve vývojovém bodu své plné zralosti, své klasičnosti.

Při této metodě vycházíme od prvního a nejjednoduššího vztahu, který je nám dán historicky, fakticky, zde tedy od prvního ekonomického vztahu, s nímž se setkáváme. Tento vztah analyzujeme. V tom, že je to *vztah*, je již obsaženo, že má dvě stránky, *kteří se na sebe vzájemně vztahují*. Každá z těchto stránek je pozorována o sobě; z toho vyplývá, jaký je jejich vzájemný poměr, jejich vzájemné působení. Objevují se rozpory, které vyžadují rozřešení. Protože však tu pozorujeme nikoli abstraktní myšlenkový proces, který se děje jen v našich hlavách, nýbrž skutečný děj, který se opravdu kdysi udál nebo ještě děje, vyvinuly se tyto rozpory také v praxi a pravděpodobně se jim dostalo vyřešení. Budeme sledovat způsob tohoto řešení a zjistíme, že k řešení došlo vytvořením nového vztahu, jehož dvě protikladné stránky budeme muset nyní opět rozvíjet atd.

Politická ekonomie začíná *zbožím*, okamžikem, kdy výrobky jsou — buď jednotlivci nebo prvobytnými občinami — vzájemně směňovány. Výrobek, který vstupuje do směny, je zbožím. Ale zbožím je jen proto, že s touto *věcí*, s tímto výrobkem je spjat *vztah* mezi dvěma osobami nebo občinami, vztah mezi výrobcem a spotřebitelem, kteří tu už nejsou jednou osobou. Zde máme hned příklad osobité skutečnosti, která prostupuje celou politic-

kou ekonomik a natopila v hlavách měšťáckých ekonomů hrozný zmatek: politická ekonomie nepojednává o věcech, nýbrž o vztazích mezi lidmi, a v poslední instanci mezi třídami; tyto vztahy jsou však vždy *spjaty s věcmi a projevují se jako věci*. Tuto spojitost, kterou sice ten neb onen ekonom v jednotlivých případech nejasně vytušil, Marx první objevil v jejím významu pro celou ekonomii, a tím tak zjednodušil a vyjasnil nejobtížnější otázky, že je dnes budou moci pochopit i měšťáčtí ekonomové.

Pozorujeme-li zboží s jeho různých stran, a to v podobě, jak se plně vyvinulo, a nikoli v podobě, jak se v primitivním směnném obchodu mezi dvěma prvobytnými občinami teprve namáhavě rozvíjí, objeví se nám se dvou hledisek, užitné hodnoty a směnné hodnoty, a tady vstupujeme hned na pole ekonomických diskusí. Kdo chce mít názorný doklad toho, že německá dialektická metoda na svém nynějším stupni vývoje předčí starou, nejspíše žvanivou metafysickou metodu alespoň natolik, jako železnice dopravní prostředky středověku, necht si přečte u Adama Smitha nebo u některého oficiálního slovutného ekonomy, jaké trápení působí těmto pánům směnná hodnota a užitná hodnota, jak je pro ně těžké jasně rozlišit jednu od druhé a vystihnout každou v její osobité určitosti, a pak necht s tím porovná jasný a prostý výklad Marxův.

Když je vyložena užitná hodnota a směnná hodnota, je zboží znázorněno jako bezprostřední jednota obou, v podobě, v níž vstupuje *do směnného procesu*. O tom, jaké rozpory tu vznikají, dočte se čtenář na str. 20—21.¹ Poznamenejme jen, že tyto rozpory nemají jen theoretický, abstraktní význam, nýbrž zároveň zrcadlí nesnáze, vyplývající z povahy přímého směnného vztahu, z prostého výměnného obchodu, nemožnosti, které nutně plodí tato první nevyvinutá forma směny. Vyřešení těchto nemožností tkví v tom, že se vlastnost představovat směnnou hodnotu všech ostatních zboží přenáší na zvláštní zboží — *peníze*. Peníze, čili jednoduchý oběh, jsou pak zkoumány v druhé kapitole, a to: 1. peníze jakožto *míra hodnot*, při čemž se blíže určuje hodnota měřená v penězích, *cena*, 2. jakožto *oběživost*; 3. jakožto jednota obou určení, v podobě *reálných peněz*, jakožto representant celého materiálního buržoasního bohatství. Tím končí výklad

---

¹ Viz tento svazek, str. 25-27. (Pozn. red.)

prvního sešitu: pro druhý sešit je vyhrazeno vylíčení přechodu peněz v kapitál.

Vidíme, jak při této metodě naprosto není nutné, aby logické rozvinutí setrvalo v čistě abstraktní oblasti. Naopak, vyžaduje historických ilustrací, ustavičného styku se skutečností. Tyto doklady jsou sem proto také vsunuty ve své mnohotvárnosti, a to jako poukazy na skutečný historický průběh na různých stupních společenského vývoje, i jako poukazy na ekonomickou literaturu, v kterých je od začátku sledováno jasné vypracování určení ekonomických vztahů. Kritika jednotlivých, více méně jednostranných nebo zmatených pojetí je pak v podstatě dána už v samém logickém rozvinutí a může být stručná.

V třetím článku přejdeme k ekonomickému obsahu knihy samé¹.

---

¹ Tento třetí článek nevyšel tiskem a jeho rukopis nebyl nalezen. (*Pozn. red.*)

SEZNAM LITERATURY

- Aristoteles*, „De Republica“ [O státě]. Vyd. I. Bekker. Oxonii 1837. - 11, 32, 92, 109
- Aristoteles*, „Ethica Nicomachea“ [Nicomachská ethika]. Vyd. I. Bekker. Oxonii 1837. - 48, 91
- Athenaeus* z Naukratisu, „Deipnosophistarum libri quindecim“ [Hostina učenců, patnáct knih]. Kniha IV. Vyd. Schweighäuser. Štrasburk 1802. - 53
- Attwood, I., Wright, I. B., Harlow, I.*, „The Currency Question. The Gemini Letters“ [Otázka oběživa. Dopisy blíženců]. Londýn 1844. - 61
- Bailey, S.*, „Money and its Vicissitudes in Value; as they affect National Industry and Pecuniary Contracts: with a Postscript on Joint Stock Banks“ [Peníze a změna jejich hodnoty; jak ovlivňují národní průmysl a peněžní smlouvy: s dodatkem o akciových bankách]. Londýn 1837. - 51, 115
- Barbon, Nicholas*, „A Discourse concerning Coining the new Money lighter, in answer to Mr. Locke's Considerations about raising the value of money“ [Pojednání o ražení lehčích nových peněz, jako odpověď na úvahy pana Locka o zvyšování hodnoty peněz]. Londýn 1696. - 57
- Berkeley (Berkley), George*, „The Querist“ [Tazatel]. Londýn 1750. - 19, 58, 92
- Bernier, François*, „Voyage contenant la description des états du Grand Mogol“ [Cestopis o říši Velkého mogula]. Paříž 1830. - 103.
- Blake, W.*, „Observations on the Effects produced by the Expenditure of Government during the restriction of cash payments“ [Pozorování o účincích vládních vydání v době zastavení hotových výplat]. Londýn 1823. - 80, 147
- Boisguillebert, Pierre de*, „Le détail de la France“ [Drobnosti z Francie]. (1697). Ve sbírce: Collections des principaux économistes. Sv. I: Economistes financiers du XVIIIième siècle. Vyd. Daire. Paříž 1843. - 37, 73, 80, 100, 117
- Boisguillebert, Pierre de*, „Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs etc.“ [Pojednání o povaze bohatství, peněz a poplatků atd.]. Ve sbírce: Collection des principaux économistes. Sv. I: Economistes financiers de XVIIIième siècle. Vyd. Daire. Paříž 1843. - 37, 98—99
- Bosanquet, J. W.*, „Metallic, Paper and Credit Currency and the Means of Regulating their Quantity and Value“ [Kovové, papírové a úvěrové oběživo a prostředky k regulování jejich množství a hodnoty]. Londýn 1842. 75
- Bray, J. F.*, „Labours Wrongs and Labours Remedy, or the Age of Right“ [Zlořády práce a blahodárné účinky práce, neboli věk práva]. Leeds 1839. - 64

- Buchanan, D.*, „Observations on the Subjects treated of in Doctor Smith's Inquiry on the Wealth of Nations etc.“ [Pozorování o předmětech, o nichž pojednává zkoumání provedené doktorem Smithem o bohatství národů]. Edinburgh 1814. - 88
- Carli, G. R.*, Poznámky k *P. Verriho*, „Meditazioni sulla Economia Politica“ [Úvahy o politické ekonomii]. Ve sbírce: Scrittori classici Italiani di Economia Politica. Parte Moderna. Sv. 15. Vyd. Custodi. Milán 1804. 121
- Cobbett, W.*, „Political Register“ [Politický přehled]. 1807. - 74
- Cooper, Th.*, „Lectures on the Elements of Political Economy“ [Přednášky o základech politické ekonomie]. (Columbia 1820.) Londýn 1831. - 19
- Corbet, Th.*, „An Inquiry into the Causes and Modes of the Wealth of Individuals; or the Principles of Trade and Speculation explained“ [Zkoumání příčin a druhů bohatství jednotlivců; neboli vysvětlení zásad obchodu a spekulace]. Londýn 1841. - 75
- Dante*, „Divina Comedia“ [Božská komedie]. - 9
- Darimon, Alfred*, „De la Réforme des Banques“ [O bankovní reformě]. Paříž 1856. - 65
- Dodd, George*, „Curiosities of Industry and the Applied Sciences“ [Zvláštnosti průmyslu a použitých věd]. Londýn 1854. - 84
- Engels, Bedřich*, „Die Lage der arbeitenden Klasse in England“ [Postavení dělnické třídy v Anglii]. Lipsko 1845. - 8
- Franklin, Benjamin*, „A Modest Inquiry into the Nature and Necessity of Paper Currency“ [Skromné zkoumání o povaze a nutnosti papírového oběživa]. (1729.) Ve sbírce: The Works of B. Franklin. Vyd. J. Sparks. Boston 1836. - 38
- Franklin, Benjamin*, „Remarks and Facts relative to the American Paper Money“ [Poznámky a skutečnosti o amerických papírových penězích]. (1764.) Ve sbírce: The Works of B. Franklin. Vyd. J. Sparks. Boston 1836. - 38—39, 92
- Fullarton, John*, „On the Regulation of Currencies, being an examination of the principles on which it is proposed to restrict within certain fixed limits the future issues on credit of the Bank of England and of the other banking establishments throughout the country“ [O regulaci oběživa, zkoumání zásad, na jejichž základě se navrhuje v určitých pevně stanovených mezích omezit další emise na úvěr Anglické banky a ostatních bankovních závodů v celé zemi]. 2. vyd. Londýn 1845. - 153, 154
- Galiani, Ferdinando*, „Della Moneta“ [O penězích]. (1750.) Ve sbírce: Scrittori Classici Italiani di Economia Politica. Parte Moderna. Sv. 3. Vyd. Custodi. Milán 1803. - 17, 39, 52, 67, 80, 124
- Garnier, Germain*, „Histoire de la monnaie depuis les temps de la plus haute antiquité jusqu'au Règne de Charlemagne“ [Dějiny peněz od doby dávného starověku až po vládu Karla Velikého]. Paříž 1819. - 53, 84

- Genovesi, Antonio*, „Lezioni di Economia Civile“ [Přednášky o občanské ekonomii]. (1765.) Ve sbírce: Scrittori Classici Italiani di Economia Politica. Parte Moderna. Sv. 8. Vyd. Custodi. Milán 1803. - 98
- Gray, John*, „Lectures on the Nature and Use of Money“ [Přednášky o povaze a užití peněz]. Edinburgh 1848. - 62, 63, 64
- Gray, John*, „The Social System. A Treatise on the Principle of Exchange“ [Společenský systém. Pojednání o principu směny]. Edinburgh 1831. - 62 až 64
- Grimm, Jakob*, „Geschichte der deutschen Sprache“ [Dějiny německého jazyka]. Lipsko 1848. - 125
- Hodgskin, Th.*, „Popular Political Economy“ [Lidová politická ekonomie]. Londýn 1827. - 33
- Horatius Flaccus*, „Satirarum liber secundus“ [Druhá kniha satir]. (Ve sbírce: Opera omnia. Vyd. Fr. J. Doering. Lipsiae 1824, sv. II. Český překlad od Otakara Jiráni, vyd. Alois Srdce, Praha 1929.) - 106
- Hume, David*, „Essays and Treatises on Several Subjects“ [Essaye a pojednání o různých předmětech]. Sv. I. Londýn 1777. - 131, 132, 133
- Hume, James Deacon*, „Letters on the Corn Laws, and on the Rights of the Working Classes“ [Dopisy o obilních zákonech a o právech pracujících tříd]. Londýn 1834. 146
- Jacob, William*, „An Historical Inquiry into the Production and Consumption of the Precious Metals“ [Historické zkoumání o těžbě a spotřebě vzácných kovů]. Sv. II. Londýn 1831. - 84, 108
- Jovellanos, Ramirez C. M. de*, „Obras“ [Díla]. Barcelona 1839/1840. - 37
- Körner, M. G.*, „Abhandlung von dem Altertum des böhmischen Bergwerks“ [Pojednání o starověku českého hornictví]. Schneeberg 1758. 125–126
- Locke, John*, „Some Considerations on the Consequences of the Lowering of Interest and Raising the Value of Money“ [Několik úvah o následcích snížení úroků a zvýšení hodnoty peněz]. (1691.) Ve sbírce: Works. Sv. II. 8. vyd. Londýn 1777. - 55, 57, 118
- Luther, Martin*, „Von Kaufshandlung und Wucher“ [O obchodu a lichvě]. Wittenberg 1524. (Luthers Werke, Wittenberg 1589. 6. díl.) - 103
- Mac Culloch, J. R.*, „Discours sur l'origine, les progrès, les objets particuliers et l'importance de l'économie politique“ [Pojednání o původu, pokrocích, jednotlivých předmětech a významu politické ekonomie]. Ženeva a Paříž 1825. - 18
- Mac Culloch, J. R.*, „The Literature of Political Economy, a classified Catalogue of select publications in the different departements of that science“ [Literatura politické ekonomie, rozříděný katalog vybraných publikací z různých částí této vědy]. Londýn 1845. - 35
- Maclaren, James*, „A Sketch of the History of the Currency“ [Náčrt dějin oběživa]. Londýn 1858. - 50, 136, 137

- Macleod, Henry D.*, „The Theory and Practice of Banking: with the elementary Principles of Currency, Prices, Credit and Exchanges“ [Theorie a praxe bankovnictví: s elementárními zásadami oběživa, cen, úvěru a směnárenství]. Sv. I. Londýn 1858. - 43, 115
- Mandeville, Sir John*, „Voyages and Travels“ [Cesty a putování]. Londýn 1705. - 92
- Marx, Karel*, „Misère de la Philosophie. Réponse à la Philosophie de la Misère par M. Proudhon“ [Bída filosofie. Odpověď na Filosofii bídy od pana Proudhona]. Paříž a Brusel 1847. - 8, 43.
- Marx, Karel*, „Discours sur la question du libre échange“ [Rozprava o otázce svobodného obchodu]. - 8
- Marx, Karel*, „Lohnarbeit und Kapital“ [Námezdní práce a kapitál]. Ve sborníku: „Neue Rheinische Zeitung“, Kolin n. R., duben 1848. - 8
- Marx, Karel a Engels, Bedřich*, „Manifest der Kommunistischen Partei“ [Manifest komunistické strany]. Londýn 1848. - 8
- Mill, James*, „Commerce defended. An Answer for the Arguments by which Mr. Spence, Mr. Cobbett, and others, have attempted to prove that Commerce is not a Source of National Wealth“ [Obhajoba obchodu. Odpověď na důvody, jimiž pan Spence, pan Cobbett a jiní se snažili dokázat, že obchod není pramenem národního bohatství]. Londýn 1808. - 74
- Mill, James*, „Elements of Political Economy“ [Základy politické ekonomie]. Franc. překlad od Parissota. Paříž 1823. - 147, 149
- Misselden, E.*, „Free Trade. Or the Means to make Trade flourish, wherein the Causes of the Decay of Trade in this Kingdome are discovered and the remedies also to remove the same are represented“ [Svobodný obchod. Neboli prostředky, jak učinit obchod kvetoucím, a odhalování příčin upadání obchodu v tomto království a prostředky, jak tomu odpomoci]. Londýn 1622. - 98, 101, 102, 104
- Montanari, Geminiano*, „Della Moneta, trattato mercantile etc.“ [O penězích, obchodní pojednání atd.] (1618–1687.) Ve sbírce: Scrittori Classici Italiani di Economia Politica. Parte Antica. Sv. III. Vyd. Custodi. Milán 1804. - 22, 123
- Müller, Adam*, „Die Elemente der Staatskunst“ [Základy státnického umění]. 3 svazky. Berlín 1809. - 52
- Opdyke, George*, „A Treatise on Political Economy“ [Pojednání o politické ekonomii]. New York 1851. - 75
- Péire, Isaak*, „Leçons sur l'Industrie et les Finances“ [Přednášky o průmyslu a finančnictví]. Paříž 1832. - 72–73
- Petr mučedník (Anghiera)*, „De orbe novo, Decades“ [O novém světě, dekády]. Alcalá 1516 a 1530. Paříž 1587. - 124
- Petty, William*, „An Essay concerning the Multiplication of Mankind etc.“ [Pojednání o rozmnožení lidstva atd.]. 1686. - 34
- Petty, William*, „Several Essays in Political Arithmetic etc.“ [Několik essayí o politické aritmetice atd.]. Londýn 1699. - 35–36, 98, 103
- Plato*, „De Republica“ [O státu]. Ve sbírce: Platonis opera omnia. Vyd. G. Stallbumius. Londýn 1850. - 91

- Plinius, Secundus, Gaius*, „*Historiae Naturalis Libri XXXVII*“ [37 knih přírodopisu]. (Hamburk a Gotha 1851. [Sv. V, str. 81]). - 105
- Ricardo, David*, „*The high Price of Bullion. A Proof of the Depreciation of Bank Notes*“ [Vysoká cena zlatých prutů. Důkaz znehodnocení bankovek]. (1809.) 4. vyd. Londýn 1811. 138, 143, 144, 145
- Ricardo, David*, „*Reply to Mr. Bosanquet's Practical Observations on the Report of the Bullion Committee*“ [Odpověď na praktická pozorování pana Bosanqueta o zprávě výboru pro zlaté pruty]. 1811. - 138, 142
- Ricardo, David*, „*Proposal for an Economical and Secure Currency; with Observations on the Profits of the Bank of England*“ [Návrh na úsporné a spolehlivé oběživo, úvahy o ziscích Anglické banky]. (1816.) 2. vyd. Londýn 1816. - 139
- Ricardo, David*, „*On the Principles of Political Economy and Taxation*“ [O zásadách politické ekonomie a zdanění]. (1817.) 5. vyd. Londýn 1821. 42, 139
- Rousseau, Jean Jacques*, „*Contrat social*“ [Společenská smlouva]. 155
- Senior, William Nassau*, „*Principes fondamentaux de l'économie politique*“ [Základní principy politické ekonomie]. Přel. J. Arrivabene. Paříž 1836. 106, 115
- Sismondi, J. Ch. Simonde de*, „*Etudes sur l'économie politique*“ [Studie o politické ekonomii]. Sv. II, Brusel 1837. - 42
- Smith, Adam*, „*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*“ [Zkoumání o povaze a příčinách bohatství národů]. (Vyd. E. Wakefield. Londýn 1835—1839.) - 41, 137
- Spence, William*, „*Britain independent of Commerce; or proofs deduced from an investigation into the true causes of the wealth of nations, that our riches, prosperity and power are derived from sources inherent in ourselves, and would not be affected even though our commerce were annihilated*“ [Britannie nezávislá na obchodu; neboli důkazy získané zkoumáním pravých příčin bohatství národů o tom, že naše bohatství, náš rozkvět a moc pocházejí z pramenů, které jsou v nás samých a které by nebyly dotčeny zničením obchodu]. Londýn 1807. - 74
- Stein, Lorenz von*, „*System der Staatswissenschaft*“. Bd. I: „*System der Statistik, der Populationistik und der Volkswirtschaftslehre*“ [Systém státovědy. Sv. I: Systém statistiky, populacionistiky a nauky o národním hospodářství]. Stuttgart a Tübingen 1852. 12, 18
- Steuart, James*, „*An Inquiry into the Principles of Political Economy. Being an Essay on the Science of Domestic Policy in Free Nations*“ [Zkoumání zásad politické ekonomie. Essay o vědě vnitřní politiky svobodných národů]. (Londýn 1767.) 2. vyd. Dublin 1770. - 39—40, 57, 59, 131, 134, 135, 136
- Storch, Henry*, „*Cours d'économie politique; ou exposition des principes qui détermient la prospérité des nations*“ [Kurs politické ekonomie; neboli výklad zásad, které určují blahobyt národů]. Paříž 1823. 91, 106
- Storch, Henry*, „*Considérations sur la nature du revenu national*“ [Úvahy o povaze národního důchodu]. Paříž 1824. - 91

Thompson, William Thomas, „Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth, most conducive to human happiness, applied to the newly proposed system of voluntary equality of wealth“ [Zkoumání zásad rozdělování bohatství, které nejvíce přispívají k lidskému štěstí, aplikované na nedávno navrhovaný systém rovnosti bohatství]. Londýn 1827. - 64

Tooke, Thomas, „A History of Prices and of the State of the Circulation from 1839 to 1847 inclusive“ [Dějiny cen a stavu oběhu od roku 1839 do roku 1847 včetně]. Londýn 1848. - 145, 147, 153, 154

Tooke, Thomas, „An Inquiry into the Currency Principle; the connection of the Currency with prices and the expediency of a separation of issue from banking“ [Zkoumání nauky o oběživu; souvislost oběživa s cenami a účelnost odloučení emise bankovek a bankovníctví]. Londýn 1844. - 75, 153, 154

Urquhart, David, „Familiar Words as affecting England and the English“ [Důvěrná slova, týkající se Anglie a Angličanů]. Londýn 1855. - 54

Wilson, James, „Capital, Currency and Banking“ [Kapitál, oběživo a bankovníctví]. Londýn 1847. - 145, 153

Xenophon, „De Vectigalibus“ [O daních]. Ve sbírce: *Xenophontis Quae extant*. Vyd. I. V. Gottlob Schneider. Sv. VI. Lipsiae 1815. [Sv. VI., str. 156]. - 109

*

(*Anonym*), „The Currency Theory reviewed; in a Letter to the Scottish People. By a Banker in England“.* [Theorie oběživa zkoumána v dopise skotskému národu. Od anglického bankéře.] Edinburgh 1845. - 84

„*Allgemeine Augsburger Zeitung*“ 1843. - 6

„*Deutsch-Französische Jahrbücher*“ 1843. - 6, 8

„*Economist*“ ze dne 10. července 1858. - 82

„*Neue Rheinische Zeitung*“ 1848/1849. - 8

„*New-York Tribune*“ . - 9

„*Rheinische Zeitung*“ 1842/1843. - 5, 6

„*The Spectator*“ ze dne 26. října a 19. listopadu 1711. - 35, 129

„*Report on Bank-Acts*“ ze dne 14. července 1857. - 152

---

* Marx cituje jako „The Currency Question“. (*Pozn. red.*)

- Arbuthnot* (1802—1865), anglický spisovatel ekonom; stoupenec currency principle; soukromý sekretář sira Roberta Peela. - 152
- Arentino, Pietro* (1492—1556), italský spisovatel, autor pamfletů a satirik; žil u dvora papežů a knížat. - 137
- Aristoteles* (384—322 p. n. l.), „nej-universálnější hlava mezi starými řeckými filosofi“, „prozkoumal již nejpodstatnější formy dialektického myšlení“ (Engels). 11, 25, 32, 48, 91, 92, 109, 126
- Arrivabene, Jean, Comte de* (1787 až 1881), italský politický emigrant, iniciátor ekonomického kongresu v Bruselu 1847, přítel Seniorův a překladatel ekonomických spisů do francouzštiny. - 106
- Athenaeus z Naukratisu* (počátek III. stol.), řecký rhetorik (mistr řečnického umění). - 53
- Attwood, Thomas* (1783—1856), birminghamský bankéř a autor spisů o financích, zakladatel „školy“ t. zv. little-shilling-men. - 61
- Bailey, Samuel* (1791—1870), angl. filosof a ekonom, polemisoval proti Ricardovi. Marx jej nazývá „nechutným, povrchním, přemoudřelým kritikem“. - 51, 115
- Barbon, Nicholas* (1640—1698), angl. ekonom, odpůrce merkantilismu, zastánce svobodného obchodu. - 57
- Bastiat, Frédéric* (1801—1850), francouzský vulgární ekonom, stoupenec svobodného obchodu. - 20, 156
- Berkeley (Berkley), George* (1685 až 1753), irský biskup, filosof, reakcionář, zakladatel subjektivního idealismu, který pojímá svět jako závislý na subjektu, všechno převádí na „já“. Popírá „absolutní existenci smysly vnímatelných věcí o sobě nebo mimo ducha“. - 19, 58, 92
- Bernier, François* (1625—1688), francouzský spisovatel a filosof. - 103
- Blake, William*, anglický ekonom, autor několika spisů o oběhu peněz a chudinské péči. - 80, 147
- Blanc, Louis* (1811—1882), francouzský maloměšťácký socialista, novinář a historik, 1848 člen prozatímní vlády, zradil červnové povstání 1848 a Pařížskou komunu 1871; později měšťácký radikál. 136
- Boisguillebert, Pierre le Pesant, sieur de* (1646—1714), francouzský ekonom, předchůdce fysiokratů. Jím počíná klasická ekonomie ve Francii. - 34, 36—37, 42, 73, 80, 98, 100, 117
- Bosanquet, James Whatman* (1804 až 1877), anglický spisovatel z oboru finančnictví, společník firmy Bosanquet & Co. - 75, 138, 142
- Bray, John Francis* (1809—1895), anglický utopický socialista, chartista. - 64
- Brougham, Henry Peter* (1778—1868), anglický právník a státník, přívrženec whigů, byl zprvu pro otroctví a později proti němu bojoval. Jeden ze zakladatelů a spolu-

- pracovníků časopisu whigů „Edinburgh-Review“, který měl značný vliv. - 42
- Buchanan, David* (1779—1848), angl. ekonom, „velký odpůrce fyziokratů“ (Marx). - 88
- Burleigh, William Cecil, lord* (1520 až 1598), anglický státník. - 115
- Büsch, Johann Georg* (1728—1800), německý ekonom a autor spisů o obchodu; profesor matematiky a ředitel obchodní akademie v Hamburku. - 136
- Carey, Henry Charles* (1793—1879), americký ekonom, odpůrce Ricardovy teorie o pozemkové rentě, z počátku stoupenec svobodného obchodu, později freetrader. 156, 157
- Carli, Giovano Rinaldo* (1720—1795), italský astronom a ekonom, psal proti merkantilistům. - 121
- Castlereagh, Robert Stewart* (1769 až 1822), anglický reakční státník. - 60
- Cato, Marcus Porcius* (95—46 p. n. l.), římský politik. - 101
- Clay, sir William* (1791—1869), anglický politik, liberální člen dolní sněmovny, přívrženec currency principle. - 152
- Cobbett, William* (1763—1835), angl. publicista, předchůdce chartistů v boji za všeobecné hlasovací právo a za zlepšení postavení pracujících, legalista. „Nejlepší politický spisovatel Anglie v tomto století“ (Marx). - 74
- Cooper, Thomas* (1759—1840) angl. přírodní filosof a politik. - 19
- Corbet, Thomas*, anglický ekonom z první poloviny XIX. stol. 75
- Cotton, William* (1786—1866), angl. obchodník a bankéř, guvernér a ředitel Anglické banky, vynálezce automatické váhy na zlato. - 86
- Cromwell, Oliver* (1599—1658), angl. státník, vůdce měšťácké revoluce roku 1648—1649, později „Lord-Protector“ (nejvyšší vládce) anglické republiky od roku 1653 do roku 1658. - 36
- Daire, Eugène* (1798—1847), francouzský výběrčí daní, potom politický ekonom a vydavatel spisů „Principaux économistes“. 73
- Dante Alighieri* (1265—1321), největší básník Itálie na počátku středověku, autor „Božské komedie“. V jeho spisech se odrážejí rozpory epochy přechodu od feudalismu k měšťácké společnosti, jejíž rozvoj začínal v Itálii. - 9
- Darimon, Alfred* (1819 po roce 1870), francouzský politik, proudhonovec, redaktor časopisů „Représentant du Peuple“, „Voix du Peuple“ a „Peuple“, později spolupracovník časopisu „Presse“. - 65
- Dodd, George* (1808—1881), anglický publicista, popularisátor technických a statistických otázek. - 84
- Edward III. „of Windsor“* (1312 až 1377), anglický král 1327—1377. - 54
- Engels, Bedřich* (1820—1895). - 8
- Euripides* (480—406 p. n. l.), řecký dramatik. - 109
- Ferrier, Fr. Louis Auguste* (1777 až 1861), francouzský ekonom, celní podinspektor, „jeden z ekonomů prvního císařství a chvalořečník bonapartistického prohibičního systému“ (Marx). - 182
- Feuerbach, Ludvík* (1804—1872), filosof, vyšel z Hegelovy školy. V základní filosofické otázce, podle níž hmota není produktem ducha, nýbrž duch sám je pouze produktem hmoty, je Feuerbach ryzím materialistou. Naproti tomu v náboženské filosofii se projevuje Feuerbachův idealismus. - 185, 186

- Filip II.* (1527—1598), španělský král. - 102
- Forbonnais, François Veron de* (1722 až 1800), francouzský finančník a ekonom, merkantilista a stoupenec ochranných cel. Odpůrce fyziokratů. - 133
- Franklin, Benjamin* (1706—1790), severoamerický politik a ekonom, hrál velkou úlohu v americkém hnutí za nezávislost. Nejvýznamnější osvícenec v Americe. U něho nacházíme roku 1719 „první uvědomělý rozbor směnné hodnoty na pracovní dobu... Formuloval tím základní zákon novodobé politické ekonomie“ (Marx). - 38—39, 92, 133
- Fullarton, John* (1780—1849), angl. ekonom, patří k tak zvané bankovní škole, která podala kritiku teorie o currency. - 153, 154
- Galiani, Ferdinando* (1728—1787), italský kněz a diplomat, jako ekonom byl merkantilistou, psal proti fyziokratům. - 17, 39, 52, 67, 80, 124
- Garnier, Germain, Comte de* (1754 až 1821), francouzský ekonom, bonapartistický senátor, „ekonom direktoria a konsulátu“ (Marx). Překladatel a komentátor Adama Smitha. - 53, 84
- Genovesi, Antonio* (1712—1769), italský theolog, filosof, žák Lockův, vytvořil první italskou katedru politické ekonomie, merkantilista. 31, 98
- Gladstone, William Ewart* (1809 až 1898), anglický státník, zprvu konzervavec, potom vůdce liberálů. - 45
- Gottsched, Johann Christoph* (1700 až 1766), německý estetik a literární historik. typ pedanta. - 137
- Gray, John* (1798—1850), utopický socialista, žák Owenův, chtěl řešit sociální otázku „utopil pracovních peněz“ (Engels). - 62—64
- Grimm, Jakob* (1785—1863), německý jazykozpytec. - 125
- Guizot, François Pierre Guillaume* (1787—1874), francouzský reakční státník, 1840—1848 ministr zahraničí, 1847 ministerský předseda. Autor historických prací o Francii a Anglii. - 6
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* (1770—1831), nejvýznamnější představitel německé klasické filosofie. Stoupenec objektivního idealismu, geniální objevitel zákonů dialektiky, který jich po prvé vědomě použil. Jeho dialektika je ovšem ještě idealistická, stojí, jak Marx říká, na hlavě. „Této novější německé filosofii se dostalo dovršení v Hegelově systému, v němž po prvé — a to je jeho velká zásluha — veškerý přírodní, dějinný a duchovní svět byl vyličen jako proces... Hegel osvobodil pojetí dějin od metafysiky a učinil je dialektickým“ (Engels). - 6, 171, 172, 185, 186, 187
- Hobbes, Thomas* (1588—1679), angl. filosof. „Systematik baconovského materialismu... Fysický pohyb je obětován mechanickému nebo matematickému... Materialismus se stává nepřátelským člověku.“ „Hobbes zničil theistické předsudky baconovského materialismu“ (Marx). Přivrženec absolutní monarchie. - 35
- Hodgskin, Thomas* (1787—1869), angl. ekonom, jehož spisy, jak píše Marx, patří k nejvýznamnějším dílům anglické ekonomie. Je jedním ze zástupců proletářského protikladu proti klasické ekonomii, zůstává však v zajetí ricardovské teorie, přejímá „všechny ekonomické předpoklady kapitalistické výroby

- jako věčnou formu a chce škrtnout jen kapitál, základnu a zároveň nutný důsledek“ (Marx). 33
- Homér*, legendární řecký básník, jemuž jsou připisovány eposy „Ilias“ a „Odysea“ (vzniklé asi v VIII. století p. n. l.). - 137
- Horatius, Quintus Flaccus* (65–8 p. n. l.), nejslavnější římský lyrik, psal ódy a satiry. - 106
- Hume, David* (1711–1776), anglický filosof, agnostik. Hume popírá možnost poznání světa a tvrdí, že jsou nám dány jen pocity. „Stavisko agnosticizmu odsuzuje nevyhnutelně ke kolísání mezi materialismem a idealismem“ (Lenin). Jako ekonom byl Hume odpůrcem merkantilistů, nedůsledným stoupencem svobodného obchodu. V XVIII. století byl nejvýznamnějším zastáncem teorie, že ceny zboží závisí na množství obíhajících peněz (kvantitativní teorie). - 129 až 134, 136, 138, 139, 149, 150, 153
- Hume, James Deacon*. - 146
- Jacob, William* (1762–1851), londýnský obchodník, cestovatel a spisovatel, autor řady ekonomických spisů o zemědělství a peněžnictví, jakož i velkého díla o dějinách dolování a používání vzácných kovů, což mu získalo evropský věhlas. - 84, 108
- Jiří II.* (1683–1760), král Velké Britannie a Irska 1727–1760. 52, 54
- Jiří III.* (1738–1820), anglický král 1760–1820. - 52
- Jovellanos, Ramirez Gaspar Melchor de* (1741–1811), španělský spisovatel, politický ekonom. - 37
- Julius, Gustav* (1810–1851), německý radikální spisovatel a ekonom. Redaktor listu „Leipziger Allgemeine Zeitung“ a vydavatel „Berliner Zeitungshalle“. - 136
- Karel II.* (1630–1685), anglický král 1660–1685. - 36
- Kolumbus, Kryštof* (1444–1506), italský mořeplavec, objevitel Ameriky. 127
- Körner, M. G.* - 126
- Law, John* (1671–1729), skotský finančník a ekonom. Založil 1716 akciovou banku v Paříži, privilegovanou státem, která vydávala papírové peníze s nízkým kovovým krytím, aby bylo možno zaplatit francouzské státní dluhy. Generální kontrolor financí. Roku 1720 jeho podniky zkrachovaly. 133, 138
- Lessing, Gotthold Ephraim* (1729 až 1781), německý osvícenec, dramatik a nejvýznamnější kritik své doby. V oblasti literatury přední bojovník německého měšťáctva proti absolutismu. - 136
- List, Friedrich* (1789–1846), německý ekonom, theoretický stoupenec vzrůstající se německé buržoasie před rokem 1848 v jejím boji za samostatný rozvoj kapitalistického způsobu výroby v Německu proti zahraniční konkurenci. Theoreticky vyjádřil tyto snahy německé průmyslové buržoasie ve své nauce o výrobních silách. Zastával se ochranných cel, „aby ruční práce byla zatlačena stroji, patriarchální průmysl moderním průmyslem, aby... panství buržoasie, zvláště velkých průmyslových kapitalistů, bylo rozšířeno“ (Marx). List také působil při zakládání železnic v Německu. - 20, 182
- Locke, John* (1632–1704), anglický filosof, potíral Descartovo učení o vrozených idejích a odvozuje poznání ze zkušenosti. Metafysický sensualismus, pocházející od Locka, se stal východiskem jednak Berkeleyovy idealistické filosofie, jednak materialismu. Jako

- ekonom „zastupoval Locke novou buržoasií ve všech formách, průmyslníky proti dělníkům a chudině, velkoobchodníky proti staromódním lichvářům, finanční aristokracii proti státním dlužníkům a ve zvláštním spise dokonce dokazoval, že měšťácký rozum je totožný s normálním lidským rozumem“ (Marx). -55, 57, 94, 118, 129, 133, 137
- Lowndes, William* (1652—1724), britský strážce pokladu od roku 1695, uveřejnil v tomtéž roce své výzkumy o otázce měny pod názvem „A Report containing an Essay for the Amendement of the Silver Coins“.-56, 60, 61, 94
- Ludvík XIV.* (1638—1715), francouzský král 1643—1715.-36, 37
- Luther, Martin* (1483—1546), vůdce německé reformace. Představitel protestantského tábora umírněně měšťácké reformy (měšťanstva, nižší šlechty a části knížat.) Za německé selské války se spojil s kontrarevolučním katolickým táborem (vládními kruhy, s duchovními a s částí světských knížat, s bohatou šlechtou a s městskými patricií) proti revolučnímu táboru, který vedl Tomáš Münzer (sedláci a měšťtí plebejci). - 103, 113, 117
- Mac Culloch, John Ramsay* (1789 až 1864), anglický ekonom, „vulgarizátor ricardovské ekonomie a zároveň nejžalostnější obraz jejího rozkladu“. „Apologet toho, co je. Jediná věc, která mu nahání strach, až směšný, je tendence zisku k poklesu; je úplně spokojen s postavením dělnictva, vůbec se všemi rozpory, které tíží dělnickou třídu.“ „Jeho poslední spisy o penězích, daních atd. jsou pouhé obhajovací řeči v zájmu kabinetu whigů, který právě vládl. Tak to tento muž
- dotáhl značně daleko“ (Marx). 18, 35
- Maclaren, James*, skotský ekonom. 50, 136, 137
- Macleod, Henry Dunning* (1821 až 1902), skotský advokát a theoretik úvěru. - 43, 114—115
- Malthus, Thomas Robert* (1766 až 1834), anglický kněz a ekonom, „zručný plagiátor“. Celá jeho zásluha „tkví v tom, že klade hlavní důraz na nerovnou směnu mezi kapitálem a prací“. Dělá to „jednak proto, aby dokázal, že bída pracujících tříd je nutná..., jednak aby dokázal kapitalistům, že vypasení církevní a státní klerus je nepostradatelný“; vysvětluje zbídačení dělníků tím, že výroba životních prostředků je nedostatečná v poměru k růstu obyvatelstva, a doporučuje proletariátu omezení porodů. - 20, 74
- Mandeville, Jehan de* („*Sir John Mandeville*“), literární pseudonym kompilátora cestopisu, který vyšel v Anglii v letech 1357—1371, byl přeložen do mnoha jazyků a stal se velmi populárním. - 92
- Mendelssohn, Moses* (1729—1786), německý maloměšťácký filosof, „prototyp žvanila“ (Marx). 136
- Mill, James* (1773—1836), anglický historik, filosof a ekonom. „První, kdo podal Ricardovu teorii v soustavné formě.“ Svými pokusy „odstranit...“ rozpory Ricardovy teorie, „...zaplétá se sám do rozporů a svým pokusem řešit je znamená zároveň počínající rozklad té teorie, kterou dogmaticky zastupuje“ (Marx). - 74, 147—150
- Mill, John Stuart* (1806—1873), syn předešlého, anglický filosof a ekonom, stoupenec svobodného obchodu, eklektik, epigon klasické ekonomie, v němž vrcholil rozklad

- ricardovské školy. Hledá kompromis mezi jejím učením a socialistickými požadavky proletariátu. 74, 158
- Misselden, Edward* (žil na počátku XVII. století), obchodník, ředitel obchodní společnosti v Delftu mezi 1623 a 1633, byl ve službách východoindické společnosti, člen stálého výboru pro obchod. - 98, 101, 102, 104
- Montanari, Geminiano* (1633 až 1687), italský matematik a astronom. Autor dvou spisů o penězích „Breve trattato del valore delle monete etc.“ (1680) a „La zecca in consulta di stato, trattato mercantile etc.“ (1687), vydáno Custodim pod názvem „Della Moneta, trattato mercantile“. 22, 123
- Montesquieu, Charles Louis de* (1689 až 1755), francouzský politický spisovatel, praotec evropského liberalismu. Stoupenec t. zv. kvantitativní teorie peněz. 129, 134
- Müller, Adam* (1779–1829), německý politik a ekonom. Ekonomický romantik, jehož „hlubokomyslnost ... tkví v tom, že vidí mračna prachu na povrchu a tento prach domýšlivě prohlašuje za cosi tajemného a významného“ (Marx). - 52
- Napoleon (I.) Bonaparte* (1769 až 1821). - 146, 182
- Norman, George Warde* (1793–1882), anglický autor spisů o finančnictví, ředitel Anglické banky, stoupenec currency-school. - 152
- Opdyke, George* (1805–1880), americký ekonom, newyorský bankéř, později newyorský starosta, republikán. - 75
- Overstone, lord (Samuel Jones Loyd)* (1796–1883), anglický bankéř, stoupenec currency-principle, původce bankovního zákona z roku 1844, vycházejícího z této zásady. - 142, 152, 153
- Owen, Robert* (1771–1858), anglický utopický socialista; původně továrník, dospěl na základě praktických zkušeností ve svých továrnách ke svému komunistickému učení. Odmítal jakékoli užívání násilí. Svůj plán budoucnosti vypracoval s odbornými znalostmi, získanými vlastní praxí. Protože se hlásil ke komunismu, vyloučila ho oficiální společnost ze svých řad. Jeho pokusy o zřízení komunistických kolonií v Americe ztroskotaly. Tu „se obrátil přímo na dělnickou třídu a zůstal v jejím středu činný ještě třicet let. Všechna společenská hnutí, všechen skutečný pokrok, jenž se v Anglii uskutečnil v zájmu dělníků, jsou spjata s Owenovým jménem“ (Engels). - 42
- Peel, sir Robert* (1788–1850), anglický státník, tory. Po něm je nazván bankovní zákon z roku 1844. „Tento buržoasní synek, který to dotáhl na vůdce pozemkové aristokracie, ... používal... neustále... svého vůdcovství k tomu, aby na ní vynucoval ústupky pro buržoasii (odstranění obilních cel)“ (Marx). - 45, 53, 61, 142, 152
- Péreire, Isaak* (1806–1880), francouzský bankéř; vyvinul se ze saint-simonovce v bonapartistického spekulanta. Autor řady brožur o bankovníctví a peněžnictví; spoluzakladatel „Crédit-Mobilier“. 72
- Petr mučedník (Anghiera)* (1457 až 1526), italský historik, lékař francouzského krále Ludvíka XI., potom vychovatel u dvora Isabely Španělské. Byl ve spojení s velkými objeviteli a dobyvateli a napsal četná díla o jejich objevech. - 124

Petr „Veliký“ (1672—1725), ruský car 1682—1725. - 91

Petty, sir William (1823—1887), anglický ekonom a statistik, „zakladatel novodobé politické ekonomie, jeden z nejgeniálnějších a nejoriginálnějších ekonomických badatelů“ (Marx). - 19, 34—36, 37, 45, 98, 103

Plato (asi 428 až asi 348 p. n. l.), řecký filosof, ideolog otrokářské třídy. Zakladatel objektivního idealismu. Podle jeho učení trvají ideje věci věčně a neměnně mimo prostor a čas. Postavil je jako skutečné jsoucno proti pomíjejícím smyslovým věcem. Ve svých dialozích vysvětluje prvky idealistické dialektiky. Politicky byl odpůrcem demokracie a ve své knize o státu rozvinul reakční utopii spotřebního komunismu pro vládnoucí aristokratickou třídu „dozorců“ (t. j. vládců, filosofů a vojáků), jimž jsou podřízeni řemeslníci a sedláci. Obchod a směna odpadají. 91

Plinius, Caius P. Secundus (Starší) (23—79) římský učenec, správní a vojenský úředník, napsal 37svazkový přírodopis, zahynul při výbuchu Vesuvu. - 105

Propertius (Sextus Propertius) (nar. v polovině I. stol. p. n. l.), římský básník elegií z doby Augustovy. - 12

Proudhon, Pierre Joseph (1809 až 1865), francouzský maloměstácký socialista, jeden z theoretických zakladatelů anarchismu. Vidí hlavní formu kapitálu v úrokovém kapitálu a chce „z domnělého odstranění úroku učinit základnu pro přetvoření společnosti“ (Marx). Malí výrobci zboží mají si podle P. vzájemně vyměňovat své zboží bez zprostředkování peněz, podle práce v nich obsažené, a proletá-

řům má být, „bezplatným úvěrem“ umožněno stát se samostatnými výrobci zboží. Tuto reakční utopii chtěl P. uskutečnit „lidovou bankou“, za níž agitoval na počátku 50. let, sbíral peníze a doufal také v pomoc Napoleona III. P. kázal mutualismus, „vzájemné prokazování služeb“, vystupoval proti stávkám a odborům a proti politickému boji dělnické třídy. Roku 1848 byl odpůrcem proletářské strany vedené Blanquim. Po porážce revoluce získaly jeho teorie na staletí velký vliv ve francouzském dělnickém hnutí. - 8, 37, 43, 62, 65, 156, 177

Ricardo, David (1772—1823), angl. ekonom, dovršitel a poslední významný představitel klasické ekonomie. „Ricardo vypracovává určené hodnoty zboží pracovní dobou a ukazuje, že tento zákon ovládá i zdánlivě nejantagonističtější buržoasní výrobní vztahy“, omezuje však svá zkoumání výhradně na velikost hodnoty, protože pokládá buržoasní formu práce, zbožní výrobu, za věčnou přirozenou formu společenské práce. „Nechápe proto vůbec souvislost mezi určením směnné hodnoty zboží pracovní dobou a nutností, aby zboží postoupila k vytvoření peněz.“ Odtud jeho falešná teorie peněz.“ (Marx). Ve svém rozboru zisku, pozemkové renty a mzdy odhaluje ekonomický protiklad mezi třídami buržoasní společnosti. Přívrženec falešné Humovy teorie o penězích. - 34, 41—43, 74, 128, 136, 138 až 153, 155, 167

Riehl, Wilhelm Heinrich von (1823 až 1897), německý kulturní historik a vyprávěč, profesor v Mnichově. - 182

Rousseau, Jean Jacques (1712—1778), francouzský spisovatel, nejvýznamnější ideolog revolučního maloměšťáctva před velkou francouzskou revolucí. Sám v zajetí idejí osvícenské doby, obrací se však zároveň proti jejímu racionalismu. Velebí přírodní stav původní rovnosti. Vývoj civilisace vede podle R. k nejvyššímu vystupňování nerovnosti absolutní monarchie a právě tím k nové rovnosti společenské smlouvy (contrat social), která je u něho jen ideologickým výrazem pro vztahy kapitalistické zbožní výroby. - 155

Saint-Simon, Claude Henry Comte de (1760—1825), francouzský utopický socialista. „Jeden ze tří velkých autorů (Saint-Simon, Fourier, Owen), kteří vystoupili jako zástupci zájmů proletariátu... měl geniální dálku pohledu, která způsobila, že v jeho názorech jsou obsaženy v zázorku téměř všechny ne přísně ekonomické myšlenky pozdějších socialistů“ (Engels). - 72

Say, Jean Baptiste (1767—1832), francouzský vulgární ekonom, podle Marxe „ubožák“, „který se snaží zastřít svou fádní povrchnost tím, že polovičatosti a kotrmelce A. Smitha rozkládá v absolutně všeobecné fráze“. Odlišuje se od vulgárních ekonomů, kteří přicházejí po něm, tím, že „látku nenachází ještě zcela zpracovánu, tedy ještě více méně spolupracuje na řešení ekonomických problémů se stanoviska ekonomie“ (Marx). - 20, 43, 74, 91, 137, 164

Senior, William Nassau (1790—1864) anglický ekonom, „pouhý obhájce daných poměrů a tudíž vulgární ekonom“, „mluvčí vzdělaného měšťáka“ (Marx). 106, 115

Shylock, lichvář v Shakespearově dramatu „Kupec benátský“. - 112
Schaper, von, vládní prezident v Trevíru 1837—1842, potom do roku 1845 vrchní prezident Rýnské provincie. - 6

Sismondí, Jean Charles Simonde de (1773—1842), švýcarský ekonom a historik. Kritisuje klasickou ekonomii se stanoviska ekonomické romantiky. „Vycituje zejména základní rozpor: na jedné straně nespoutaný rozvoj produktivní síly a rozmnožení bohatství, které se zároveň skládá ze zboží, musí být postřibřen; na druhé straně jako základ k omezení masy výrobců na nezbytné životní prostředky“ (Marx). „Liší se od klasiků ve všech bodech tím, že poukazuje na rozpory kapitalismu. To je jedna stránka. Na druhé straně nemůže nikterak (a také nechce) pokračovat v analýze klasiků a omezuje se proto na sentimentální kritiku kapitalismu se stanoviska maloměšťáka“ (Lenin). - 34, 42, 43, 74

Smith, Adam (1723—1790), anglický ekonom a filosof. Dává klasické ekonomii její vyvinutou podobu. Marx ho nazývá ekonomem manu-fakturního období. Velký význam měly jeho teorie o dělbě práce, o produktivní práci a nadhodnotě. Podle jeho učení nezáleží právě bohatství národů v penězích — jak tvrdí merkantilisté — ale v užitečné práci, která tvoří směnnou hodnotu. Podle S. tvoří nadhodnotu nejen zemědělská práce, jak tvrdí fysiokraté, ale i práce průmyslová. „Rozpory A. Smitha jsou významné tím, že obsahují problémy, které Smith sice neřeší, ale vyslovuje tak, že si sám odporuje“ (Marx). Hlavní chybou jeho teorie reprodukce, kterou

- odhalil Marx, je to, že opomíjí konstantní kapitál, že redukuje hodnotu zboží na mzdu a nadhodnotu. - 20, 34, 37, 41, 49, 99, 117, 136—137, 155, 158, 173, 174, 189
- Smith, Thomas*, anglický státník. - 115
- Spence, William* (1788—1860), angl. spisovatel, autor letáku „Britain independent of Commerce“. 74
- Spinoza, Benedictus de* (1632—1677), holandský filosof. Engels jej nazývá skvělým představitelem dialektiky v novější filosofii. Pantheista. Popírá osobní svobodu vůle. Jeden z prvních kritiků bible. 136, 161
- Stein, Lorenz von* (1815—1890), německý historik a ekonom, profesor v Kielu, později ve Vídni. „Stein [řadí] v dřevěných trichotomích s několika hegelovskými zvraty kategorií bezmyšlenkovitě k sobě největší triviality“ (Marx). - 12, 18, 182
- Stewart (Stewart), sir James D.* (1712 až 1780), anglický ekonom. Jeho učení je podle Marxe racionálním vyjádřením merkantilismu. „Jeho zásluha o pojetí kapitálu tkví v poukázání na to, jak probíhá proces rozluky mezi výrobními podmínkami jako vlastnictvím určitých tříd a pracovní silou“ (Marx). Vysvětluje zisk z přebytku ceny nad hodnotou. 39—40, 57, 58—59, 131, 134—136, 137, 153, 156
- Storch, Heinrich Friedrich von* (1766 až 1835), ruský ekonom, polemizuje proti A. Smithovi. 91, 106, 164
- Strabo* (asi 63 p. n. l.—20 p. n. l.), slavný řecký zeměpisec a etnograf. - 126
- Thompson, William* (asi 1785—1833), anglický ekonom, stoupenec Owenův, nejvýznačnější vědecký zastánce owenovského komunismu. - 64
- Tooke, Thomas* (1774—1858), angl. ekonom, autor základního díla „Dějiny cen“; na základě této práce dospěl k přesvědčení, že Ricardova teorie peněz je nepravdivá, a ve svých posledních svazcích podal kritiku currency-principle (viz toto heslo). Hlavní zastánce t. zv. bankovní školy. Marx ho nazývá „posledním anglickým ekonomem of any value“ [jistě hodnoty]. - 75, 145, 147, 153, 154
- Torrens, Robert* (1780—1864), anglický důstojník a ekonom, stoupenec svobodného obchodu; jeden z hlavních zastánců t. zv. currency-principle. - 152
- Urquhart, David* (1805—1877), angl. diplomat a spisovatel, byl na straně Turecka proti caristické politice anglické vlády v otázkách Východu (lord Palmerston). Jeho odhalení posloužila Marxovi a Engelsovi jako materiál k článkům o otázkách mezinárodní politiky. - 54
- Ustariz, Jerónimo* (zemřel mezi 1730 a 1742), španělský ekonom, merkantilista. - 37
- Vilém III. (Oranžský)* (1650—1702), anglický král 1689—1702. - 56, 60
- Wilson, James* (1805—1860), anglický ekonom, stoupenec svobodného obchodu, zakladatel časopisu „Economist“. - 145, 153
- Xenophon* (430—345 p. n. l.), řecký vojevůdce a historik, žák Sokratův. - 107, 109, 126
- Young, Arthur* (1741—1820), anglický spisovatel a statistik. 136

abstrakce

jako všeobecné určení - 156—157,
160, 178

historicky podmíněná - 173, 174

kapitálu - 177

pokroku - 179

práce - 173

prázdná - 167, 170

v myšlenkovém postupu - 170

akciová společnost - 177

akumulace - 105, 106, 118, 158

Amerika

objevy zlata - 8, 82, 107—108, 127,
130

otrocká práce - 168

peněžnictví - 54, 58p., 124, 138

společenské formy novodobé - 37,
121, 174

vztah k Evropě - 121, 179

Anglie

filosofie - 58

obchod - 34p., 56, 145—147

peněžnictví 50p., 54n., 55—58,
83, 86, 87n., 97, 107, 108, 114,
115p., 118, 136—138, 145nn.,
152

vlastnictví půdy, velké - 168

vývoj, průmyslový - 181

a Irsko - 168

Anglická banka srov.: banka
Anglická*

antagonismus

buržoasní společnosti - 7, 73, 183

srov.: rozpor

antika - viz: starověk

apologetika

ekonomická - 74

aritmetika

politická - 35

armáda - 173, 178

Asie

peněžnictví - 126

pospolné vlastnictví - 17p.

tvorba pokladu - 100, 107

způsob výroby - 7, 120n.

srov.: Čína, Indie, Japonsko

asignáty

francouzské - 60, 138

asketismus

tvůrce pokladu - 103, 106

banka

a bankovnictví - 64, 118, 131, 152,
172

bankovní rezerva - 109, 137

Anglická banka - 60, 63, 86, 137,
138, 147

bankovky - 60n., 137n., 141, 151n.,
154

oběh bankovek 79, 137n., 150,
151n., 154

srov.: papírové peníze

bankovní peníze

amsterodamské - 60

bankovní zákonodárství

anglické - 45, 53, 93, 137n., 142,
152

bilance

obchodní - 143n., 147

platební - 116, 121

blokáda kontinentu - 146, 182

bohatství

abstraktní 18, 100, 104, 106p.,
107, 110, 129

- buržoasní 11, 39, 41, 58, 117, 125, 128, 189
- hmotné - 19n., 32, 34, 35, 37, 41, 98, 102, 104, 110, 117
- prvobytné - 100, 125
- přirozené - 36, 101, 105
- společenské (všeobecné) - 11n., 24, 38, 41, 53, 100nn., 105—108, 110, 128, 158, 159
- zdroje b. - 18nn., 35n., 39, 41, 128, 158, 173n.
- srov.: národní bohatství
- buržoasie* - 57
- bytí*
- společenské - 7, 183
- cena* - 42, 43n., 47—50, 51, 53, 55, 58, 66—70, 79, 80n., 90, 93, 97n., 112, 123, 129, 135, 136, 139n., 142, 149, 189
- a pracovní doba - 49n., 66
- a směnná hodnota - 49, 50, 63, 65, 68, 69, 90, 130
- realisace ceny - 68, 69, 70, 77, 79, 80, 90, 114
- stupeň cen - 79n., 81
- srov.: cena zlata, tržní cena, měřítko cen, cena mince
- cenové výkyvy* 47n., 81n., 94n., 108n., 129n., 132, 135, 137—141, 143, 144n., 150—153
- contrat social* - 155
- currency* - 136, 137p., 143, 144, 145
- currency-principle* - 152
- Čína* - 53, 55, 92, 126
- člověk* - 19, 156, 161n., 171, 174
- srov.: individuum
- dějepisectví* - 178
- dějiny* - 155n., 158, 168n., 178
- cen zboží - 153
- politické ekonomie - 8, 188
- výrobních vztahů - 157
- srov.: vývoj dějin, historický proces, světové dějiny
- viz: pojetí dějin, idealistické, materialistické
- dělná práce* - 41, 169, 170
- jako společenská celková podoba práce - 34, 35, 41
- mezinárodní - 178
- prvobytná - 16
- rozvinutá - 33, 65, 172
- dělnická třída* - 57
- demokracie*
- vulgární - 184
- desátky* - 175
- dialektika* - 178, 185, 186nn., 188n.
- srov.: antagonismus, rozpory
- dlužník*
- viz: věřitel
- dopravní prostředek* - 126, 179
- dovoz* - 91p., 143n., 151n.
- držba*
- jako kategorie - 172
- dvojitá forma*
- práce - 34, 49n., 65
- zboží - 34, 49, 65, 68
- Egypt* - 100
- ekonomika* (výrobní způsob) - 164
- anglická - 14p., 33, 34n., 37, 39, 42n., 74, 81, 147, 152, 182
- antická - 100, 175
- asijská - 107
- buržoasní - 5, 33, 39, 42, 74p., 107, 119, 128, 129, 137, 150, 153, 158, 163, 164, 167, 174, 175, 177, 185, 186, 188, 189
- feudální - 175
- francouzská - 34p., 37, 182
- historicko-materialistická 183, 185, 186, 187nn.
- italská - 37p., 39, 108, 129
- klasická - 34, 43
- moderní (buržoasní) - 18, 38, 107, 156, 157, 167, 174
- německá - 181n.
- orientální - 175
- romantická - 52p.
- španělská - 37p.
- srov.: dějiny politické ekonomie

ekvivalence - 24, 47
ekvivalent - 13n., 16n., 18, 21n., 23,
26, 27, 28n., 33, 40, 45—49, 54,
67, 69n., 80, 86, 98, 104, 110, 112,
113, 117, 122, 124

epos - 179, 180

Evropa

a USA - 179

obchod - 121

peněžnictví - 108, 132

falšování mincí

viz: falšování peněz

falšování peněz - 56, 85, 94n.

Féničané - 177

fetišismus - 18p., 125

srov.: věc

feudalismus

viz: středověk

filosofie

anglická - 58

německá - 6, 8, 171, 185—187

f. práva, Hegelova - 6, 172

finanční aristokraté - 57

Francie - 36, 55, 168, 181

fysiokraté - 39, 173, 174

Germáni - 17p., 168

hodnota (velikost hodnoty)

imanentní - 133, 151

nominální 58, 85, 87, 89, 92p.,
96, 141

papírových peněz - 95n., 139

peněz 131, 133, 139, 142n.,
147nn., 150nn.

práce - 41p.

relativní - 68, 151

vnitřní - 40

vzácných kovů (zlata) 38, 47n.,
50n., 54p., 57p., 61, 69, 79, 82,
90, 93, 95n., 101, 108, 119, 126,
129n., 132nn., 139, 140—144,
148

zboží - 21—25, 36, 38—42, 46n.,
59, 61, 63n., 69p., 96, 133, 139,

140, 144, 147, 170, 171

srov.: znehodnocení

hodnotový poměr

zlata a stříbra - 48, 55, 93, 94n.,
120, 126n., 130n.

Holandsko - 35p., 82, 97, 181

idealismus - 58, 183

srov.: pojetí dějin, idealistické

ideologie

srov.: vědomí, nadstavba

identičnost

výroby a spotřeby - 161, 163n.

individuálnita

lidská - 72, 105

individuum

a směnný proces - 24, 34, 72

a společenská výroba 7, 17,
155nn., 159, 160, 165, 166, 167,
183

Indie

peněžnictví - 55, 112

pospolné vlastnictví - 17p., 159

tvorba pokladu - 103, 107

výrobní způsob - 168

Inkové

viz: Peruánci

Irsko - 168

Japonsko - 126

jazyky

indogermánské - 125

jednotka míry

ideální - 55, 58n., 60n.

peněz - 50, 55, 59, 61, 62, 79, 94n.,
139

zákonem stanovená - 52, 53, 55, 86

kameralistika - 182

kapitál

(jako ekonomická kategorie) 5,
18, 41, 153, 172, 177

fixní k. - 164

a peníze - 128, 154, 172, 176

a pozemkové vlastnictví - 176n.

a směnná hodnota práce - 43

a zboží - 153n.

jako činitel výroby - 157, 165

koncentrace kapitálu - 170

obchodní - 177

- průmyslový - 42
 ve středověku - 176
 vývoz kapitálu - 154
kapitalista - 107p., 117
kategorie - 172n.
   ekonomická - 8, 18, 33, 40, 153,
   171—178, 187
katolicismus - 176
Keltové - 17p., 159
kmen
   kmenové společenství - 156, 172,
   179
kolonie - 54, 58p., 108, 138, 178
koncentrace
   kapitálu - 170
   platů - 116
konkretno - 170—172
konkurence - 36, 42, 44, 135, 135p.,
   155, 158
kooperace - 172
kosmopolitismus
   majitele zboží - 122n.
koupě a prodej - 33p., 66, 67—72, 74,
   99, 111n., 114, 150
   oddělenost k. - 73, 75, 99, 100
kovy
   jako výrobní nástroje - 124
   vzácné k., viz: vzácné kovy
krise - 147, 151, 154, 178
   obchodní - 56, 60, 73, 74, 113, 150,
   152p.
   peněžní - 117
   světového trhu - 117, 150, 178
křesťanství - 103, 175—176
kulturní dějiny - 178
kupní prostředek
   viz: peníze jako kupní prostředek
kupující a prodávající - 72, 74, 75n.,
   99, 110n., 116
   jako věřitel a dlužník - 111n., 115n.
kvantita
   obíhajících mincí - 89, 94, 95, 108,
   116, 137, 151n.
   obíhajícího oběživa - 80n., 82,
   129n., 136n., 138n., 141n., 144
   obíhajících papírových peněz
   92—96, 135p., 139, 140
   obíhajících platidel - 115, 116
   obíhajících peněz - 79—82, 95n.,
   108n., 115n., 118, 129, 131nn.,
   134n., 137, 139—141, 142n.,
   144n., 147—150, 151, 153
   obíhajícího zlata - 79n., 81n., 82,
   93n., 95n., 121, 132n., 140—144
   srov.: oběh, rychlost oběhu
lakota - 102, 105
lidstvo - 7, 157, 164, 180
literatura
   ekonomická - 185, 190
Lombardané - 177
loupež - 168
majitel zboží - 24n., 26n., 31, 32, 33,
   41, 42, 67, 69, 72, 73, 74, 76nn.,
   99, 101n., 104, 107, 110—113,
   114—117, 120, 122n.
manufaktura - 41, 157
   manufakturní práce - 173
   manufakturní průmysl - 21, 182
   manufakturní systém - 173
materialismus
   historicko-dialektický - 184, 187
   naturalistický - 178, 186
   srov.: pojetí dějin, materialistické
měděné peníze - 87, 88, 91, 119
měna viz: currency
merkantilní soustava - 37p., 127, 128,
   129, 130, 134, 137
měřítko
   cen - 50n, 52, 53, 54, 58, 59, 86,
   91, 94, 120
   peněz - 53, 54, 85
město
   a venkov - 81, 169, 170, 176, 178
metafyzika - 185, 187
metamorfosa
   zboží - 65—72, 75n., 78n., 80n.,
   89n., 96, 99, 101, 108, 110, 111,
   113, 115, 129
   srov.: změna formy
metoda myšlení
   viz: myšlení, dialektika, meta-
   fyzika

- mince* 58, 83–90, 91, 92, 95, 116, 119, 120, 129, 132, 133, 137
 cena mince - 52p., 54, 55n., 83n., 91, 93, 94n.
 jako známka hodnoty - 91n., 94n., 129
 název mince - 83, 89
 pomocná mince 88n., 91, 120, 132
 rezervní fond mincí - 99, 110, 118
 a tržová cena - 57n., 60, 85
 uložená mince - 100, 110
 srov.: měděné peníze, kvantita obíhajících mincí
- mincovnictví* - 85
- míra hodnot* - 22n., 29, 37n., 46–49, 50n., 51p., 54n., 58, 59, 63, 67, 82, 86, 87, 91p., 94n., 97, 112, 116n., 119n., 123, 134, 189
- monetární soustava* 18, 35, 117, 128n., 130, 133, 137, 173
- Mongolové* - 168
- monopol* - 177
- mystifikace* - 18, 31
 srov.: věc
- myšlení*
 proces myšlení - 171, 172, 188
- mythologie* 157, 179n.
- mzda* - 40, 43, 165, 166
- nabídka*
 viz: poptávka
- náboženství*
 dějiny n. - 178
 viz: křesťanství, protestantismus
- nadstavba*
 ideologická - 7, 183
 srov.: vědomí, ideologie
- nadeláda a poroba*
 vztahy n. a p. - 105, 172
- náhoda* - 160, 179
- námezdní dělník* - 158
- námezdní práce* - 5, 41, 43, 165, 166, 170, 172, 178
- národní bohatství* - 177
- národní hospodářství*
 viz: ekonomika, politická ekonomie
- národnost*
 majitele zboží - 123
- národy*
 lovecké - 176
 pastevecké - 176
 obchodní - 35, 173, 177
- naturální služby* (úkony, dávky) - 17, 173
- nazírání*
 v procesu myšlení - 171
- Německo* - 103p., 181n., 185
- neúroda* - 145, 147
- nevolník* - 158, 168
- nominální hodnota* (*n. obsah*) viz: hodnota
- nucený kurs* - 90, 92, 92p., 93n., 96, 111, 138, 140
 srov.: zákonem stanovená jednotka míry
- nutnost* - 113, 156, 179
- oběina*
 antická - 91p.
 prvobytná - 17, 32, 120, 156, 172, 188
- oběh* (*proces o.*) - 34, 45, 169
 bankovek - 78, 137, 150, 151
 jednoduchý - 47, 66, 97, 105, 112p., 189
 kovový - 51, 58, 91, 100, 107, 109, 123, 132n., 138, 139n., 147, 150, 152, 153
 mezinárodní - 121n., 136, 139
 peněz - 59, 73, 76–79, 80n., 83 až 85, 86–89, 92, 93, 96n., 99, 100, 110n., 112–114, 116, 119, 128n., 131, 134n., 140, 142n., 149n., 153
 srov.: kvantita obíhajících peněz a tvorba pokladu - 102, 104, 105n., 107, 108n., 109n., 119
 rychlost o. 81n., 83, 84, 108n., 149
 sféra o. - 47, 88n., 90n., 101, 105, 118, 121, 128, 137, 150
 úvěru - 135, 137, 138, 150
 vnitřní o. - 83, 88, 89, 91, 91p., 111, 119, 136

- zboží - 47, 49, 54, 65—72, 74—78, 79, 82, 91, 95, 97, 99, 113n., 128, 133, 154
- oběživo* - 58, 73, 75, 77n., 79, 83, 86, 87, 91, 92p., 95, 96, 100, 101, 109n., 113, 114, 118, 120, 124, 129, 132, 133, 137p., 140, 141n., 152, 189
- obchod* - 36p., 38, 41, 42p., 75, 98p., 103, 104p., 114, 131, 146, 154, 167
srov.: světový obchod, výměnný obchod
- obchodní společnost* - 177
- obohacování* - 105, 118
- obrok*
viz: tribut
- obyvatelstvo* - 81, 170
- otírání, též: opotřebování kovových peněz* - 84, 88, 89, 92p.
- otročtví* - 166
- otrok* - 158, 166
otrocká práce - 166, 168
výrobní nástroj - 168
- papírové peníze* - 88n., 90, 136, 138, 142, 150, 153
s nuceným kursem 90, 92, 93, 96, 138, 140
srov.: bankovky, množství obíhající papírových peněz, známka hodnoty
- parcelace* - 166, 168
- pauperismus* - 57
- peníze*
jako bohatství - 37, 104, 110, 117, 128, 173, 189
jako všeobecný ekvivalent - 45, 46, 69, 104, 112n., 117
jako míra hodnoty - 50, 51p., 52n., 58, 91p., 92n., 97, 112, 117, 118, 119n., 189
jako známka hodnoty - 58, 89, 91p. 138, 139, 142, 144
jako jednotka míry peněz - 55—58, 60, 95, 139
a kapitál - 128, 153n., 172, 176
jako kupní prostředek - 75, 76, 101, 110, 112, 113, 114, 116, 120n., 150
jako mince - 58n., 83, 84, 111, 115, 116, 120, 132, 144
jako oběživo - 73, 75, 77, 91, 91p., 95, 99n., 101, 105, 109n., 113, 114, 115n., 118, 129, 132, 137p., 142n., 152, 153, 189
peněžnictví 173
jako reálné peníze - 189
jako platidlo - 113—119, 121, 150
jako poklad 104n., 108n., 114, 118, 135p.
jako zpědmětněná práce - 35, 39, 42, 50
jako směnná hodnota - 31, 35, 39, 104, 111, 113, 115, 116n., 128n., 189
jako směnný prostředek - 73, 91p.
jako společenský poměr - 18, 33, 45
symbolické (ideální) p. - 49, 88, 91, 97, 135n.
jako zboží - 31n., 35, 45, 72, 73, 74, 75p., 115, 117
v oběhu zboží - 65n., 68 nn., 73, 75—77, 96n., 110n., 113nn., 120n., 129
protiklad peněz a zboží - 73, 75p.
vytvoření peněz - 32, 34, 73n.
viz: jednotka míry, teorie peněz
srov.: akumulace, hodnota, oběh, rychlost oběhu, papírové peníze, početní peníze, pracovní peníze, úvěrové peníze, světové peníze, určitost formy, užitná hodnota, zlato
- peněžní forma*
ceny - 49n.
zboží - 40, 64, 65, 70, 73, 74, 89, 102, 104, 110, 117p., 122, 137
zlata - 35, 45n., 47, 48, 52n., 65, 67n., 70, 99, 100n., 107, 110n., 119, 122, 125, 129, 133, 154
- Peruánci* - 41, 172
- platební termíny* - 115, 116n.
- platidlo* - 113—119, 120, 121, 150
- platy* - 115n., 118, 137

- početní názvy*
peněz - 52n., 56n., 60, 61, 83, 85, 119n.
- početní peníze* - 53, 54, 55, 58, 83, 95, 119, 124, 132
- podněbí* - 158
- pojem* - 171
- pojetí dějin*
idealistické - 178, 186n.
materialistické - 178, 182, 187n.
- politická ekonomie* - 6, 12, 33, 35, 38, 73, 170 n., 186, 188n.
- poklad* 100, 104, 105, 107, 108n., 119, 121n., 131
věčný - 102, 103, 128
- pokrok* - 179
- policie* - 159
- poměry (vztahy)*
buržoasní - 45, 158
ekonomické - 190, 177
historické - 167
sociální - 157
společenské - 156, 183
srov.: výrobní vztahy, právní poměry
- poptávka*
a nabídka - 44, 135p., 164
- poruchy ve výrobě* - 159
- pospolné vlastnictví*
prvobytné - 17p., 185
- potřeba* 11, 12, 16, 24—27, 30, 32, 42, 98, 99, 102, 107, 162—165, 170n.
- pozemková renta* - 41, 44, 165, 166, 175, 177
- pozemkové vlastnictví* 5, 64, 166, 168, 176n., 178
srov.: parcelace
- práce*
abstraktní všeobecná - 13, 14, 18, 19, 20, 33, 38, 49, 50, 67, 98, 128, 173, 174
buržoasní - 35, 37, 40, 41, 42, 73, 75
feudální - 56, 40
hodnotu určující - 38—40, 46—47, 61, 149
individuální - 13, 17, 28, 30, 39, 41, 49n., 63n., 72
jako činitel výroby - 165
jako kategorie - 173n.
jako přirozená podmínka lidské existence - 19
jako zdroj bohatství 18—19, 20, 35, 36, 39, 41, 128n., 173—174,
jednoduchá - 13, 14n., 15n., 47n., 126
kombinovaná - 126
nadhodnotu vytvářející - 39
nahrazená strojem - 20
nahromaděná - 157
produktivní a neproduktivní - 164
složitá - 15
společenská - 12, 14—17, 27, 28, 44—45, 33nn., 39, 40—41, 42, 49n., 63n., 77, 98, 122, 126, 129
tvořící směnnou hodnotu 13 až 15, 19, 20p., 31, 34nn., 38—43, 69
užitečná, skýtající užité hodnoty 14, 19—20, 24n., 27, 34nn., 39nn., 49, 67
zpředmětněná 12n., 17, 27, 46, 98, 128n., 174
druhy práce - 12n.
srov.: produktivní síla práce
- pracovitost tvůrce pokladu* - 101, 103
- pracovní doba*
individuální - 26, 28
jako substance a míra směnné hodnoty - 14—16, 18, 20—24, 25 až 31, 36, 37n., 39, 40—51, 62n., 67, 69, 77, 82, 90, 93, 99, 100n., 119, 122, 126, 139
nutná - 15, 16, 42, 49
společenská - 28, 67
všeobecná 15n., 21n., 25—30, 45, 46, 49n., 67, 77, 100n., 122
závislá na produktivitě práce - 20n., 23n.
- pracovní peníze* - 64
- právo* - 159
pěstní právo - 159
právní poměry - 6, 150, 172, 179

- právní stát - 159
 právní škola, historická - 136
privilegium - 166
proces
   historický - 172
   společenský - 24, 36, 41, 111, 125
   srov.: společnost, výrobní proces
prodavač, prodávající
   viz: kupující
prodej
   viz: koupě, terminované prodeje
produkt myšlení - 171
   viz: výrobek
produktivní síla práce - 21, 34p., 47, 106n., 126, 140
protestantismus - 103, 176
protiklad
   zboží a peněz - 73, 75p.
   srov.: antagonismus, rozpory
průmysl
   antický domácký - 20, 176
   jako buržoasní forma práce - 40
   extraktivní - 21
   feudální - 176
   moderní - 122, 167, 176
   venkovský patriarchální - 16
   srov.: manufaktura
pruty
   vzácných kovů - 83, 85, 108, 119n., 125, 141
přebytek - 19, 102
předhistorie - 7
přepychové zboží
   viz: zlaté zboží
přivlastňování - 159, 165
příroda
   a lidstvo - 157
   a mythologie - 180
   návrat k přírodě - 155
příživníci - 75
puritánství
   tvůrce pokladu - 103

rasy - 158, 179
reformační války - 181
reprodukce - 163n., 165
rezervní fondy

 platidel - 118, 121n., 137
 srov.: bankovní rezerva, mincovní rezerva
revoluce
   francouzská - 168
   a pozemkové vlastnictví - 166, 168
   sociální - 7, 119, 183
   z roku 1848/1849 - 184
robinsonáda - 155
rodina 16n., 32p., 156, 166, 168, 171, 172
rovnost - 48p., 184
rozbor - 170
   peněz - 45
   zboží - 34, 39, 64
   směnné hodnoty - 37, 39
rozdělování - 158, 160, 161, 165–170
rozpory
   ekonomických poměrů 7, 183, 188
   peněz - 117
   buržoasní práce - 75
   směnného procesu - 65, 68, 150
   mezi uměním a společenským vývojem - 179, 180
   viz: antagonismus
Rusko
   panství Mongolů - 168
   peněžnictví - 91
   obchod - 53, 112, 120n., 145p.
   výrobní způsob - 174
rychlost oběhu
   peněz - 80, 81, 82, 87, 109, 115, 116, 118, 132

salto mortale
   zboží - 67
selské války - 181
Slované - 17p., 159, 172, 176
služba - 20
směna - 160 n., 169n.
   soukromá s. - 41, 65, 73, 169
   všeobecná (světová) s. - 122
   srov.: směna zboží
směna zboží 11p., 12n., 32, 33, 38, 45, 48p., 64, 69, 75, 96n., 100, 101, 116, 120, 133, 134, 147n., 188, 189

- jako ekonomická kategorie - 170, 178
 buržoasní s. z. - 188n.
 harmonie s. z. - 36
 mezinárodní s. z. - 47, 121, 170n.,
 178
 jako společenská výměna látek - 34,
 65, 66, 73
 srov.: směnný proces, soukromá
 směna, výměnný obchod, oběh
- směnečný kurs* - 147, 152, 178
- směnitelnost*
 bankovek - 62, 142
- směnná hodnota*
 a cena - 50, 64, 65, 68n., 79, 89n.,
 112, 115
 a množství obíhajících peněz - 138
 až 143, 149
 zračící se v penězích a osamostat-
 něná - 31, 35, 39, 89n., 104,
 107, 111, 113, 114, 115, 116,
 118, 128n.
 a tvorba pokladu 102, 104n.,
 106n.
 práce - 43
 jako výraz sražené pracovní doby -
 14, 15n., 20, 23n., 37n., 42, 43,
 45n.
 (zboží) jako zpředmětněná všeobec-
 ná práce - 12n., 14, 15, 16, 17,
 18n., 20n., 36, 39, 42
- přírodních sil; s. h. a společenské
 (abstraktní) bohatství - 41, 98,
 102n., 104, 117, 128n.
- a užitná hodnota - 11n., 24, 30n.,
 32, 67, 189
- (a užitná hodnota) ve směnném
 procesu - 25—31, 33, 35, 89
- měřena v užitné hodnotě jiných
 zboží - 21—24, 47
- jako kvantitativní směnný poměr -
 12, 14, 18n.
- jako společenský výrobní vztah
 12, 17n., 25
 zlata - 48, 124, 140
 ve zlatě vyjádřená - 46n., 68, 69,
 79n., 100, 130
- směnné vztahy* - 111, 178
- směnný poměr* (vztah) - 72, 189
- směnný proces* 18, 24—34, 35, 37,
 48n., 65, 68, 73, 89, 113, 118, 120,
 133, 169, 189
- směnný prostředek* 24, 30, 32, 73,
 91p.
 mezinárodní - 119n., 154
- socialismus* (socialisté)
 anglický - 43p., 64
 francouzský 6, 37p., 43p., 65,
 127 p., 184
- soukromé vlastnictví* - 17p., 159
 srov.: vlastnictví
- společenské formy* 36, 73, 155n.,
 172—178, 180
- stupně - 157, 158, 177, 180
- společenské poměry* - 157, 159
 srov.: práce, společenská; vývoj spo-
 lečnosti; zákon, společenský; vý-
 měna látek, společenská; subjekt,
 společenský; vztah, společenský
- společné, obecné vlastnictví* - 159, 175,
 176
- společnost* - 6, 7, 48p., 155, 156, 157,
 159n., 164, 165, 167, 172, 175,
 176, 183
 buržoasní - 5n., 7, 42, 63, 75, 76n.,
 104, 122, 127n., 155n., 173 až
 178, 181, 183, 188
- spoření* - 101
- spotřeba* - 11, 32, 125
 a oběh - 66, 76
 produktivní s. - 161n.
 a výroba - 160—165, 169, 170
 srov.: identita (totožnost)
- spotřebitel* - 24n., 163, 188
- starověk*
 obchodní národy - 173, 177
 peněžnictví - 91n., 116, 119, 126 až
 127, 131, 173
 pospolné vlastnictví - 17p.
 sociální revoluce - 119
 tvorba pokladu - 100, 107
 umění - 179n.
 výrobní vztahy - 7, 168, 175, 176,
 177
- stát* - 5, 170, 178

státní dluhy - 56n., 60n., 178
státní formy - 6
strana proletářská - 182, 184
stroj - 20, 167, 178
středověk (feudalismus)
ekonomie - 175, 176
peněžnictví - 107, 127, 176
práce - 40
společenská forma - 155
vlastnictví - 176
výrobní způsob - 7, 17, 176
stříbro
jako bohatství (poklad) 100,
102n., 107n. 119, 129
jako všeobecný ekvivalent - 121n.
jako mince - 54, 137
jako míra hodnot 54n., 58, 97,
119, 120, 123n., 139
jako oběživo 58, 97, 101, 120,
124, 129, 133
jako peníze - 35, 54n., 56, 86—88,
92p., 101, 119, 129, 133
jako početní peníze, viz: zlato
jako zpředmětněná práce (pracovní
doba) - 47n., 122, 124, 129, 139
jako světové peníze, viz: zlato
srov.: vzácné kovy, hodnota, hod-
notový poměr
subjekt - 157, 164, 171, 176
substance hodnoty - 49
suma cen 79n., 82, 109, 115, 116,
118, 140, 149
suma hodnot
zboží - 132, 142n.
suroviny - 161
svět - 171
světové dějiny - 179, 187
světový obchod - 5, 122, 128, 178,
181
světové peníze - 119, 121n., 136, 147
světový průmysl - 122
světová směna - 122
světový trh 5, 35p., 37, 53, 86,
119—123, 136, 171, 178
svět zboží - 33, 65, 67, 69, 71, 72, 79,
81, 83, 122, 133, 134
svoboda - 179, 184

symbolický charakter
peněz - 86n., 88, 91
viz: peníze, symbolické

škola stoupenců ochranných cel - 182
Španělsko - 102

technologie - 33, 126, 157
terminované prodeje - 114
teorie peněz 60, 136n., 138, 146,
147, 150, 152n.

trh - 170
srov.: světový trh
tribut (obrok) - 168, 175
tržní cena - 56, 57, 60, 69p., 85, 130,
135, 137
třicetiletá válka - 181
třídy - 5, 170, 178, 189
Turci - 169
tvorba pokladu - 100—104, 105, 106n.,
109, 110, 113, 118, 122, 124, 135p.
tvůrce pokladu - 102, 103—107, 110,
112, 117

umění - 163, 179—180
únorová revoluce - 184
určitost formy
peněz - 78, 110n., 115, 129, 133,
134, 153, 154

úrok - 165
úroková míra - 118, 135
úvěr - 135
úvěrové peníze - 45, 90, 136, 137,
138
úvěrový oběh - 137, 138, 150
úvěrový systém - 114, 117
úvěrnictví - 114, 116, 151

užitná hodnota
jako prvek hmotného bohatství
11n., 19nn., 37, 41, 100
jako předmět potřeby - 11nn., 16,
19, 24n., 26, 100
jako směnný prostředek - 24n., 30,
32n.
jako zpředmětněná práce (pracovní
doba) 12, 13n., 15n., 18n.,
21n., 23, 27, 33, 34, 35, 40, 41
kovů - 124n.

- peněz - 78, 98, 100, 111, 112
 ve svém vztahu ke směnné hodnotě 11, 12, 13n., 17n., 21n.
 23nn., 30n., 45n. 47n., 67n., 100
 v oběhu zboží - 66n., 69n., 78, 101, 111, 113, 114
 zlata - 67 n., 97n., 100, 124n.
 zboží - 18n., 19nn., 20n., 24—28, 29—34, 40, 45n., 47, 188n.
 srov.: práce produkující užité hodnoty
- válka* - 178
- věc*
 jako jev společenských poměrů 17, 31, 188
- věda* - 39, 176, 183, 185n.
- vědomí* - 171, 183
- venkov*
 viz město
- věřitel*
 a dlužník - 112, 114, 115, 119
- vládní forma* - 159
- vlastnictví* - 159, 168, 172
 vlastnické vztahy - 7, 183
 srov.: držba, společné vlastnictví, pospolné vlastnictví, pozemkové vlastnictví, soukromé vlastnictví
- výboje* - 126, 168
- výbor pro zlaté pruty* 138n., 146, 153
- výměna látek*
 mezi člověkem a přírodou - 19
 mezinárodní - 121, 122, 122n.
 společenská 34, 103, 104, 108, 111, 128
 ve směně zboží - 66, 73, 77, 97, 101
- výměnný obchod* - 32nn., 47, 48p., 53, 61, 68n., 74, 91p., 120, 189
- výroba* - 32, 106, 156—160, 167n., 175, 176, 178
 buržoasní - 40n., 73, 97, 114, 117, 118, 122, 125, 128, 156, 185
 srov.: ekonomika
 a rozdělování - 158, 160n., 165 až 167, 169n.
 materiální - 155, 179
- národní - 128
 průmyslová - 42
 soukromá - 169
 společenská - 6, 16, 155, 156, 158, 168
 a spotřeba - 160, 161—165, 168nn.
- výrobce* - 162, 164n., 188
- výrobek* (produkt)
 práce - 16n., 43, 173, 174
 určený přírodou 173
 jako zboží - 34, 43, 128, 188
 srov.: rozdělování, spotřeba
- výrobní akt*
 logický - 171
 společenský - 170
- výrobní činitelé* - 146, 165, 169
- výrobní náklady*
 vzácných kovů (zlata, peněz) - 61, 108, 119, 121, 126, 130n., 140 až 144, 149, 151
- výrobní nástroj* 124, 157, 167, 168
- výrobní odvětví* - 157, 167, 170
- výrobní podmínky* - 7, 64, 158, 159, 160
- výrobní proces* - 75, 78, 124, 167
 buržoasní - 18, 128, 150, 183
 společenský - 7, 14, 31, 73, 90
- výrobní prostředek* - 161, 164, 178
- výrobní síly* - 63, 155, 158
 společenské - 7, 21, 106n., 126, 183
- výrobní vztahy* - 7, 97, 100, 107, 109, 157, 175, 178, 183
 buržoasní - 7, 42, 117p., 183
 společenské - 12, 18, 33
- výrobní způsob* - 7, 64, 81, 168, 183
 srov. ekonomika
- vývoj*
 dějin - 187n.
 ducha - 6
 logický - 187, 190
 řeči - 156, 157
 společnosti - 7, 156, 179, 183, 190
 srov.: společenské formy, stupně; proces
- vývoz* - 91p., 143, 170, 178
 kapitálu - 153n.
 vzácných kovů - 143, 147, 152, 154

- zboží - 151
- vzácné kovy*
- dovoz a vývoz 129n., 132, 135, 151, 152n.
- jako mezinárodní peníze 119n., 139, 147, 154
- jako měřítko ceny 50n., 58, 134, 142, 149
- jako míra hodnoty - 38, 58, 63, 74, 98p., 120, 132
- jako peněžní materiál 32, 52, 123nn., 126
- jako přepychové zboží - 108, 109, 125, 135
- výkyvy v hodnotě 108, 115p., 119, 126n., 130n., 132, 150
- srov.: peníze, výrobní náklady, stříbro
- vzájemné působení* - 188
- vztah*
- ekonomický - 25, 178, 188n.
- společenský 17, 18, 73, 116, 172
- zákon* - 38, 81, 82
- ekonomický - 93, 95, 96
- přírodní - 158, 160
- společenský - 160, 165, 166
- všeobecně lidský 158
- zákonodárství* - 166, 168
- srov.: jednotka míry, zákonem stanovená
- zboží* - 11, 122n., 188
- absolutní - 117
- jako bohatství - 11, 40
- jako všeobecný ekvivalent 19, 21n., 23, 27, 28n., 49, 54, 66, 70
- jako kapitál - 153n.
- jako peníze - 31n., 35n., 40, 45n., 64, 70, 72, 73, 74, 97n., 102, 104, 110, 119, 122
- srov.: protiklad zboží a peněz, zlaté zakuklení zboží
- jako zpředmětněná práce 12nn., 35, 50
- jako zpředmětněná všeobecná pracovní doba - 22n., 25n., 27-30, 45n., 49n., 90
- jako směnná hodnota, viz: směnná hodnota
- srov.: změna formy, zlaté zboží, metamorfosa, cena, salto mortale, velikost hodnoty, rozpor, oběh
- jako směnný prostředek - 25, 31, 32
- jako specifické zboží - 25, 47, 54, 63, 87, 92p., 97
- jako užitná hodnota, viz: užitná hodnota zboží
- jako jednotka užitné hodnoty a směnné hodnoty - 11, 24n., 33, 34, 49, 65, 67, 134, 189
- vyloučené - 28n., 46, 63
- zvláštní - 31, 34, 72, 119, 128
- všeobecné - 31, 72, 122, 128
- zcizení*
- zboží - 24n., 27, 28, 30, 49n., 70, 110
- země* - 19, 165, 166, 176
- zemědělství* - 21, 41, 168
- malozemědělství - 168
- patriarchální a měšťanské - 40p.
- ve fysiokratické soustavě - 173
- výrobky zemědělské - 146
- velkozemědělství - 166
- zemědělské národy - 107, 176, 177
- zisk* - 165
- zlato*
- jako všeobecný ekvivalent 46, 47n., 69, 80n., 86, 98, 121n., 123n.
- cena z. - 47, 48, 95, 130n., 146
- srov.: tržní cena, mincovní cena dovoz a vývoz zlata 55, 103p., 122, 132, 141, 143n., 145n., 147, 151n., 154
- chtivost z. - 36n., 105, 127
- ideální (symbolické) z. - 67, 85n., 97
- jako jednotka míry - 50, 51n., 58, 59, 61, 79
- jako kapitál - 154
- jako kupní prostředek - 120

- jako měřítko cen - 50, 51, 53, 54, 85n., 130, 132
- jako mince - 83n., 85n., 88n., 90n., 92n., 95n., 119, 151n.
- jako míra hodnoty - 46n., 48n., 50n., 54n., 63, 67n., 85n., 87, 97, 119, 120, 124, 139
- objevy zlata - 8, 82, 122, 127, 129 v mezinárodním oběhu - 120nn., 132n., 139
- jako oběživo - 58, 79, 82, 85n., 97, 101, 119, 124, 129, 133, 140, 141n.
- jako peníze - 35, 45nn., 49, 54nn., 65, 69, 70, 97nn., 100n., 119, 123n., 129, 133, 154
- jako platidlo - 120, 154
- jako početní peníze - 53n., 55n., 119, 124
- jako zpředmětněná práce (pracovní doba) - 46—49, 50, 61, 69, 77, 90, 98, 100, 122, 124, 129, 139
- jako nositel směnné hodnoty - 67n., 101
- jako směnný prostředek - 120n., 154
- jako světové peníze - 119n., 122, 136 v oběhu zboží - 65—70, 75n., 77n., 80n., 96n., 99, 101
- zboží - 45n., 63, 68n., 97n., 104, 121, 122, 135
- srov.: cena, hodnota, hodnotový poměr, kvantita, směnná hodnota, výroba, vzácné kovy, výrobní náklady, zlaté pruty
- jako bohatství (poklad) - 98, 100, 101nn., 106n., 119, 128, 129, 135, 137
- zlaté zakuklení zboží - 69, 99
- zlaté zboží - 107, 109, 125, 135
- známka zlata - 90
- změna formy*
- (pohyby formy) zboží - 25, 58, 75p., 76n., 79, 101, 108, 111, 134
- srov.: metamorfosa
- známka hodnoty* - 58, 88—94, 94n., 129n., 138n., 142, 144
- znehodnocení*
- kovových peněz - 126, 143n., 150
- srov.: otírání
- známky hodnoty - 138, 141n., 150
- Židé* - 177
- život*
- materiální - 7, 183
- společenský - 12
- životní proces - 6, 183
- životní podmínky*
- ekonomické - 5
- materiální - 6, 182
- společenské - 7, 183
- životní prostředky* - 11, 12

OPRAVNÝ LÍSTEK
KE KNIZE K. MARX „KE KRITICE POLITICKÉ
EKONOMIE“

Prosíme čtenáře, aby si laskavě opravili tyto tiskové chyby (většinou chybné čárky):

str. 70, ř. 3 zdola: Označme si pro názornost, abychom zboží lépe rozlišili, Z v obou krajních bodech různě, ...

str. 76, ř. 3 shora: Každé zboží začíná druhou polovinu svého oběhu ...

str. 146, ř. 12 zdola: ... 17 šilinků 10½ pence.

str. 176, ř. 4—5 shora: mít na zřeteli, že jak ve skutečnosti, tak v hlavě je dán subjekt ...

str. 179, ř. 3—4 shora: V otázkách umění atd. není tato disproporce ještě tak důležitá a tak těžko pochopitelná ...

OBSAH

Předmluva	5
PRVNÍ KNIHA: O KAPITÁLU	11
První oddíl: Kapitál všeobecně	11
<i>První kapitola: Zboží</i>	11
A. K dějinám rozboru zboží	34
<i>Druhá kapitola: Peníze čili jednoduchý oběh</i>	45
1. Míra hodnot	45
B. Theorie o měrné jednotce peněz	55
2. Oběživo	65
a) Metamorfosa zboží	65
b) Oběh peněz	75
c) Mince. Známká hodnoty	83
3. Peníze	96
a) Tvorba pokladu	99
b) Platidlo	110
c) Světové peníze	119
4. Vzácné kovy	123
C. Theorie o oběživu a peněžích	127
PŘÍLOHY	
I. Karel Marx: Úvod ke kritice politické ekonomie	155
II. Bedřich Engels: Karel Marx „Ke kritice politické ekonomie“	181
Seznam literatury	191
Jmenný rejstřík	197
Věcný rejstřík	206

Ústřední knih. Pef UK

2 5 9 5 3 0 0 4 3 9

KAREL MARX

KE KRITICE POLITICKÉ EKONOMIE

Šéfredaktorka nakladatelství Jarmila Prokopová. Odpovědná redaktorka Miluše Svatošová. Technický redaktor Valtr Gecl. Korektor Josef Švarcr.

Velká knihovna marxismu-leninismu, sv. 32. 30100/1, 43866/III/2, 1. Sazba 2. VII. 1952, tisk 27. XI. 1952, vyšlo v lednu 1953. 1. aut. vyd. Náklad 20.400. Pl. ar. 13,75, aut. ar. 13.88, vyd. ar. 13.91. Pap. 221-13, 86×112, 80 g. Tisk Svoboda, záv. 01, Praha, se sazby garmond Imprint Old Face. 1/0. Cena brož. výt. 22 Kčs, váz. 46 Kčs.